

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Навчально-науковий інститут права

Плотнікова М. В.,
Руденко Л. Д.,
Швагер О. А.

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Навчальний посібник

Рекомендовано вченою радою Сумського державного університету

Суми
Сумський державний університет
2023

УДК 347.73:336.1(075)

П 39

Рецензенти:

Дерев'янка Б. В. – доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу правового забезпечення ринкової економіки НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України;

Старинський М. В. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Навчально-наукового інституту права СумДУ

*Рекомендовано до видання
вченою радою Сумського державного університету
як навчальний посібник (протокол № 15 від 29 червня 2023 року)*

Плотнікова М. В.

П 39 Європейські стандарти захисту прав споживачів фінансових послуг : навчальний посібник / М. В. Плотнікова, Л. Д. Руденко, О. А. Швагер. – Суми : Сумський державний університет, 2023. – 329 с.

ISBN 978-966-657-959-4

Навчальний посібник присвячено огляду основних питань щодо функціонування ЄС та законодавства ЄС у сфері регулювання ринку фінансових послуг та захисту прав споживачів фінансових послуг, зокрема способом захисту цих прав. Навчальний посібник підготовлено в межах виконання проекту 619998-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE напряму «Жан Моне» модуль Жана Моне «Європейські стандарти захисту прав споживачів фінансових послуг» («European standards for protection of rights of consumers of financial services»). Видання орієнтоване на викладачів, студентів закладів вищої освіти III–IV рівнів акредитації, випускників, абітурієнтів.

With the support of the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Підтримка Європейською комісією випуску цієї публікації не означає схвалення змісту, який відображає лише думки авторів, і Комісія не може нести відповідальність за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

УДК 347.73:336.1(075)

ISBN 978-966-657-959-4

© Сумський державний університет, 2023

ЗМІСТ

	С.
Перелік скорочень.....	6
Передмова.....	9
Розділ 1 Правові засади організації ринку фінансових послуг у Європейському Союзі.....	12
1.1 Огляд основних питань щодо функціонування Європейського Союзу та законодавства Європейського Союзу щодо регулювання ринку фінансових послуг.....	12
1.2 Правові засади регулювання ринку фінансових послуг у Європейському Союзі	39
1.3 Регулятори та наглядові органи на ринку фінансових послуг Європейського Союзу.....	58
1.3.1 Європейський орган банківського нагляду.....	58
1.3.2 Європейський орган зі страхування та професійних пенсій.....	68
1.3.3 Європейський орган із цінних паперів і ринків.....	74
1.3.4 Європейська рада із системних ризиків	82
1.3.5 Європейська система центральних банків	87
1.4 Участь громадськості на етапі нормотворення у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг у Європейському Союзі.....	92
Розділ 2 Регулювання окремих видів фінансових послуг у Європейському Союзі.....	101
2.1 Правове регулювання банківських послуг у Європейському Союзі.....	101
2.2 Правове регулювання страхових послуг у Європейському Союзі.....	140
2.3 Правове регулювання інвестицій у Європейському Союзі.....	162
2.4 Правове регулювання пенсійного забезпечення в Європейському Союзі.....	188

Розділ 3 Правове регулювання захисту прав споживачів фінансових послуг у Європейському Союзі	213
3.1 Конституційна та інституційна база захисту прав споживачів у Європейському Союзі.....	213
3.2 Принципи захисту прав споживачів фінансових послуг у Європейському Союзі	226
3.3 Загальна характеристика системи захисту прав споживачів фінансових послуг у Європейському Союзі.....	232
3.3.1 Недопущення недобросовісної підприємницької практики	234
3.3.2 Переддоговірне розкриття інформації фінансовою установою.....	237
3.3.3 Інформація про кінцеву вартість послуг для споживача	243
3.3.4 Вимоги до реклами фінансових послуг	246
3.3.5 Права споживачів під час дії договору.....	249
3.3.6 Нагляд за ринковою поведінкою фінансових установ	255
3.3.7 Правила надання дистанційних фінансових послуг	259
3.3.8 Порядок розгляду скарг та компенсація.....	262
3.3.9 Гарантійні схеми, що захищають клієнтів неплатоспроможних фінансових установ	263
3.3.10 Фінансова освіта	267
3.4 Методи захисту прав споживачів фінансових послуг у Європейському Союзі	274
3.4.1 Позасудові способи захисту прав споживачів фінансових послуг.....	274
3.4.2 Вирішення спорів онлайн	284
3.4.3 Захист колективних інтересів споживачів фінансових послуг	287

3.4.4 Консультування споживачів фінансових послуг	292
3.4.5 Європейська процедура дрібних позовів	293
ДОДАТОК А.....	297
Ключові положення актів вторинного права ЄС щодо захисту прав споживачів фінансових послуг.....	297
ДОДАТОК Б	328
Перелік корисних інтернет-ресурсів ЄС	328

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

AIFM	–	Alternative Investment Fund Managers (альтернативний інвестиційний фонд).
AMLA	–	Anti Money Laundering Authority (орган ЄС з протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму).
BTS	–	Binding Technical Standards (Обов'язкові технічні стандарти).
CRD IV	–	Capital Requirements Directive (Директива про вимоги до капіталу).
EBA	–	European Banking Authority (Європейський орган банківського нагляду).
ECB	–	European Central Bank (Європейський центральний банк).
ECSP	–	European Crowdfunding Service Provider (європейський постачальник послуг краудфандингу).
EIOPA	–	European Insurance and Occupational Pensions Authority (Європейський орган із страхування та пенсійних пенсій).
ELTIFs	–	European long-term investment funds (Європейські довгострокові інвестиційні фонди).
ESCB	–	The European System of Central Banks (Європейська система центральних банків).
ESFS	–	European System of Financial Supervisor (Європейська система фінансового нагляду).
ESMA	–	European Securities and Markets Authority (Європейський орган із цінних паперів та ринків).
ESRB	–	European Systemic Risk Board (Європейська рада із системних ризиків).

Європейські стандарти захисту прав споживачів фінансових послуг

- EuSEF – European social entrepreneurship funds (Європейські фонди соціального підприємництва).
- EuVECA – European venture capital funds (Європейські венчурні фонди).
- FATF – Financial Action Task Force (Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів).
- FSUG – Financial Services User Group (Група користувачів фінансових послуг).
- IDD – Insurance Distribution Directive (Директива про надання страхових послуг).
- IMD – Insurance-based investment products (інвестиційні продукти на основі страхування).
- IORP – Institutions for Occupational Retirement Provision (установа професійного пенсійного забезпечення).
- KIID – Key Investor Information Document (ключова інформація для інвесторів).
- MIFID II – The Markets in Financial Instruments Directive (Директива про ринки фінансових інструментів).
- MiFIR – The Markets in Financial Instruments Regulation (Регламент про ринки фінансових інструментів).
- PEPP – Pan-European Personal Pension (загальноєвропейський персональний пенсійний продукт).
- PEPP KID – PEPP Key Information Document (ключова інформація про загальноєвропейський персональний пенсійний продукт).
- PRIIP – Packaged retail investment and insurance products (пакетні роздрібні та страхові інвестиційні продукти).

Solvency II	– Директива про започаткування та здійснення бізнесу у сфері страхування й перестраховування.
SSM	– Single Supervisory Mechanism (Єдиний механізм нагляду).
UCITS	– Undertakings for Collective Investment in Transferable Securities (інститути спільного інвестування в переказні цінні папери).
БТМ	– багатосторонній торговельний майданчик.
ГАТС	– Генеральна угода про торгівлю послугами.
ГАТТ	– Генеральна угода з тарифів і торгівлі.
ДЄС	– Договір про Європейський Союз.
ДФЄС	– Договір про функціонування Європейського Союзу.
ЄЕС	– Європейське економічне співтовариство.
ЄС	– Європейський Союз.
ОЕСР	– Організація економічного співробітництва та розвитку
ОТМ	– організований торговельний майданчик.

ПЕРЕДМОВА

Навчальний посібник підготовлено в межах реалізації проекту 619998-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE «Європейські стандарти захисту прав споживачів фінансових послуг».

Основними цілями проекту 619998-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE «Європейські стандарти захисту прав споживачів фінансових послуг» є:

- підготовка висококваліфікованих спеціалістів, орієнтованих на ЄС, які зможуть ефективно організовувати правовий супровід захисту споживачів фінансових послуг відповідно до норм національного законодавства та з урахуванням стандартів ЄС у цій галузі;
- поширення інформації про європейські стандарти захисту прав споживачів фінансових послуг методом співпраці з регіональними ЗМІ, стимулювання інтересу широкої громадськості до реформ, що відбуваються у фінансовому секторі країни, та полегшення їх розуміння;
- надання студентам, випускникам, організаціям громадянського суспільства та широкій громадськості знань про законодавство Європейського Союзу щодо правового регулювання захисту споживачів фінансових послуг та заохочення їх застосовувати свої знання до національної практики;
- сприяння інноваціям у навчанні та дослідженнях, зокрема розроблення відкритих онлайн-курсів та використання змішаних засобів навчання.

З огляду на активний розвиток ринку фінансових послуг в Україні, появу нових їх видів та розвиток євроінтеграційних процесів, підготовка висококваліфікованих спеціалістів у галузі правового захисту прав споживачів фінансових послуг є нагальною потребою сьогодення.

Правовим засадам фінансових відносин у Європейському Союзі присвячена велика кількість актів як первинного, так і вторинного законодавства. Складність і специфіка відносин у сфері регулювання банківської, страхової, інвестиційної діяльності, діяльності на ринку цінних паперів у такому утворенні як Європейський Союз, а також створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Європейським Союзом та Україною зумовлюють необхідність ґрунтовного вивчення цих питань. Саме тому авторами навчального посібника зроблена спроба більш детально розглянути питання щодо функціонування ЄС і законодавства ЄС у сфері регулювання ринку фінансових послуг та захисту прав споживачів фінансових послуг.

Навчальний посібник складається з трьох розділів, присвячених правовим засадам організації ринку фінансових послуг у Європейському Союзі; регулюванню окремих видів фінансових послуг у Європейському Союзі, зокрема банківських, страхових, інвестиційних та відносин пенсійного забезпечення, і безпосередньо правовому регулюванню захисту прав споживачів фінансових послуг у Європейському Союзі. Для цього досліджують конституційну та інституційну базу захисту прав споживачів у Європейському Союзі; визначають принципи захисту прав споживачів фінансових послуг у Європейському Союзі; надають загальну характеристику системи захисту прав споживачів фінансових послуг у Європейському Союзі, а також аналізують методи захисту прав споживачів фінансових послуг у Європейському Союзі. До кожного підрозділу додають контрольні питання та пропонують практичні завдання спрямовані на формування навичок самостійного аналізу права Європейського Союзу та проведення порівняльно-правових досліджень. Запропоновані додатки з ключовими положеннями актів вторинного права ЄС щодо захисту прав споживачів фінансових послуг (Додаток А) та перелік корисних

інтернет-ресурсів ЄС (Додаток Б) стануть у нагоді для тих, хто вирішить більш детального вивчити нормативний та практичний матеріал за тематикою навчального посібника.

Навчальний посібник підготували: *Передмова* – канд. юрид. наук О. А. Швагер; *Розділ 1* – канд. юрид. наук М. В. Плотнікова; *Розділ 2* – канд. юрид. наук Л. Д. Руденко (підрозділи 2.1, 2.2); канд. юрид. наук О. А. Швагер (підрозділи 2.3, 2.4); *Розділ 3* – канд. юрид. наук М. В. Плотнікова (підрозділи 3.1, 3.2); канд. юрид. наук М. В. Плотнікова та канд. юрид. наук О. А. Швагер (підрозділи 3.3, 3.4).

РОЗДІЛ 1 ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

1.1 Огляд основних питань щодо функціонування Європейського Союзу та законодавства Європей- ського Союзу щодо регулювання ринку фінан- сових послуг

Сучасна історія європейської інтеграції розпочалася після Другої світової війни, як зазначають дослідники цього процесу, довга і часто жорстка історія континенту свідчить про неодноразові спроби досягти континентальної єдності. Можливим же це стало лише після двох світових воєн, що завдали непоправних втрат, і спрямовано було на припинення міжнародної боротьби, сприяння соціальній гармонії та економічному добробуту¹. Х. С. Якименко відмічає, що тривалий та складний процес європейської інтеграції був насамперед обумовлений політичними чинниками, такими, як боротьба проти зовнішнього ворога, необхідність припинення внутрішніх війн, однак у післявоєнний період минулого сторіччя до них додалися вагомні економічні фактори. До передумов інтеграції, що сприяли її успіху, дослідниця називає культурні та ідеологічні чинники².

Якщо коротко характеризувати події, що передували створенню Європейського Союзу (далі – ЄС), то насампе-

¹ Dinan, Desmond. Europe Recast. A History of European Union. 2-d edition. URL: <https://www.rienner.com/uploads/53aae65db9769.pdf>.

² Якименко Х. С. Європейський Союз: правова природа об'єднання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2019. С. 75. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/AFTOREF/Ykimenko_2009_dis.pdf.

ред потрібно згадати Договір про заснування Європейського товариства вугілля та сталі 1951 року³; Договір про заснування Європейського економічного співтовариства 1957 року⁴ та Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії 1957 року⁵. Власне, у Договорі про створення Європейського економічного співтовариства й були сформульовані фундаментальні основи цього інтеграційного об'єднання, визначені умови та порядок функціонування Спільноти, закріплені найважливіші досягнення у сфері економічного, соціального й правового розвитку. І саме в цей період відбувається створення *спільного ринку*, що проголошував свободу руху товарів, осіб та грошових активів, закладаються основні принципи європейського права та починає функціонувати система судового контролю над його додержанням і застосуванням норм⁶.

Ухвалення в подальшому Єдиного європейського акта 1986 року⁷, Договору про Європейський Союз 1992 року⁸ та Лісабонського договору 2007 року⁹ стало логічним завершенням інтеграційних процесів у західній Європі та визначило сучасні засади функціонування Європейського

³ Treaty establishing the European Coal and Steel Community (1951). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11951K/TXT>.

⁴ Treaty establishing the European Economic Community (1957). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11957E/TXT>.

⁵ Там само.

⁶ Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. С. 19–20. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3227>.

⁷ Single European Act. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:1987:169:FULL&from=EN>.

⁸ Treaty on European Union, signed at Maastricht on 7 February 1992. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1992:191:FULL&from=EN>.

⁹ Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3A0J.C_.2007.306.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AC%3A2007%3A306%3ATOC.

Союзу. Зазначені *установчі договори ЄС* є основою європейського правопорядку й разом із договорами про приєднання нових членів та іншими міжнародними договорами ЄС становлять його *первинне право ЄС*.

Для реалізації спільних функцій створено спеціальні *установи ЄС*, склад та повноваження яких визначені в Розділі III Договору про ЄС¹⁰. До них належать:

– *Європейський Парламент*, сформований із представників громадян ЄС та разом із Радою виконує законодавчу та бюджетну функції, а також обирає Голову Європейської Комісії;

– *Європейська Рада*, до якої входять голови держав або урядів держав-членів. Європейська Рада надає ЄС необхідні для його розвитку імпульси й визначає його загальні політичні орієнтири та пріоритети, не виконуючи при цьому законодавчої функції;

– *Рада*, до якої входить один представник від кожної держави-члена на рівні міністра, що може брати зобов'язання та голосувати від імені уряду держави-члена, яку представляє. Рада ЄС здійснює функцію з розроблення політики та координаційну функцію, а спільно з Європейським Парламентом виконує законодавчу та бюджетну функції;

– *Європейська Комісія*, яка забезпечує виконання установчих договорів і заходів, ухвалених установами ЄС, здійснює координаційну, виконавчу та управлінську функції. Голова Єврокомісії призначається Європарламентом за поданням Європейської Ради. Рада спільно з обраним Головою пропонує Європейському Парламенту на затвер-

¹⁰ Консолідовані версії договору про Європейський Союз (вчиненого в Маастрихті 07.02.1992) та Договору про функціонування Європейського Союзу (вчиненого в Римі 25.03.1957). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.

дження перелік кандидатів у члени Комісії, незалежність яких є поза сумнівом, які мають необхідну компетенцію та віддані європейській справі. Членів Комісії обирають з-поміж громадян держав-членів ЄС на основі системи суто рівномірної ротації між державами-членами, ураховуючи їх демографічний та географічний масштаб;

– *Суд Європейського Союзу*, що забезпечує додержання законодавства в тлумаченні та застосуванні Договорів;

– *Європейський центральний банк*, повноваження якого деталізовані в Протоколі про Статут Європейської системи центральних банків та Європейського Центрального банку¹¹;

– *Рахункова палата (Суд Аудиторів)*, що здійснює аудит Союзу в межах повноважень, визначених у статтях 285–287 Договору про функціонування ЄС.

Держави-члени ЄС, створивши цю спільноту передали частину свого суверенітету, у результаті чого інституціям ЄС надано повноваження визначати спільну політику в тій чи іншій сфері. Потрібно зазначити, що різні сфери суспільного життя передано до відання ЄС не загалом, а лише в окремих аспектах, які безпосередньо передбачені в уповноважуваних статтях установчих договорів¹². Основне розподілення повноважень між країнами членами ЄС та інституціями Союзу проведено в Договорі про функціонування ЄС, який визначає сфери, що належать до виключної компетенції ЄС, спільної компетенції із державами-членами ЄС

¹¹ Protocol on the Statute of the European System of Central Banks and of the European Central Bank. URL: https://www.ecb.europa.eu/ecb/pdf/orga/escbstatutes_en.pdf.

¹² Шевчук Б. Засади функціонування Європейського Союзу. *Ефективність державного управління. Збірник наукових праць*. 2015. Вип. 44. С. 22–23. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/efdu_2015_44\(1\)_4.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/efdu_2015_44(1)_4.pdf).

та сфери доповнювальної компетенції¹³. Так, до *виключної компетенції* Європейського союзу належить: митний союз; установлення правил конкуренції, необхідних для функціонування внутрішнього ринку; монетарна політика – для держав-членів, валютою яких є євро; збереження морських біологічних ресурсів у межах спільної політики у сфері рибальства; спільна торгівельна політика (ст. 3). *Спільні для Союзу та держав-членів повноваження* стосуються таких головних сфер як внутрішній ринок; соціальна політика в аспектах, визначених у Договорі про функціонування ЄС; економічна, соціальна й територіальна єдність; сільське господарство та рибальство, за винятком збереження морських біологічних ресурсів; довкілля; захист прав споживачів; транспорт; транс'європейські мережі; енергетика; простір свободи, безпеки та справедливості; спільні проблеми безпеки у сфері охорони здоров'я в аспектах, визначених у цьому Договорі (ст. 4). Союз має повноваження вживати дії для підтримання, *координації та доповнення дій держав-членів* у таких сферах як: охорона та зміцнення здоров'я людини; промисловість; культура; туризм; освіта, професійне навчання, молодь та спорт; цивільний захист; адміністративне співробітництво (ст. 6).

Відповідно до статті 26 Договору про функціонування ЄС Союз ухвалює заходи з метою заснування або забезпечення функціонування внутрішнього ринку згідно з відповідними положеннями цього договору та Договору про ЄС. *Внутрішнім ринком ЄС* є простір без внутрішніх кордонів між країнами, де забезпечується вільний рух товарів, осіб, послуг та капіталу. Спільний ринок між держа-

¹³ Консолідовані версії договору про Європейський Союз (вчиненого в Маастрихті 07.02.1992) та Договору про функціонування Європейського Союзу (вчиненого в Римі 25.03.1957). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.

вами-членами ЄС є наслідком успішно реалізованої економічної інтеграції європейських країн. Спільний ринок, об'єднуючи національні ринки, у цьому разі має всі ознаки внутрішнього ринку в межах ЄС¹⁴. Дослідники зазначають, що внутрішній ринок ЄС ґрунтується на таких основних складових:

– створення внутрішнього економічного простору в межах ЄС з метою реалізації свободи пересування товарів, осіб, послуг і капіталів шляхом усунення будь-яких бар'єрів для усього у відносинах між державами-членами;

– самі чотири економічні свободи або принципи внутрішнього ринку: свобода пересування товарів, свобода пересування осіб, свобода надання послуг та свобода пересування капіталів¹⁵.

Потрібно також наголосити, що відповідно до статті 3 Договору про Європейський Союз у межах ЄС засновується внутрішній ринок, а також *економічний та валютний союз*¹⁶. Створення Економічного та валютного союзу зайняло багато часу, починаючи з 1969 року, коли на саміті глав європейських держав було вирішено скласти план щодо розроблення механізму союзу, складання «плану Вернера», Резолюції Ради ЄС 1971 року про поетапне досягнення Економічного й валютного союзу та реалізацію цих кроків¹⁷.

¹⁴ Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. С. 167. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3227>.

¹⁵ Громовенко К. В. Внутрішній ринок ЄС як фундамент економічної інтеграції: історико-правовий аспект. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 3. С. 191–192. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2015/3/58.pdf>.

¹⁶ Консолідовані версії договору про Європейський Союз (вчиненого в Маастрихті 07.02.1992) та Договору про функціонування Європейського Союзу (вчиненого в Римі 25.03.1957). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.

¹⁷ Право Європейського Союзу : підручник / за ред. Р. А. Петрова. Харків : Право, 2019. С. 257–258.

У статті 119 Договору про функціонування ЄС передбачено, що дії держав-членів у цій сфері повинні містити, зокрема, запровадження в межах запланованого періоду єдиної економічної політики відповідно до принципу відкритої ринкової економіки з вільною конкуренцією, а також установа незмінних обмінних курсів валют на шляху до запровадження єдиної європейської валюти й здійснення єдиної валютної та обмінної політики насамперед для підтримання цінової стабільності¹⁸.

Запровадженню Економічного та валютного союзу передувало створення Європейської валютної системи з метою запобігання руйнівному впливу, який чинився на економіку європейських країн та на коливання обмінних курсів обігом іноземних валют. Складовими цієї системи стали такі елементи: 1) спільна грошова одиниця екю (від англ. абревіатури ECU – European Currency Unit), яку використовували лише для безготівкових розрахунків між країнами Європейського економічного співтовариства; 2) спеціальний обмінно-курсовий механізм; 3) фінансові механізми для здійснення фінансування балансу платежів та підтримання обмінно-урсового механізму. Однак наявність національних грошових систем не давала можливості повноцінно функціонувати ринку європейських країн, тому розпочалося створення повноцінного валютного союзу, який би сприяв створенню внутрішнього ринку ЄС. Створення Економічного та валютного союзу передбачало: 1) інституційні перетворення – були створені Європейський центральний банк та Європейська система центральних банків, Економічний та фінансовий комітет, Європейський інвестиційний банк; 2) відбулися зміни в економічній політиці –

¹⁸ Консолідовані версії договору про Європейський Союз (вчиненого в Маастрихті 07.02.1992) та Договору про функціонування Європейського Союзу (вчиненого в Римі 25.03.1957). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.

установлено взаємні права та обов'язки держав-членів ЄС та Ради ЄС щодо відстеження темпів економічного розвитку та фінансового стану; 3) реалізується спільна валютна політика, зокрема запроваджено єдину європейську валюту – євро¹⁹. До так званої «єврозони» сьогодні входять 19 з 27 країн ЄС. Грошово-кредитна політика в «єврозоні» здійснюється Європейською системою центральних банків, до складу якої входять Європейський центральний банк та національні центральні банки держав-членів²⁰.

Потрібно погодитися що запровадження Економічного та валютного союзу в ЄС спричинило фундаментальну трансформацію економічних відносин у цьому інтеграційному об'єднанні та ще більшу інтеграцію між державами-членами ЄС. З одного боку, ці нововведення значно обмежують суверенітет держав-членів ЄС, надаючи виключну компетенцію в галузі економічного, банківського та валютного регулювання Союзу, але з іншого боку, це дозволило розбудувати справжній внутрішній ринок ЄС та досягти однієї з найголовніших цілей ЄС – гармонійного, збалансованого й стійкого розвитку підприємництва та високого ступеня конкурентності й конвергентності економічної діяльності, а через це – досягнення якнайбільшої економічної та соціальної солідарності країн Європи²¹.

Умовою стабільного розвитку ЄС дослідники визначають забезпечення його правової однорідності, для чого потрібно додержуватися всіма державами-членами основних принципів функціонування ЄС та положень установчих договорів, використання у своїй діяльності *acquis*

¹⁹ Право Європейського Союзу : підручник / ред. О. К. Вишняков. Одеса : Фенікс, 2013. С. 319–326.

²⁰ What is the euro area? URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/euro-area/what-euro-area_en.

²¹ Право Європейського Союзу : підручник / ред. О. К. Вишняков. Одеса : Фенікс, 2013. С. 328.

communautaire²². До обсягу *acquis communautaire* включають первинне право ЄС, вторинне право ЄС, «м'яке» право ЄС та «неформальні» джерела (спільні цінності, ідеї та звичаї)²³.

Первинне право ЄС визначає загальні засади функціонування Союзу, що обумовлюють і засади регулювання фінансового ринку. Детально поняття та види фінансових послуг, правила створення та діяльності фінансових установ, організація нагляду за ними тощо визначаються *вторинним правом ЄС*. Ґрунтуючись на нормах первинного законодавства, для реалізації повноважень Європейського Союзу установи мають право ухвалювати різного змісту та характеру рішення. Відповідно до статті 288 Договору про функціонування ЄС передбачені такі види актів:

– *регламенти*, що мають загальне застосування та є обов'язковими в повному обсязі та повинні прямо застосовуватися в усіх державах-членах;

– *директиви*, що є обов'язковими щодо результату, якого необхідно досягти, для кожної держави-члена, якій її адресовано, при цьому національні органи влади мають вибір форм і засобів імплементації цього результату;

– *рішення*, є обов'язковим у повному обсязі, при цьому в рішенні можуть визначатися ті, кому воно адресовано, тоді воно є обов'язковим лише для них;

– *рекомендації та висновки*, що не є обов'язковими²⁴.

²² Шевчук Б. Засади функціонування Європейського Союзу. *Ефективність державного управління. Збірник наукових праць*. 2015. Вип. 44. С. 21. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/efdu_2015_44\(1\)_4.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/efdu_2015_44(1)_4.pdf).

²³ Петров Р. А. Транспозиція «*acquis*» Європейського Союзу у правовій системі третіх країн: монографія [препринт]. 2012. С. 25. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/1714>.

²⁴ Консолідовані версії договору про Європейський Союз (вчиненого в Маастрихті 07.02.1992) та Договору про функціонування Європейського Союзу

Акти, видані установами Європейського Союзу, а також всі інші акти, прийняті на основі установчих договорів належать до актів *вторинного права ЄС*. Основними характеристиками норм вторинного права ЄС визначають ті, що вони виробляються на основі первинного права, створюються автономно й приймаються інститутами ЄС, діють та їх застосовують у межах ЄС відповідно до його цілей і принципів і в межах юрисдикції ЄС²⁵. Правове регулювання тієї чи іншої сфери суспільних відносин у межах ЄС здійснюється актами вторинного законодавства, за допомогою яких досягаються загальні цілі Союзу, визначені в установчих договорах.

Дослідники виділяють такі етапи розвитку правового регулювання фінансових послуг у ЄС:

– I етап (1957–1999 рр.) – визначення в Римському договорі 1957 р. принципів спільного ринку, що передбачали скасування перешкод у вільному русі осіб, послуг, капіталів і платежів, пов'язаних із вільним пересуванням капіталів, між державами-членами Європейського Економічного Співтовариства;

– II етап (1999–2010 рр.) – ухвалення Європейською Комісією Плану дій у сфері фінансових послуг від 11.05.1999 р., сфокусованого на оптовому та роздрібному ринку фінансових послуг та посиленні повноважень наглядових органів;

– III етап (2010 р. – даний час) створення Європейської системи фінансового нагляду; формування сфери фінансових послуг у реформованому Європейському Союзі; а також реалізація плану дій на ринках спільного капіталу,

(вчиненого в Римі 25.03.1957). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.

²⁵ Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. С. 51–52. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3227>.

спрямованого на побудову конкурентоспроможного інтегрованого ринку капіталу в ЄС²⁶.

Необхідно зазначити, що регулювання сфери фінансових послуг прямо не зазначено в переліку повноважень інституцій ЄС, однак функціонування внутрішнього ринку ЄС передбачає визначення єдиних правил і для фінансового ринку в межах ЄС. Засади функціонування ЄС забезпечують можливість розвитку єдиного ринку фінансових послуг. Передумовами його створення стали такі принципи як *свобода надання послуг та свобода руху капіталу*.

Правовою основою *свободи надання послуг* насамперед є Договір про функціонування ЄС (ст. 56–62)²⁷. До послуг відповідно до статті 57 цього акту належать такі види діяльності, що мають промисловий характер, торгівельний характер, діяльність ремісників та осіб вільних професій. Розширення цього поняття відбулося на основі практики Європейського суду правосуддя, який відніс до них туристичну, медичну, фінансову, освітню, спортивну діяльність, а також надання телевізійного сигналу, продаж лотерей, надання кредитів на придбання житла, діяльність із працевлаштування²⁸.

Серед актів вторинного права ЄС, присвячених свободі надання послуг насамперед потрібно назвати Дирек-

²⁶ Редзюк Є. В. Особливості створення і функціонування єдиного ринку фінансових послуг у країнах ЄС: уроки і досвід для України. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2017. № 10. С. 172–173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piir_2017_10_22.

²⁷ Консолідовані версії договору про Європейський Союз (вчиненого в Маастрихті 07.02.1992) та Договору про функціонування Європейського Союзу (вчиненого в Римі 25.03.1957). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.

²⁸ Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. С. 175. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3227>.

тиву 2006/123/ЄС від 12 грудня 2006 р. про послуги на внутрішньому ринку²⁹. Директива встановлює загальні положення, що сприяють здійсненню свободи заснування для постачальників послуг і вільний рух послуг зі збереженням високого рівня якості послуг, однак відповідно до статті 2 цієї Директиви її положення не застосовують до фінансових послуг, таких як банківська діяльність, кредитування, страхування та перестраховування, професійні або особисті пенсії, цінні папери, інвестиційні фонди, платіжні та інвестиційні консультації, зокрема надання послуг, зазначених у Додатку I до Директиви 2006/48/ЄС. Фінансові послуги вилучені зі сфери застосування цієї Директиви, оскільки ці види діяльності є предметом окремого законодавства Європейського Союзу, яке буде розглянуто нижче.

Безперешкодне надання транскордонних фінансових послуг, коли її постачальник та отримувач належать до різних держав-членів ЄС, крім свободи надання послуг потребує ще забезпечення свободи руху капіталу. Цей принцип, на думку дослідників, має надзвичайно важливе значення та становить правове підґрунтя діяльності фінансово-кредитних установ. Можливість надання банківських та інших фінансових послуг пов'язане з рухом (зокрема транскордонним) капіталів, що й зумовлює специфіку регулювання цієї сфери³⁰.

Засади реалізації *принципу свободи руху капіталу* визначено в статтях 63–66 Договору про функціонування ЄС³¹. Так, заборонено обмежувати руху капіталу між дер-

²⁹ Directive 2006/123/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on services in the internal market. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32006L0123&qid=1622060708232>.

³⁰ Право Європейського Союзу : підручник / за ред. Р. А. Петрова. Харків : Право, 2019. С. 170–171.

³¹ Консолідовані версії договору про Європейський Союз (вчиненого в Маастрихті 07.02.1992) та Договору про функціонування Європейського Союзу

жавами-членами ЄС та між державами-членами ЄС і третіми країнами. Свобода руху капіталу в межах, визначених цим договором поширюється й на платежі як між державами-членами, так і між державами-членами та третіми країнами. Винятки для свободи надання фінансових послуг, ділового заснування, допуску цінних паперів на ринки капіталу та в цілому свобода руху капіталу між державами-членами ЄС та третіми країнами дозволені в статті 64 Договору про функціонування ЄС – вони стосуються існуючих у країнах обмежень станом на 31 грудня 1993 року (для Болгарії, Естонії та Угорщини – до 31 грудня 1999 року), однак у разі одностайного рішення Ради після відповідних консультацій із Європейським парламентом за спеціальною законодавчою процедурою такі обмеження можуть бути скасовані. Установчі договори також не обмежують держави-члени ЄС у застосуванні власних положень податкового законодавства щодо для платників податків залежно від місця їх проживання або місця, де інвестовано їхній капітал, та вживання заходів, необхідних для запобігання порушенню національних законів та підзаконних актів, зокрема у сфері оподаткування та пруденційного нагляду за фінансовими установами, або встановити процедури декларування руху капіталу для адміністративної або статистичної інформації, а також робити кроки з міркувань суспільного порядку чи суспільної безпеки. Причому такі заходи та процедури не повинні ставати засобами свавільної дискримінації або прихованого обмеження вільного руху капіталу та платежів.

Вільний рух капіталу вигідний і громадянам, і суб'єктам господарювання, і в цілому державам-членам ЄС. Громадяни можуть безперешкодно здійснювати операції за кордоном, зокрема, відкривати банківські рахунки, вигідно інвестувати свої кошти, ставати власниками цінних паперів

(вчиненого в Римі 25.03.1957). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.

іноземних компаній, нерухомості в інших країнах тощо. Для підприємств же свобода руху капіталу створює додаткові можливості отримати фінансові ресурси на найвигідніших та найсприятливіших умовах. Професійні учасники інвестиційного ринку одержують можливість пропонувати свої послуги на ринку з великим попитом. Для урядів держав ЄС свобода руху капіталу теж має свої переваги, зокрема можливість зниження кредитних ставок та полегшення фінансування витрат на освіту, медицину та інших загальнодержавних потреб³².

Крім Договору про функціонування ЄС, вільний рух капіталу та платежів на внутрішньому ринку ЄС регламентується низкою актів вторинного права, насамперед Директивою про рух капіталу Ради ЄС 88/361/ЄЕС від 24.06.1988 р., а також практикою Європейського суду правосуддя³³. До справ, рішення за якими деталізували розуміння свободи руху капіталу, дослідники відносять справи *Klaus Konle v Republik Österreich* від 01.06.1999 № C-302/97, *Commission v Portuguese Republic* від 04.06.2002 № C-367/98, *Commission of the European Communities v Kingdom of Spain* від 13.05.2003 № C-463/00, *Commission of the European Communities v Kingdom of Belgium* від 16.10.2003 № C-503/1999, *Petri Manninen* від 07.09.2004 № C-319/02, *Commission of the European Communities v Italian Republic* від 02.06.2005 № C-174/04, *Lasertec Gesellschaft für Stanzformen mbH v Finanzamt Emmendingen* Case від 10.05.2007 № C-492/04, *Winfried L. Holböck contre Finanzamt Salzburg-Land* від 24.05.2007 № C-157/05, *Amurta SGPS v. Inspecteur van de Belastingdienst/Amsterdam* від

³² Правове регулювання відносин на фінансовому ринку: стан та напрями вдосконалення : монографія. Суми, 2013. С. 275.

³³ Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. С. 173–175. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3227>.

08.11.2007 № C-379/05, Erika Waltraud Ilse Hollmann v. Fazenda Pública від 11.10.2007 № C-443/06, Skatteverket v A від 18.12.2007 № C-101/05³⁴.

Для реалізації положень статті 67 Договору про ЄС було прийнято Директиву від 24.06.1988 р. № 88/361/ЄЕС³⁵, яка одержала назву Директива про рух капіталу. У Додатку I до цієї директиви надано невичерпний перелік того, що охоплюється поняттям «рух капіталу», це прямі інвестиції, інвестиції в нерухомість (не включені до прямих інвестицій); операції із цінними паперами (зокрема, акціями та облігаціями), які перебувають в обігу на ринку капіталу; операції з паями підприємств спільного інвестування; операції із цінними паперами та іншими інструментами, які перебувають в обігу на грошовому ринку; операції з поточними та депозитними рахунками фінансовими установами; кредити, пов'язані з комерційними операціями або наданням послуг, у яких бере участь резидент; фінансові кредити та кредити не включені до інших груп; поручительства, інші гарантії та право застави; трансфери у виконанні страхових договорів; рух особистого капіталу; фізичний імпорт та експорт фінансових активів; інші рухи капіталу (зокрема, відшкодування збитків, виплата роялті, збори на смерть тощо).

Необхідно погодитися, що свобода руху капіталу створює умови для функціонування відкритого, конкурентного, інтегрованого й ефективного європейського фінансового ринку, надає низку переваг як споживачам, так і надавачам фінансових послуг³⁶.

³⁴ Правове регулювання відносин на фінансовому ринку: стан та напрями вдосконалення : монографія. Суми, 2013. С. 280–289.

³⁵ Council Directive of 24 June 1988 for the implementation of Article 67 of the Treaty (88/361/EEC). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31988L0361>.

³⁶ Лічман Ю. Свобода руху капіталу в праві Європейського Союзу. *Юридичний вісник*. 2015. № 4. С. 202. URL: <http://yuv.onua.edu.ua/index.php/yuv/article/view/1748/1714>.

Важливим актом вторинного законодавства ЄС у сфері регулювання фінансового ринку Союзу стала свого часу Директива Ради «Про інвестиційні послуги у сфері цінних паперів» 93/22/ЄЕС від 10 травня 1993 року³⁷ визначила поняття інвестиційних послуг та інвестиційних компаній, установила умови до започаткування діяльності, а також засади взаємодії контролюючих органів держави-членів ЄС. У 2004 році дія цієї Директиви була скасована Директивою 2004/39/ЄС «Про ринки фінансових інструментів, що вносить зміни в Директиви Ради 85/611/ЄЕС і 93/6/ЄЕС та Директиву 2000/12/ЄС Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директиви Ради 93/22/ЄЕС» від 21.04.2004 р., яка одержала назву MIFID (The Markets in Financial Instruments Directive)³⁸. Метою Директиви 2004/39/ЄС було створення єдиного ринку для оптових і роздрібних операцій із фінансовими інструментами. MIFID була спрямована на посилення інтеграції та ефективності фінансових ринків у ЄС, визначаючи порядок надання фінансових послуг щодо обігу фінансових інструментів та деталізуючи принцип взаємного визнання та контролю з боку держави-члена походження інвестиційної компанії.

Щодо регулювання діяльності кредитних установ слід назвати Директиву Європейського Парламенту та Ради «Щодо започаткування діяльності кредитних установ та її ведення» 2000/12/ЄС від 20 березня 2000 року³⁹, у якій було

³⁷ Council Directive 93/22/EEC of 10 May 1993 on investment services in the securities field. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31993L0022&qid=1622406231214>.

³⁸ Directive 2004/39/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on markets in financial instruments amending Council Directives 85/611/EEC and 93/6/EEC and Directive 2000/12/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 93/22/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32004L0039&qid=1622404599003>.

³⁹ Directive 2000/12/EC of the European Parliament and of the Council of 20 March 2000 relating to the taking up and pursuit of the business of credit

визначено поняття та вимоги до кредитних установ. Зокрема, Директива 2000/12/ЄС передбачала дію принципу взаємного визнання для кредитних установ держав-членів Союзу і, на відміну від Директиви про рух капіталу запроваджувала обов'язкові для всіх держав-членів ЄС стандарти діяльності кредитних установ, однакову процедуру їх створення та однакові правила нагляду за їх діяльністю.

Пізніше у 2006 році Директива Європейського Парламенту та Ради «Про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ» 2006/48/ЄС від 14 червня 2006 року⁴⁰ скасувала дію Директиви 2004/39/ЄС та Директиви 2000/12/ЄС. Директива 2006/48/ЄС встановлювала правила щодо заснування та здійснення діяльності кредитних установ, а також правила здійснення пруденційного нагляду на ними. Додаток I до цієї директиви установлював перелік видів діяльності, які підлягали дії взаємного визнання.

У процесі реформування регулювання фінансових ринків ЄС Директиву 2006/48/ЄС було замінено Директивою Європейського Парламенту та Ради «Про доступ до діяльності кредитних установ та пруденційний нагляд за кредитними установами та інвестиційними фірмами, внесення змін до Директиви 2002/87/ЄС та скасування Директив 2006/48/ЄС та 2006/49/ЄС» від 26 червня 2013 року 2013/36/ЄС⁴¹ (одержала назву CRD IV – Capital

institutions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0012&qid=1622407530872>.

⁴⁰ Directive 2006/48/EC of the European Parliament and of the Council of 14 June 2006 relating to the taking up and pursuit of the business of credit institutions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/AUTO/?uri=CELEX:32006L0048&qid=1622406872822&rid=1>.

⁴¹ Directive 2013/36/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms, amending Directive 2002/87/EC and repealing Directives 2006/48/EC and 2006/49/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32013L0036>.

Requirements Directive). CRD IV була прийнята разом із Регламентом № 575/2013/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 червня 2013 року «Про пруденційні вимоги до кредитних установ та інвестиційних фірм та внесення змін до Регламенту № 648/2012/ЄС»⁴². Регламент установив єдині пруденційні вимоги для кредитних організацій та інвестиційних фірм, що, на погляд дослідників, свідчить про принципово новий підхід до правового регулювання банківської та інвестиційної діяльності – про перехід від принципу «мінімальної гармонізації» до принципу уніфікації за допомогою створення єдиних європейських правил для всіх кредитних організацій та інвестиційних фірм на території всього єдиного ринку⁴³.

У країнах ЄС систему ринків фінансових послуг становлять: ринок банківських послуг, фондовий ринок, страховий ринок, інвестиційний ринок⁴⁴. Щодо питання визначення *поняття фінансових послуг* потрібно насамперед згадати Білу книгу про створення повноцінного внутрішнього ринку (White Paper on completing the internal market)⁴⁵, яка

⁴² Regulation (EU) No 575/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms and amending Regulation (EU) No 648/2012 Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0575&lang1=EN&from=BG&lang3=EN&lang2=EN&csrf=e64c5901-11ec-47f9-ae75-a0dd61b7aafb>.

⁴³ Газдюк Н. Ю. Новейшие тенденции правового регулирования банковской деятельности в ЕС. *Международная конференция «Европейский Союз и Республика Беларусь: перспективы сотрудничества»*. Минск : Изд. центр БГУ, 2014. С. 236. URL: https://elib.bs.u.by/bitstream/123456789/104225/1/gazdyuk_2014_EU_and_%20Republic_of_Belarus.pdf.

⁴⁴ Шовкопляс Г. М. Засади поділу ринку фінансових послуг залежно від системи органів регулювання в Україні та країнах ЄС. *Право та інновації*. 2014. № 3(7). С. 111. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/Shovkoplyas7.pdf>.

⁴⁵ Completing the Internal Market: White Paper from the Commission to the European Council (Milan, 28–29 June 1985). URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4ff490f3-dbb6-4331-a2ea-a3ca59f974a8/language-en>.

стала програмним документом для становлення єдиного Ринку ЄС. У ній окреслено такі основні напрямки діяльності у сфері надання фінансових послуг: банківська діяльність, страхування та інвестиційна діяльність. Пізніше до них додалось ще й регулювання фондового ринку⁴⁶.

На сьогодні в законодавстві ЄС *перелік фінансових послуг* міститься в Додатку I вже згаданій Директиві 2013/36/ЄС. До них належать:

- 1) отримання депозитів та інших поворотних коштів;
- 2) кредитування, зокрема: споживчий кредит, кредитні угоди, що стосуються нерухомого майна, факторинг, із регресом або без нього, фінансування комерційних операцій (зокрема форфейтинг);
- 3) фінансовий лізинг;
- 4) платіжні послуги, як визначено в статті 4(3) Директиви 2007/64/ЄС;
- 5) випуск та адміністрування інших платіжних засобів (наприклад, дорожніх чеків та чеків банкірів), якщо така діяльність не охоплюється попереднім пунктом;
- 6) гарантії та зобов'язання;
- 7) торгівля за власний рахунок або за рахунок клієнтів у таких випадках:
 - а) інструменти грошового ринку (чеки, векселі, депозитні сертифікати тощо);
 - б) іноземна валюта;
 - в) фінансові ф'ючерси та опціони;
 - г) інструменти обміну та процентної ставки;
 - г) переказні цінні папери;
- 8) участь в емісії цінних паперів та надання послуг, що стосуються цієї емісії;

⁴⁶ Фінансові послуги в європейському праві.
URL: [https://just.odessa.gov.ua/files/upload/files/21\(2\).pdf](https://just.odessa.gov.ua/files/upload/files/21(2).pdf).

9) консультування підприємств щодо структури капіталу, промислової стратегії та супутніх питань та консультацій, а також послуг, пов'язаних зі злиттям та купівлею підприємств;

10) грошові посередницькі послуги;

11) управління портфелем цінних паперів та консультування;

12) управління цінними паперами та їх зберігання;

13) послуги з надання кредитної інформації;

14) послуги відповідального зберігання;

15) випуск електронних грошей.

У Директиві 2013/36/ЄС використано термін «фінансова послуга», однак в інших актах ЄС, присвячених регулюванню ринку фінансових послуг використовують терміни «інвестиційна послуга» (Директива 2014/65/ЄС, так звана MiFID II⁴⁷) та «послуги» щодо відносин страхування (Директива 2009/138/ЄС, так звана Solvency II⁴⁸ та Директива 2016/97/ЄС⁴⁹).

Класифікація фінансових послуг репрезентована також у Регламенті ЄС № 549/2013⁵⁰, причому в один ряд поставлені фінансові та страхові послуги. Так, фінансові та

⁴⁷ Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0065>.

⁴⁸ Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32009L0138>.

⁴⁹ Directive (EU) 2016/97 of the European Parliament and of the Council of 20 January 2016 on insurance distribution (recast) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016L0097&qid=1622755970984>.

⁵⁰ Regulation (EU) No 549/2013 of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on the European system of national and regional accounts in the European Union Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0549&qid=1622756287939>.

страхові послуги поділяють на дві великі групи: які надають центральні банки та загальні фінансові послуги (фінансове посередництво, зокрема страхові та пенсійні послуги; діяльність інфраструктури фінансового ринку; інші фінансові послуги). За суб'єктами надання й оплати фінансових послуг у Європейській системі національних та регіональних рахунків виділяють фінансові послуги:

- а) що передбачають здійснення прямого платежу;
- б) що оплачуються шляхом нарахування процентних платежів;
- в) із придбання та вибуття фінансових активів та зобов'язань на фінансових ринках;
- г) що надаються в системах страхування та пенсійного забезпечення, де діяльність фінансують за рахунок завантаження страхових внесків та за рахунок повернення доходу на заощадження.

Відповідно до класифікації Європейського центрального банку на ринку фінансових послуг у ЄС здійснюють діяльність такі *види фінансових посередників*:

- монетарні фінансові інститути – фінансові установи резиденти країн Європейського Союзу, видом діяльності яких є отримання депозитів та видача кредитів, а також інвестиції в цінні папери за власний рахунок. До них належать: Центральні банки держав-членів ЄС, банківські та інші кредитні та депозитні фінансові установи, інституції з випуску та обігу електронних грошей, грошові фонди;
- інвестиційні фонди – фінансові інститути, що здійснюють інвестиції у фінансові та нефінансові активи;
- фінансові компанії спеціального призначення – займаються сек'юритизацією фінансових активів, за рахунок емісії власних цінних паперів, що викуповують інвестори. Їх призначення – зменшення кредитного ризику;
- провайдери платіжних сервісів – компанії, що забезпечують трансакції в межах ЄС;

– страхові компанії та пенсійні фонди⁵¹.

Функціонування єдиного ринку фінансових послуг є одним із важливих чинників формування внутрішнього ринку ЄС. У вже згаданій «Білій книзі»⁵² спеціальний розділ був присвячений фінансовим послугам (пункти 101–107). Запропонована в ній гармонізація ґрунтувалася на *принципах єдиної банківської ліцензії, взаємного визнання та контролю країни проживання*⁵³.

Основним об'єднувальним інструментом інтеграції у фінансовій сфері для держав-членів ЄС дослідники називають застосування *принципу єдиної ліцензії на ринках усіх країн ЄС*⁵⁴. Під принципом взаємного визнання розуміють обов'язок держави-члена ЄС визнати як власну систему регулювання виробництва господарської діяльності, систему такого регулювання в іншій державі-члені під час увезення товарів та транскордонного надання послуг. Завдяки реалізації цього принципу усуваються додаткові бар'єри для створення та ліцензування діяльності фінансових установ. Стосовно «контролю країни місцезнаходження», відзначається, що держава-член ЄС, у якій зареєстровано фінансову установу, зобов'язана здійснювати нагляд за її діяльністю⁵⁵.

⁵¹ Семенов А. Ю., Пахненко О. М. Аналіз стану та структури ринку фінансових послуг Європейського Союзу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. Вип. 25. Ч. 2. С. 146.

⁵² Completing the Internal Market: White Paper from the Commission to the European Council (Milan, 28–29 June 1985). URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4ff490f3-dbb6-4331-a2ea-a3ca59f974a8/language-en>.

⁵³ Financial services policy. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/83/financial-services-policy>.

⁵⁴ Редзюк Є. В. Особливості створення і функціонування єдиного ринку фінансових послуг у країнах ЄС: уроки і досвід для України. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2017. № 10. С. 182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piir_2017_10_22.

⁵⁵ Ментух Н. Ф., Шевчук О. Р. Гармонізація законодавства України про фінансові послуги з правом європейського союзу в рамках угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 1. С. 70.

Фактично створення єдиного ринку фінансових послуг у ЄС означає, що одержання ліцензії на надання того чи іншого виду фінансових послуг в одній державі-члені ЄС дає право здійснювати таку діяльність на всій території Союзу.

Поглиблення економічної інтеграції в ЄС триває постійно, удосконалення засад організації ринку фінансових послуг здійснюється на основі планів дій, узгоджених інституціями ЄС. Останнім таким документом є «Об'єднаний ринок капіталу для людей та бізнесу – новий план дій»⁵⁶. У цьому Плані Єврокомісія зобов'язується здійснити 16 дій для досягнення трьох ключових цілей:

– підтримка екологічного, цифрового, інклюзивного та стійкого відновлення економіки, зробивши фінансування більш доступним для європейських компаній. Передбачає такі дії:

- створення загальноєвропейської платформи, що забезпечуватиме інвесторам безперешкодний доступ до фінансової інформації та інформації про компанії, що стосується стійкості;
- для диверсифікації доступу малих та інноваційних компаній до фінансування планують спростити правила лістингу для публічних ринків;
- зміна законодавства для європейських довгострокових інвестиційних фондів для спрямування більш довгострокового фінансування на компанії та інфраструктурні проєкти, що сприяють досягненню мети розумного, стійкого та інклюзивного зростання;

URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/6823/1/%D0%9C%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%83%D1%85%20%D0%9D..pdf>

⁵⁶ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions a Capital Markets Union for people and businesses-new action plan COM/2020/590. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2020:590:FIN>.

- усунення регулятивних перешкод для страхових компаній для довгострокового інвестування, не завдаючи шкоди фінансовій стабільності та захисту страхувальників; забезпечення розсудливого режиму довгострокових банківських інвестицій для суб'єктів малого підприємництва; сприяння ринковій діяльності банків та інших фінансових фірм;

- запровадження вимоги до банків направляти суб'єктів малого підприємництва, чия кредитну заявку вони відхилили, до постачальників альтернативного фінансування;

- для розширення ринку сек'юритизації в ЄС зміна законодавства з метою посилення надання кредитів банками компаніям ЄС, зокрема суб'єктам малого підприємства;

– убезпечення приватних осіб, які заощаджують та довгостроково інвестують:

- проведення оцінювання доцільності розвитку європейської системи фінансових консультантів; сприяння навчальним заходам, що підтримують фінансову освіту, зокрема щодо відповідального та довгострокового інвестування;

- удосконалення законодавства стосовно обов'язку розкриття інформації для роздрібних інвесторів, щоб вони одержували чесні поради та чітку та порівнянну інформацію про товар, а також зменшення обсягу цієї інформації для досвідчених роздрібних інвесторів за умови відповідних гарантій; підвищення рівня професійної кваліфікації фінансових консультантів у ЄС;

- сприяння моніторингу адекватності пенсій у державах-членах методом розроблення інформаційних порталів з інформацією про пенсійні накопичення особи; розробка рекомендацій щодо стимулювання участі в професійних пенсійних схемах;

– інтегрування національних ринків капіталу в справжній єдиний ринок:

- створення загальної, стандартизованої загальноєвропейської системи застосування податкових пільг у джерела виплати для зменшення витрат для транскордонних інвесторів та запобігання податковим шахрайствам;

- удосконалення законодавства щодо провадження в справах про неплатоспроможність методом мінімальної гармонізації або посилення конвергенції в цільових областях небанківського законодавства про неплатоспроможність;

- гармонізування правил, що регулюють взаємодію між інвесторами, посередниками та емітентами стосовно поняття «акціонер» для сприяння транскордонному залученню інвесторів;

- унесення змін до правил для вдосконалення транскордонного надання розрахункових послуг у ЄС;

- створення ефективної та всебічної консолідованої стрічки для власного капіталу та подібних до акцій фінансових інструментів;

- посилення системи захисту та сприяння інвестиціям у ЄС;

- удосконалення єдиних правил для ринків капіталу методом оцінювання необхідності подальшої гармонізації правил ЄС та моніторингу прогресу у напрямку наближення нагляду;

- усунення законодавчих прогалин регулювання та нагляду на ринках капіталу ЄС для унеможливлення повторення справи Wirecard.

Реалізація зазначених кроків дозволить, на думку Єврокомісії, створити повноцінно функціонуючий інтегрова-

ний ринок капіталів, що сприятиме стійкому розвитку конкурентоспроможної економіки⁵⁷. Експерти щодо цього плану Єврокомісії зазначають, що єдиний ринок капіталів досягне своїх цілей і сприятиме довгостроковому відновленню економіки лише за умови збереження та в разі необхідності посилення існуючих гарантій фінансової стабільності та захисту споживачів. Однак при цьому застерігають, що деякі із запропонованих дій несуть ризики фінансовій стабільності, зокрема зменшення пруденційних вимог до страховиків та зниження вимог для капіталу банків для інвестицій, зобов'язання спрямовувати суб'єктів малого підприємництва до альтернативних постачальників фінансування, розширення ринку сек'юритизації, збільшення участі роздрібних інвесторів на ринках капіталу⁵⁸. Потрібно зазначити, що значна частина запропонованих Єврокомісією дій, спрямованих на об'єднання ринків капіталу, передбачає оцінку переваг та детальне вивчення доцільності запровадження, тому поспішні зміни не будуть запроваджуватися.

Підсумовуючи, можна зазначити, що регулювання ринку фінансових послуг у ЄС еволюціонувало разом із регулюванням внутрішнього ринку Союзу. Підписавши Угоду про асоціацію⁵⁹ Україна взяла на себе зобов'язання

⁵⁷ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions a Capital Markets Union for people and businesses-new action plan COM/2020/590. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2020:590:FIN>.

⁵⁸ Pieper James Improved capital markets must finance a sustainable economy without harming financial stability and consumer protection. *Finance Watch*. URL: <https://www.finance-watch.org/press-release/improved-capital-markets-must-finance-a-sustainable-economy-without-harming-financial-stability-and-consumer-protection/>.

⁵⁹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

поступово адаптувати законодавство України до *acquis* ЄС, а одним із напрямів такої адаптації визначено сферу фінансових послуг. Вивчення законодавства ЄС щодо регулювання ринку фінансових послуг сприятиме кращому розумінню потенційних напрямків розвитку українського фінансового законодавства.

Контрольні запитання

1 Охарактеризуйте етапи європейської інтеграції, як вони вплинули на формування фінансового ринку ЄС.

2 Назвіть інституції ЄС, наведіть приклади органів та установ ЄС, які з них наділені повноваженнями регулювати ринок фінансових послуг.

3 Охарактеризуйте сфери компетенції ЄС.

4 Чим відрізняються Регламенти від Директив як джерела права ЄС?

5 Що собою являє доктрина верховенства права ЄС?

6 Назвіть положення установчих договорів ЄС, якими визначено засади функціонування валютного та економічного союзу.

7 Охарактеризуйте етапи розвитку правового регулювання фінансових послуг у ЄС.

8 Що є основою спільного ринку фінансових послуг у ЄС?

9 Поясніть, що являє собою принцип свободи руху капіталу?

10 Які послуги належать до фінансових відповідно до законодавства ЄС?

11 Що собою являє принцип єдиної ліцензії на фінансових ринках держав-членів ЄС?

Практичне завдання

Порівняйте положення європейського та українського законодавства стосовно належності тих чи інших послуг до фінансових. Які обмеження передбачені для установ, що мають право надавати фінансові послуги.

Питання для обговорення

Які на вашу думку засади організації ринку фінансових послуг у Європейському Союзі доцільно запровадити в Україні?

1.2 Правові засади регулювання ринку фінансових послуг у Європейському Союзі

Сучасний стан розвитку ринкових відносин у європейських країнах характеризується наявністю державного впливу на ринок, зокрема й ринок фінансових послуг. Функціонування вільного ринку може створювати складні для учасників ринку ситуації, а щодо фінансових ринків переростати в катастрофічні, адже банкрутство фінансової установи має наслідки не лише для власників та клієнтів цієї установи, але й може спричинити значну нестабільність усього ринку чи навіть фінансову кризу.

Проаналізовані в попередньому параграфі положення установчих договорів ЄС та окремих актів вторинного законодавства дозволили визначити загальні засади функціонування внутрішнього ринку ЄС та його частини – єдиного ринку фінансових послуг. Особливість ЄС як наддержавного утворення полягає в тому, що частину прав здійснювати регулювання тієї чи іншої сфери суспільних відносин держави-члени ЄС передали на рівень Союзу та наділили інституції ЄС відповідною компетенцією. У цьому

параграфі навчального посібника буде розглянуто, як саме й через повноваження яких суб'єктів здійснюють регулювання ринків фінансових послуг у ЄС.

Упорядкування суспільних відносин здійснюють насамперед за допомогою установавання правових норм, що містять приписи, заборони або вповноважують окремих суб'єктів на здійснення конкретних дій. Потрібно погодитися, що *метою правового регулювання фінансових послуг у межах ЄС є створення системи, що дозволяє вільно функціонувати всередині ЄС. Це означає вільне переміщення фінансових активів, товарів, послуг та робочої сили, а територія ЄС при цьому розглядається, як унітарна держава*⁶⁰. Ця загальна мета потребує деталізації багатьох важливих моментів, зокрема визначення єдиних вимог до надавачів фінансових послуг, уніфікованих правил здійснення ними діяльності, систематизувати вимоги для забезпечення їхньої стійкості та платоспроможності. Тому відповідні інституції ЄС наділені компетенцією реалізовувати заходи, спрямовані на регулювання ринків фінансових послуг Союзу.

До принципів правового регулювання фінансових послуг у ЄС дослідники відносять:

- принцип відкритої ринкової економіки з вільною конкуренцією;
- принцип взаємного визнання й консолідованого нагляду;
- принцип пруденційного нагляду;
- принцип установавання однакових вимог;
- принцип сталого платіжного балансу;
- принцип прозорості;

⁶⁰ Ментух Н. Ф., Шевчук О. Р. Гармонізація законодавства України про фінансові послуги з правом європейського союзу в рамках угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 1. С. 70. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/6823/1/%D0%9C%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%83%D1%85%20%D0%9D..pdf>.

- принцип гармонізації законодавства ЄС у галузі фінансових послуг;
- принцип захисту прав споживачів фінансових послуг;
- принцип оцінки фінансової звітності⁶¹.

Потрібно звернути увагу на те, що серед принципів регулювання цієї сфери наявний принцип захисту прав споживачів фінансових послуг. Це цілком виправдано, адже споживач тут є «слабкою» стороною відносин, пов'язаних із наданням фінансових послуг, – він не має достатніх спеціальних знань, щоб зважити на всі ризики обрання того чи іншого надавача фінансової послуги, оцінити його надійність та фінансову стійкість, умови одержання цієї послуги тощо. Тому для захисту споживачів від можливих порушень їхніх прав надавачами фінансових послуг потрібні ефективні механізми попередження порушення та захисту цих прав, які в межах ЄС мають уніфікований характер на території всіх держав-членів.

У літературі підкреслюється, що основною *метою політики центральних органів управління ЄС у сфері фінансових послуг* є рух до інтегрованого, відкритого, конкурентоспроможного та економічно ефективного фінансового ринку ЄС; усунення решти економічно істотних бар'єрів, що перешкоджають доступному й відкритому наданню фінансових послуг і вільному руху капіталу з найменшими транзакційними витратами; посилення й гармонізація контролю; імплементація, застосування та постійне оцінювання чинного законодавства, а також прагнення до його вдосконалення, розвиток співробітництва та конвергенції в ЄС, поглиблення відносин із фінансовими ринками інших країн та

⁶¹ Редзюк Є. В. Особливості створення і функціонування єдиного ринку фінансових послуг у країнах ЄС: уроки і досвід для України. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2017. № 10. С. 174–175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piir_2017_10_22.

об'єднань⁶². Послідовна реалізація кроків, спрямованих на інтеграцію, забезпечили єдиний підхід до правового регулювання фінансових ринків в усіх державах членів ЄС та єдину політику регулювання в цій сфері. Такі самі єдині вимоги існують і стосовно механізмів захисту прав споживачів фінансових послуг.

Управління діяльністю на фінансових ринках охоплює такі напрямки:

- регулювання, що передбачає постійне оцінювання стану, визначення правил та порядку здійснення діяльності з надання фінансових послуг;
- здійснення нагляду та контролю за додержанням установлених правил;
- виявлення порушників установлених норм і правил та застосування до них необхідних заходів впливу⁶³.

Визначення правил та порядку здійснення діяльності з надання фінансових послуг, передбачає встановлення загальнообов'язкових правил. Ухвалення нормативних актів, якими визначаються загальні правила здійснення та організації діяльності споживачів та учасників ринку фінансових послуг Г. М. Шовкопляс відносить до форм державного регулювання ринку фінансових послуг⁶⁴. Крім нормативного

⁶² Редзюк Є. В. Особливості створення і функціонування єдиного ринку фінансових послуг у країнах ЄС: уроки і досвід для України. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2017. № 10. С. 182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piir_2017_10_22.

⁶³ Розподіл регуляторних і наглядових функцій на фінансовому ринку: європейський досвід та рекомендації для України / підг. С. Хоружий ; Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України. Київ, 2016. С. 9. URL: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/FEAO_Rozpodil_funktsiy_na_finrnyku.pdf.

⁶⁴ Шовкопляс Г. М. Теоретичні аспекти державного регулювання ринку фінансових послуг в Україні: сучасний стан. *Правові основи здійснення господарської діяльності в інноваційному суспільстві* : монографія / за ред. А. П. Гетьмана, С. В. Глібка, О. О. Дмитрик, Г. В. Анісімової. Харків : Право, 2018. С. 98. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/Монографія_Дмитрик_Право.pdf.

регулювання ринку фінансових послуг не менш важливими є й інші форми діяльності держави спрямовані на організацію функціонування ринку та підтримання його стабільності.

Потрібно зазначити, що в державах-членах ЄС розмежовують поняття «регулювання» та «нагляд» стосовно сфери фінансових послуг. Це обумовлює існування двох видів органів – регуляторів (Regulators) та органів нагляду (Supervisors). Перші оцінюють стан фінансового ринку та встановлюють певні норми та правила, другі забезпечують надгляд методом здійснення моніторингу й контролю та вживають заходи впливу до порушників установлених норм⁶⁵.

Внутрішній ринок ЄС передбачає свободу надання послуг в межах усіх держав-членів ЄС, тому для підтримання належного стану єдиного ринку фінансових послуг недостатньо зусиль регуляторів та наглядових органів кожної окремої держави-члена ЄС. *Відповідно суб'єкти, уповноважені здійснювати нормативне регулювання ринків фінансових послуг у ЄС, визначаються як на загальноєвропейському, так і на національному рівнях.*

На загальноєвропейському (наднаціональному) рівні в ЄС нормативне регулювання, тобто ухвалення загальнообов'язкових актів, згідно з положеннями установчих договорів наділені Європейський Парламент та Рада, а в окремих питаннях – Європейський центральний банк.

Відповідно до статті 59 Договору про функціонування ЄС з метою досягнення лібералізації конкретної послуги Європейський Парламент та Рада, діючи згідно зі зви-

⁶⁵ Хоружий С. Класифікація моделей регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ. *Економічний аналіз*. 2019 рік. Том 29. № 1. С. 103. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/1653/656565675>

чайною законодавчою процедурою після проведення консультацій з Економічно-соціальним комітетом, видають директиви.

Повноваження регулювати фінансові послуги надані Європейському Парламенту та Раді відповідно до частин 2–3 статті 64 Договору про функціонування ЄС. За звичайною законодавчою процедурою для забезпечення вільного руху капіталу між державами-членами та третіми країнами та без шкоди іншим положенням установчих договорів, можуть ухвалюватися заходи щодо руху капіталу до або з третіх країн із залученням прямих інвестицій, зокрема інвестиції в нерухомість, щодо заснування, надання фінансових послуг або допуску цінних паперів на ринки капіталу. За спеціальною законодавчою процедурою Рада може одностайно й після проведення консультацій із Європейським Парламентом ухвалити заходи, що є кроком назад у законодавстві Союзу в питаннях лібералізації руху капіталу до або з третіх країн. У разі дій виняткових обставин (ст. 66 Договору про функціонування ЄС), коли є загроза серйозних ускладнень у функціонуванні економічного та валютного союзу Рада за пропозицією Комісії та після проведення консультацій із Європейським центральним банком може вжити захисних заходів щодо руху капіталу з третіх країн на період, що не перевищує шести місяців.

З огляду на те, що Союз уповноважений ухвалювати заходи з метою заснування або забезпечення функціонування внутрішнього ринку ЄС, який охоплює простір без внутрішніх кордонів, де забезпечено вільний рух товарів, осіб, послуг та капіталу (ст. 26 Договору про функціонування ЄС), Європейський Парламент і Рада за звичайною законодавчою процедурою та після проведення консультацій з Економічно-соціальним комітетом наділяються правом ухвалювати відповідні заходи щодо наближення зако-

нодавства держав-членів, спрямованих на створення та функціонування внутрішнього ринку (ст. 114 Договору про функціонування ЄС).

У статтях 288–299 Договору про функціонування ЄС характеризуються правові акти ЄС та процедури їх ухвалення. Директиви ухвалюють із метою гармонізації законодавства держав-членів ЄС у тій чи іншій сфері, регламенти є інструментом його уніфікації. Регламенти є обов'язковими до виконання та в повному обсязі повинні бути прямо застосовувані в усіх державах-членах. Обов'язковість ухвалених директив означає необхідність імплементувати в національне законодавство відповідні положення, національні органи влади водночас вільні у виборі форм та засобів імплементатії.

Важливими суб'єктами, що забезпечують реалізацію програм та проєктів ЄС, є також Європейський центральний банк, Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку⁶⁶. Європейський центральний банк (European Central Bank, ECB) відповідно до статті 13 Договору про Європейський Союз належить до інституцій Європейського Союзу, повноваження якої визначені установчими договорами.

Відповідно до статті 34 Протоколу № 4 «Про статут Європейської системи центральних банків та Європейського центрального банку» згідно зі статтею 132 Договору про функціонування Європейського Союзу ECB уповноважений видавати регламенти в обсязі, необхідному для виконання завдань, визначених в пункті 1 частини 3.1 статті 3, частини 19.1 статті 19, статті 22 або частині 25.2 статті 25, та у випадках, визначених актами Ради, зазначеними в

⁶⁶ Семенов А. Ю., Пахненко О. М. Аналіз стану та структури ринку фінансових послуг Європейського Союзу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. Вип. 25. Ч. 2. С. 146.

статті 41 Статуту ЄСВ. Це стосується насамперед визначення та впровадження монетарної політики Союзу; встановлення нормативів тримання мінімальних резервів кредитними установами, заснованими в державах-членах, на рахунках ЄСВ та національних центральних банків; забезпечення ефективних і надійних клірингових та платіжних систем у межах Союзу та з третіми країнами; виконання особливих завдань, пов'язаних із політикою щодо нагляду за кредитними та іншими фінансовими установами, за винятком страхових підприємств; а також надання консультацій чи рекомендацій Європейському Парламенту під час ухвалення ним законодавчих актів у цій сфері.

Європейський центральний банк та національні центральні банки разом становлять Європейську систему центральних банків (The European System of Central Banks, ESCB), основною метою якої є підтримання цінової стабільності: захист вартості євро. Європейський центральний банк відповідає за пруденційний нагляд за кредитними установами, розташованими в зоні євро та за участю держав-членів, що не входять у єврозону, у межах Єдиного механізму нагляду, до складу якого також входять національні компетентні органи. Це сприяє безпеці та надійності банківської системи й стабільності фінансової системи в межах ЄС та кожної держави-члена.

Розширення діяльності фінансових установ за межі національних ринків і глибина інтеграційних процесів у Європейському Союзі обумовили необхідність координувати зусилля національних компетентних органів регулювання та нагляду. Для координації роботи національних регуляторних і наглядових органів були створені міжнаціональні дорадчі органи – Комітет європейських банківських наглядових органів⁶⁷, Комітет європейських органів нагляду за

⁶⁷ Commission Decision 2004/5/EC of 5 November 2003 establishing the Committee of European Banking Supervisors. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal->

страхуванням та професійним пенсійним забезпеченням⁶⁸, Комітет європейських регуляторів цінних паперів⁶⁹. Комітети склалися з високопоставлених представників національних органів державної влади, уповноважених здійснювати регулювання та нагляду відповідних секторів фінансового ринку. Їх завданням було сприяти послідовному та своєчасному впровадженню законодавства Співтовариства в державах-членах шляхом забезпечення більш ефективної співпраці між національними наглядовими органами, проведення експертних оцінок та просування найкращої практики. Діяльність цих колегіальних міжнаціональних органів передбачала консультивання Європейської Комісії або на її запит, або за власною ініціативою.

Економісти наголошують, що проведення перебувди механізмів регулювання фінансових ринків було обумовлено зростаючою взаємозалежністю фінансових інституцій, що працюють на окремих сегментах фінансового ринку в ЄС, а також світовою фінансовою кризою 2007–2008 рр.⁷⁰ Фінансова криза виявила важливі недоліки фінансового нагляду, який не зміг передбачити несприятливі макропруденційні зміни та запобігти накопиченню надмірних ризиків у фінансовій системі. Тому Європейська Комісія за-

[content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2004.003.01.0028.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2004%3A003%3ATOC](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2004.003.01.0028.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2004%3A003%3ATOC).

⁶⁸ Commission Decision 2004/6/EC of 5 November 2003 establishing the Committee of European Insurance and Occupational Pensions Supervisors. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32004D0006&qid=1648737960955>.

⁶⁹ Commission Decision 2001/527/EC of 6 June 2001 establishing the Committee of European Securities Regulators. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2001.191.01.0043.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2001%3A191%3ATOC.

⁷⁰ Дороніна І. І. Регулювання фінансового ринку в Україні та ЄС. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 7. С. 72. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2019/13.pdf.

пропонувала низку реформ до поточних механізмів для забезпечення фінансової стабільності на рівні Європейського Союзу.

У зв'язку із цим у 2009 році були ухвалені нові рішення, якими по-новому визначався правовий статус Комітету європейських банківських наглядових органів⁷¹, Комітету європейських органів нагляду за страхуванням та професійним пенсійним забезпеченням⁷² та Комітету європейських регуляторів цінних паперів⁷³. Із метою кращого захисту громадян і відновлення довіри до фінансової системи посилювалася співпраця національних наглядових органів, а також була переглянута роль нагляду в оцінюванні ризиків для фінансової стабільності. Комітетам було доручено виконання таких завдань:

а) посередництво або сприяння посередництву між органами контролю у випадках, визначених відповідним законодавством, або на вимогу органу контролю;

б) надання висновків органам контролю у випадках, визначених відповідним законодавством, або на їх запит;

в) сприяння ефективному двосторонньому та багатосторонньому обміну інформацією між органами контролю з урахуванням застосовних положень про конфіденційність;

г) полегшити делегування завдань між наглядовими органами, зокрема методом визначення завдань, які можуть

⁷¹ Commission Decision 2009/78/EC of 23 January 2009 establishing the Committee of European Banking Supervisors. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2009.025.01.0023.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2009%3A025%3ATOC.

⁷² Commission Decision 2009/79/EC of 23 January 2009 establishing the Committee of European Insurance and Occupational Pensions Supervisors URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2009.025.01.0028.01. ENG&toc=OJ%3AL%3A2009%3A025%3ATOC.

⁷³ Commission Decision 2009/77/EC of 23 January 2009 establishing the Committee of European Securities Regulators. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2009.025.01.0018.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2009%3A025%3ATOC.

бути делеговані, та за допомогою поширення передового досвіду;

г) сприяння забезпеченню ефективного та послідовного функціонування колегій наглядових органів, зокрема методом встановлення керівних принципів для оперативного функціонування комітетів, моніторингу узгодженості практики різних органів та обміну передовим досвідом;

д) сприяння розробленню високоякісних та єдиних стандартів наглядової звітності;

е) огляд практичного застосування необов'язкових настанов, рекомендацій та стандартів, виданих Комітетом.

Зазначені наглядові комітети уповноважили здійснювати моніторинг та оцінювання подій у банківському секторі, у секторі страхування, перестраховування та професійних пенсій, а також у сфері цінних паперів, для чого принаймні двічі на рік вони повинні були надавати Європейській Комісії оцінки мікропруденційних тенденцій, потенційних ризиків і вразливостей відповідного сектору.

Проте неможливість досягти повноцінної співпраці та обміну інформацією між національними наглядовими органами для ухвалення оперативних рішень щодо транскордонних фінансових установ у межах зазначеного правового регулювання фінансового сектору в ЄС обумовили подальші зміни в європейському законодавстві. Дослідники відзначають, що реформування системи фінансового регулювання та нагляду в ЄС було спрямовано на забезпечення нагляду й контролю за діяльністю на фінансових ринках у цілому для виявлення системних ризиків задовго до того, як вони стануть загрозою⁷⁴. Тому Регламентом

⁷⁴ Розподіл регуляторних і наглядових функцій на фінансовому ринку: європейський досвід та рекомендації для України / підг. С. Хоружий ; Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України. Київ, 2016. С. 10. URL: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/FEAO_Rozpodil_funktsiy_na_finrynky.pdf.

№ 1024/2013/ЄС⁷⁵ було запроваджено **Єдиний механізм нагляду (Single Supervisory Mechanism, SSM)** за фінансово-кредитними установами, який передбачає діяльність не лише ЕЦБ, а й національних банківських регуляторів – органів пруденційного нагляду держав-учасниць ЄС. Регламент застосовує держава-член ЄС незалежно від факту входження до зони євро. Сутність Єдиного механізму нагляду полягає в тому, що ЕЦБ безпосередньо здійснює нагляд щодо найбільш значних кредитних установ, а інші банківські установи контролюються ЕЦБ спільно з національними органами банківського нагляду.

Необхідність реформування наднаціональних органів нагляду за ринками фінансових послуг у ЄС була обумовлена транскордонний характером надання фінансових послуг у ЄС, порівняно легким доступом на ринок та підвищеним ризиком діяльності таких установ для стабільності європейського фінансового ринку. З огляду на те, що ефективно регулювати фінансовий ринок у межах однієї країни, маючи загальноєвропейські ризики, неможливо, тому виникла потреба вдосконалення правового забезпечення регулювання ринків фінансових послуг на рівні ЄС⁷⁶. У результаті Європейським Парламентом та Радою були ухвалені такі регламенти:

– Регламент 1092/2010/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 24 листопада 2010 року про макро-пруденційний нагляд ЄС за фінансовою системою та створення Європейської ради із системних ризиків;

⁷⁵ Council Regulation (EU) No 1024/2013 of 15 October 2013 conferring specific tasks on the European Central Bank concerning policies relating to the prudential supervision of credit institutions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/AUTO/?uri=CELEX:32013R1024&qid=1648378424221&rid=1>.

⁷⁶ Бачо Р. Й. Загальна характеристика сучасної системи регулювання ринку фінансових послуг в Європейському Союзі. *Економіка і організація управління*. 2014. № 1 (17)–2 (18). С. 37. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/1035/1053>.

– Регламент 1093/2010/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 24 листопада 2010 року про створення Європейського наглядового органу (Європейського органу банківського нагляду), унесення змін до Рішення 716/2009/ЄС та скасування Рішення Комісії 2009/78/ЄС;

– Регламент 1094/2010/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 24 листопада 2010 року про створення Європейського наглядового органу (Європейського органу страхування та професійних пенсій), унесення змін до Рішення 716/2009/ЄС та скасування Рішення Комісії 2009/79/ЄС;

– Регламент 1095/2010 Європейського Парламенту та Ради від 24 листопада 2010 року про створення Європейського наглядового органу (Європейський орган із цінних паперів та ринків), унесення змін до Рішення 716/2009/ЄС та скасування Рішення Комісії 2009/77/ЄС.

Завдяки чому була створена нова ***Європейська система фінансового нагляду (European System of Financial Supervisor, ESFS)***, що складається з таких елементів:

– ***Європейської ради із системних ризиків (European Systemic Risk Board, ESRB)***, яку створили для посилення європейського механізму нагляду з метою кращого захисту громадян і відновлення довіри до фінансової системи ЄС. Рада сприяє забезпеченню фінансової стабільності та пом'якшенню негативного впливу на внутрішній ринок та реальну економіку, об'єднує суб'єкти фінансового нагляду на національному рівні та на рівні Союзу, щоб діяти як мережа⁷⁷;

– створені за пропозицією Європейської комісії наприкінці 2010 р. ***європейські наглядові органи***. Їх діяль-

⁷⁷ Regulation (EU) No 1092/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 on European Union macro-prudential oversight of the financial system and establishing a European Systemic Risk Board. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02010R1092-20191230>.

ність сприяє ефективності та стабільності фінансової системи ЄС з метою захисту економіки ЄС, юридичних осіб та громадян від непередбачуваних загроз. Для досягнення поставленої мети законодавчо визначені специфічні секторальні завдання кожного з органів. Кожен орган нагляду в системі європейських фінансових регуляторів розробляє єдині стандарти нагляду та регулювання, а також заходи їх практичного застосування⁷⁸. Європейські наглядові органи підзвітні Європейському парламенту та Раді. Якщо ця підзвітність стосується міжгалузевих питань, співпраця координується через Об'єднаний комітет органів нагляду. Систему європейських фінансових регуляторів ЄС формують три секторальних органи:

- *Європейський орган із цінних паперів та ринків (European Securities and Markets Authority, ESMA);*

- *Європейський орган банківського нагляду (European Banking Authority, EBA);*

- *Європейський орган зі страхування та професійних пенсій (European Insurance and Occupational Pensions Authority, EIOPA);*

– **Об'єднаний комітет органів нагляду в ЄС** (the Joint Committee of the European Supervisory Authorities). Комітет є форумом, метою якого є зміцнення співпраці між Європейським органом банківського нагляду, Європейським органом зі страхування та пенсійних фондів та Європейським органом із цінних паперів та ринків. Через Об'єднаний комітет три секторальні наглядові органи регулярно та ретельно координують свою наглядову діяльність у межах

⁷⁸ Бачо Р. Й. Загальна характеристика сучасної системи регулювання ринку фінансових послуг в Європейському Союзі. *Економіка і організація управління*. 2014. № 1 (17)–2 (18). С. 41. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/1035/1053>.

своїх відповідних обов'язків і забезпечують послідовність у своїй практиці⁷⁹;

– **національні органи з нагляду держав-членів ЄС** (the national supervisory authorities of EU member states).

У період до світової фінансової кризи 2007–2008 років, багато країн перейшли до моделі мегарегулятора, тобто надання повноважень здійснювати нагляд за різними сегментами фінансового ринку одному наглядовому органу. Неможливість за таких умови ухвалювати адекватні регуляторні антикризові заходи, які повинні забезпечити стабільність фінансового ринку, обумовила пошук нових механізмів організації системи нагляду на фінансовому ринку⁸⁰.

Основною метою створення європейських наглядових органів, що входять до Європейської системи фінансового нагляду, визначено запобігання ризикам, які послаблюють стабільність усієї фінансової системи. Отже, Європейська система фінансового нагляду (ESFS) передбачає макропруденційний та мікропруденційний нагляд, тим самим ЄС намагається створити дійсно загальноєвропейський рівень нагляду в середньостроковій перспективі прагне забезпечити діалог між усіма органами, зокрема центральними банками й наглядовими органами в країнах-членах ЄС⁸¹. Характеризуючи побудову органів системи фінансо-

⁷⁹Towards European Supervisory Convergence. The Joint Committee of the European Supervisory Authorities. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. URL: https://esas-joint-committee.europa.eu/Publications/EI0116679ENN_proof_updated_2_FINAL%20FINAL%20FINAL.pdf.

⁸⁰ Шапран Н. С. Реформування системи фінансового нагляду в ЄС. *Фінанси, облік і аудит*. 2013. Випуск 1 (21). С. 170. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32607806.pdf>.

⁸¹ Терещенко Г. Досвід антикризового регулювання фінансового сектору в країнах ЄС. *Антикризове управління економікою України: нові виклики*: Матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Київ : КНЕУ, 2015. С. 161. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32618443.pdf>.

вого нагляду в ЄС, Г. М. Шовкопляс відзначає її наддержавний характер, наявність декількох регуляторів та відсутність мегарегулятора⁸².

Дослідники розділяють повноваження європейських наглядових органів на два типи: квазінормативні повноваження та повноваження на втручання⁸³. Під квазі-нормативними поноваженнями мається на увазі затвердження правил для учасників ринків. Відповідно до статей 290–291 Договору про функціонування Європейського Союзу Європейській Комісії може надаватися право ухвалювати делеговані законодавчі акти, тому нормативні акти підготовлені європейськими наглядовими органами остаточно затверджує Комісія.

Секторальні загальноєвропейські наглядові органи формують наднаціональну частину структури нагляду за фінансовими інституціями. Вони не наділені повноваженнями здійснювати безпосередній нагляд за окремими фінансовими установами, це виключна компетенція національних органів нагляду.

Винятки із цього правила, коли європейські наглядові органи можуть ухвалювати рішення, що стосуються окремих фінансових інституцій:

– здійснення розслідувань європейськими наглядовими органами – на запит Єврокомісії, Європарламенту, Європейської Ради, національного наглядового органу, банківської групи або за своєю власною ініціативою – випадків порушень законодавства ЄС національними органами

⁸² Шовкопляс Г. М. Засади поділу ринку фінансових послуг залежно від системи органів регулювання в Україні та країнах ЄС. *Право та інновації*. 2014. № 3(7). С. 108. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/Shovkoplyas7.pdf>.

⁸³ Chamon, Merijn & Arriba-Sellier, Nathan. FBF : On the Justiciability of Soft Law and Broadening the Discretion of EU Agencies. *European Constitutional Law Review*. 2022. No 18. PP. 286–314. URL: <https://doi.org/10.1017/S157401962200013X>.

– ужиття обов’язкових до виконання заходів у разі тривалої розбіжності в позиціях між національними органами, якщо не вдалося досягти обопільної згоди

– ухвалення в надзвичайних ситуаціях рішень, що вимагають певних дій від національних органів, або, якщо останні не виконують таких дій, ухвалення рішень стосовно окремих фінансових установ⁸⁴.

Реалізація загальноєвропейських заходів частково покладена й на відповідні національні органи. Так, у актах вторинного законодавства ЄС у сфері регулювання фінансових послуг застосовують такі поняття як «компетентні органи» (competent authorities) та «компетентні пруденційно-наглядові органи» (competent prudential-supervision authorities). В окремих директивах чи регламентах ЄС визначені основні вимоги до виконання компетентним органом держави-члена ЄС функцій регулювання фінансової сфери, зокрема: повноваження щодо нагляду, контролю, ужиття заходів впливу та взаємодії з компетентними органами інших країн. Водночас прямих конкретних вимог до порядку заснування та моделі організації компетентного органу на рівні європейського законодавства не визначається, а обрання ефективної форми організації компетентного органу регулювання й нагляду за діяльністю фінансових установ та розподілення функцій між компетентними органами конкретної держави-члена вирішується нею самостійно з урахуванням позитивного міжнародного досвіду та об’єктивних факторів, що склалися в країні⁸⁵.

⁸⁴ Терещенко Г. Досвід антикризового регулювання фінансового сектору в країнах ЄС. *Антикризове управління економікою України: нові виклики*: Матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Київ : КНЕУ, 2015. С. 162–163. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32618443.pdf>.

⁸⁵ Розподіл регуляторних і наглядових функцій на фінансовому ринку: європейський досвід та рекомендації для України / підг. С. Хоружий ; Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України. Київ, 2016. С. 8. URL: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/FEAO_Rozpodil_funktsiy_na_finrynky.pdf.

У європейських країнах існують такі моделі організації державного регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ⁸⁶:

– *секторальна модель*, що полягає в існуванні в країнах певних органів, що здійснюють нагляд за діяльністю окремих секторів: банківського, страхового ринку, ринку цінних паперів тощо (Греція, Іспанія, Італія, Люксембург, Кіпр, Литва, Португалія, Словенія, Франція);

– *модель концентрації всіх наглядових функцій у єдиному наглядовому органі* (Німеччина, Фінляндія, Швеція, Швейцарія, Польща, Естонія, Бельгія, Румунія, Болгарія, Австрія тощо);

– *модель розподілення повноважень щодо нагляду за ринком та щодо пруденційного нагляду, або функціонально орієнтована модель Twin Peaks* (Нідерланди).

Дослідники також відзначають важливу роль саморегулювання на ринку фінансових послуг, яке характеризується як додаткову до державного регулювання форму регуляторної діяльності. Так, на основі положень Директиви 2005/29/ЄС про недобросовісну комерційну практику щодо споживачів на внутрішньому ринку, Директиви 2000/31/ЄС про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема електронної комерції на внутрішньому ринку, Директиви 2006/114/ЄС про введення в оману та порівняльну рекламу, Директиви 2015/849/ЄС про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму запроваджено механізм розроблення кодексів поведінки підприємців із нормами професійної етики, а також

⁸⁶ Там само. С. 9.

передбачена можливість надання саморегульвним організаціям делегованих наглядових повноважень та повноваження щодо вирішення спорів зі споживачами⁸⁷.

Підсумовуючи, потрібно зазначити, що регулювання ринку фінансових послуг ЄС здійснюється на наднаціональному рівні, водночас наглядовими повноваженнями наділено органи як європейського, так і національного рівня. Діяльність регуляторних та наглядових органів у цілому спрямована на забезпечення стабільності фінансового ринку в ЄС, запобігання кризовим явищам, а також захист інтересів усіх учасників ринку, зокрема споживачів фінансових послуг. Увага до всіх секторів ринку фінансових послуг, необхідність забезпечення ефективного нагляду та оцінювання можливих ризиків зумовила створення секторальних наглядових органів та консультативних структур, які разом із національними органами нагляду утворюють європейську систему фінансового нагляду.

Контрольні питання

1 З якою метою здійснюють правове регулювання фінансових послуг у межах ЄС?

2 Назвіть принципи правового регулювання фінансових послуг у ЄС, чи враховано інтереси споживачів під час встановлення правил надання фінансових послуг?

3 Якими повноваженнями регулювати фінансові послуги наділені Європейський Парламент та Рада?

4 Яка роль Європейського центрального банку в регулюванні ринків фінансових послуг у ЄС?

⁸⁷ Паренте Л. М. Досвід країн ЄС щодо саморегулювання на ринку фінансових послуг. *Законодавство України про фінансові послуги: питання адаптації до права Європейського Союзу* : матеріали науково-практичного круглого столу (м. Суми, 15 січня 2021 р.). Суми : СумДУ, 2021. С. 16–18. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/82635>.

5 Охарактеризуйте становлення системи фінансового регулювання та нагляду в ЄС, що впливало на реформування цієї системи?

6 Із яких елементів складається Європейська система фінансового нагляду?

Практичне завдання

Проаналізуйте положення Протоколу про Статут Європейської системи центральних банків та Європейського Центрального банку та Закону України «Про Національний банк України» та складіть порівняльну таблицю функцій (повноважень) Європейського Центрального банку та Національного банку України. Визначте, чи містять ці документи повноваження, спрямовані на захист прав споживачів.

1.3 Регулятори та наглядові органи на ринку фінансових послуг Європейського Союзу

1.3.1 Європейський орган банківського нагляду

Європейський орган банківського нагляду (European Banking Authority, ЕВА) функціонує як мережа органів ЄС та країн-членів, що забезпечують стабільність фінансової системи, прозорість ринків і фінансових продуктів та захист вкладників та інвесторів. Нормативною основою діяльності ЕВА є *Регламент 1093/2010/ЄС* Європейського парламенту та Ради від 24 листопада 2010 року про створення Європейського наглядового органу (Європейський орган банківського нагляду), який уносить зміни до Рішення 716/2009/ЄС та скасовує Рішення Комісії 2009/78/ЄС⁸⁸.

⁸⁸ Regulation (EU) No 1093/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 establishing a European Supervisory Authority

У Преамбулі до Регламенту 1093/2010/ЄС пояснена необхідність створення ЕВА тим, що фінансово-економічна криза створила реальні та серйозні ризики для стабільності фінансової системи та функціонування внутрішнього ринку. Глибока інтеграція фінансових ринків держав-членів ЄС створила ширші можливості для фінансування та диверсифікації ризиків, що сприяє спроможності економіки поглинати шоки. Водночас відновлення й підтримання стабільної та надійної фінансової системи є абсолютною передумовою збереження довіри й злагодженості на внутрішньому ринку, проте відсутній механізм, за яким національними органами нагляду будуть ухвалені ефективні наглядові рішення для транскордонних фінансових установ, адже співпраця та обмін інформацією між національними наглядовими органами є недостатньою, а для спільних дій національних органів потрібна належна нормативна підстава.

Крім власне Регламенту 1093/2010/ЄС *повноваження ЕВА* визначаються й іншими актами права ЄС, до них зокрема належать:

– Регламент 575/2013/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 червня 2013 року про пруденційні вимоги до кредитних організацій та інвестиційних компаній, що вносить зміни до Регламенту 648/2012/ЄС (так званий Регламент вимог до капіталу або CRR)⁸⁹;

– Директива 2013/36/ЄС Європейського парламенту та Ради від 26 червня 2013 року про доступ до діяльності кредитних установ і пруденційний нагляд за кредитними установами та інвестиційними фірмами, яка вносить зміни до

(European Banking Authority), amending Decision No 716/2009/EC and repealing Commission Decision 2009/78/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010R1093&qid=1648727856065>.

⁸⁹ Regulation (EU) No 575/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms and amending Regulation (EU) No 648/2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013R0575>.

Директиви 2002/87/ЄС та скасовує Директиви 2006/48/ЄС та 2006/49/ЄС (так звана Директива про вимоги до капіталу або CRD)⁹⁰;

– Директива 2014/59/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 травня 2014 року про встановлення меж для відновлення та оздоровлення кредитних установ та інвестиційних фірм і внесення змін до Директиви Ради 82/891/ЄЕС і Директив 2001/24/ЄС, 2002/47/ЄС, 2004/25/ЄС, 2005/56/ЄС, 2007/36/ЄС, 2011/35/ЄС, 2012/30/ЄС та 2013/36/ЄС, а також Регламенти 1093/2010/ЄС та 648/2012/ЄС, Європейського парламенту й Ради (так звана Директива про відновлення та врегулювання банків або BRRD)⁹¹;

– Директива 2014/49/ЄС Європейського Парламенту й Ради від 16 квітня 2014 року про схеми гарантування депозитів (так звана Директива про схеми гарантування вкладів або DGSD)⁹²;

– Директива 2015/2366/ЄС Європейського Парламенту й Ради від 25 листопада 2015 року про платіжні послуги на внутрішньому ринку, яка вносить зміни до Директив 2002/65/ЄС, 2009/110/ЄС та 2013/36/ЄС та Регламенту

⁹⁰ Directive 2013/36/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms, amending Directive 2002/87/EC and repealing Directives 2006/48/EC and 2006/49/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0036>.

⁹¹ Directive 2014/59/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 establishing a framework for the recovery and resolution of credit institutions and investment firms and amending Council Directive 82/891/EEC, and Directives 2001/24/EC, 2002/47/EC, 2004/25/EC, 2005/56/EC, 2007/36/EC, 2011/35/EU, 2012/30/EU and 2013/36/EU, and Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 648/2012, of the European Parliament and of the Council. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0059>.

⁹² Directive 2014/49/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on deposit guarantee schemes. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0049>.

1093/2010/ЄС та скасування Директиви 2007/64/ЄС (так звана Директива про платіжні послуги або PSD)⁹³;

– Директива 2009/110/ЄС Європейського Парламенту й Ради від 16 вересня 2009 року про початок діяльності установ електронних грошей і пруденційний нагляд за ними, яка вносить зміни до Директив 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС і скасовує Директиву 2000/46/ЄС (так звана Директива про електронні гроші або EMD)⁹⁴;

– Директива 2002/87/ЄС Європейського парламенту й Ради від 16 грудня 2002 року про додатковий нагляд за кредитними установами, страховими компаніями та інвестиційними фірмами у фінансовому конгломераті та внесення змін до Директив Ради 73/239/ЄЕС, 79/267/ЄЕС, 92/49/ЄЕС, 92/96/ЄЕС, 93/6/ЄЕС і 93/22/ЄЕС, а також Директиви 98/78/ЄС та 2000/12/ЄС Європейського Парламенту й Ради (так звана Директива про фінансові конгломерати або FICOD)⁹⁵;

– Директива 2002/65/ЄС Європейського Парламенту й Ради від 23 вересня 2002 року щодо дистанційного маркетингу споживчих фінансових послуг і внесення змін до Директиви Ради 90/619/ЄЕС та Директив 97/7/ЄС та

⁹³ Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015L2366>.

⁹⁴ Directive 2009/110/EC of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of electronic money institutions amending Directives 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 2000/46/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32009L0110>.

⁹⁵ Directive 2002/87/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2002 on the supplementary supervision of credit institutions, insurance undertakings and investment firms in a financial conglomerate and amending Council Directives 73/239/EEC, 79/267/EEC, 92/49/EEC, 92/96/EEC, 93/6/EEC and 93/22/EEC, and Directives 98/78/EC and 2000/12/EC of the European Parliament and of the Council. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32002L0087>.

98/27/ЄС (так звана Директива про дистанційний маркетинг або DMD)⁹⁶;

– Регламент 2015/847/ЄС Європейського Парламенту й Ради від 20 травня 2015 року про інформацію, що супроводжує перекази коштів, і скасування Регламенту 1781/2006/ЄС (так званий Wire Transfer Regulation або WTR)⁹⁷;

– Регламент Ради 1024/2013/ЄС від 15 жовтня 2013 року, що покладає на Європейський центральний банк конкретні завдання щодо політики пруденційного нагляду за кредитними установами (так званий Регламент SSM)⁹⁸.

Регламент 1093/2010/ЄС надав новому європейському банківському регулятору повноваження розробляти обов'язкові технічні стандарти та ухвалювати інструменти «м'якого права» (керівні принципи та рекомендації)⁹⁹.

Обов'язкові технічні стандарти (Binding Technical Standards, BTS) – це нормативно-правові акти, які визначають окремі аспекти законодавчого тексту ЄС (Директиви чи Регламенту) та мають на меті забезпечити послідовну гармонізацію в конкретних сферах¹⁰⁰. Відповідно до положень

⁹⁶ Directive 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council of 23 September 2002 concerning the distance marketing of consumer financial services and amending Council Directive 90/619/EEC and Directives 97/7/EC and 98/27/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32002L0065>.

⁹⁷ Regulation (EU) 2015/847 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on information accompanying transfers of funds and repealing Regulation (EC) No 1781/2006. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015R0847>.

⁹⁸ Council Regulation (EU) No 1024/2013 of 15 October 2013 conferring specific tasks on the European Central Bank concerning policies relating to the prudential supervision of credit institutions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R1024&qid=1649688090466>.

⁹⁹ Luca Martino Levi The European Banking Authority: Legal Framework, Operations and Challenges Ahead. *Tulane European and Civil Law Forum*. Vol. 28. 2013. P. 67. URL: <https://journals.tulane.edu/teclf/article/view/1810/1657>.

¹⁰⁰ Missions and tasks / European Banking Authority. URL: <https://www.eba.europa.eu/about-us/missions-and-tasks>.

Договору про функціонування Європейського Союзу (ст.ст. 290–291) Комісія має право ухвалювати законодавчі акти на підставі делегованих законодавчими актами повноважень. Регламентом 1093/2010/ЄС передбачено, що ЕВА розробляє проєкт BTS, який остаточно схвалюється та приймається Європейською Комісією. На відміну від керівних принципів та рекомендацій, BTS є юридично обов'язковими, їх застосовують безпосередньо в усіх державах-членах.

Розроблення та запровадження єдиних пруденційних правил для фінансових установ по всьому ЄС сприятиме створенню рівних умов діяльності фінансових посередників та забезпечить високий захист як інвесторів, так і споживачів.

ЕВА також відіграє важливу роль у сприянні зближенню наглядових практик для забезпечення узгодженого застосування пруденційних правил. Також, ЕВА доручено оцінювати ризики та вразливість у банківському секторі ЄС, зокрема, методом регулярних звітів про оцінку ризиків та загальноєвропейських стрес-тестів¹⁰¹.

ЕВА як елемент Європейської системи фінансового нагляду має також повноваження видавати *керівні принципи та рекомендації*, які репрезентують інструменти м'якого права з метою досягнення ефективних та загальних стандартів регулювання та нагляду в банківській сфері. У літературі відзначають, що керівні принципи та рекомендації допомагають пов'язати нормативну фазу (тобто регламенти, директиви та обов'язкові технічні стандарти) з наглядовою фазою, оскільки вони пропонують або рекомендують певний спосіб імплементації правил¹⁰².

¹⁰¹ Missions and tasks / European Banking Authority. URL: <https://www.eba.europa.eu/about-us/missions-and-tasks>.

¹⁰² Luca Martino Levi The European Banking Authority: Legal Framework, Operations and Challenges Ahead. *Tulane European and Civil Law*

У рішенні від 15 липня 2021 р. Суд Європейського Союзу роз'яснив повноваження ЕВА видавати інструменти м'якого права¹⁰³. У 2016 році ЕВА видав Керівні принципи нагляду та управління банківськими роздрібними продуктами. Національний компетентний орган Франції у 2017 році опублікував на своєму веб-сайті повідомлення (avis) про додержання ним Керівних принципів, Французька банківська федерація оскаржила це в Державній раді, вимагаючи його скасування. Суд, розглядаючи справу, визначив, що Керівні принципи по суті є рекомендаційними актами в розумінні Договору про функціонування ЄС. Проаналізувавши матеріальні та процедурні підстави видання документа Суд дійшов висновку, що Європейський банківський орган не перевищив своїх повноважень, а отже, Керівні принципи є дійсними.

Як відзначають дослідники, у справі FBF Суд перевіряючи законність використання повноважень, передбачених законодавством, установив низький поріг для визначення того, чи були дії Європейського банківського органу необхідними для забезпечення належного застосування законодавства ЄС. Сприймавши термін «необхідний» як «корисний», а не «обов'язковий», Суд відкрив двері для широкого тлумачення органами ЄС своїх мандатів. Науковці висловлюють застереження, що Суд перетворив доктрину делегування повноважень на доктрину дискреційних повноважень¹⁰⁴. Потрібно погодитися із тим, що це рішення матиме важливі наслідки для всіх європейських наглядових органів.

Forum. Vol. 28. 2013. P. 70. URL: <https://journals.tulane.edu/teclf/article/view/1810/1657>.

¹⁰³ Judgment of the Court (Grand Chamber) of 15 July 2021. ECLI:EU:C:2021:599. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62019CJ0911>.

¹⁰⁴ Chamon, Merijn & Arriba-Sellier, Nathan. FBF : On the Justiciability of Soft Law and Broadening the Discretion of EU Agencies. *European Constitutional Law Review*. 2022. No 18. PP. 314. URL: <https://doi.org/10.1017/S157401962200013X>.

У відносинах з іншими органами та агентствами ЄС ЕВА представляє його *Голова*, роль якого також полягає в підготовці роботи та веденні дискусій на засіданнях Наглядової ради. Також призначають *виконавчого директора*, завданням якого є підготовка засідань Правління та забезпечення повсякденної операційної роботи органу. Керівними органами ЕВА є: **Наглядова рада**, яка є головним органом, що ухвалює всі його політичні рішення, такі як затвердження проєктів технічних стандартів, настанов, висновків та звітів; **Правління**, роль якого полягає у забезпеченні виконання органом своєї місії та покладених на нього завдань (розробляє річну робочу програму, річний бюджет, план кадрової політики та річний звіт). ЕВА співпрацює з іншими європейськими наглядовими органами (ESA) в межах Об'єднаного комітету органів нагляду (the Joint Committee of the European Supervisory Authorities). Для забезпечення права на ефективний захист прав осіб, на яких впливають рішення, прийняті ЕВА, було створено Апеляційну раду¹⁰⁵.

ЕВА виконує свої завдання та повноваження ефективно та прозоро, намагаючись забезпечити, щоб національні органи влади, стейкхолдери та інші зацікавлені сторони були поінформовані про роботу органу та мали можливість робити свій внесок у її виконання. Усі документи, підготовлені ЕВА, обговорюють у технічних робочих групах і постійних комітетах, де національні органи влади можуть надавати свої пропозиції. У разі необхідності здійснюють співпрацю з іншими органами та установами або проводять відкриті публічні консультації з громадськістю щодо регуляторних актів (технічних стандартів, настанов тощо), щоб гарантувати, що стейкхолдери та всі зацікавлені сторони можуть унести свій вклад у розроблення майбутніх банківських стандартів та настанов. Остаточні рішення ухвалює

¹⁰⁵ Governance structure / European Banking Authority.
URL: <https://www.eba.europa.eu/about-us/organisation>.

Наглядова рада, що голосує простою більшістю голосів, за винятком регуляторних документів (технічних стандартів, керівних принципів та рекомендацій), де голосування проводять кваліфікованою більшістю голосів за тими самими правилами, що застосовують у Раді Європейського Союзу¹⁰⁶.

Європейські органи нагляду наділяють повноваженнями за певних обставин втручатися в діяльність фінансових установ. Так, відповідно до статті 9(2) Регламенту № 1093/2010/ЄС, ЕВА здійснює моніторинг ринку структурованих депозитів, які пропонують, розповсюджують або продають у Союзі. Безпосередньо порядок застосування заходів ЕВА здійснюють на підставі статті 41 Регламенту про ринки фінансових інструментів (MiFIR) № 600/2014/ЄС¹⁰⁷, що надає повноваження забороняти або обмежувати в ЄС маркетинг, розповсюдження або продаж структурованих депозитів за певних обставин. Суб'єктами, до яких можуть бути застосовані ці повноваження, є кредитні установи, визначені згідно з Директивою 2013/36/ЄС (CRD), і фірми, визначені згідно з Директивою 2014/65/ЄС (MiFID). Необхідно зазначити, що статтею 42 MiFIR визначені повноваження щодо втручання національних компетентних органів. Проте заходи, які вживає ЕВА, повинні переглядати кожні три місяці, а заходи національних компетентних органів можуть мати постійний характер. Звісно, заходи ЕВА можуть застосовувати в усіх державах-членах, у той час, як юрисдикція національних компетентних органів поширюється

¹⁰⁶ European Banking Authority (EBA). *The Journal of Regulation and Compliance*. URL: <https://thejournalofregulation.com/en/article/european-banking-authority-eba/>

¹⁰⁷ Regulation (EU) No 600/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Regulation (EU) No 648/2012 Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014R0600>.

лише на суб'єктів, які надають фінансові послуги на території відповідної держави-члена.

Таке втручання здійснюється, якщо наявні *всі перелічені умови*: 1) є серйозне занепокоєння щодо захисту інвесторів, або загроза нормальному функціонуванню та цілісності фінансових ринків, або загроза стабільності всієї або частини фінансової системи, 2) нормативні вимоги згідно із законодавством ЄС, які застосовують до структурованого депозиту або діяльності, не вирішують загрози або занепокоєння, згаданих вище; 3) жоден національний компетентний орган не вжив заходів для вирішення проблеми або вжиті дії належно не вирішують проблему (ст. 41 Регламенту № 600/2014/ЄС).

Крім зазначених заходів, покликаних сприяти попередженню порушень прав споживачів фінансових послуг ЕВА також *координації діяльності національних наглядових органів щодо підвищення фінансової грамотності* та проведення відповідних освітніх ініціатив. Наприклад, у березні 2020 року ЕВА опублікувала свій другий Звіт про фінансову освіту 2019/20¹⁰⁸. У Звіті подано інформацію про проведення національними органами влади 123 фінансових освітніх ініціатив, описано найпоширеніші підходи, які використовують національні органи влади, а також одержані уроки та набутий досвід.

У межах цієї роботи було підготовлено пам'ятку з порадами для споживачів фінансових послуг¹⁰⁹.

Підбиваючи підсумки, можна визначити, що створений як частина Європейської системи фінансового нагляду

¹⁰⁸ EBA Report On Financial Education 2019/2020 EBA/Rep/2020/12. URL: https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Consumer%20Corner/Financial%20education/EBA%20Financial%20Education%20Report%202019-2020%20-%20FINAL%20-%20Combined.pdf.

¹⁰⁹ Key tips to protect yourself when choosing online or mobile banking services. URL: https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/0.%20EBA_Factsheet%20for%20consumers_Final_New_0.pdf.

Європейський орган банківського нагляду (ЕВА) є незалежним органом ЄС, який працює над забезпеченням ефективного та послідовного пруденційного регулювання й нагляду в європейському банківському секторі. Діяльність цього органу нагляду спрямована на забезпечення фінансової стабільності в ЄС, у контексті забезпечення цілісності, ефективності та впорядкованого функціонування банківського сектора.

1.3.2 Європейський орган зі страхування та професійних пенсій

Європейський орган зі страхування та професійних пенсій (European Insurance and Occupational Pensions Authority, EIOPA) є незалежним дорадчим органом Європейської Комісії, Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу. Заснування цього органу відбулося на підставі Регламенту № 1094/2010/ЄС¹¹⁰ і функціонує він як частина Європейської системи фінансового нагляду.

У ст. 1 Регламенту 1094/2010/ЄС визначено мету створення органу. ЕІОРА був створений для покращення функціонування внутрішнього ринку, зокрема належне й ефективно регулювання та нагляд; забезпечення стабільного, прозорого, ефективного й належного функціонування фінансових ринків; посилення міжнародної координації у сфері нагляду за діяльністю страховиків та пенсійних фондів; попередження регуляторного арбітражу та вирівню-

¹¹⁰ Regulation (EU) No 1094/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 establishing a European Supervisory Authority (European Insurance and Occupational Pensions Authority), amending Decision No 716/2009/EC and repealing Commission Decision 2009/79/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010R1094&qid=1683212867189>.

вання конкурентних умов у різних юрисдикціях; забезпечення належного регулювання й нагляду за ризиками у сфері страхування, перестраховування та недержавного пенсійного забезпечення; захист прав споживачів фінансових послуг у цій сфері.

Це одне з агентств ЄС, що виконує конкретні юридичні, технічні або наукові завдання та надає поради, що ґрунтуються на фактичних даних. Отже, допомагає формувати обґрунтовану політику й закони на рівні ЄС та національному рівні.

Міжнародний валютний фонд визначає мету ЕІОРА як захист суспільних інтересів шляхом сприяння коротко-, середньо- та довгостроковій стабільності та ефективності фінансової системи для економіки ЄС, його громадян та бізнесу, діючи в межах різних директив, що охоплюють страхові й перестрахові компанії, установи професійного пенсійного забезпечення та страхових посередників, а також пов'язані з ними питання, безпосередньо не охоплені цими директивами¹¹¹.

Крім Регламенту № 1094/2010/ЄС, *компетенція ЕІОРА* визначається на підставі положень таких актів вторинного законодавства ЄС як:

– Директива 2009/138/ЄС про започаткування й ведення діяльності зі страхування та перестраховування (Solvency II)¹¹², за винятком її Розділу IV;

¹¹¹ Fragmentation to Financial Integration in Europe / Editors Charles Enoch, Luc Everaert, Thierry Tresselt, and Jianping Zhou. Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2014. P. 358. URL: <https://www.elibrary.imf.org/downloadpdf/book/9781484387665/9781484387665.pdf#page=366>.

¹¹² Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0138&qid=1683224504732>.

- Директива 2016/97/ЄС про розповсюдження страхування¹¹³;
- Директива 2016/2341/ЄС щодо діяльності та нагляду за установами професійного пенсійного забезпечення (IORP)¹¹⁴;
- Директива 2002/87/ЄС про додатковий нагляд за кредитними установами, страховими компаніями та інвестиційними фірмами у фінансовому конгломераті¹¹⁵;
- Директива 2015/849/ЄС про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму¹¹⁶ (тією мірою, якою її застосовують до страхових компаній, перестрахових компаній, установ професійного пенсійного забезпечення та страхових посередників);

¹¹³Directive (EU) 2016/97 of the European Parliament and of the Council of 20 January 2016 on insurance distribution (recast). Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32016L0097>.

¹¹⁴Directive (EU) 2016/2341 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2016 on the activities and supervision of institutions for occupational retirement provision (IORPs) (recast) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32016L2341>.

¹¹⁵Directive 2002/87/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2002 on the supplementary supervision of credit institutions, insurance undertakings and investment firms in a financial conglomerate and amending Council Directives 73/239/EEC, 79/267/EEC, 92/49/EEC, 92/96/EEC, 93/6/EEC and 93/22/EEC, and Directives 98/78/EC and 2000/12/EC of the European Parliament and of the Council. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32002L0087&qid=1683225257895>.

¹¹⁶Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32015L0849>.

– Директива 2002/65/ЄС про дистанційний маркетинг споживчих фінансових послуг¹¹⁷ тією мірою, якою вона стосується діяльності страхового ринку.

Для виконання покладених на нього завдань, ЕІОРА має повноваження:

– розробляти проекти нормативно-технічних стандартів у порядку, визначеному в статті 10 Регламенту № 1094/2010/ЄС (у разі наявності делегованих повноважень ухвалювати стандарти в Комісії, ЕІОРА розробляє проєкт, проводить обов'язкові відкриті публічні консультації щодо нього та передає на затвердження Комісії);

– розробляти проекти імплементаційних технічних стандартів у конкретних випадках, зазначених у статті 15 Регламенту № 1094/2010/ЄС;

– видавати керівні принципи та рекомендації адресовані компетентним органам або фінансовим установам, із метою встановлення узгоджених, ефективних та результативних практик нагляду в межах Європейської системи фінансового нагляду, а також для забезпечення загального, однакового та послідовного застосування законодавства Союзу (порядок визначений у статті 16 Регламенту № 1094/2010/ЄС);

– видавати рекомендації фінансовим установам із визначенням дій, необхідних для додержання законодавства Союзу, у разі, коли компетентний національний орган не вжив заходів, передбачених законодавством ЄС (відповідно до ч. 3 ст. 17 Регламенту № 1094/2010/ЄС);

– у разі несприятливих подій, які можуть серйозно загрожувати нормальному функціонуванню та цілісності

¹¹⁷ Directive 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council of 23 September 2002 concerning the distance marketing of consumer financial services and amending Council Directive 90/619/EEC and Directives 97/7/EC and 98/27/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32002L0065&qid=1683226524523>.

фінансових ринків або стабільності всієї або частини фінансової системи в Союзі ухвалювати індивідуальні рішення, адресовані компетентним органам у конкретних випадках, зазначених у частині 3 статті 18 та частині 3 статті 19 Регламенту № 1094/2010/ЄС;

– у разі необхідності безпосередньо застосувати право ЄС, ухвалювати індивідуальні рішення, адресовані фінансовим установам, у конкретних випадках, зазначених у частині 6 статті 17, частині 4 статті 18 та частині 4 статті 19 Регламенту № 1094/2010/ЄС;

– видавати висновки Європейському Парламенту, Раді чи Комісії, як передбачено статтею 34 Регламенту № 1094/2010/ЄС як за власної ініціативою, так і на запит цих інституцій;

– збирати необхідну інформацію щодо фінансових установ, як передбачено статтею 35 Регламенту № 1094/2010/ЄС;

– розробляти загальні методології для оцінювання впливу характеристик продукції та процесів розподілення на фінансовий стан установ і на захист споживачів;

– надавати централізовано доступну базу даних зареєстрованих фінансових установ у сфері його компетенції, якщо це зазначено в актах, зазначених у частині 2 статті 1 Регламенту № 1094/2010/ЄС.

Завдання щодо захисту прав споживачів реалізує ЕІОРА завдяки сприянню прозорості, простоті та справедливості на ринку споживчих фінансових продуктів або послуг на внутрішньому ринку. Це досягається, зокрема, шляхом: збору, аналізу інформації про споживчі тенденції, складання відповідної звітності; розгляду та координації ініціатив із фінансової грамотності та освіти національними компетентними органами; розробленню стандартів навчання для галузі; а також сприяння розробленню спільних правил розкриття інформації.

ЕІОРА відіграє ключову роль у сприянні послідовній наглядовій практиці з питань захисту споживачів. Здійснюється це шляхом співпраці з національними компетентними органами щодо інструментів, які вони можуть використовувати, і заходів, які вони можуть вжити для виявлення, оцінювання та вирішення проблем захисту споживачів¹¹⁸.

Повноваження щодо втручання ЕІОРА у діяльність фінансових установ закріплені в Регламенті про пакетні роздрібні та страхові інвестиційні продукти (PRIIPs)¹¹⁹ відповідно до якого як національні компетентні органи, так і ЕІОРА можуть обмежувати або забороняти страхові інвестиційні продукти.

ЕІОРА уповноважена вживати заходи щодо додержання конкретних умов: 1) є проблема, що викликає серйозне занепокоєння щодо захисту інвесторів, або загроза належному функціонуванню та цілісності фінансових ринків, або загроза стабільності всієї чи частини фінансової системи; 2) нормативні вимоги згідно із законодавством ЄС, які застосовуються до фінансового інструменту чи діяльності, не вирішують загрози / занепокоєння, згадані вище, і жоден із національних компетентних органів не вжив заходів для вирішення проблеми або вжиті дії не повністю вирішують проблему.

Аналогічно повноваженням ЕВА, що розглядалися у попередньому підрозділі, заходи, ужиті ЕІОРА, є тимчасовими та не можуть перевищувати 3 місяців, однак можуть бути продовжені, водночас заходи діють в усіх державах-членах ЄС, і всі учасники, що надають цей вид фінансових

¹¹⁸ Consumer protection / ЕІОРА. URL: https://www.eiopa.europa.eu/browse/consumer-protection_en.

¹¹⁹ Regulation (EU) No 1286/2014 of the European Parliament and of the Council of 26 November 2014 on key information documents for packaged retail and insurance-based investment products (PRIIPs) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014R1286>.

послуг, повинні їх додержуватися (ст. 16 Регламенту PRIIPs).

Закріплення керівних органів ЕІОРА у Регламенті № 1094/2010/ЄС здійснено аналогічно розглянутому вище щодо ЕВА, це Наглядова рада та Правління, Голова, який представляє орган у відносинах із іншими органами, та Апеляційна рада.

ЕІОРА підтримує відносини з іншими європейськими установами, такими як Європейський центральний банк та Європейська рада із системних ризиків, а також тісно співпрацює з двома іншими європейськими наглядовими органами (Європейським органом банківського нагляду та Європейським органом із цінних паперів і ринків) у питаннях захисту споживачів.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що ЕІОРА сприяє створенню надійної нормативної бази та здійсненню послідовного нагляду за секторами страхування та професійних пенсій у ЄС, а також захищає права страхувальників, членів пенсійної системи та бенефіціарів. Здійснюючи нагляд, моніторинг та імплементацію в секторах страхування та професійного пенсійного забезпечення ЕІОРА збільшує довіру споживачів до послуг у сфері страхування та професійних пенсій у ЄС, що в цілому сприяє стабільності фінансового ринку.

1.3.3 Європейський орган із цінних паперів і ринків

Європейський орган з цінних паперів і ринків (European Securities and Markets Authority, ESMA) є незалежним органом ЄС, який сприяє стабільності фінан-

сової системи ЄС шляхом забезпечення стійкості, прозорості, ефективності й належного функціонування ринків цінних паперів, а також захисту інвесторів.

Повноваження та порядок діяльності ESMA визначено Регламентом № 1095/2010/ЄС¹²⁰, а також такими актами вторинного права ЄС як:

– Директива 97/9/ЄС про схеми компенсації інвесторам¹²¹;

– Директива 98/26/ЄС про остаточність розрахунків у платіжних системах і системах розрахунків за цінними паперами¹²²;

– Директива 2001/34/ЄС про допуск цінних паперів до офіційного лістингу фондової біржі та про інформацію, яка має бути опублікована щодо цих цінних паперів¹²³;

– Директива 2002/47/ЄС про угоди про фінансову заставу¹²⁴;

¹²⁰ Regulation (EU) No 1095/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 establishing a European Supervisory Authority (European Securities and Markets Authority), amending Decision No 716/2009/EC and repealing Commission Decision 2009/77/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010R1095&qid=1683219687912>.

¹²¹ Directive 97/9/EC of the European Parliament and of the Council of 3 March 1997 on investor-compensation schemes. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31997L0009&qid=163233495012>.

¹²² Directive 98/26/EC of the European Parliament and of the Council of 19 May 1998 on settlement finality in payment and securities settlement systems. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31998L0026&qid=1683234186401>.

¹²³ Directive 2001/34/EC of the European Parliament and of the Council of 28 May 2001 on the admission of securities to official stock exchange listing and on information to be published on those securities. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0034>.

¹²⁴ Directive 2002/47/EC of the European Parliament and of the Council of 6 June 2002 on financial collateral arrangements. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32002L0047&qid=1683234320369>.

- Регламент № 596/2014/ЄС про регулювання зловживань на ринку)¹²⁵;
- Регламент № 2017/1129/ЄС про проспект емісії, що публікується, коли цінні папери пропонуються публічно або допускаються до торгівлі на регульованому ринку¹²⁶;
- Директива 2014/65/ЄС про ринки фінансових інструментів¹²⁷;
- Директива 2004/109/ЄС про гармонізацію вимог прозорості стосовно інформації про емітентів, чії цінні папери допущені до торгівлі на регульованому ринку¹²⁸;
- Директива 2009/65/ЄС про координацію законів, підзаконних актів та адміністративних положень, що стосуються підприємств колективного інвестування в переказні цінні папери (UCITS)¹²⁹ та Директива 2013/36/ЄС про доступ до діяльності кредитних установ і пруденційний нагляд

¹²⁵ Regulation (EU) No 596/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on market abuse (market abuse regulation) and repealing Directive 2003/6/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directives 2003/124/EC, 2003/125/EC and 2004/72/EC Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0596>.

¹²⁶ Regulation (EU) 2017/1129 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 on the prospectus to be published when securities are offered to the public or admitted to trading on a regulated market, and repealing Directive 2003/71/EC Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32017R1129>.

¹²⁷ Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU (recast) Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0065>.

¹²⁸ Directive 2004/109/EC of the European Parliament and of the Council of 15 December 2004 on the harmonisation of transparency requirements in relation to information about issuers whose securities are admitted to trading on a regulated market and amending Directive 2001/34/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32004L0109&qid=1683234750883>.

¹²⁹ Directive 2009/65/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to undertakings for collective investment in transferable securities (UCITS)

за кредитними установами та інвестиційними компаніями (CRD IV)¹³⁰, без шкоди для компетенції Європейській організації банківського нагляду з погляду пруденційного нагляду;

– Регламент № 1060/2009/ЄС про кредитно-рейтингові агентства¹³¹;

– Директива 2002/87/ЄС про додатковий нагляд за кредитними установами, страховими компаніями та інвестиційними фірмами у фінансовому конгломераті¹³²;

– Директива 2002/65/ЄС про дистанційний маркетинг споживчих фінансових послуг¹³³;

– Регламент № 236/2012/ЄС про короткі продажі та деякі аспекти кредитно-дефолтних свопів¹³⁴.

(recast) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0065&qid=1683234796832>.

¹³⁰ Directive 2013/36/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms, amending Directive 2002/87/EC and repealing Directives 2006/48/EC and 2006/49/EC Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32013L0036>.

¹³¹ Regulation (EC) No 1060/2009 of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on credit rating agencies (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009R1060&qid=1683234979647>.

¹³² Directive 2002/87/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2002 on the supplementary supervision of credit institutions, insurance undertakings and investment firms in a financial conglomerate and amending Council Directives 73/239/EEC, 79/267/EEC, 92/49/EEC, 92/96/EEC, 93/6/EEC and 93/22/EEC, and Directives 98/78/EC and 2000/12/EC of the European Parliament and of the Council. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32002L0087&qid=1683235016743>.

¹³³ Directive 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council of 23 September 2002 concerning the distance marketing of consumer financial services and amending Council Directive 90/619/EEC and Directives 97/7/EC and 98/27/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32002L0065&qid=1683226524523>.

¹³⁴ Regulation (EU) No 236/2012 of the European Parliament and of the Council of 14 March 2012 on short selling and certain aspects of credit default swaps Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32012R0236&qid=1683235788075>.

Метою діяльності ESMA є захист суспільних інтересів шляхом сприяння коротко-, середньо- та довгостроковій стабільності та ефективності фінансової системи для економіки ЄС, його громадян і підприємств. Для досягнення цієї мети ESMA сприяє:

- покращенню функціонуванню внутрішнього ринку, зокрема надійному, ефективному та послідовному рівному регулюванню та нагляду;
- забезпеченню цілісності, прозорості, ефективності та впорядкованого функціонування фінансових ринків;
- посиленню міжнародної наглядової координації;
- запобіганню регулятивному арбітражу та сприянню рівним умовам конкуренції;
- забезпеченню відповідного регулювання та контролю за прийняттям інвестиційних та інших ризиків;
- посиленню захисту клієнтів.

Створення ESMA стало важливим кроком на шляху до більш інтегрованої нормотворчості та нагляду в європейському секторі фінансових ринків. ESMA може розробляти технічні стандарти у формі регламенту або рішення та подавати їх на затвердження Комісії: регуляторні технічні стандарти (ст. 10), що є «делегованими» незаконодавчими актами відповідно до ст. 290 ДФЄС, або імплементаційні технічні стандарти (ст. 10), що підпадають під дію статті 290 ДФЄС, або імплементаційні технічні стандарти (ст. 15), які підпадають під дію статті 291 ДФЄС¹³⁵.

Аналогічно структурі ЕВА та ЕІОРА Регламент № 1095/2010/ЄС визначає керівними органами ESMA Правління та Наглядову раду. Орган у відносинах з іншими органами представляє голова, який відповідає за підготовку ро-

¹³⁵ Di Noia, Carmine and Gargantini, Matteo, The European Securities and Markets Authority: Accountability Towards EU Institutions and Stakeholders (November 5, 2013). URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2350194>.

боти Наглядової ради та головує на її засіданнях та Правлінні. Керує роботою ESMA виконавчий директор, який відповідає за управління органом і готує роботу Правління.

ESMA надає Європейській раді із системних ризиків дані, а також проводить стрес-тести.

Робота ESMA у сфері законодавства спрямована на розроблення єдиних правил функціонування ринків цінних паперів у Європі й має на меті:

- забезпечення адекватного рівня захисту інвесторів шляхом ефективного регулювання та нагляду;
- формування однакових умов конкуренції для надавачів фінансових послуг,
- забезпечення результативності та ефективності нагляду.

Національні регулятори ринків цінних паперів країн-членів ЄС зі свого боку забезпечують належне функціонування національних фінансових ринків.

ESMA досягає своїх цілей шляхом:

- оцінювання ризиків для інвесторів, ринків та фінансової стабільності;
- виконання єдиних правил для фінансових ринків ЄС;
- сприяння зближенню нагляду;
- безпосередній нагляд за кредитними рейтинговими агентствами, репозиторіями торгівлі та репозиторіями сек'юрїтизації.

Розглядаючи повноваження ESMA потрібно згадати Рішення Суду ЄС від 22 січня 2014 р. у справі C-270/12¹³⁶ за заявою Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії проти Європейського парламенту та Ради

¹³⁶ Judgment of the Court (Grand Chamber), 22 January 2014. United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v European Parliament and Council of the European Union. Regulation (EU) No 236/2012. Case C-270/12. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62012CJ0270>.

Європейського Союзу. На думку заявниці, положення Регламенту 236/2012/ЄС щодо повноважень на втручання, надані Європейському органу із цінних паперів і ринків у виняткових обставинах щодо коротких продажів та деяких аспектів кредитних дефолтних свопів суперечили статті 114 Договору про функціонування ЄС, а також не відповідали принципам сформульованим у справі *Meroni v High Authority*. Проте суд ЄС визначив, що в справі *Meroni* суб'єкти, яким делегувалися повноваження, були суб'єктами приватного права, тоді як ESMA є органом ЄС, створеним законодавчим органом ЄС. Щодо повноважень, наданих ESMA згідно зі статтею 28 Регламенту № 236/2012, то на думку Суду ці повноваження чітко розмежовані та підлягають судовому розгляду у світлі цілей, установлених делегуючим повноваженням. Водночас стаття 28 Регламенту № 236/2012 фактично спрямована на гармонізацію законів, правил та адміністративних положень держав-членів, що стосуються нагляду та моніторингу, в конкретних ситуаціях за учасниками ринку цінних паперів.

ESMA сприяє справедливому та впорядкованому функціонуванню фінансових ринків, захищає цілісність Єдиного ринку ЄС, установлюючи високі стандарти поведінки та забезпечуючи прозорість для підтримки ефективних ринків та довіри інвесторів. ESMA розробляє та зміцнює спільні принципи нагляду між нею та національними компетентними органами. Разом із національними компетентними органами ESMA забезпечує ефективний і рівний захист роздрібних інвесторів ЄС, зокрема від ризиків, що виникають через нові канали дистрибуції чи інноваційні продукти¹³⁷.

ESMA також наділена повноваженнями втручатися в роботу фінансових установ. Згідно з положеннями

¹³⁷ About ESMA. URL: <https://www.esma.europa.eu/about-esma>.

MiFID II¹³⁸, фінансові інструменти можуть підпадати під заборону або обмеження. Це може стосуватися акцій, облігацій, фондів (фонди UCITS або альтернативні інвестиційні фонди) та деривативів, також може бути накладено заборону або обмеження на вид фінансової діяльності чи практики.

Заходи застосовуються за додержання таких умов:

1) проблема повинна стосуватися серйозного занепокоєння щодо захисту інвесторів; або загроза нормальному функціонуванню та цілісності фінансових ринків або ринків товарів; або загроза стабільності всієї або частини фінансової системи; 2) нормативні вимоги законодавства ЄС, які застосовують до фінансового інструменту чи діяльності, не вирішують загрози / занепокоєння, згадані вище; і жоден національний орган контролю не вжив заходів для вирішення проблеми, або вжиті дії не вирішують проблеми належно. Рішення ESMA про застосування заходів втручання щодо продукту є тимчасовим (до трьох місяців, проте може бути продовжене); заходи застосовують до всіх держав-членів ЄС, і всі учасники ринку, що надають пов'язані з MiFID II фінансові послуги в ЄС, зобов'язані їх додержуватися, на відміну від заходів національних компетентних органів, які можуть мати постійний характер та стосуються лише учасників ринку, зареєстрованих у юрисдикції цього органу.

Відповідно до MiFIR¹³⁹, ESMA також сприяє та координує заходи втручання, які застосовують національні ком-

¹³⁸ Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0065>.

¹³⁹ Regulation (EU) No 600/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Regulation (EU) No 648/2012 Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014R0600>.

петентні органи. Після одержання повідомлення від національного компетентного органу про запропонований захід, ESMA має ухвалити висновок про те, чи є він виправданим і пропорційним.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що ESMA як і ЕВА та ЕІОРА, виступаючи кожен як елемент Європейської системи фінансового нагляду, кожен у своєму секторі фінансового ринку сприяє збереженню фінансової стабільності та забезпеченню довіри до фінансової системи ЄС у цілому, що забезпечує належний захист для споживачів фінансових послуг.

1.3.4 Європейська рада із системних ризиків

Ступінь інтеграції економічних процесів у ЄС обумовив необхідність координувати національні політики держав-членів ЄС, зокрема й у фінансовій сфері¹⁴⁰. Потрібно погодитися, що надання Європейській раді із системних ризиків функцій макропруденційного нагляду дозволило заповнити прогалину в побудованій за секторальним принципом попередній наглядовій структурі ЄС за фінансовими ринками, а також урахувати взаємозалежність окремих секторів фінансової системи¹⁴¹.

Правовий статус *Європейської ради із системних ризиків (European Systemic Risk Board, ESRB)* визначається

¹⁴⁰ Шостак Ю. П., Гільорме Т. В. Особливості запровадження міжнародних стандартів регулювання ринку фінансових послуг в Україні. *Розвиток фінансових відносин суб'єктів господарювання в умовах динамічного зовнішнього середовища: тези Інтернет-конференції*. Житомир, 2018. С. 306. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/306.pdf>.

¹⁴¹ Терещенко Г. Досвід антикризового регулювання фінансового сектору в країнах ЄС. *Антикризове управління економікою України: нові виклики* : Матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Київ : КНЕУ, 2015. С. 163. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32618443.pdf>.

на підставі Регламенту № 1092/2010/ЄС¹⁴². Документ у цілому присвячений макропруденційному нагляду у Європейському Союзі за фінансовою системою. Мету макропруденційного нагляду та регулювання в економічній науці визначають як зниження системного ризику та збереження системної фінансової стабільності через виявлення вразливостей фінансової системи країни та застосування заходів щодо їх своєчасного усунення. Здійснення макропруденційного нагляду передбачає дослідження діяльності системоутворюючих кредитних установ та інституційних зв'язків на фінансовому ринку¹⁴³.

Здійснюючи макропруденційний нагляд за фінансовою системою ЄС Європейська рада із системних ризиків запобігає або принаймні зменшує системні ризики, що виникають у процесі розвитку фінансової системи. Ураховуючи макроекономічні тенденції, можна уникнути розвитку кризових явищ¹⁴⁴. Отже діяльність ESRB спрямована на посилення стійкості фінансової системи та забезпечення фінансової стабільності в ЄС.

Завданнями ESRB є відповідно до статті 3 Регламенту № 1092/2010/ЄС є:

– визначення і/або збирання та аналіз усієї релевантної та необхідної інформації для досягнення цілей діяльності ESRB;

¹⁴² Regulation (EU) No 1092/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 on European Union macro-prudential oversight of the financial system and establishing a European Systemic Risk Board. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02010R1092-20191230>.

¹⁴³ Шкляр А. І. Макропруденційне регулювання як елемент забезпечення фінансової стабільності. *Економіка і прогнозування*. 2014. № 3. С. 33. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_14_3_32_uk.pdf.

¹⁴⁴ Терещенко Г. Досвід антикризового регулювання фінансового сектору в країнах ЄС. *Антикризове управління економікою України: нові виклики* : Матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Київ : КНЕУ, 2015. С. 162. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32618443.pdf>.

- ідентифікація та пріоритизація системних ризиків;
- попередження у разі, коли системні ризики набувають значних розмірів, і де це прийнятно публічне поширення таких попереджень;
 - надання рекомендацій щодо вжиття корегувальних заходів у відповідь на ідентифіковані ризики й, коли це прийнятно, публічне поширення таких рекомендацій;
 - надання попереджень Раді ЄС про загрозові ситуації та оцінювання таких ситуацій для того, щоб Рада могла схвалити рішення, необхідні для вирішення проблемної ситуації;
 - моніторинг виконання наданих попереджень та рекомендацій;
 - координування дій із міжнародними фінансовими інституціями, особливо Міжнародним валютним фондом та Радою з фінансової стабільності, а також відповідними органами третіх країн із питань, пов'язаних із макропруденційним наглядом.

Повноваження ESRB поширюються на широке коло фінансових установ, зокрема банки, страховиків, компанії з управління активами, тіньові банки, інфраструктуру фінансового ринку та інші фінансові установи та ринки.

Потрібно погодитися з думкою, що запорукою авторитетності ESRB є незалежність органу, самостійність в ухваленні рішень та у формуванні незалежного кадрового складу. Зазначене в сукупності забезпечує здійснення об'єктивної оцінки стану фінансових ринків ЄС і розробці чітких та адекватних рекомендацій¹⁴⁵. Місцезнаходженням

¹⁴⁵ Бачо Р. Й. Загальна характеристика сучасної системи регулювання ринку фінансових послуг в Європейському Союзі. *Економіка і організація управління*. 2014. № 1 (17)–2 (18). С. 38. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/1035/1053>.

ESRB визначено Франкфурт-на-Майні. Порядок роботи визначено в Правилах процедури ESRB¹⁴⁶. Під час своєї діяльності рада зобов'язана додержуватися принципу неупередженості, а також зберігати професійну таємницю.

Виконуючи свої завдання ESRB має право одержувати необхідну інформацію від європейських наглядових органів на підставі статті 36(2) Регламенту № 1093/2010/ЄС, Регламенту № 1094/2010/ЄС та Регламенту № 1095/2010/ЄС. Інформація здебільшого надається в узагальненій або зведеній формі так, щоб окремі фінансові установи було неможливо ідентифікувати. Якщо запитувана інформація недоступна або не надається вчасно, ESRB може запросити інформацію в ESCB, національних наглядових органів або національних статистичних органів. Якщо інформація залишається недоступною, ESRB може запросити її у відповідної держави-члена без шкоди для прерогатив, наданих відповідно Раді, Комісії (Євростат), ECB, Євросистемі та ESCB у сфері статистики та збір даних. Якщо ESRB запитує інформацію не у стислій чи зведеній формі, то відповідно до статті 15(6) Регламенту № 1092/2010/ЄС вмотивований запит повинен пояснювати, чому дані про відповідну окрему фінансову установу вважають системно значущими та необхідними з огляду на переважаючу ринкову ситуацію.

Згідно зі статтею 16 Регламенту № 1092/2010/ЄС у разі виявлення значних ризиків для досягнення цілі статті 3(1) ESRB повинен надати попередження та, якщо це доцільно, видавати рекомендації щодо виправних дій, зокрема, де доречно, щодо законодавчих ініціатив.

¹⁴⁶ Consolidated text: Decision of the European Systemic Risk Board of 20 January 2011 adopting the Rules of Procedure of the European Systemic Risk Board (ESRB/2011/1). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02011Y0224%2801%29-20200324&qid=1683814990891>.

Дослідники поділяють попередження та рекомендації ESRB на ті, що можуть мати загальний та індивідуальний характер. Відповідно, такі рекомендації можуть направлятися усьому ЄС, одній чи кільком країнам, одному чи кільком наднаціональним чи національним органам нагляду. Водночас такі рекомендації не поширюються на суб'єкти фінансового ринку. Свої зауваження законодавчого характеру ESRB може надавати Європейській Комісії. Хоча рекомендації ESRB при цьому не є юридично обов'язковими, адресатам необхідно зазначити причину невиконання цих рекомендацій¹⁴⁷. Такий підхід дозволяє контролювати, чи враховується системний ризик і якою мірою.

Наприклад, 22 вересня 2022 року ESRB видала загальне попередження щодо вразливостей у фінансовій системі, адресоване ЄС та національним наглядовим органам. У зв'язку з тим, що останні геополітичні події погіршили ситуацію у фінансовій системі, ESRB закликає до підвищеної обізнаності про ризики для фінансової стабільності, наголошуючи на необхідності більшої стійкості у фінансовому секторі ЄС, щоб фінансова система могла підтримувати економіку, якщо ці ризики матеріалізуються¹⁴⁸. Серед останніх рекомендацій можна зазначити Рекомендацію Європейської ради системних ризиків від 1 грудня 2022 року щодо вразливостей у секторі комерційної нерухомості в Європейській економічній зоні¹⁴⁹. Так, ESRB рекомендувала

¹⁴⁷ Бачо Р. Й. Загальна характеристика сучасної системи регулювання ринку фінансових послуг в Європейському Союзі. *Економіка і організація управління*. 2014. № 1 (17)–2 (18). С. 39–41. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/1035/1053>.

¹⁴⁸ Warning of the European Systemic Risk Board of 22 September 2022 on vulnerabilities in the Union financial system (ESRB/2022/7). URL: https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/warnings/esrb.warning220929_on_vulnerabilities_union_financial_system~6ae5572939.en.pdf?f98c6d1e2b1431616a2c1af59ed405c4.

¹⁴⁹ Recommendation of the European Systemic Risk Board of 1 December 2022 on vulnerabilities in the commercial real estate sector in the European

органам ЄС та національним органам влади покращити моніторинг системних ризиків, пов'язаних із сектором комерційної нерухомості для виявлення потенційних ризиків для фінансової стабільності та оцінювання можливих заходів у відповідь.

Отже, ESRB безпосередніми повноваженнями із захисту прав споживачів фінансових послуг не наділена, проте її діяльність має велике значення для загального забезпечення фінансової стабільності в ЄС.

1.3.5 Європейська система центральних банків

Європейська система центральних банків (The European System of Central Banks, ESCB) складається з ***Європейського центрального банку (European Central Bank, ECB)*** та національних центральних банків держав-членів ЄС. ESCB та ECB виконують свої завдання та діють згідно з положеннями установчих договорів ЄС та Статуту Європейської системи центральних банків та Європейського центрального банку¹⁵⁰. Основною метою ESCB відповідно до Статуту є підтримання цінової стабільності¹⁵¹. Крім основної мети для ESCB визначено додаткову мету діяльності, а саме – підтримка загальної економічної політики ЄС, маючи на меті сприяти досягненню цілей Союзу, установлених у статті 3 Договору про Європейський Союз. Однак

Economic Area (ESRB/2022/9). URL: <https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/recommendations/esrb.recommendation221201.cre~65c7b70017.en.pdf?0a47950b199d8c99f73ab2373daae2b4>.

¹⁵⁰ Консолідовані версії договору про Європейський Союз (вчиненого в Маастрихті 07.02.1992) та Договору про функціонування Європейського Союзу (вчиненого в Римі 25.03.1957). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.

¹⁵¹ Protocol on the Statute of the European System of Central Banks and of the European Central Bank. URL: https://www.ecb.europa.eu/ecb/pdf/orga/escbstatutes_en.pdf.

дії спрямовані на виконання додаткової цілі не повинні шкодити досягненню основної цілі цінової стабільності.

Відповідно до частини 2 статті 127 Договору про функціонування ЄС основними завданнями, які необхідно здійснювати за допомогою ESCB, є:

- визначення та впровадження монетарної політики Союзу;
- проведення валютно-обмінних операцій згідно зі статтею 219 зазначеного Договору;
- утримання та управління офіційними валютними резервами держав-членів;
- сприяння безперешкодному функціонуванню платіжних систем.

Управління діяльністю ESCB здійснюють керівні органи ЕСВ, якими є Керівна рада та Правління.

ЕСВ відповідно до Договору про функціонування ЄС належить до інституцій ЄС. Характеризуючи його правовий статус його визначають як невід’ємну частину механізму публічної влади у ЄС, водночас його функції в установчих договорах ЄС визначаються через систему цілей і завдань, покладених на Європейську систему центральних банків у цілому¹⁵². Потрібно погодитися, що ЕСВ наділений повноваженням, властивим центральному банку будь-якої країни, а саме визначати та проводити єдину валютну політику¹⁵³.

Відповідно до статті 132 Договору про функціонування ЄС ЕСВ згідно з положеннями Договорів та відповідно до умов, установлених у Статуті ESCB та ЕСВ:

¹⁵² Михалчич В. М. Ознаки правового статусу Європейського центрального банку. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету : серія: Право*. 2019. Вип. 54. С. 226. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/39775>.

¹⁵³ Панова, Л. В. Принцип незалежності у діяльності Європейського центрального банку та Національного банку України. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету : серія: Право*. 2017. Т. 1. Вип. 45. С. 91–96. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/34095>.

- ухвалює регламенти тією мірою, якою це необхідно для виконання окреслених для нього завдань;
- ухвалює рішення, необхідні для виконання доручених ESCB завдань;
- надає рекомендації та надає висновки.

Повноваження ECB щодо кредитних установ розрізняються залежно від того, чи входить держава-член до єврозони. Так, ECB відповідає за пруденційний нагляд за кредитними установами, розташованими в зоні євро. А в межах **Єдиного механізму нагляду (Single Supervisory Mechanism, SSM)** разом із національними компетентними органами держав-членів, які не входять до єврозони.

Єдиний механізм нагляду за фінансово-кредитними установами було запроваджено Регламентом № 1024/2013/ЄС¹⁵⁴. SSM включає діяльність не лише ECB, а й національних банківських регуляторів, наділених функціями здійснювати пруденційний нагляд у державах-членах ЄС. Необхідно зазначити, що цей регламент застосовується державою-членом ЄС незалежно від факту входження до єврозони.

Сутність SSM полягає в тому, що ECB безпосередньо здійснює нагляд щодо найбільш значних кредитних установ, а інші банківські установи контролюються ECB спільно з національними органами банківського нагляду.

На ECB покладено санкціонування заснування кредитних установ та відкриття дозволів (ліцензій) на їх діяльність (п. «а» статті 4(1) Регламенту № 1024/2013/ЄС¹⁵⁵). Він також має повноваження здійсню-

¹⁵⁴ Council Regulation (EU) No 1024/2013 of 15 October 2013 conferring specific tasks on the European Central Bank concerning policies relating to the prudential supervision of credit institutions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/AUTO/?uri=CELEX:32013R1024&qid=1648378424221&rid=1>.

¹⁵⁵ Council Regulation (EU) No 1024/2013 of 15 October 2013 conferring specific tasks on the European Central Bank concerning policies relating to the

вати нагляд за кредитними установами, що планують відкривати філії чи надавати транскордонні послуги в державах-членах ЄС, які не увійшли до банківського союзу (п. «б» ст. 4(1) Регламенту). Центробанк ЄС проводить нагляд за додержанням вимог стосовно власних фондів, сек'юритизації, обмежень на великий ризик, ліквідності, левериджу, а також публічного розкриття інформації із цих питань (п. «д» ст. 4(1) Регламенту). Крім цього ЕСВ слідкує за впровадженням кредитними організаціями надійних механізмів управління та внутрішнього контролю, за ефективністю внутрішнього оцінювання ними достатності капіталу, проводить наглядові перевірки, зокрема й пруденційні заходи на консолідованій основі разом із компетентними органами держав-учасниць банківського союзу ЄС.

Правові засади здійснення нагляду за банківськими установами в ЄС визначені Директивою 2013/36/ЄС про доступ до діяльності кредитних установ та пруденційний нагляд за кредитними установами та інвестиційними фірмами (Capital Requirements Directive, CRD)¹⁵⁶. Положення цієї директиви ґрунтуються на стандартах Базеля II та Базеля III Базельського комітету з банківського нагляду. Для виконання своїх завдань у зазначеній сфері ЕСВ ухвалює керівні принципи та рекомендації.

Підсумовучи, необхідно зазначити, що роль ЕСВ у захисті прав споживачів фінансових послуг, з одного боку, проявляється тією самою мірою як і в національних центральних банків методом здійснення пруденційного нагляду,

prudential supervision of credit institutions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/AUTO/?uri=CELEX:32013R1024&qid=1648378424221&rid=1>.

¹⁵⁶ Directive 2013/36/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms, amending Directive 2002/87/EC and repealing Directives 2006/48/EC and 2006/49/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/AUTO/?uri=CELEX:32013L0036&qid=1648378759470&rid=1>.

проте на відміну від багатьох центральних банків ЕСВ не наділений повноваженнями безпосередньо розглядати спори, які виникають між споживачами та постачальниками фінансових послуг, що можна пояснити наднаціональним характером цієї інституції та недоцільністю наділення ЕСВ такою функцією.

Контрольні питання

1 Охарактеризуйте елементи Європейської системи фінансового нагляду.

2 Визначте, якими повноваженнями наділений Європейський центральний банк.

3 У чому полягають повноваження Європейського органу банківського нагляду?

4 Що є основними цілями діяльності Європейського органу зі страхування та пенсійних фондів?

5 Що є метою діяльності Європейського органу із цінних паперів та ринків?

6 Які органи чи установи ЄС наділені повноваженнями здійснювати макропруденційне регулювання фінансових ринків?

7 Чи мають відповідні регулятивні чи наглядові повноваження національні регулятори ринків фінансових послуг держав-членів ЄС?

Практичне завдання

Проаналізуйте положення регламентів ЄС № 1092/2010, № 1093/2010, № 1094/2010, № 1095/2010 та порівняйте повноваження Європейської ради із системних ризиків, Європейського органу банківського нагляду, Європейського органу зі страхування й професійних пенсій та Європейського органу із цінних паперів і ринків. Визначте місце зазначених органів у системі органів ЄС, як саме відбувається взаємодія з інституціями ЄС та національними

регуляторами чи наглядовими органами у сфері фінансових послуг.

Практичне завдання

Проаналізуйте положення Договору про функціонування Європейського Союзу та Статуту Європейської системи центральних банків та Європейського центрального банку стосовно повноважень Європейського центрального банку, положення Угоди про асоціацію України з ЄС, Закону України «Про Національний банк України» та визначте, чи повинен Національний банк України виконувати вимоги Європейського центрального банку?

Практичне завдання

Ознайомтесь зі Стратегією розвитку фінансового сектору України до 2025 року та визначте, які заходи заплановані для інтеграції фінансового ринку України в європейський фінансовий простір та розширення міжнародної співпраці.

URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf?v=4.

1.4 Участь громадськості на етапі нормотворення у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг у Європейському Союзі

Регулювання ринків фінансових послуг покликане забезпечити насамперед стабільність фінансового ринку та запобігти новим кризовим явищам. Потрібно погодитися із тим, що дієва та ефективна система захисту прав споживачів фінансових послуг необхідна для розвитку економіки,

адже завдяки цьому розширюється коло споживачів залучених у цю сферу¹⁵⁷. Отже, поведінка споживачів впливає на розвиток ринку, тому необхідно враховувати інтереси цієї групи під час визначення прав та обов'язків учасників ринку. Споживача як слабку сторону цих відносин потрібно захищати на всіх етапах його відносин із фінансовою установою, для цього потрібно сформувати нормативну базу, що дозволить мінімізувати порушення прав споживачів, підсилить відповідальність фінансових установ.

У 2011 р. робоча група Комітету із фінансових ринків Організації економічного співробітництва та розвитку, спільно з Радою із фінансової стабільності та її консультативною групою, а також за сприяння інших міжнародних організацій, розробили «Принципи високого рівня захисту прав споживачів фінансових послуг». Серед цих принципів на перше місце поставлено наявність відповідної правової, регулятивної та наглядової бази¹⁵⁸.

Реалізація цього принципу передбачає те, що захист прав споживачів фінансових послуг повинен бути невід'ємною частиною правової, регуляторної та наглядової бази й відображати різноманітність національних умов та глобальні ринкові й регуляторні зміни у фінансовому секторі. Водночас регулювання повинне відображати та бути пропорційним характеристикам, типу та різноманітності фінансових продуктів і споживачів, їхнім правам та обов'язкам, а також реагувати на нові продукти, конструкції, технології та механізми надання послуг. Також повинні існувати сильні й ефективні правові та судові або наглядові механізми

¹⁵⁷ Янишен В. П. Правові засади захисту прав споживачів фінансових послуг. *Теорія і практика правознавства*. 2019. Вип. 2 (16). URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/186027/185869>.

¹⁵⁸ G20 High-level principles on financial consumer protection / Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-markets/48892010.pdf>.

для захисту споживачів від фінансових шахрайств, зловживань і помилок, а також для покарання за них. Діяльність надавачів фінансових послуг та уповноважених агентів повинна належно регулюватися та/або вони повинні перебувати під наглядом з урахуванням відповідних підходів до надання послуг і галузевих особливостей¹⁵⁹.

Українською важливою умовою реалізації принципу формування належної нормативної бази у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг визначається необхідність проведення консультацій з відповідними неурядовими зацікавленими сторонами, у тому числі галузевими та споживчими організаціями, професійними організаціями та дослідницькими спільнотами при розробці політики, пов'язаної із захистом прав споживачів фінансових послуг та їх освітою. Наголошується на важливості забезпечити полегшений та розширений доступ відповідних зацікавлених сторін і, зокрема, організацій споживачів до процесів ухвалення рішень¹⁶⁰.

Дослідники вважають консультації з громадськістю щодо пропозицій нових політик і законів сьогодні загальноприйнятим та очікуваним елементом демократичного процесу¹⁶¹.

У Європейському Союзі підготовку проєктів правових актів, які ухвалюють спільним рішенням Європейського Парламенту та Ради, відповідно до статті 289 Договору про функціонування Європейського Союзу покладено на Європейську комісію. В окремих ситуаціях, Європейська

¹⁵⁹ Там само.

¹⁶⁰ G20 High-level principles on financial consumer protection / Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-markets/48892010.pdf>.

¹⁶¹ Donelan E. Consultation – a Key Tool for Better Regulation in Europe and Romania. *Workshop on “Consultation Practices within the Process of Public Policies – Challenges and Opportunities”*. URL: <https://www.sigmaxweb.org/publicationsdocuments/41838190.pdf>.

комісія уповноважена ухвалювати делеговані акти (ст. 290)¹⁶². Відповідно до статті 132 зазначеного Договору регламенти щодо питань, окреслених у Протоколі № 4 до Договорів, уповноважений ухвалювати Європейський центральний банк.

Якщо розглядати як реалізовано питання участі громадськості на етапі законопроектної роботи у Європейському Союзі, то потрібно насамперед згадати діяльність Групи користувачів фінансових послуг (Financial Services User Group, FSUG). Її було створено у 2010 році з метою залучення користувачів фінансових послуг до формування політики на підставі Рішення 2010/С 199/02¹⁶³, пізніше у 2017 році уточнено засади діяльності Групи на підставі Рішення С(2017)359¹⁶⁴.

До завдань FSUG входить: 1) надання консультацій Європейській Комісії щодо підготовки та реалізації законодавства чи політичних ініціатив, що стосуються користувачів фінансових послуг; 2) завчасне визначення ключових проблем, що стосуються користувачів фінансових послуг; 3) консультивання та підтримування зв'язку із представниками користувачів фінансових послуг та представницькими органами на рівні Європейського Союзу та національному рівні. До складу Групи входить до 20 членів, які є особами, призначеними представляти інтереси споживачів, роздрібних інвесторів або мікропідприємств, а також окремими

¹⁶² Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF>.

¹⁶³ Commission Decision of 20 July 2010 setting up a Financial Services User Group. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32010D0721\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32010D0721(02)).

¹⁶⁴ Commission Decision of 30.1.2017 recasting Commission Decision 2010/C 199/02 of 20 July 2010 setting up a Financial Services User Group. URL : https://finance.ec.europa.eu/document/download/94f28be4-8af6-4d82-bc0a-d40daba72459_en?filename=fsug-decision-2017_en.pdf.

експертами, які мають досвід роботи у сфері фінансових послуг із погляду користувачів фінансових послуг. Засідання групи проводять п'ять разів на рік, рішення ухвалюються на основі консенсусу та вироблення колективної думки з питань, які вона розглядає, однак час від часу члени групи можуть висловлювати думку меншості. Крім роботи над своєю узгодженою робочою програмою, FSUG: реагує на відповідні консультації з боку Європейської Комісії та інших політиків Європейського Союзу; проактивно намагається визначити ключові проблеми у сфері фінансових послуг, які впливають на користувачів фінансових послуг; підтримує зв'язок і надає інформацію представникам користувачів фінансових послуг та представницьким органам на рівні Європейського Союзу та на національному рівні¹⁶⁵. Для цієї групи експертів затверджено власні Правила процедури¹⁶⁶. Перелік експертів, які є членами Групи на 2022–2025 роки, оприлюднений на сайті Європейської комісії¹⁶⁷. Наприклад, реалізуючи функцію консультування Європейської Комісії під час підготовки законодавства, що стосуються користувачів фінансових послуг у 2022 році, FSUG надавала висновки щодо перегляду Директиви Комісії про платіжні послуги 2 (PSD2), щодо майбутнього пакету законів про роздрібні інвестиції¹⁶⁸.

Консультації із громадськістю Європейський центральний банк проводить для того, щоб одержати думку за-

¹⁶⁵ FSUG Report 2020–2021. URL: https://finance.ec.europa.eu/system/files/2022-02/fsug-annual-report-2020-2021_en.pdf.

¹⁶⁶ Rules of procedure of the group of experts "Financial services user group". URL: https://finance.ec.europa.eu/system/files/2020-04/fsug-rules-of-procedure_en.pdf.

¹⁶⁷ List of FSUG Members (2022–2025). URL: https://finance.ec.europa.eu/system/files/2022-09/fsug-members-2022-2025_en.pdf.

¹⁶⁸ FSUG opinions 2022. URL: https://finance.ec.europa.eu/publications/fsug-opinions-2022_en.

цікавлених громадян ЄС, учасників ринку та інших зацікавлених сторін щодо ключових наглядових правил і політики, які він планує запровадити¹⁶⁹.

Оцінюючи застосування такого демократичного інструменту як консультації з громадськістю у державах-членах Європейського Союзу, які приєдналися останніми, Е. Донелан зазначає, що ці держави починають розробляти керовані принципи проведення консультацій так само, як це склалося в практиці Європейської Комісії. Водночас дослідник зазначає, що не можна стверджувати, що є єдина правильна модель участі громадськості в розробленні політики, відповідно нові країни-члени ЄС розроблятимуть і будуватимуть свої власні методології консультацій, що відповідають їхнім власним культурам і суспільствам¹⁷⁰.

Розглядаючи повноваження та діяльність європейських органів нагляду також можна відмітити, що в їх діяльності присутня практика консультування зі стейкхолдерами перед ухваленням регуляторних рішень. Зокрема, ЕВА відповідно до статті 37 Регламенту № 1093/2010/ЄС для сприяння консультаціям із зацікавленими сторонами (стейкхолдерами) звертається за коментарями та порадами до Групи банківських стейкхолдерів (Banking Stakeholder Group). Ця група складається з 30 членів, які є представниками кредитних та інвестиційних установ, представниками працівників цих фінансових установ, споживачів, користувачів банківських послуг та провідних науковців.

Склад Групи банківських стейкхолдерів ЕВА призначає Наглядова рада ЕВА після відкритої та прозорої про-

¹⁶⁹ Public consultations. URL: <https://www.bankingsupervision.europa.eu/legalframework/publiccons/html/index.en.html>.

¹⁷⁰ Donelan E. Consultation – a Key Tool for Better Regulation in Europe and Romania. *Workshop on «Consultation Practices within the Process of Public Policies – Challenges and Opportunities»*. URL: <https://www.sigmaweb.org/publicationsdocuments/41838190.pdf>.

цедури відбору та з урахуванням географічного та гендерного балансу. Група сприяє проведенню консультацій зі стейкхолдерами у сферах, пов'язаних із завданнями органу. Наприклад, із Групою проводять консультації щодо дій, що стосуються нормативних технічних стандартів та імплементаційних технічних стандартів, а також інструкцій і рекомендацій, якщо вони не стосуються окремих фінансових установ. Група також може діяти і за власною ініціативою, надаючи висновки та поради ЕВА з будь-якого питання, пов'язаного із його завданнями, приділяючи особливу увагу загальній наглядовій культурі, експертним перевіркам компетентних органів та оцінюванню розвитку ринку. Регламент № 1093/2010/ЄС також передбачає, що Група може подавати запити до ЕВА щодо розслідування ймовірного порушення або незастосування законодавства Союзу¹⁷¹.

Практика консультування зі стейкхолдерами здійснюється і ESMA, засади діяльності *Групи стейкхолдерів у сфері цінних паперів та ринків (Securities and Markets Stakeholder Group)* визначені в статті 37 Регламенту № 1095/2010/ЄС¹⁷². Група збирається щонайменше чотири рази на рік, її склад затверджується Наглядовою радою органу. Члени Групи представляють у збалансованих пропорціях учасників фінансового ринку, що працюють у ЄС, представників їхніх працівників, а також споживачів, користувачів фінансових послуг і представників малих та середніх підприємств. Визначено, що десять його членів представляють учасників фінансового ринку, а принаймні п'ятеро бути незалежними науковцями вищого рангу. Із Групою

¹⁷¹ Banking Stakeholder Group / European Banking Authority. URL: <https://www.eba.europa.eu/about-us/organisation/banking-stakeholder-group>.

¹⁷² Regulation (EU) No 1095/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 establishing a European Supervisory Authority (European Securities and Markets Authority), amending Decision No 716/2009/EC and repealing Commission Decision 2009/77/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32010R1095>.

проводять консультації в порядку визначеному цим Регламентом, а також вона може за власною ініціативою надавати висновки та поради із визначених питань.

Аналогічно визначено порядок здійснення консультування зі стейкхолдерами ЕЮРА. Відповідно до статті 37 Регламенту № 1094/2010/ЄС¹⁷³ здійснюється діяльність двох груп – *Група стейкхолдерів зі страхування та перестраховування та Група стейкхолдерів із професійних пенсій (Insurance and Reinsurance Stakeholder Group and Occupational Pensions Stakeholder Group)*.

Підсумовуючи потрібно зазначити, що важливість участі громадськості на етапі ухвалення рішень, що стосуються регулювання фінансових послуг, визнається економічно розвиненими країнами як необхідна складова такого принципу як формування належної правової бази у сфері захисту прав споживачів. У Європейському Союзі участь представників громадськості в підготовці нормативно-правових актів реалізовано через роботу експертної групи, до складу якої входять експерти у сфері фінансових послуг та представники організацій споживачів, яка на етапі підготовки Європейською комісією проєктів нормативних актів надає свої висновки; у роботі груп стейкхолдерів європейських наглядових органів; а також через проведення консультацій із громадськістю під час підготовки рішень Європейського центрального банку, коли будь-яка зацікавлена особа може надати свої зауваження та пропозиції до проєкту.

¹⁷³ Regulation (EU) No 1094/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 establishing a European Supervisory Authority (European Insurance and Occupational Pensions Authority), amending Decision No 716/2009/EC and repealing Commission Decision 2009/79/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010R1094&qid=1683212867189>.

Контрольні питання

1 Посніть необхідність проведення консультацій із неурядовими зацікавленими сторонами, зокрема галузевими та споживчими організаціями, професійними організаціями та дослідницькими спільнотами під час розроблення політики, пов'язаної із захистом прав споживачів фінансових послуг.

2 Як саме споживачі фінансових послуг беруть участь у розробленні політики щодо фінансових послуг у ЄС?

3 Які завдання стоять перед Групою користувачів фінансових послуг під час підготовки актів Комісії?

4 Охарактеризуйте порядок проведення Європейським центральним банком консультації із громадськістю.

5 Як реалізовано консультування європейських органів нагляду зі стейкхолдерами перед ухваленням регуляторних рішень?

Практичне завдання

Порівняйте ступінь участі громадськості під час підготовки регуляторних правил стосовно діяльності постачальників фінансових послуг у ЄС та в Україні. Які елементи громадського обговорення доцільно запровадити в Україні?

РОЗДІЛ 2 РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

2.1 Правове регулювання банківських послуг у Європейському Союзі

Правові засади спільного ринку банківських послуг ЄС мають складну структуру, обумовлену особливостями формування системи спільного європейського права. Сформоване банківське право ЄС є елементом інтеграційного права ЄС. Джерелами спільного ринку банківських послуг є: первинні акти ЄС («*acquis communautaire*»); вторинні акти ЄС; міжнародні акти щодо банківської діяльності та суміжних питань, учасниками яких є держави-члени ЄС; судові прецеденти; національне законодавство держав-членів ЄС, яке регулює діяльність банківських установ-резидентів та нерезидентів на їх території.

Основи банківського права ЄС закладено Договором про ЄС та Договором про функціонування ЄС (ст. 45–66 Договору про функціонування ЄС). Сформований на підставі первинних актів ЄС економічний та валютний союз обумовили необхідність упровадження спільного ринку банківських послуг. На підставі принципів, закладених первинними актами ЄС, приймають акти вторинного права ЄС.

До актів вторинного права ЄС у сфері банківських послуг належать регламенти, директиви, рішення індивідуального характеру, акти Європейського центрального банку (настанови, інструкції, внутрішні рішення, рекомендації).

Регламентами встановлено обов'язкові для виконання правила для всіх держав-членів ЄС у сфері Європейської системи фінансового нагляду, пруденційного на-

гляду, компетенції наднаціональних органів ЄС у сфері банківської діяльності (Європейського центрального банку, Європейської ради із системних ризиків тощо). Зокрема Регламентом від 11 травня 2010 року запроваджено Європейський фінансовий стабілізаційний механізм шляхом надання можливості ЄК залучати позикові кошти на міжнародних фінансових ринках під гарантії бюджету ЄС з метою надання надзвичайного фінансування державам ЄС¹⁷⁴. Регламентом від 24 листопада 2010 року про макропруденційний нагляд за фінансовою системою та заснування Європейської ради із системних ризиків із правками, внесеними Регламентом від 18 грудня 2019 року, запроваджено систему запобігання та пом'якшення системних фінансових ризиків¹⁷⁵. Регламентом Ради ЄС від 15 жовтня 2013 року впроваджено спеціальні повноваження Європейського центрального банку з нагляду за кредитними організаціями¹⁷⁶: Європейський центральний банк здійснює нагляд за «системно значущими» банками, а національні органи – за іншими банками.

У регламентах прописано не лише матеріально-правові норми, а й процесуальну складову, зокрема, щодо розгляду спорів між споживачами й підприємцями. Регламентом про юрисдикцію, визнання та примусове виконання судових рішень із цивільних та торговельних справ у редакції

¹⁷⁴ Council Regulation (EU) No 407/2010 of 11 May 2010 establishing a European financial stabilisation mechanism. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010R0407>.

¹⁷⁵ Regulation (EU) No 1092/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 on European Union macro-prudential oversight of the financial system and establishing a European Systemic Risk Board. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02010R1092-20191230>.

¹⁷⁶ Council Regulation (EU) 1024/2013 of 15 October 2013 conferring specific tasks on the European Central Bank concerning policies relating to the prudential supervision of credit institutions (SSM Regulation). URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R1024>.

2015 року¹⁷⁷ визначено загальні правила розгляду спорів, що виникають зі споживчих договорів. Регламент визначає споживача як більш слабку сторону договору, а тому таку, що потребує додаткового захисту під час визначення підсудності. Регламентом про право, що підлягає застосуванню до договірних зобов'язань («Рим I») у консолідованій версії від 2008 року¹⁷⁸ прописано колізійні норми, що розмежовують сфери застосування національного договірного права до різних типів та суб'єктного складу правочинів.

Директиви у сфері надання банківських послуг зберігають свободу держав-членів ЄС у виборі форм та методів їх упровадження. Директиви зобов'язують держави-члени ЄС привести їх внутрішнє право відповідно до вимог директив. Зазначені акти можна поділити на такі, що регламентують: загальні засади захисту прав споживачів; порядок пруденційного нагляду у сфері банківської діяльності; боротьбу з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму; гарантування та захист прав споживачів банківських послуг.

До директив першої групи належать Директива 2005/28/ЄС про недобросовісну комерційну практику у відносинах між підприємцями та споживачами на внутрішньому ринку ЄС («Директива про недобросовісну комерційну практику»)¹⁷⁹; Директива 2006/123/ЄС про послуги

¹⁷⁷ Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (recast). URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02012R1215-20150226>.

¹⁷⁸ Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations (Rome I). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32008R0593>.

¹⁷⁹ Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council ('Unfair

на внутрішньому ринку¹⁸⁰; Директива 93/13/ЄС про несправедливі умови в договорах зі споживачами в редакції 2011 року¹⁸¹; Директива 2011/83/ЄС про права споживачів¹⁸²; Директива 2002/58/ЄС щодо оброблення персональних даних та захисту конфіденційної інформації в секторі електронних засобів зв'язку (Директива про конфіденційність та електронні засоби зв'язку) в редакції 2009 року¹⁸³; Директива 2013/11/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2013 року «Про альтернативне вирішення спорів щодо спорів зі споживачами та про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 та Директиви 2009/22/ЄС» (Директива про альтернативне вирішення спорів зі споживачами)¹⁸⁴; Директива (ЄС) 2019/770 Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2019 року про деякі аспекти угод

Commercial Practices Directive'). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32005L0029>.

¹⁸⁰ Directive 2006/123/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on services in the internal market. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006L0123>.

¹⁸¹ Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31993L0013>.

¹⁸² Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on consumer rights, amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 85/577/EEC and Directive 97/7/EC of the European Parliament and of the Council Text with EEA relevance. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32011L0083>.

¹⁸³ Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector (Directive on privacy and electronic communications). URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32002L0058>.

¹⁸⁴ Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No. 2006/2004 and Directive 2009/22/EC (Directive on consumer ADR). URL : <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0011>.

на постачання цифрового контенту та надання цифрових послуг¹⁸⁵.

До директив другої групи належить Директива 2013/36/ЄС про пруденційні вимоги та пруденційний нагляд (Capital Requirements Directive, CRD IV) у редакції 2020 року¹⁸⁶, Директива про фінансове оздоровлення в редакції 2020 року¹⁸⁷.

До директив третьої групи належить Директива 2015/849 Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму в редакції 2018 року¹⁸⁸.

До директив четвертої групи належить Директива ЄС 2015/2366 Європейського Парламенту та Ради від 25 ли-

¹⁸⁵ Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L0770>.

¹⁸⁶ Directive 2013/36/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms, amending Directive 2002/87/EC and repealing Directives 2006/48/EC and 2006/49/EC Text with EEA relevance. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32013L0036>.

¹⁸⁷ Directive 2014/59/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 establishing a framework for the recovery and resolution of credit institutions and investment firms and amending Council Directive 82/891/EEC, and Directives 2001/24/EC, 2002/47/EC, 2004/25/EC, 2005/56/EC, 2007/36/EC, 2011/35/EU, 2012/30/EU and 2013/36/EU, and Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 648/2012, of the European Parliament and of the Council Text with EEA relevance. URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.173.01.0190.01.ENG.

¹⁸⁸ Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC (Text with EEA relevance). URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015L0849>.

стопада 2015 р. «Про платіжні послуги на внутрішньому ринку», що вносить зміни до Директив 2002/65/ЄС, 2009/110/ЄС та 2013/36/ЄС та Регламенту (ЄС) № 1093/2010 та скасування Директиви 2007/64/ЄС¹⁸⁹, Директива 2014/49/ЄС від 16 квітня 2014 року про систему страхування вкладів¹⁹⁰, Директива Європейського парламенту й Ради 2014/17/ЄС від 4 лютого 2014 року про кредитні договори для споживачів, що стосуються житлової нерухомості, і внесення змін до Директив 2008/48/ЄС та 2013/36/ЄС та до Регламенту (ЄС) № 1093/2010¹⁹¹, Директива № 2008/48/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС про договори споживчого кредитування й відміну Директиви Ради ЄС 87/102/ЄЕС у редакції 2019 року¹⁹².

У цілому наднаціональні акти у сфері банківської діяльності об'єднано в Єдиний збірник правил надання фінансових послуг, розроблення якого почалося з 3 листопада 2004

¹⁸⁹ Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015L2366>.

¹⁹⁰ Directive 2014/49/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on deposit guarantee schemes Text with EEA relevance. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0049>.

¹⁹¹ Directive 2014/17/EU of the European Parliament and of the Council of 4 February 2014 on credit agreements for consumers relating to residential immovable property and amending Directives 2008/48/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010 Text with EEA relevance. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:32014L0017>.

¹⁹² Directive 2008/48/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on credit agreements for consumers and repealing Council Directive 87/102/EEC. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32008L0048>.

року¹⁹³. Він містить: акти першого рівня (регламенти та директиви)¹⁹⁴, доповнені актами другого рівня (делегованими або виконавчими актами Європейської комісії або Ради в разі ухвалення виконавчих актів, що приймаються на підставі актів першого рівня, та розробляються Європейською комісією самостійно; делегованими або виконавчими актами Європейської комісії, ухваленими на підставі повноважень, передбачених актами першого рівня, та розроблюваними на підставі проєктів регуляторних або виконавчих технічних стандартів Європейського банківського органу (ст. 10–15 Регламенту 1093/2010 Європейського парламенту та Ради від 24 листопада 2010 року про заснування Європейського банківського органу в редакції 2020 року)¹⁹⁵.

Одним зі складових актів другого рівня Єдиного зводу правил надання фінансових послуг є технічні стандарти, ухвалені у формі делегованих та виконавчих актів Європейської комісії. До актів другого рівня також належать виконавчі акти Ради, що приймаються відповідно до статті 291 Договору про функціонування ЄС та спрямовані на забезпечення додержання Єдиного зводу правил. Реко-

¹⁹³ Tommaso Padoa-Schioppa. *The Euro and its Central Bank: getting united after the union* (2004), *Regulating Finance: Balancing Freedom and Risk* (2004), *The road to monetary union in Europe the emperor, the kings, and the genies* (1994) // Офіційний сайт Люксембурзького університету. URL: <https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/32211249-e856-4268-b787-3e816f0764db/2de4bf16-943f-4aca-89f8-9f3f1719e855>.

¹⁹⁴ Final Report of the Committee of Wise Men on the regulation of European securities markets, February 2001 // Офіційний сайт Європейської комісії. URL: http://ec.europa.eu/internal_market/securities/docs/lamfalussy/wisemen/final-report-wisemen_en.pdf.

¹⁹⁵ Regulation (EU) No 1093/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 establishing a European Supervisory Authority (European Banking Authority), amending Decision No 716/2009/EC and repealing Commission Decision 2009/78/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32010R1093>.

мендації та керівні принципи, розроблені та ухвалені Європейським банківським органом, також є частиною Єдиного зводу правил. Проте керівництва та інструкції ЕЦБ, прийняті в порядку визначеному в статтях 6(5), 7(2) Регламенту ЄС № 468/2014 Європейського центрального банку від 16 квітня 2014 року, що встановлює основи для співпраці в межах Єдиного наглядового механізму між Європейським центральним банком та національними компетентними органами та з національними органами (Рамковий регламент SSM)¹⁹⁶, мають процедурний характер та не входять до Єдиного зводу правил. У цілому керівні принципи й рекомендації спрямовані на наближення стандартів, норм і методів правового регулювання банківської діяльності й банківського нагляду. Незважаючи на рекомендаційний характер зазначених актів, банки та інші фінансові організації зобов'язані їх додержуватися, беручи до уваги принцип «додержуйся або поясни»: уповноважені органи повинні підтвердити додержання керівних принципів, рекомендацій або пояснити причини недодержання. Опосередковано додержання таких актів забезпечується необхідністю публікації Єдиним банківським органом щорічних звітів із зазначеного питання. Керівні принципи та рекомендації Єдиного банківського органу також тлумачать юридично обов'язкові акти ЄС¹⁹⁷. Єдиним банківським органом використовується інструмент «Питання та відповіді». У зазначеному акті Єдиний банківський орган відповідає на запитання щодо офіційного тлумачення положень актів першого та

¹⁹⁶ Regulation (EU) No 468/2014 of the European Central Bank of 16 April 2014 establishing the framework for cooperation within the Single Supervisory Mechanism between the European Central Bank and national competent authorities and with national designated authorities (SSM Framework Regulation). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32014R0468>.

¹⁹⁷ Ferran E. The Existential Search of the European Banking Authority. *European Business Organization Law Review*. 2016. No. 17. Pp. 298–299.

другого рівнів (відповідно до ст. 29(2) Регламенту Європейського парламенту та Рад ЄС 1093/2010 від 24 листопада 2010 року про заснування Європейського наглядового органу (Європейський банківський орган)¹⁹⁸.

Потрібно також зупинитися на стандартах європейського банківського права які є засобом «м'якого права» без обов'язкового юридичного характеру.

У межах ЄС вироблено такі стандарти банківської діяльності, як «принцип єдиної банківської ліцензії», згідно з яким дозвіл на здійснення банківської діяльності, виданий в одній державі-члені ЄС, поширюється на територію інших держав-членів ЄС.

Стандарти пруденційного нагляду розроблено Базельським комітетом із банківського нагляду. Вони полягають у встановленні як вимог до банківського нагляду, що здійснюють центральні банки або інші компетентні органи банківського нагляду, так і вимог до банків, виконання яких повинно забезпечити ефективний банківський нагляд. Пруденційний нагляд спрямований на забезпечення стабільності банківської системи, захист прав вкладників, визначення економічних нормативів діяльності банків.

Такі стандарти складаються зі стандартів ефективного нагляду за діяльністю банків та банківських груп, стандартів капіталу банків, стандартів управління ризиками банків, стандартів ліквідності банків, стандартів корпоративного управління та комплаєнсу в банках, стандартів проведення внутрішнього та зовнішнього аудиту банків.

На рівні ЄС стандарти пруденційного нагляду затверджено Директивою європейського парламенту й ради 2013/36/ЄС від 26 червня 2013 року про доступ до діяльності

¹⁹⁸ Regulation (EU) No 1093/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 establishing a European Supervisory Authority (European Banking Authority), amending Decision No 716/2009/EC and repealing Commission Decision 2009/78/EC. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A32010R1093>.

кредитних установ і пруденційний нагляд за кредитними установами та інвестиційними фірмами, Регламент європейського парламенту й ради № 575/2013 від 26 червня 2013 року про пруденційні вимоги для кредитних установ.

Стандарти монетарної політики та фінансової стабільності визначають вимоги до прозорості грошово-кредитної політики, що проводиться центральними банками, проведення центральними банками політики впливу на банківський ринок, спрямованої на попередження фінансових криз, оцінювання системної важливості банків та здійснення їх регулювання, зокрема встановлення посиленних вимог до системно важливих банків, вимог до складання та оприлюднення статистичної звітності банківського сектора держав світу, детінізації банківського сектора економіки. Основні стандарти монетарної політики та фінансової стабільності на універсальному рівні вироблені в діяльності Міжнародного валютного фонду, Світового банку, G10 («Великої десятки»). Міжнародним валютним фондом затверджено Кодекс найкращої практики з прозорості монетарної та фінансової політики 1999 року.

На рівні ЄС стандарти монетарної політики та фінансової стабільності визначено Маастрихтським договором. Маастрихтський договір визначає інструменти, які повинні використовуватись Європейською системою центральних банків під час реалізації єдиної монетарної політики. Європейська система центральних банків – це організація, сформована Європейським центральним банком та Національними центральними банками держав – членів Європейського Союзу.

Європейський центральний банк ухвалює рішення, які саме інструменти та яким саме способом їх будуть використовувати для досягнення своєї основної мети. Під час здійснення монетарної політики Європейський централь-

ний банк застосовує такі принципи: ефективність; відповідальність; прозорість та відкритість; орієнтація на середньострокові цілі; безперервність; незалежність Європейської системи центральних банків. Крім принципів, європейським фінансовим законодавством було закріплено ознаки єдиної монетарної політики: з метою підняття рівня прозорості й довіри до політики Європейського центрального банку – громадська доступність та публічність мети політики Європейського центрального банку та Європейської системи центральних банків; можливість громадськості дати оцінку правильності та компетентності дій здійснюваних Європейським центральним банком; використання всіх можливих інформацій та практики національних центральних банків держав-членів ЄС для досягнення мети Європейської системи центральних банків; моніторингу монетарних інструментів тощо.

Стандарти розрахунків та нагляду (оверсайту) платіжних систем стосуються організації та функціонування платіжних систем, систем електронних грошей, здійснення транскордонного переказу коштів, уніфікації стандартів обміну даними та процесингу платежів, інфраструктури платіжних систем та її інтеграції, використання платіжних інструментів, електронного підпису під час здійснення переказу коштів, електронної комерції, ефективності та безпеки платежів і розрахунків, захисту прав споживачів послуг із переказу коштів. На універсальному рівні провідну роль у затвердженні стандартів розрахунків та нагляду (оверсайту) платіжних систем відіграє Комітет із платежів та інфраструктури ринку. Зокрема, зазначеним Комітетом затверджено Загальні принципи надання послуг з міжнародного переказу коштів 2007 року, що стосуються необхідності: забезпечення прозорості ринку надання послуг із переказу коштів, захисту прав споживачів на ньому; удосконалення інфраструктури платіжних систем для підвищення ефективності

послуг із переказу коштів; побудови національного законодавства, що регулює надання послуг з переказу коштів, на основі принципів передбачуваності, недискримінації та пропорційності; забезпечення конкуренції на ринку надання послуг із переказу коштів, зокрема доступ до внутрішньодержавної платіжної інфраструктури, здійснення управління ризиками¹⁹⁹.

На рівні ЄС такі стандарти визначено Директивою Європейського парламенту й Ради 2015/2366 від 25 листопада 2015 року про платіжні послуги на внутрішньому ринку.

Одним із універсальних стандартів є система гарантування вкладів. Міжнародною асоціацією страховиків депозитів спільно з Базельським комітетом із банківського нагляду у 2014 році розроблено Основні принципи ефективних систем страхування вкладів. Серед 16 принципів зазначено обов'язкову участь усіх банків у системі гарантування вкладів, визначення суми гарантованого відшкодування за вкладами, ознайомлення громадськості з можливостями та обмеженнями системи гарантування вкладів, побудови системи раннього оповіщення про можливість віднесення банку до категорії неплатоспроможних.

На рівні ЄС передбачено створення наднаціональної системи гарантування вкладів у межах Європейського банківського союзу. До 2024 передбачено створення Європейського фонду гарантування вкладів.

Стандарти запобігання та протидії використанню банківської системи для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та поширенню

¹⁹⁹ Савчук С. С. Міжнародно-правові стандарти банківської діяльності: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – «Міжнародне право» (293 – Міжнародне право). КНУ ім. Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України, Київ, 2017. С. 47–48.

зброї масового знищення сформульовані переважно в документах Групи з розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (Financial Action Task Force / FATF). Основним документом, затвердженим Групою, є Міжнародні стандарти з протидії відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та поширенню зброї масового знищення 2012 р, що також відомі під назвою «Рекомендації FATF». «Рекомендації FATF» передбачають 40 принципів побудови національної системи протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та поширенню зброї масового знищення, серед яких здійснення банками функцій суб'єкта первинного фінансового моніторингу, зокрема з питань ідентифікації та верифікації клієнтів, моніторингу операцій, здійснюваних клієнтами, особливостей надання послуг із міжнародного переказу коштів, використання банками кореспондентських рахунків під час переказу коштів за дорученнями клієнтів в інші банки, формування звітності про підозрілі операції, що несуть ризик легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, визначення структури власності клієнтів-юридичних осіб, установлюють обсяг повноважень, які повинні бути надані за національним законодавством державним органам, уповноваженим здійснювати регулювання та нагляд за діяльністю банків, а також визначають вимоги до міжнародного співробітництва уповноважених державних органів.

На рівні ЄС прийнято Директиву Європейського Парламенту й Ради 2015/849 від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму. У липні 2021 року Європейська комісія внесла пропозицію про створення нового органу ЄС із протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму (AMLA). Це була частина законодавчого пакету, спрямованого на реалізацію плану дій до 2020 року

щодо комплексної політики ЄС щодо запобігання відми-
ванню грошей і фінансуванню тероризму. У майбутньому
AMLA стане центром інтегрованої системи, що буде скла-
датися із самого органу та національних органів із наглядо-
вими повноваженнями. Він також підтримуватиме підроз-
діли фінансової розвідки ЄС і створюватиме механізм спів-
праці між ними.

Свободи та принципи банківського права ЄС є скла-
довими чотирьох свобод внутрішнього ринку ЄС, закріпле-
них у Договорі про функціонування ЄС, а саме вільного
руху осіб, товарів, послуг, капіталів і платежів.

Основною свободою у сфері банківської діяльності є
свобода капіталів і платежів, закріплена в статтях 63–66 До-
говору про функціонування ЄС та Директиві Ради ЄС
88/361 від 24 червня 1988 р. «Про імплементацію статті 67
Договору про Співтовариство».

Згідно з висновками Суду правосуддя ЄС у справі
Luisi & Carbone рух капіталу – це всі фінансові операції
(транзакції), пов'язані насамперед з інвестуванням коштів
на відміну від платежів, що є відшкодуванням за надані по-
слуги, виконані роботи або поставлені товари (тобто у
зв'язку з виконанням зобов'язань сторони за раніше укладе-
ними договорами)²⁰⁰.

В основі спільного банківського ринку ЄС є економі-
чний та валютний союз, економічна та соціальна згуртова-
ність та солідарність держав (ст. 2 Договору про заснування
ЄС).

В основі спільного банківського ринку є також забо-
рона обмеження свободи підприємницької діяльності, сво-
бода створення представництв, філій, дочірніх підприємств
на території будь-якої держави-члена ЄС (ст. 43 Договору
про заснування ЄС).

²⁰⁰ Справи 286/82 & 26/83, Luisi and Carbone v. Ministero del Tesoro
(1984) ECR 377, (1983)3 CMLR 52.

Основоположні свободи ЄС розкрито у вторинних актах права ЄС у сфері банківської діяльності. Зокрема, Директивою Європейського Парламенту та Ради 2013/36/ЄС від 26 червня 2013 року про доступ до діяльності кредитних установ і пруденційний нагляд за кредитними установами та інвестиційними фірмами, про внесення змін до Директиви 2002/87/ЄС та про скасування директив 2006/48/ЄС та 2006/49/ЄС розкрито положення стосовно свободи підприємницької діяльності та свободи надання послуг (Розділ V).

Цією Директивою заборонено будь-яке дискримінаційне ставлення щодо підприємницької діяльності та надання послуг, що ґрунтується на національній приналежності або на тому факті, що суб'єкт підприємницької діяльності не здійснює підприємницьку діяльність у державі-члені, де надаються послуги.

Необхідно зазначити, що принцип свободи підприємницької діяльності передбачає створення рівних умов для всіх учасників такої діяльності на території ЄС. Це насамперед створення єдиної правової бази для всіх держав – членів. Але для того, щоб зробити простішим відкриття та подальше здійснення діяльності кредитних установ, потрібно насамперед ліквідувати розбіжності між законодавствами держав-членів стосовно правил, які регулюють діяльність таких кредитних установ, а саме – виробити уніфіковані норми щодо кредитних установ, зокрема всі установи, діяльність яких полягає в залученні коштів від фізичних та юридичних осіб, які підлягають поверненню, як у формі вкладів, так і в інших формах, таких як постійний випуск облігацій та інших подібних цінних паперів, надання кредитів за власний рахунок, однак, необхідно зауважити, що положення цієї Директиви не повинні перешкоджати застосуванню правових норм національних законодавств, у яких передбачені спеціальні додаткові повноваження, що дозволяють

кредитним установам здійснювати специфічну діяльність або проводити специфічні типи операцій.

Створення ж рівних фінансових вимог для кредитних установ є необхідним як для забезпечення однакової гарантії для вкладників, так і справедливих умов конкуренції між відповідними групами кредитних установ.

Аналіз вторинних актів ЄС дозволяє визначити такі принципи банківської діяльності на внутрішньому ринку ЄС:

1) принципи рівності в здійсненні діяльності кредитними та фінансовими інститутами на території ЄС незалежно від місця реєстрації;

2) принцип добросовісної конкуренції;

3) принцип установалення однакових вимог пруденційного нагляду для всіх кредитних організацій ЄС (приведення основних фінансових показників та вимог щодо діяльності європейських кредитних організацій до єдиних стандартів);

4) принцип співробітництва між органами нагляду ЄС за здійсненням банківської діяльності;

5) принцип взаємного визнання державами-членами національних ліцензій на здійснення банківської діяльності.

Розглянемо більш детально окремі принципи.

Принципи рівності в здійсненні діяльності кредитними та фінансовими інститутами на території ЄС незалежно від місця реєстрації:

Зазначений принцип доцільно трактувати через свободу надання послуг (freedom to provide services).

Послугами (services) у сенсі Договору про заснування Європейського Співтовариства є послуги, що їх надають зазвичай за винагороду, тією мірою, якою вони не підпадають під дію положень про свободу пересування людей, товарів та капіталу (ст. 50 Договору про заснування Європейського Співтовариства).

Цим принципом заборонено обмежувати свободу надавати послуги в межах Союзу щодо громадян держав-членів, що здійснюють підприємницьку діяльність у державі-члені іншій, ніж та, громадянам якої призначено послуги. Отже, відповідним суб'єктам надано права, які повинні бути визнані та захищатися національними органами влади шляхом утримання від застосування конфліктуючих із ними положень національного права, як законодавчих, так і адміністративних, зокрема спеціальні, індивідуальні адміністративні акти.

Згідно із цим принципом будь-яка кредитна установа, яка хоче використати свободи надання послуг уперше на території іншої держави-члена, повинна проінформувати компетентні органи держави-члена походження про діяльність, яку вона хоче здійснювати (ст. 21 Договору про заснування Європейського Співтовариства).

Принцип добросовісної конкуренції у сфері банківських послуг передбачає додержання загальних правил захисту конкурентного середовища ЄС, а саме припинення: угод та узгоджених дій, які обмежують конкуренцію; зловживань господарюючими суб'єктами домінуючим становищем на відповідному ринку; дій органів державної влади та угод за їх участі, що обмежують конкуренцію; недобросовісної конкуренції на ринку. У сфері банківської діяльності також реалізується контроль над угодами економічної концентрації (ст.ст 101, 102 Договору про функціонування ЄС).

Принцип взаємного визнання державами-членами національних ліцензій на здійснення банківської діяльності. Цей принцип спрямовано на створення рівних можливостей для банків, яких було засновано в одній державі-члені ЄС, а свою діяльність такі банки здійснюють на території іншої держави-члена ЄС.

Принцип взаємного визнання вимагає, щоб представники компетентних органів влади кожної держави-члена

не видавали або позбавляли ліцензії на діяльність у разі, коли такі фактори, як географічний, зміст програми діяльності чи фактично проведена діяльність переконливо показують, що кредитна установа обрала правову систему однієї з держав-членів для того, щоб ухилятися від більш жорстких діючих норм в іншій державі-члені, на території якої вона має намір здійснювати або здійснює більшу частину своєї діяльності.

Відповідно до статті 33 Директиви Європейського Парламенту та Ради 2013/36/ЄС від 26 червня 2013 року держави-члени повинні забезпечувати, щоб діяльність, яка підлягає взаємному визнанню, могла здійснюватися в межах їхніх територій шляхом створення філії або наданням послуг будь-якою кредитною установою, яку авторизовано та яка перебуває під наглядом компетентних органів іншої держави-члена, за умови, що така діяльність охоплена авторизацією.

Держави-члени повинні слідкувати за тим, щоб не було жодної перешкоди для того, щоб діяльність, яка користується спільним визнанням, могла б здійснюватися так само, як і в державі-члені походження, якщо така діяльність не суперечить чинному законодавству щодо захисту загального блага приймаючої держави-члена.

Відповідно до Додатка 1 Директиви Європейського Парламенту та Ради 2013/36/ЄС від 26 червня 2013 року взаємному визнанню підлягають такі види діяльності:

- 1) приймання депозитів та інших поворотних коштів;
- 2) кредитування, зокрема: споживчі кредити, кредитні договори, що стосуються нерухомого майна, факторинг, із правом зворотної вимоги або без нього, фінансування комерційних операцій, зокрема форфейтинг;
- 3) фінансовий лізинг;

4) платіжні послуги, згідно з означенням у пункті (3) статті 4 Директиви Європейського Парламенту й Ради (ЄС) 2015/2366;

5) виставлення та управління іншими платіжними засобами (наприклад, дорожні чеки та банківські тратти), тією мірою, якою така діяльність не охоплена пунктом 4;

б) гарантії та зобов'язання;

7) торгівля за власний рахунок або за рахунок клієнтів будь-чим із зазначеного нижче:

а) інструментами грошового ринку (чеки, векселі, депозитні сертифікати тощо);

б) іноземною валютою;

в) фінансовими ф'ючерсами та опціонами;

г) валютними інструментами та інструментами відсоткових ставок;

д) обіговими цінними паперами.

8) участь у випусках цінних паперів та надання послуг, що стосуються таких випусків;

9) консультації для компаній щодо структури капіталу, промислової стратегії та суміжних питань, та консультації, а також послуги, що стосуються злиття та купівлі компаній;

10) брокерська діяльність;

11) управління портфелем та консультації;

12) зберігання цінних паперів та управління ними;

13) послуги, пов'язані з наданням кредитної інформації.

14) послуги відповідального зберігання;

15) випуск електронних грошей.

Отже, відповідно до принципу взаємного визнання, будь-яка кредитна організація, ліцензована в державі походження, має право здійснювати в державі перебування такі банківські операції, які не передбачені в законодавстві дер-

жави перебування, за умови, що вони входять до зазначеного вище переліку. Водночас, якщо банківська ліцензія держави походження дозволяє виконувати такі банківські операції, які не входять до цього переліку, то в такому разі кредитна організація не може їх здійснювати на території держави перебування.

Змістом досліджуваного принципу є також *єдина ліцензія (single licence)*.

Необхідно зазначити, що на рівні вторинних актів ЄС не визначено єдиний порядок ліцензування, проте вказано про поширення дії національної банківської ліцензії окремої держави-учасника на територію всього ЄС.

Керуючись принципом взаємного визнання, кредитна установа, що одержала дозвіл у державах-членах ЄС за місцем походження, має можливість займатися в межах Співтовариства будь-якими або всіма видами діяльності, що підлягають взаємному визнанню, як шляхом надання транскордонних послуг, так і відкриттям філії або надання послуг.

Відповідно до статті 17 Директиви Європейського Парламенту та Ради 2013/36/ЄС від 26 червня 2013 року держави-члени ведення діяльності не повинні вимагати авторизації або донорського капіталу для філій кредитних установ, авторизованих в інших державах-членах.

Договір про заснування Європейського співтовариства надає комплексне визнання послуги. Відповідно до статті 50 Договору послуги надаються за винагороду та не підпадають під дію положень про свободу руху товарів, капіталів та осіб.

Аналіз первинних та вторинних актів ЄС дозволяє визначити загальні та спеціальні ознаки банківських послуг.

До загальних ознак доцільно віднести такі:

- надання на відплатній основі в ринкових умовах;

- товарна складова в послугі обумовлена спрощенням надання самої послуги;
 - послуга повинна мати самостійний економічний характер;
 - тимчасовий характер економічної діяльності.
- До спеціальних ознак доцільно віднести такі:
- суб'єктом надання послуги є кредитна установа;
 - вичерпний перелік видів послуг, що підлягають взаємному визнанню;
 - дозвільний характер надання послуг;
 - уніфікований пруденційний контроль за наданням послуг.

Відповідно до статті 4 Регламенту Регламент № 575/2013 Європейського Парламенту та Ради від 26 червня 2013 року про пруденційні вимоги до кредитних установ та інвестиційних посередників кредитна установа-підприємство, предметом діяльності якого є публічне залучення депозитів або інших поворотних коштів і надання позик за власний рахунок.

Перелік послуг, які може надавати банк, визначений у Додатку 1 Директиви Європейського Парламенту та Ради 2013/36/ЄС від 26 червня 2013 року

Потрібно зазначити, що в банківському праві ЄС банки можуть надавати не лише традиційні банківські послуги, а й інвестиційні.

Більш детально види банківських послуг конкретизовано в Директиві № 2008/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС про договори споживчого кредитування, Директиві Європейського Парламенту і Ради 2014/17/ЄС від 4 лютого 2014 року про кредитні договори для споживачів, що стосуються житлової нерухомості.

Споживачем банківських послуг є будь-яка фізична особа, суб'єкт господарювання, орган державної влади. Щодо споживчого кредитування споживачем є фізична

особа, яка в договорах діє з метою, яка виходить за межі її торговельної, підприємницької або професійної діяльності.

Щодо суб'єкта надання банківських послуг необхідно зазначити, що в у праві ЄС не надано визначення банку, проте закріплено поняття кредитної інституції. Відповідно до статті 4 Рішення Європейського парламенту та Ради № 575/2013, кредитний інститут – це товариство, предметом діяльності якого є прийняття вкладів або інших ресурсів на засадах поверненості від громадськості й надання кредитів за власний рахунок. Щоб товариство (юридична особа) набуло правового статусу кредитної інституції, необхідно одержати право на реєстрацію як кредитного інституції й дозвіл на здійснення таких операцій: залучення коштів у вклади та надання кредитів. Саме кредитний інститут має право здійснювати весь спектр операцій і надавати послуги, визначені Додатком № 1 Директиви № 2013/36/ЄС. Отже, банк є кредитним інститутом, основним змістом діяльності якого є прийняття вкладів або інших ресурсів на засадах повернення за першою вимогою від будь-яких осіб та надання кредитів за власний рахунок. Тобто основним кваліфікуючим критерієм для банку є прийом депозитів та інших коштів на зворотній основі.

Кредитним договором є угода, за допомогою якої кредитор надає або обіцяє надати споживчий кредит у формі відстрочки платежу, позики або в іншій подібній фінансовій формі, за винятком довгострокових договорів про надання послуг або договорів постачання однорідних видів товарів, де споживач сплачує періодичні платежі за такі послуги чи товари впродовж усього періоду їх надання чи постачання (ст. 3 Директиви № 2008/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС про договори споживчого кредитування).

У сфері кредитування також можуть надаватися супутні послуги, які пропонують споживачеві разом із кредитним договором.

Захист прав споживачів на ринку банківських послуг є складовим елементом захисту прав споживачів фінансових послуг. Спеціальними актами у сфері захисту прав споживачів банківських послуг є:

- Директива № 2008/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС про договори споживчого кредитування;
- Директива Ради 93/13/ЄЕС від 5 квітня 1993 року щодо нечесних умов в договорах зі споживачами;
- Директива № 98/6/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 лютого 1998 року про захист споживачів при зазначенні цін на товари, що пропонуються споживачам;
- Директива № 2005/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11 травня 2005 року про недобросовісні торгівельні методи підприємств до споживачів на внутрішньому ринку;
- Директива № 93/13/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 5 квітня 1993 року про недобросовісні умови в споживчих контрактах;
- Директива № 2013/11/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2013 року про альтернативне вирішення споживчих спорів та про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 та Директиви № 2009/22/ЄС;
- Директива № 2009/22/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 року про заборони, установлені уповноваженими органами з метою припинення порушень у сфері захисту інтересів споживачів;
- Регламент (ЄС) № 2017/2394 Європейського Парламенту та Ради від 12 грудня 2017 року про співробітництво між національними органами, відповідальними за виконання законів про захист прав споживачів та який скасовує Регламент (ЄС) № 2006/2004;

– Директива Європейського Парламенту й Ради (ЄС) 2015/2366 від 25 листопада 2015 року про платіжні послуги на внутрішньому ринку;

– Директива Європейського парламенту та Ради 2014/49/ЄС від 16 квітня 2014 року про системи гарантування вкладів;

– Директива Європейського Парламенту й Ради 2011/83/ЄС від 25 жовтня 2011 року про права споживачів;

– Рекомендація Комісії 87/598/ЄЕС від 8 грудня 1987 р. про Європейський кодекс поведінки у сфері електронних платежів (відносини між фінансовими установами, торговцями та установами з надання послуг та споживачами);

– Рекомендація Комісії 88/590/ЄЕС від 17 листопада 1988 р. щодо систем платежів та, зокрема, відносин між володільцями платіжних карток та їх емітентами;

– Регламент (ЄС) 2560/2001 Європейського Парламенту та Ради від 19 грудня 2001 року щодо транскордонних платежів у євро.

Залежно від виду банківських послуг та особливостей їх регулювання в *acquis* ЄС та нормативно-правових актах України можна виділити такі напрямки захисту прав споживачів:

- захист прав споживачів у сфері споживчих кредитів;
- захист прав споживачів у сфері використання спеціальних платіжних засобів;
- захист прав споживачів у сфері міжнародних переказів;
- захист прав вкладників банків.

Захист прав споживачів у сфері споживчих кредитів. *Acquis* ЄС встановило низку вимог до договорів про споживчий кредит. У частині 2 статті 2 Директиви 2008/48/ЄС Єв-

ропейського Парламенту та Ради ЄС про договори споживчого кредитування визначено види договорів, які не є сферою регулювання Директиви. Серед таких договорів зазначено договори, які забезпечуються за допомогою або іпотеки, або іншого подібного забезпечення, яке зазвичай використовують у державі-члені ЄС щодо нерухомого майна або права, пов'язаного з цим нерухомим майном; мета яких полягає в придбанні або збереженні права власності на землю або на об'єкт нерухомого майна, що створюється або створений; на загальну суму кредиту менше ніж 200 євро або більш ніж 75 000 євро тощо.

Серед засобів захисту споживачів у сфері споживчого кредитування Директивою прописано обов'язковість надання певної інформації до укладення договору (вимоги до реклами); переддоговірної інформації; інформації в договорі; право на відмову від кредиту, дострокове погашення кредиту; порядок розрахунку розміру річної ставки за кредитом.

Кредитні угоди повинні бути складені на папері або іншому матеріальному носії. Споживач повинен мати копію кредитної угоди.

Статті 4, 5 Директиви 2008/48/ЄС визначають перелік відомостей, що повинні бути надані споживачеві до укладення договору кредиту. Він містить інформацію про річну відсоткову ставку, загальну суму кредиту, термін дії договору тощо. У статті 11 Директиви 2008/48/ЄС визначено процедуру доведення до позичальника інформації про відсотки за кредитом. Якщо договором передбачено можливість зміни ставки, споживач повинен бути проінформований про її зміну письмово або іншим надійним чином до моменту її зміни. Загальна вартість кредиту для споживача повинна складатися з усіх витрат, зокрема відсотки, комісії, податки, платежі кредитним посередникам та будь-які інші

збори, які споживач повинен сплатити у зв'язку з кредитною угодою, крім нотаріальних витрат. Фактичне знання споживача про витрати повинне бути об'єктивно оцінене, зважаючи на вимоги професійної обережності.

Кредитний договір повинен містити у ясній та короткій формі:

- тип кредиту;
- найменування та адресу місцезнаходження сторони договору, а також, якщо це застосовно, найменування та адресу місцезнаходження залученого кредитного посередника;
- термін дії кредитного договору;
- загальну суму кредиту та умови, що встановлюють порядок отримання коштів;
- у разі надання кредиту у формі відстрочення платежу для певного товару чи послуги, а також для суміжних кредитних договорів зазначення товару чи послуги та їх ціну під час продажу за готівковий розрахунок;
- процентну ставку за кредитом; умови, що встановлюють застосування процентної ставки за кредитом та, де це застосовно, будь-який індекс або основну процентну ставку, що застосовуються до початкової процентної ставки за кредитом, платежі за укладеним кредитним договором, а також умови, за яких зазначені платежі можуть бути змінені; якщо різні процентні ставки за кредитом застосовують за різних обставин, вищезазначена інформація поширюється на всі застосовні процентні ставки за кредитом;
- річну процентну ставку за кредитом та загальну суму, що підлягає сплаті споживачем, обчислені під час укладання кредитного договору; усі варіанти, що використовуються для того, щоб обчислити зазначену ставку, повинні бути згадані;

- кількість, число та частоту виплат, які повинні бути здійснені споживачем і (де це застосовно) порядок, згідно з яким платежі будуть розподілені за різними непогашеними балансами, що вимагають різних процентних ставок за кредитом для цілей компенсації;

- де це застосовно, капітальну амортизацію кредитного договору з фіксованим строком право споживача на отримання виписки з рахунку у формі амортизаційної таблиці на його запит безкоштовно впродовж усього терміну дії кредитного договору;

- якщо платежі та відсоток повинні бути сплачені без капітальної амортизації, виписка з рахунку показує періоди та умови оплати відсотка та будь-яких пов'язаних із ним поточних та одноразових платежів;

- платежі за ведення одного або кількох рахунків, що відображають угоди з погашення кредиту та угоди щодо отримання коштів, крім випадків, коли відкриття таких рахунків є необов'язковим, разом із платежами, що провадять за використання коштів платежів, за угоди з погашення кредиту та за угоди щодо отримання коштів, а також будь-які інші платежі, здійснювані за кредитним договором, разом з умовами, за яких ці платежі можуть бути змінені;

- процентну ставку, що застосовують до прострочених платежів, установлену на момент укладання кредитного договору, та заходи для її регулювання та (де це застосовно) інші платежі, що підлягають сплаті в разі неплатоспроможності;

- санкції, застосовані в разі пропуску платежів;

- де це застосовно, виписку, що підтверджує оплату нотаріальних платежів;

- гарантії та обов'язковість страхування, якщо необхідно;

- наявність або відсутність права на повернення коштів, період, під час якого це право може бути здійснено, та

інші умови, що встановлюють реалізацію цього права, зокрема інформація щодо зобов'язання споживача сплатити суму отриманого капіталу та відсотків відповідно до пункту «b» параграфа 3 статті 14, а також суму відсотків, що підлягає сплаті щодня;

- інформацію про права, зазначену в статті 15, а також умови для здійснення цих прав;
- право на дострокове погашення кредиту, та (де це застосовно) інформацію щодо права кредитора на компенсацію та умову, за якої цю компенсацію буде визначено;
- процедуру, яку застосовують для здійснення права на розірвання кредитного договору;
- наявність або відсутність досудового оскарження й механізму відшкодування збитків для споживача, за їх наявності – спосіб використання таких процедур;
- де це застосовно, інші договірні строки та умови;
- де це застосовується, найменування та адреса компетентного наглядового органу.

Споживачу необхідно повідомити про будь-яку зміну в процентній ставці за кредитом, використовуючи паперовий або інший матеріальний носій, до того моменту, коли ця зміна набуде чинності. Інформація повинна містити кількість платежів, які будуть здійснені після набрання чинності новою процентною ставкою за кредитом, а також число або частота змін платежів та інші докладні відомості.

Споживач має право впродовж чотирнадцяти календарних днів відмовитися від кредитного договору без пояснення причини. Цей термін для відмови починається з дня укладання кредитного договору, або з дня, коли споживач одержує договірні умови.

Споживач має право виконати в будь-який час, повністю або частково, обов'язки, покладені на нього в силу кредитного договору. У таких випадках він має право на

скорочення загальної вартості кредиту, що складається з відсотків і платежів на термін дії договору, що залишився.

У разі дострокового погашення боргу за кредитом кредитор має право на справедливу та об'єктивно обґрунтовану компенсацію за можливі витрати, пов'язані безпосередньо з достроковим погашенням кредиту, за умови, що дострокове погашення кредиту здійснюється в період, у межах якого встановлено процентну ставку за кредитом.

Така компенсація не може перевищувати 1 % суми кредиту, погашеної раніше, за умови, що проміжок часу між достроковим погашенням кредиту та встановленим терміном припинення дії кредитного договору перевищує один рік. Якщо період не перевищує один рік, компенсація не може перевищувати 0,5 % суми кредиту, погашеної раніше.

Подібні засоби також передбачено Директивою Європейського Парламенту й Ради 2014/17/ЄС від 4 лютого 2014 року про кредитні договори для споживачів, що стосуються житлової нерухомості. Статтею 11 Директиви передбачено стандартну інформацію, яку необхідно включати в рекламу: ідентифікаційні дані кредитора або, якщо застосовно, кредитного посередника чи призначеного представника; якщо застосовно, що кредитний договір буде забезпечений нерухомістю або іншим порівняним забезпеченням, яке зазвичай використовують у державі-члені для житлової нерухомості, або правом, що стосується житлової нерухомості; ставка запозичення із зазначенням, чи вона фіксована, змінна або фіксовано-змінна, разом із даними про будь-які витрати, включені до загальної вартості кредиту для споживача; загальна сума кредиту; якщо застосовно, строк дії кредитного договору; якщо застосовно, розмір внесків на погашення; якщо застосовно, загальна сума, яку повинен сплатити споживач; якщо застосовно, кількість внесків на погашення; якщо застосовно, попередження про те, що можливі коливання обмінного курсу можуть вплинути

на суму, яку повинен сплатити споживач. Держави-члени повинні дозволяти пакетні продажі, але забороняти прив'язані продажі.

Захист прав споживачів у сфері використання спеціальних платіжних засобів. Спеціальні платіжні засоби забезпечують вільний рух товарів та капіталів у ЄС. Водночас, усіляко підтримуючи модернізацію платіжних засобів, інституції та органи ЄС усвідомлюють, що лише споживачі мають право вирішувати питання використання або невикористання відповідних технічних розробок. Крім того, у зв'язку з їх упровадженням виникає нагальна потреба встановити засади забезпечення практики чесних стосунків між відповідними фінансовими установами, торговцями та споживачами.

Договори, укладені у сфері використання спеціальних платіжних засобів, можуть містити умови, які не лише істотно відрізняються між собою в різних державах (та навіть у межах однієї й тієї самої держави), але в деяких ситуаціях є незручними й не вигідними для споживача.

Ефективніший захист прав та інтересів споживачів може бути досягнутий лише методом установлення загальних умов, які потрібно застосовувати щодо відповідних форм фінансових послуг. Задля цього в 90-х роках минулого сторіччя *acquis* ЄС було поповнено двома Рекомендаціями Комісії: *Рекомендація Комісії 87/598/ЄЕС від 8 грудня 1987 року про Європейський кодекс поведінки в сфері електронних платежів* (відносини між фінансовими установами, торговцями й установами з надання послуг та споживачами) (далі – Рекомендація 87/598/ЄЕС) та *Рекомендації Комісії 88/590/ЄЕС від 17 листопада 1988 року щодо систем платежів та, зокрема відносин між власниками платіжних карток та їх емітентами* (далі – Рекомендація 88/590/ЄЕС).

Згідно з Рекомендацією 87/598/ЄЕС *електронним платежем (electronic payment)* є будь-яка платіжна транзакція, здійснювана за допомогою картки, що містить на собі магнітну стрічку або мікросхему та яку використовують на електронному платіжному терміналі (ЕПТ) або терміналі пункту продажу (ТПП).

Платіжний пристрій (payment device) – це картка або будь-який інший засіб, що робить можливим для його користувача здійснювати такі операції: здійснення електронних платежів, що передбачає використання картки, зокрема, у пункті продажу; отримання банкнот, депонування банкнот та чеків та пов'язані із цим операції, здійснювані за допомогою електронних пристроїв, таких як машини видачі готівки та автоматизовані банківські касові машини; здійснення неелектронних платежів за допомогою картки, зокрема процеси, де потрібний підпис та видається відповідний документ, але, не рахуючи карток, єдиною функцією яких є гарантування платежу, здійснюваного за допомогою чека; здійснення електронного платежу представником суспільства без використання картки, таке як у системі домашніх банківських послуг (Рекомендація 88/590/ЄЕС).

Термін «*емітент*» (*issuer*) означає будь-яку банківську або кредитну інституцію, яка випускає платіжну картку, призначену для використання її в електронних системах, та додатково до цього будь-яке виробниче підприємство або підприємство, що надає послуги, яке може також випустити таку картку (Рекомендація 87/598/ЄЕС).

Провайдером системи (system provider) є особа, яка надає можливість отримання фінансового продукту з використанням спеціальної назви фірми, та зазвичай із мережею, забезпечуючи тим самим можливість використання платіжних пристроїв для здійснення згаданих вище операцій (Рекомендація 88/590/ЄЕС).

Торговець (trader) – це розподільна торгова установа або установа, що надає послуги (Рекомендація 87/598/ЄЕС).

Термін «споживач» (*consumer*) у зазначених Рекомендаціях використовують для визначення *контактного користувача (contracting holder)*, яким згідно з Рекомендацією 88/590/ЄЕС є особа, що відповідно до угоди, укладеної між нею та емітентом, має у своєму користуванні платіжний пристрій.

«Взаємне використання засобів та взаємне забезпечення функціонування відповідних систем» (*interoperability*) означає стан справ, за якого картки, видані в одній державі-члені та/або належать до цієї карткової системи, можуть використовуватися в інших державах-членах та/або мережах, установлених іншими системами. Це потребує того, щоб картки та зчитувальні пристрої, використовувані в різних системах, були технологічно сумісними та того, що системи повинні відкриватися на підставі угод взаємності (Рекомендація 87/598/ЄЕС).

Спеціальною картою компанії (company-specific card) є картка, емітована торговцем у роздріб та видана ним своєму клієнту, або це зроблено групою торговців у роздріб для своїх клієнтів для надання можливості або полегшити без надання доступу до банківського рахунку здійснення платежів за покупки товарів чи послуг виключно в торговця, або торговців у роздріб, що емітував (емітували) цю картку, або у торговця, який приймає цю картку на підставі укладеного з ним контракту (Рекомендація 88/590/ЄЕС).

Acquis ЄС установило низку вимог до форми договорів, укладених між емітентами спеціальних платіжних засобів та споживачами. Вони повинні бути виконані в письмовій формі. Умови договору повинні викладатися легкозрозумілими словами та в ясній для читання формі, мовою або мовами, які звичайно використовують для складення документів, призначених до відповідних або подібних потреб у

тих регіонах, де ці умови договору пропонують. Усі умови, які містяться в положеннях договору підлягають вільному обговоренню.

Платіжний пристрій може бути виданий представникові суспільства не інакше як у відповідь на заяву останнього, зроблену стосовно цього. Договір між емітентом та контрактним користувачем вважають таким, що укладений, із моменту, коли заявник отримує платіжний пристрій та копію ухваленого ним договору.

У Рекомендаціях Комісії 87/598/ЄЕС та 88/590/ЄЕС також зазначається, що в договорах повинні висвітлюватися питання, що стосуються емісії та використання платіжних пристроїв. Будь-які тарифи повинні бути визначені в прозорій манері, беручи до уваги фактичні витрати й ризики, та не повинні передбачувати в собі будь-яких обмежень конкуренції.

Будь-яка реклама, що стосується кредитних договорів і вказує на процентну ставку або будь-які дані, що стосуються вартості споживчого кредиту, повинна містити стандартні відомості. До них належать такі: процентна ставка за кредитом, загальна сума кредиту, річні відсотки та термін, на який надано кредит. Ці дані повинні бути визначені зрозуміло та в короткій формі. До укладання угоди споживач повинен одержати всю відповідну інформацію й надати кредиторам поручителя. У статті 14 указаної Директиви передбачено право споживача на припинення кредитної угоди впродовж 14 календарних днів без надання будь-якого обґрунтування за умови сплати кредитору капітальних і відсоткових платежів, нарахованих із дати виділення кредиту.

Термін дії договору, повинен бути сформульований та донесений до відома сторін раніше, ніж цей договір буде укладено. Умовами договору також визначається дебетування чи кредитування операцій буде негайним, а якщо ні,

часовий період, упродовж якого це буде зроблено; для тих операцій контрактного користувача, де йдеться про внесення на рахунок – період часу, упродовж якого це буде зроблено.

Умови договору не можуть бути змінені інакше, як за згодою сторін; однак, таку згоду вважають такою, що має місце, коли емітент пропонує внести зміни до договірних умов, а контрактний користувач, який одрежав відповідне повідомлення, і надалі користується платіжним пристроєм.

Договір між емітентом та контрактним користувачем вважають таким, що укладений, із моменту, коли заявник отримує платіжний пристрій та копію ухвалених ним контрактних умов.

Згідно з договором на контрактного користувача повинні бути покладені такі зобов'язання (Рекомендація 88/590/ЄЕС): уживати всі розумні міри безпеки для забезпечення збереження платіжного пристрою та засобів (таких, як персональний ідентифікаційний номер або код), які дозволяють ним користуватися; повідомляти емітента або центральне агентство без невиправданих зволікань, після того, як він упевниться в цьому, про факти – загублення ним чи викрадення в нього або копіювання його платіжного пристрою чи засобів, які дозволяють ним користуватися, появу на рахунку контрактного користувача запису стосовно будь-якої несанкціонованої ним транзакції, виникнення будь-якої помилки або іншої невідповідності в тому, що стосується обслуговування цього рахунку емітентом; не записувати на платіжному пристрої персональний ідентифікаційний номер або код контрактного користувача, за умови наявності цього, а також не записувати їх на чомусь, що він зазвичай тримає або носить разом із платіжним пристроєм, зокрема, в тих випадках, коли існує вірогідність того, що вони мо-

жуть бути викрадені або скопійовані разом; не видавати контркоманд на скасування команди, яку він видав за допомогою свого платіжного пристрою.

У договорі повинно бути закріплено, що якщо контрактний користувач не ставиться з надзвичайною недбалістю до своїх зобов'язань та не вживає шахрайських дій під час користування своїм платіжним пристроєм, його звільняють, після відповідного повідомлення щодо цього, від відповідальності за пошкодження картки, яке сталося за обставин, що виникли в процесі користування нею.

Зі свого боку, емітент повинен мати такі зобов'язання (Рекомендація 88/590/ЄЕС): не розголошувати персональний ідентифікаційний номер або код контрактного користувача та інші подібні конфіденційні дані, за умови їх наявності, із тим, щоб вони не були відомі нікому, за виключенням самого контрактного користувача; зберігати або забезпечувати зберігання внутрішніх записів, які є істотно важливими для уможливлення відслідковування операцій та виправлення помилок, для цього емітент укладає всі необхідні для цього угоди із системним провайдером, у тій мірі, у якій це є потрібним; контрактному користувачу, за його бажанням, повинен надаватися запис всіх його операцій, одразу або через короткий проміжок часу після того, як він їх здійснює, однак, у разі здійснення платіжної операції на пункті продажу касовий чек, виданий торговцем у роздріб під час здійснення операції покупки та містить посилання на цей платіжний пристрій, вважають таким, що задовольняє вимогам цього положення.

Рекомендація 88/590/ЄЕС стосується питань і відповідальності сторін. Так, у разі виникнення будь-яких суперечностей із контрактним користувачем стосовно відповідальності за несанкціоноване електронне перерахування капіталу, функція доведення істини покладена на емітента, який повинен показати, що операція була записана точно та

сума точно була внесена на рахунки й що відповідна команда не зазнала на собі зіпсуваного впливу в результаті технічної поломки та не була пошкоджена як наслідок виникнення іншого дефекту.

Кожен емітент повинен забезпечити засоби, за допомогою яких його споживач у будь-яку пору, удень чи вночі, матиме можливість сповістити про загублення, викрадення або копіювання свого платіжного пристрою; проте, у випадку зі спеціальними картками компаній можливість використання згаданих засобів повідомлення повинна бути забезпечена лише впродовж годин праці емітента.

Як тільки контрактний користувач сповіщає емітента або центральне агентство про відповідний випадок, що має місце, контрактний користувач звільняється від відповідальності; це правило не поширене на ті випадки, коли контрактний користувач діяв надзвичайно недбало або коли він застосовував шахрайські дії.

Контрактний користувач несе збитки, що є наслідком загублення ним, викрадення в нього чи копіювання його платіжного пристрою, до моменту, коли він повідомить про настання відповідного випадку, але в розмірі, що не перевищує в еквіваленті 150 євро за кожним випадком, за винятком ситуацій, коли з його боку була надзвичайна недбалість або застосування шахрайських дій. Емітент, після одержання ним відповідного повідомлення, зобов'язаний, навіть у тих випадках, коли з боку контрактного користувача мали місце надзвичайна недбалість або застосування шахрайських дій, ужити всіх доступних йому заходів, щоб припинити можливість будь-якого подальшого використання відповідного платіжного пристрою.

Захист прав споживачів у сфері міжнародних переказів. Обсяги міжнародних (транскордонних) переказів у ЄС постійно зростають, цьому сприяє просування в напрямку до

повної економічної та валютної інтеграції, збільшення обсягів торгівлі й пересування людей у межах Союзу. Для визначення рівня інформованості клієнта щодо умов та результатів здійснення транскордонного переказу, установлення основ реалізації клієнтом права на оскарження та права на одержання відшкодування, визначення механізму забезпечення права клієнта на здійснення переказу згідно з його інструкціями тощо була прийнята Директива Європейського Парламенту й Ради (ЄС) 2015/2366 від 25 листопада 2015 року про платіжні послуги на внутрішньому ринку та Регламент 2560/2001 Європейського Парламенту й Ради від 19 грудня 2001 року щодо транскордонних платежів у євро (далі – Регламент 2560/2001).

Із положень статті 2 Регламенту 2560/2001 випливає, що «транскордонні перекази» охоплюється поняттям «*транскордонних платежів*» (*cross-border payments*), яке крім того містить поняття «транскордонних операції щодо здійснення електронних платежів» і «транскордонних чеків».

Транскордонні операції щодо здійснення електронних платежів (*cross-border electronic payment transactions*) бувають двох видів: транскордонні перекази коштів, здійснювані за допомогою електронних платіжних засобів, іншими, ніж ті, доручення на здійснення яких надано та які виконані відповідними установами; і транскордонне вилучення готівки засобами електронних платежів та шляхом завантаження (і розвантаження) засобу електронного платежу в автомати для видачі готівки та в автоматизовані банківські автомати, розташовані в приміщеннях емітента або установи, яка згідно з контрактом приймає платіжний засіб.

Згідно зі статтею 2 Регламенту 2560/2001 *транскордонними чеками* (*cross-border cheques*) є такі паперові документи, які відповідають вимогам Женевської конвенції «Про встановлення однакового закону про чеки» від 19 бе-

резня 1931 року, та які видаються для установи, розташованої на території Співтовариства й використовуються для транскордонних операцій на території Співтовариства.

Захист прав вкладників банків. Європейська система гарантування вкладів є третьою опорою Європейського банківського союзу, передбачає створення загальноєвропейської системи страхування депозитів, стійкої до національних економічних криз та спрямованої на мінімізацію негативного впливу, спричиненого неплатоспроможністю кредитних установ, на національні економіки. Європейська система гарантування вкладів сьогодні не передбачає створення централізованого інституційного механізму шляхом передавання повноважень від національних органів держав до європейських інституцій, а стосується гармонізації національних законодавств із метою досягнення однакового регулювання питань, пов'язаних із гарантуванням вкладів. Зокрема встановлено єдину гарантовану суму відшкодування закладами – 100 тисяч євро за всімакладами одного вкладника-фізичної особи в одній кредитній установі. У межах Європейської системи гарантування вкладів розглядають можливість створення Європейського фонду гарантування вкладів (у строк до 2024 року). У разі його створення передбачається здійснити передавання окремих повноважень зі здійснення виплат та акумулювання страхових внесків від національних органів до Європейського фонду гарантування вкладів. На першому етапі передбачається, що Європейський фонд здійснюватиме гарантування вкладів спільно з національними органами, водночас частка Європейського фонду поступово збільшуватиметься за рахунок зменшення частки національних органів. Починаючи з 2024 року, повноваження з гарантування вкладів будуть повністю передані від національних органів до Європейського фонду (водночас, як і раніше, система гарантування вкладів

стосуватиметься лише вкладів до 100 тисяч євро), а національні органи здійснюватимуть адміністрування виплат від Європейського фонду вкладникам на місцях.

Контрольні питання

1 Охарактеризуйте основні правові засади регулювання ринку банківських послуг у ЄС.

2 Джерела регулювання ринку банківських послуг у ЄС.

3 Які принципи європейського банківського права?

4 Поясніть, що означає:

- принцип рівності в здійсненні діяльності кредитними та фінансовими інститутами на території Європейського Союзу незалежно від місця реєстрації;

- принцип добросовісної конкуренції;

- установлення незалежності центрального банку;

- принцип консолідованого нагляду та порядок надання звітів (основного інструменту нагляду) кредитними інститутами;

- принцип установлення однакових вимог пруденційного нагляду для всіх кредитних організацій Європейського Союзу (приведення основних фінансових показників та вимог щодо діяльності європейських кредитних організацій до єдиних стандартів);

- принцип співробітництва між органами нагляду Європейського Союзу за здійсненням банківської діяльності;

- принцип взаємного визнання державами-членами національних ліцензій на здійснення банківської діяльності.

5 Назвіть види банківських послуг у країнах ЄС.

6 Охарактеризуйте систему захисту прав споживачів банківських послуг у ЄС.

Практичне завдання

Ознайомтеся із положеннями Директиви 2014/17/ЄС та дайте відповіді на питання: чому положення цієї директиви передбачають проведення заходів, спрямованих на підтримку фінансової освіти споживачів; що таке адекватні пояснення кредитора; які заходи захисту споживачів передбачені в цій директиві?

Питання для обговорення

Ознайомтеся із Стратегією розвитку фінансового сектору України до 2025 року (URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy2025.pdf?v=4) та текстом Аналітичної записки «Щодо наближення банківського законодавства України в системі гарантування вкладів до вимог Європейського Союзу» (URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-11/analit-yurkiv-economics-6-2019-2.pdf>).

Визначте основні пріоритетні напрямки реформування банківського законодавства України щодо забезпечення прав вкладників та аргументуйте власну позицію щодо їх реалізації.

2.2 Правове регулювання страхових послуг у Європейському Союзі

Процес створення єдиного страхового ринку проходив у п'ять етапів:

- 1) 1973–1979 рр. – директиви першого покоління;
- 2) 1988–1990 рр. – директиви другого покоління;
- 3) 1992–2000 рр. – директиви третього покоління;
- 4) 2000–2011 рр. – директиви четвертого покоління;

5) 2011 року – по теперішній час – новий етап у розвитку страхового ринку ЄС, пов'язаний зі створенням Європейського агентства зі страхування та професійних пенсій.

Страховий ринок ЄС передбачає «страхування життя» та «страхування інше, ніж страхування життя».

Метою учасників Римського договору було створення єдиного ринку в секторі страхування. Процес інтеграції зайняв п'ять десятиліть. Європейський страховий ринок становить сьогодні 35 % частки всього світового ринку. Страхові компанії в ЄС одержали право пропонувати свої послуги в усіх державах-членах незалежно від свого місцезнаходження. Споживачі страхових послуг у ЄС можуть звернутися в будь-яку з численних страхових компаній для того, щоб отримати оптимальне страхове покриття. Система регулювання страхового ринку в ЄС єдина у своєму роді, вона продовжує розширюватися в результаті вступу в ЄС нових держав.

Страховий ринок передбачає три групи правовідносин у сфері страхування на території Європейського Союзу:

1) відносини, що складаються між інтеграційним об'єднанням і державами-членами в процесі регулювання й контролю (нагляду), а також перетворення страхової діяльності та страхових послуг в Європейському Союзі, зокрема відносини, що складаються в процесі формування єдиного європейського страхового ринку й поглиблення його інтеграції;

2) відносини між державою-членом і професійними учасниками страхового ринку (страховими і перестраховальними компаніями, посередниками), що складаються в процесі регулювання, нагляду та примусу;

3) відносини між професійними учасниками страхового ринку (страховими й перестраховальними компаніями,

посередниками), з одного боку, і споживачами страхових послуг – з іншого, або відносини між професійними учасниками страхового ринку між собою.

Сьогодні щодо страхового ринку перед Європейським Союзом стоять такі завдання:

- забезпечення однакового правового режиму страхової діяльності у відносинах із третіми країнами;
- удосконалення чинного страхового законодавства Європейського Союзу;
- забезпечення однакового застосування норм права ЄС державами-членами;
- звуження регулювання на національних рівнях та його розширення на наднаціональному рівні ЄС;
- рух від мінімальних гармонізованих стандартів до деталізованих наднаціональних нормативних актів, зокрема регламентів.

Принципи функціонування єдиного страхового ринку ЄС є:

- 1) дозвільний (ліцензійний) порядок здійснення діяльності;
- 2) взаємне визнання дозвільних актів (ліцензій);
- 3) нагляд держави, у якому була заснована страхова компанія;
- 4) активна взаємодія контрольних (наглядових) органів держав-членів;
- 5) єдині стандарти надання страхових послуг на території ЄС;
- 6) захист цілісності й стабільності фінансової системи, прозорості страхового ринку та якості продуктів, захист страхувальників.

Ці принципи визначено в Регламенті Європейської федерації зі страхування й перестрахування (The European insurance and reinsurance Federation).

Викладені принципи формулюють основоположні вимоги, яким повинна задовольняти діяльність як законодавчої, так і виконавчої й судової гілок влади в галузі страхування.

Органи влади завжди повинні захищати цілісність і стабільність фінансової системи, єдність і прозорість страхового ринку, права й інтереси страхувальників тощо.

Система норм страхового права ґрунтується не лише на зазначених принципах державної політики, а й на власне правових принципах. До правових принципів страхового права ЄС можна віднести: основні (загальні) принципи права ЄС; принципи взаємодії права ЄС і національного права держав-членів ЄС; галузеві принципи; субінституційні принципи.

Страхове право ЄС є правом інтеграційного об'єднання, що діє у зв'язку зі створенням і функціонуванням єдиного страхового ринку ЄС і складається з норм установчих договорів і нормативно-правових актів, прийнятих інститутами й органами ЄС, загально визнаних принципів права й рішень Суду ЄС, що регулюють відносини, які виникають щодо здійснення страхової діяльності. Страхове право ЄС являє собою систему взаємопов'язаних норм, що регламентують страхові відносини на території ЄС й вимагають імплементації в національне право держав-членів ЄС.

До основних джерел страхового права ЄС належать:

1) установчі договори: джерела первинного права.

До установчих договорів Європейського Союзу належать: Римський договір про функціонування Європейського Союзу (ДФЕС) 1957 року в редакції Лісабонського договору 2007 року й Маастрихтський договір про Європейський Союз (ДЕС) 1992 року в редакції Лісабонського договору. Джерелом первинного права ЄС є також Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 року, яка з 2007 року за

своєю юридичною силою прирівнюється до установчих договорів Європейського Союзу.

2) джерела вторинного права ЄС. Зокрема, це Регламент 1094/2010 Європейського парламенту й Ради від 24 листопада 2010 р. про заснування Європейського органу зі страхування й професійних пенсій, що змінює Рішення 716/2009/ЄС та скасовує Рішення Комісії 2009/79/ЄС.

Директиви, як і регламенти, є нормами вторинного права ЄС. Це основне джерело страхового права ЄС. Директивам необхідна імплементація в національне законодавство. У результаті тривалої роботи й правової еволюції впродовж усього періоду існування страхового права ЄС було прийнято «чотири покоління» страхових директив, що стосуються страхування іншого, ніж страхування життя, і страхування життя.

Резюмуючи зміст директив першого покоління щодо страхування іншого, ніж страхування життя (Директива 73/239/ЄЕС 1973 року), і зі страхування життя (Директива 79/267/ЄЕС 1979 року), можна сказати, що саме вони заклали основи єдиного страхового ринку й були присвячені впровадженню на території держав-членів ЄС принципу свободи заснування страхових організацій.

Метою прийняття директив другого покоління щодо страхування іншого, ніж страхування життя (Директива 88/357/ЄЕС 1988 року), і зі страхування життя (Директива 90/619/ЄЕС 1990 року) було впровадження принципу свободи надання послуг на території держав-членів ЄС шляхом усунення відмінностей у діяльності наглядових органів, введення «єдиної ліцензії» для певних категорій ризиків. Також одним із нововведень стало розподілення ризиків на великі (large risks) і масові (mass risks).

У 1992 році вступили в силу директиви третього покоління щодо страхування іншого, ніж страхування життя (Директива 92/49/ЄЕС), і зі страхування життя (Директива

92/96/ЄЕС). Основним досягненням директив цього покоління стало введення концепції «єдиного дозволу», введення страхового нагляду з боку тієї держави, де страховик був заснований, а також закріплення права страхувальників на вибір будь-якої страхової компанії на території ЄС.

Розроблення директив четвертого покоління було обумовлено необхідністю подальшої модернізації законодавства з метою забезпечення поглиблення економічної інтеграції, підвищення ефективності та якості страхування, захисту масового страхувальника, зокрема за допомогою оновлення структури системи пруденційного нагляду, її спрощення для цілей адекватного реагування на зміни потреб страхового ринку та ускладнення страхових продуктів.

Замість «офіційної кодифікації» в чинні директиви було внесено зміни. Повне узгодження, яке виявилось здебільшого ускладненим або неможливим, поступилося місцем лібералізації та взаємному визнанню систем страхування держав.

Потрібно вказати, що до нормативних правових актів у сфері страхування в тій чи іншій мірі належать: директиви ЄС зі страхування; директиви, що регулюють конгломератне злиття; директиви, що регулюють створення та функціонування пенсійних фондів; директиви про екологічну активності; директиви з «гармонізації та транспарентності»; директиви про інвестиційну діяльність; міжнародні бухгалтерські стандарти.

3) рекомендації органів ЄС. Положення директив третього покоління враховують, що час від часу в них можуть вносити зміни пропорційно вимогам розвитку страхового ринку. Це зумовило необхідність швидкої адаптації страхових директив за допомогою інструментів Європейської комісії, які не потребують прийняття акта Ради й Парламенту. Для реалізації Комісією цієї функції Директивою 91/675/ЄЕС був створений Комітет зі страхування (IC), до

складу якого входять представники різних наглядових органів держав-членів Співтовариства.

Комітет уповноважений розробляти власні процедури прийняття проєктів нормативних документів. Він може розглядати «будь-які питання, пов'язані із застосуванням положень ЄС, що стосуються страхового сектору», що передбачає широкий спектр питань співробітництва між Комісією та національними наглядовими органами, і не обмежується страховими директивами.

Комітет не може розглядати проблеми, що виникають в окремих страхових компаніях. Європейська комісія має право виносити на розгляд Комітету різні проєкти документів. У разі схвалення Комітетом проєкту нормативного акта він може бути прийнятий. Однак відомий лише один приклад такої співпраці Європейської комісії та Комітету з питання необхідності подальшої гармонізації маржі платоспроможності (solvency margin).

Отже, вплив рішень Комітету на гармонізацію законодавства в ЄС є незначним. У функції Комітету також входять консультації щодо будь-яких нових законодавчих ініціатив, які Європейська комісія має намір подати до Ради у сфері страхування.

Рекомендації та висновки не є обов'язковими правовими актами, водночас відображають позицію органів ЄС з тих чи інших питань. Рекомендації та висновки є специфічним джерелом європейського страхового права, що містять імперативні норми, і є актами «м'якого права». Рекомендації та висновки мають істотне значення для життєдіяльності Союзу.

Необхідно звернути увагу на той факт, що відповідно до статті 249 Римського договору Рішення Суду ЄС (European Court of Justice) такі рекомендації є обов'язковими і мають значення прецеденту в частині тлумачення норм права ЄС, страхового права ЄС. Суд ЄС має виняткову

компетенцію в тлумаченні правових актів вторинного права, що видаються органами Євросоюзу, а також положень установчих договорів.

Національні судові органи в своїй практиці слідують рішенням Суду ЄС, який адаптує, конкретизує та переглядає норми страхового права ЄС, забезпечуючи гнучкий розвиток правового регулювання, адекватний вимогам страхового ринку.

4) Міжнародні договори та конвенції. Стаття 230 Договору про функціонування Європейського Союзу закріплює як джерело права ЄС міжнародні договори й конвенції, у яких ЄС є однією зі сторін. Як приклад можна навести Угоду про Європейський економічний простір 2 травня 1992 року, Конвенцію з проблеми взаємного визнання й виконання судових рішень від 27 вересня 1968 року.

Крім того, до таких джерел права ЄС можна віднести угоди в межах пакету СОТ, зокрема, Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ) та Генеральна угода про торгівлю послугами (ГАТС), до яких ЄС приєдналося як сторони 1 січня 1995 року. ГАТС виділяє сектор фінансових послуг, створюючи тим самим особливий правовий режим їх регулювання.

До міжнародних договорів, що є джерелом права ЄС, належать також і двосторонні угоди про партнерство та співробітництво (УПС), укладені між ЄС і його державами-членами, з одного боку, і державою, що не входить до складу Європейського Союзу, – з іншого.

25 листопада 2009 року в ЄС була прийнята Директива 2009/138/ЄС «Про започаткування та здійснення бізнесу в області страхування й перестраховування» (Solvency II), яка не лише встановлює вимоги до капіталу страхових компаній, а й дозволяє грамотно оцінювати та управляти ризиками. Директива Solvency II набрала чинності 1 січня 2016 року.

Сформована в результаті прийняття Solvency II структура системи пруденційного нагляду сприятиме підвищенню якісного управління ризиками. Solvency II також забезпечить інтеграцію методів оцінювання нормативного капіталу з більш широким процесом управління капіталом страхових компаній.

Директива Solvency II встановлює вимоги до капіталу страхових компаній, а також вимоги до капіталу, необхідного для фінансової стійкості страховика (Solvency Capital Requirement), і до мінімально допустимому розміру капіталу, нижче якого рівень опускається не може (Minimum Capital Requirement). Наглядові органи повинні здійснювати контроль за фінансовою стійкістю страховиків, дотримуючись принципу «раннього втручання», що можливо забезпечити завдяки зафіксованій в Директиві обов'язки страхових компаній своєчасно інформувати наглядові органи про своє фінансове становище.

Із моменту прийняття Директиви 2009/138/ЄС в 2009 році її положення переглядалися. Європейським законодавцем були враховані тенденції розвитку страхової галузі, управління ризиками, систем пруденційного нагляду в державах-членах ЄС; раціоналізовані нагляд за діяльністю страхових груп; унесені зміни, спрямовані на вдосконалення взаємодії між наглядовими органами та регулювання діяльності груп страхових компаній.

Зміни й доповнення до Директиви 2009/138/ЄС були закріплені в проєкті Директиви 2003/71/ЄС Omnibus II 2011 року (набрала чинності 23 травня 2014 року). Директива Omnibus II доповнює Директиву Solvency II, створюючи сучасний та ефективний режим регулювання й нагляду за діяльністю фінансових організацій у ЄС.

Визначення поняття «послуга» міститься в статті 57 Договору про функціонування Європейського Союзу: «Послугами визнають ті послуги, що надаються, які зазвичай

виявляються за винагороду в тій мірі, у якій вони не підпадають під дію положень про вільне пересування товарів, капіталів та осіб».

Свобода надання послуг належить до залишкової категорії порівняно зі свободою руху товарів, капіталів та осіб. З аналізу положень Договору випливає також, що послуги здійснюються за винагороду, тобто завжди є оплатними. Крім того, послуги, що регулюються ДФЕС, відповідають таким ознакам, як транскордонний характер та обмеженість у часі. Останнє дозволяє розмежовувати свободу надання послуг від свободи установи.

Стосовно страхового сектору принцип свободи надання послуг означає, що «страхова компанія, заснована в одній державі-члені, може приймати на страхування ризик, що знаходиться в іншій державі-члені, зазвичай, збігається з місцем знаходження страхувальника».

Необхідно позначити, що страхові послуги – це фінансові послуги, до яких у ЄС також належать банківські послуги та інвестиційні послуги. У пункті 2 статті 58 ДФЕС зазначено, що «лібералізація банківських і страхових послуг, пов'язаних із переміщеннями капіталів, повинна проводитися узгоджено з процесом лібералізації пересування капіталів». Стосовно страхового сектору принцип свободи надання послуг означає, що «страхова компанія, заснована в одній державі-члені, може приймати на страхування ризик, що знаходиться в іншій державі-члені, зазвичай, збігається з місцем знаходження страхувальника».

У цілому страхові послуги можна класифікувати на страхування життя й страхування інше, ніж страхування життя (майнові види страхування, страхування відповідальності та ін.).

Спочатку такий поділ цієї сфери діяльності було здійснено на регіональному рівні під час прийняття страхових директив ЄС першого покоління (у 1973 році). Такий

підхід законодавця обумовлений насамперед тим, що економічна природа страхування життя й страхування іншого, ніж страхування життя, сильно відрізняється за різними аспектами, зокрема довгостроковий характер страхування життя, різний порядок формування страхових резервів та ін. Такий підхід до поділу страхової діяльності був запозичений ГАТС і закріплений у класифікаційних переліках секторів послуг.

Також до страхових послуг, які, зі свого боку, входять до сектору фінансових послуг, належать послуги з перестраховання та ретроцесії, а також допоміжні послуги (брокерські та агентські послуги, послуги актуаріїв, сюрверів).

Як уже було зазначено, установчі договори ЄС не містять закритого переліку послуг, зокрема страхових. Водночас норми вторинного права, а саме страхові директиви ухвалені з різних видів страхових послуг, зокрема посередницьких, визначають види страхових послуг.

Директивою 2009/138/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2009 року про початок і ведення діяльності у сфері страхування й перестраховання визначено такі види у сфері страхування життя, здійснювані на договірній основі: страхування життя, що передбачає страхування лише на випадок досягнення передбаченого віку, страхування лише на випадок смерті, страхування на випадок досягнення передбаченого віку або смерті до досягнення цього віку, страхування життя з поверненням страхових внесків, страхування на в разі укладення шлюбу, страхування на випадок народження дитини; ануїтети; додаткове страхування, що здійснюється у сфері страхування життя, зокрема, страхування на випадок травмування, зокрема непрацездатність, страхування на випадок смерті в результаті нещасного випадку й страхування на випадок недіездатності, спричиненої нещасним випадком або хворобою;

види безперервного медичного страхування, що не можуть бути анульовані та здійснюються сьогодні в Ірландії та Об'єднаному Королівстві.

Директива 2016/97/ЄС «Про надання страхових послуг» (Insurance Distribution Directive – IDD) визначає види посередницьких послуг. Це нова директива щодо страхового посередництва, спрямована «на усунення бар'єрів діяльності страхових компаній, створення єдиного ринку страхування, встановлення професійних стандартів для посередників і поліпшення захисту споживача», на регулювання продажу інвестиційних продуктів, створення більш прозорого бізнес-середовища, рівні умови конкуренції, досягнення споживчої довіри на єдиному ринку ЄС.

Директива IDD стала директивою «мінімальної гармонізації», що означає наявність можливості окремих держав-членів ЄС як і раніше вводити більш жорсткі правила для регулювання посередницької діяльності; запропонувала загальний принцип для страхових посередників, згідно з яким вони повинні діяти в інтересах своїх клієнтів і розкривати основу та суму своєї винагороди.

Основними цілями внесення змін до IMD було забезпечення: рівних умов для всіх учасників страхових відносин, посилення захисту страхувальника.

Запропоновані заходи щодо зміни IMD були опубліковані у 2012 році та передбачали: збільшення прозорості процесу продажів на переддоговірному етапі «непакетного» страхування; вимоги до посередників про забезпечення споживачів об'єктивними консультаціями; розширення сфери застосування IMD на всіх продавців страхових продуктів; введення більш суворого правового режиму для продажу страхових полісів з інвестиційними елементами (insurance-based investment products (PRIIPs)); розкриття суми винагороди.

Захист прав споживачів страхових послуг є складовим елементом захисту прав споживачів фінансових послуг з урахуванням особливостей, передбачених Директивою 2016/97/ЄС «Про надання страхових послуг», Директивою 2009/103/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 вересня 2009 року щодо страхування цивільної відповідальності стосовно використання автотранспортних засобів та забезпечення виконання зобов'язань щодо страхування такої відповідальності.

Додержуватися прав споживачів страхових послуг повинні:

- страхові посередники (будь-які фізичні або юридичні особи, крім страхової або перестрахової компанії або їх працівників та допоміжного страхового посередника, який за винагороду започатковує або веде діяльність із поширення страхових послуг);

- допоміжні страхові посередники (означає будь-яку фізичну або юридичну особу, крім кредитної установи або інвестиційної фірми, який за винагороду, започатковує або веде діяльність з розповсюдження страхових послуг на допоміжній основі, за умови додержання усіх умов: основна професійна діяльність такої фізичної або юридичної особи є іншою, ніж поширення страхових послуг; фізична або юридична особа поширює лише певні страхові продукти, які є доповненням до товару або послуги; відповідні страхові продукти не охоплюють страхування життя або ризику настання відповідальності, крім випадків, коли таке покриття доповнює товар або послугу, що надаєть посередник як його основна професійна діяльність);

- перестрахові посередники (означає будь-яку фізичну або юридичну особу, крім перестрахової компанії або її працівників, яка за винагороду започатковує або веде діяльність із розповсюдження перестрахових послуг);

- страхова компанія (означає компанію, яка отримала ліцензію на здійснення діяльності у сфері прямого страхування життя або страхування, не пов'язаного із життям);
- перестрахові компанії (означає перестрахову компанію, що отримала ліцензію на здійснення діяльності у сфері перестраховування);
- поширювачі страхових послуг (означає будь-якого страхового посередника, допоміжного страхового посередника або страхову компанію).

Гарантіями додержання прав споживачів страхових послуг є професійні й організаційні вимоги до поширювачів страхових та перестрахових послуг, працівників компаній, доброї репутації (ст. 10 Директиви 2016/97/ЄС «Про надання страхових послуг»).

У частині 4 статті 10 Директиви 2016/97/ЄС «Про надання страхових послуг» передбачено страхування професійної відповідальності страхових та перестрахових посередників: страхові та перестрахові посередники повинні мати страхування професійної відповідальності, що покриває всю територію ЄС, або певну іншу аналогічну гарантію від відповідальності, яка виникає внаслідок професійної недбалості, у розмірі принаймні 1 300 380 євро, що застосовується до кожної претензії, та в сукупності 1 924 560 євро на рік за всі претензії, крім випадків, коли таке страхування або аналогічну гарантію вже надано страховою компанією, перестраховою компанією або іншою компанією, від імені якої діє страховий або перестраховий посередник, або від імені якої страховий або перестраховий посередник уповноважений діяти, або така компанія взяла на себе всю відповідальність за дії посередника.

Стаття 14 Директиви 2016/97/ЄС «Про надання страхових послуг» передбачено зобов'язання для держав-членів

установити процедури, що дозволять клієнтам та іншим заінтересованим сторонам, зокрема асоціаціям споживачів, реєструвати скарги стосовно поширювачів страхових та перестрахових послуг. У всіх випадках скажники повинні одержувати відповіді. Стаття 15 Директиви встановлює обов'язок забезпечення належних, ефективних, неупереджених та незалежних позасудових процедур подання скарг і врегулювання спорів між клієнтами та поширювачами страхових послуг стосовно прав та обов'язків, що виникають на підставі цієї Директиви, згідно з відповідними законодавчими актами ЄС та національним правом із залученням чинних органів у відповідних ситуаціях. Держави-члени повинні забезпечити, щоб такі процедури були застосовувані до відповідних поширювачів страхових послуг та щоб компетенція відповідного органу поширювалася на відповідних поширювачів страхових послуг, стосовно яких ініційовані відповідні процедури. Створені національні органи повинні співпрацювати для врегулювання транскордонних спорів стосовно прав та обов'язків, що виникають на підставі Директиви 2016/97/ЄС «Про надання страхових послуг».

Директивою 2016/97/ЄС «Про надання страхових послуг» визначено вимоги до загальної інформації, наданої страховим посередником або страховою компанією. Заздалегідь до укладення договору страхування страховий посередник повинен розкрити клієнтам таку інформацію: ідентифікаційні дані та адресу, а також зазначення того, що він є страховим посередником; чи надає він консультації щодо страхових продуктів, які він продає; процедури, що надають можливість клієнтам та іншим зацікавленим сторонам реєструвати скарги щодо страхових посередників, а також щодо процедур позасудового подання скарг і врегулювання спорів; реєстр, до якого він включений, а також способи перевірки його реєстрації; та чи діє посередник як представник

клієнта або від імені та в інтересах страхової компанії. Страхова компанія до укладення договору повинна розкрити клієнтам таку інформацію: ідентифікаційні дані та адресу, а також зазначення того, що вона є страховою компанією; чи надає вона консультації щодо страхових продуктів, які вона продає; процедури, що надають можливість клієнтам та іншим зацікавленим сторонам реєструвати скарги щодо страхових компаній, а також щодо процедур позасудового подання скарг і врегулювання спорів. Страховий посередник повинен надати принаймні таку інформацію: чи він має частку, прямо або опосередковано, яка становить 10 % чи більше прав голосу або капіталу у відповідній страховій компанії; чи відповідна страхова компанія або материнська компанія відповідної страхової компанії має частку, прямо або опосередковано, яка становить 10 % чи більше прав голосу або капіталу в страховому посереднику; стосовно договорів, щодо яких одержано пропозицію або консультацію, чи: він надає консультацію на підставі об'єктивного та персонального аналізу; він має договірне зобов'язання щодо ведення діяльності з поширення страхових послуг виключно з однією або декількома страховими компаніями, у разі чого він повинен вказати найменування таких страхових компаній; або він не має договірного зобов'язання щодо ведення діяльності з поширення страхових послуг виключно з однією або декількома страховими компаніями та не надає консультацій на підставі об'єктивного та персонального аналізу, у разі чого він повинен вказати найменування страхових компаній, із якими він може вести й веде діяльність; характер винагороди, одержаної у зв'язку з договором страхування; чи у зв'язку з договором страхування він працює: на підставі плати, тобто винагороди, яку сплачує безпосередньо клієнт; на підставі будь-якої комісії, тобто винагороди, включеної до страхової премії; на підставі будь-якого іншого типу винагороди, зокрема економічної вигоди будь-

якого виду, пропонуваної або наданої у зв'язку з договором страхування; або на підставі поєднання будь-яких типів винагороди.

До укладення договору страхування поширювач страхових послуг повинен уточнити на підставі інформації, одержаної від клієнта, вимоги та потреби такого клієнта, та надати клієнтові об'єктивну інформацію про страховий продукт у зрозумілій формі, щоб надати йому можливість ухвалити зважене рішення.

Будь-який пропонуваний договір повинен відповідати вимогам і потребам клієнта в страхуванні.

Якщо консультацію надано до укладення будь-якого конкретного договору, поширювач страхових послуг повинен надати клієнтові персоналізовану рекомендацію із роз'ясненням того, чому конкретний продукт найкраще відповідає вимогам і потребам клієнта.

Стосовно поширення продуктів, що належать до видів страхування, інших ніж страхування життя, інформація надається у вигляді стандартизованого інформаційного документа про страховий продукт у паперовій формі або на іншому довговічному носії.

Інформаційний документ про страховий продукт оформляє розробник продукту, що належить до видів страхування, інших ніж страхування життя.

Інформаційний документ про страховий продукт повинен: бути коротким та окремим документом; бути представленим і викладеним у формі, що чітко й легко сприймається під час читання, з використанням символів читабельного розміру; бути не менш зрозумілим у разі, якщо його оригінальну версію оформлено в кольоровому вигляді, а друкowana чи фотокопійована версія виготовлена в чорнобілих кольорах; бути написаним офіційними мовами або однією з офіційних мов, що використовують у тій частині держави-члена, у якій пропонується страховий продукт, або,

якщо узгоджено клієнтом і поширювачем, іншою мовою; бути точним і таким, що не вводить в оману; містити назву «інформаційний документ про страховий продукт» у верхній частині першої сторінки; включати твердження про те, що повна переддоговірна й договірна інформація про продукт надається в інших документах.

Інформаційний документ про страховий продукт повинен містити таку інформацію: про тип страхування; стислий опис страхового покриття, зокрема застраховані ризики, страхову суму та у відповідних випадках географічне охоплення й стислий опис виключених ризиків; засоби сплати страхових премій і строки платежів; основні виключення, коли претензії не можуть подаватися; зобов'язання на початку дії договору; зобов'язання впродовж строку дії договору; зобов'язання в разі подання претензії; строк дії договору, зокрема дати початку й закінчення дії договору; засоби припинення дії договору.

Усю інформацію, яка надається, повідомляють клієнтам:

- у паперовій формі;
- у чіткий і точний спосіб, зрозумілий для клієнта;
- офіційною мовою держави-члена розташування ризику або держави-члена виконання зобов'язань або будь-якою іншою мовою, узгодженою сторонами;
- безкоштовно.

Щодо інвестиційних продуктів на основі страхування життя також передбачено обов'язкове інформування до укладення договору клієнтів або потенційних клієнтів про поширення інвестиційних продуктів на основі страхування, а також про всі витрати й пов'язані платежі (ст. 29 Директивою 2016/97/ЄС «Про надання страхових послуг»).

Стаття 33 Директиви 2016/97/ЄС «Про надання страхових послуг» передбачено серед усіх порушень зокрема порушення щодо споживачів, клієнтів страхових компаній

та санкції за такі порушення. Зокрема порушенням є недодержання вимог щодо професійного рівня поширювачів страхових послуг.

У разі будь-якого з порушень, зазначених у Директиві 2016/97/ЄС «Про надання страхових послуг», держави-члени повинні забезпечити наявність у компетентних органів повноважень для накладення, згідно з положеннями національного права, щонайменше зазначених нижче адміністративних санкцій та інших заходів:

- публічної заяви, у якій зазначена відповідальна фізична або юридична особа, та характер порушення;

- наказом, що зобов'язує відповідальну фізичну або юридичну особу припинити таку поведінку та утримуватися від повторення такої поведінки;

- у разі страхового посередника, відкликання реєстрації;

- тимчасовою заборонаю на здійснення управлінських функцій у страхових посередниках або страхових компаніях, що накладається стосовно будь-якого члена органу управління страхового посередника або страхової компанії, якого визнано відповідальним;

- у випадку юридичної особи, зазначені нижче максимальні адміністративні штрафні санкції:

- принаймні 5 000 000 євро або до 5 % від загального річного обороту згідно з останньою доступною бухгалтерською звітністю, затвердженою органом управління, або в державах-членах, національною валютою яких не є євро, відповідної суми в національній валюті станом на дату набуття чинності цієї Директивою. Якщо юридична особа є материнською компанією або дочірньою компанією материнської компанії, яка повинна становити консолідовану фінансову звітність відповідно до Директиви Європейського Парламенту й Ради 2013/34/ЄС, відповідний загальний оборот є загальним річним оборотом відповідно до останніх

наявних консолідованих звітів, затверджених органом управління кінцевої материнської компанії; або

- у розмірі до двократного розміру суми отриманих прибутків або уникнутих збитків унаслідок порушення, якщо їх можливо визначити;

- у випадку фізичної особи, зазначені нижче максимальні адміністративні штрафні санкції:

- принаймні 700 000 євро або, у державах-членах, національною валютою яких не є євро, відповідної суми в національній валюті станом на дату набуття чинності цієї Директивою; або

- у розмірі до двократного розміру суми отриманих прибутків або уникнутих збитків унаслідок порушення, якщо їх можливо визначити.

Директивою 2009/103/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 вересня 2009 року щодо страхування цивільної відповідальності стосовно використання автотранспортних засобів та забезпечення виконання зобов'язань щодо страхування такої відповідальності передбачено обов'язкові мінімальні суми покриття: у випадку особистого ушкодження – мінімальна сума покриття у 1 000 000 євро на одного постраждалого або 5 000 000 євро на одну вимогу незалежно від кількості постраждалих; у разі шкоди майну – 1 000 000 євро на одну вимогу незалежно від кількості постраждалих.

Для надання можливості постраждалій стороні добитись виплати компенсації, кожна держава-член установлює або визначає інформаційний центр, відповідальний за ведення реєстру, що містить інформацію (номери державної реєстрації автотранспортних засобів, які зазвичай перебувають на території відповідної держави; номери страхових полісів що поширених на використання таких автотранспортних засобів стосовно ризику, інших, ніж відповідальність перевізника, та, коли термін чинності полісу вичерпано,

дату закінчення страхового покриття; страхові підприємства, що покривають використання автотранспортних засобів стосовно ризиків, інших, ніж відповідальність перевізника, та представники з урегулювання вимог, призначених такими страховими підприємствами, назви яких повинні бути повідомлені інформаційному центру; перелік автотранспортних засобів, які в кожній державі-члені користуються відступами від зобов'язання покриттям страхуванням цивільної відповідальності тощо; назва органу, що забезпечує покриття автотранспортного засобу в державі-члені, у якій він зазвичай перебуває, якщо такий автотранспортний засіб користується відступом).

Страхові підприємства надають інформаційним центрам усіх держав-членів інформацію про назви та адреси представників з урегулювання вимог, призначених ними в кожній державі-члені ЄС.

Держави-члени забезпечують, що постраждала сторона впродовж семи років із дня дорожньо-транспортної пригоди має право на невідкладне одержання від інформаційного центру держави-члена, у якій така особа перебуває постійно (резидентом якої вона є), держави-члена, у якій зазвичай перебуває автотранспортний засіб або держави-члена, у якій сталась дорожньо-транспортна пригода, таку інформацію: назва та адреса страхового підприємства; номер страхового полісу; назва й адреса представника з урегулювання вимог страхового підприємства в державі, у якій постійно перебуває постраждала сторона (резидентом якої вона є). Інформаційні центри співпрацюють один з одним.

Контрольні питання

- 1 Охарактеризуйте етапи створення єдиного страхового ринку ЄС.
- 2 Визначте, на яких принципах побудовано єдиний страховий ринок ЄС.

- 3 Назвіть види джерел страхового права ЄС.
- 4 Які види страхування виділяє законодавство ЄС?
- 5 Які ключові зміни були запроваджені у зв'язку із прийняттям Solvency II?
- 6 Поясніть, що таке «страхова послуга» відповідно до законодавства ЄС.
- 7 Що є метою пруденційного нагляду за суб'єктами надання страхових послуг, які органи / установи ЄС уповноважені його здійснювати?
- 8 Яка інформація повинна бути розкрита споживачеві під час укладання страхового контракту?
- 9 Чому надання послуг зі страхування життя детальніше регулюється європейським законодавством?
- 10 Які вимоги європейського законодавства щодо страхового ринку впроваджені в українське законодавство?

Практичне завдання

Надайте характеристику директиві ЄС щодо регулювання діяльності страховиків Solvency II. Поясніть причини суворих вимог зі сторони держави до статутного капіталу страховика. Сформулюйте основні напрями регулювання страхової діяльності в ЄС, порівняйте їх зі здійснюваними в Україні. Визначте їх подібність та відмінність.

Питання для обговорення

Поміркуйте над питанням – які проблеми адаптації законодавства про страхові послуги до європейського законодавства можуть виникнути в Україні й чому?

2.3 Правове регулювання інвестицій у Європейському Союзі

До сучасних особливостей правового регулювання інвестиційних послуг у Європейському Союзі належить:

1) створення єдиного регульованого ринку інвестиційних послуг, що забезпечує діяльність його учасників і звернення певних фінансових інструментів;

2) уведення системи авторизації, що дозволяє надавати інвестиційні послуги на території ЄС і за її межами на підставі єдиних дозволів («єдиних паспортів»);

3) надання високого рівня захисту прав та інтересів інвесторів, що передбачає схеми гарантування компенсацій і вкладів інвесторів, установлення критеріїв достатності початкового розміру капіталу інвестиційних фірм і кредитних інститутів;

4) надання інвесторам ключової інформації про інвестиційний фонд, його інвестиційну політику, оприлюднення змісту проспекту емісії та регулярна фінансова звітність, відомості про склад і структуру активів інвестиційного фонду та умови застосування левериджу;

5) формування прозорої, цілісної та ефективної системи пруденційного й консолідованого нагляду за діяльністю учасників ринку інвестиційних послуг на рівні Європейського Союзу²⁰¹.

Основні *періоди розвитку регулювання інвестиційної діяльності* в джерелах первинного права Європейського союзу та такі їх особливості:

1) 1957–1985 рр. – римський договір заклав один із принципів, які лежать в основі створення спільного ринку

²⁰¹ Редзюк Е. В. Особливості створення і функціонування єдиного ринку фінансових послуг у країнах ЄС: уроки і досвід для України. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія: Економіка та менеджмент.* 2017. № 11. С. 78.

спільноти – свободу переміщення капіталу, підкласом якого є інвестиції. опосередковано захист прав інвесторів став однією із цінностей ЄС. Правове регулювання прямих інвестицій знаходиться в компетенції держав-членів ЄС;

2) 1986–2009 рр. – Єдиний європейський акт відкрив шлях до формування єдиного ринку, заклав основи створення сприятливого інвестиційного клімату. Правове регулювання прямих інвестицій знаходиться в компетенції держав-членів ЄС;

3) 2009 р. – теперішній час – правове регулювання прямих інвестицій здійснюється в межах спільної торговельної політики ЄС. Захист прав інвесторів – цінність ЄС. Європейський союз має виключну компетенцією з визначення меж реалізації спільної торговельної політики ЄС²⁰².

Стаття 63(1) ДФЄС зумовила основи функціонування інвестиційної політики ЄС: «...заборонені будь-які обмеження на переміщення капіталів між державами-членами та між державами-членами й третіми країнами». Попри те, що термін «інвестиції» прямо не використаний у цій статті 63(1), загально визнано, що інвестиції становлять підклас переміщення капіталів. Договір про створення Європейської економічної спільноти закладає основи інвестиційного клімату, зокрема таких його елементів, як: свобода пересування працівників (ст. 39); сприяння обмінові молодими працівниками (ст. 41); заборона обмеження свободи підприємницької діяльності громадян однієї держави-члена на території іншої держави-члена; заборона застосовувати до громадян будь-якої держави-члена обмеження на створення представництв, філій чи дочірніх підприємств на території будь-якої держави-члена; свобода підприємницької

²⁰² Дешко Л. М., Савицький І. В. Основні періоди розвитку регулювання інвестиційної діяльності в джерелах первинного права ЄС. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету: серія: Право*. 2018. Т. 2. Вип. 50. С. 164.

діяльності також охоплює право започатковувати та вести самостійну трудову діяльність, а також створювати підприємства й керувати ними, зокрема товариства, на умовах, установлених для своїх громадян правом держави-члена, де така підприємницька діяльність здійснюється (ст. 43); взаємне визнання дипломів, сертифікатів та інших документів, що засвідчують кваліфікацію (ст. 47) тощо²⁰³.

У контексті розуміння поняття «рух капіталу», відповідно до директив ЄС, *інвестиції є однією зі складових руху капіталу*. Причому здійсненню інвестицій надавалося основне значення в процесі лібералізації руху капіталу в межах ЄС, а насамперед забезпечувалося вільне здійснення прямих інвестицій та інвестицій у нерухомість. Свобода руху капіталу посідає чільне місце серед інших свобод внутрішнього ринку ЄС, оскільки поширюється не лише на держави-члени ЄС, а й на треті країни (хоча й не повною мірою). У науковій літературі свободу руху капіталу розглядають у суб'єктивному розумінні, в об'єктивному розумінні та як основоположний принцип спільного ринку ЄС. Свобода руху капіталу має ключове значення для регулювання інвестиційної діяльності в ЄС. Усі нормативно-правові акти інституцій ЄС у сфері інвестиційної діяльності повинні відповідати основоположним засадам свободи руху капіталу, закріпленим в установчих договорах ЄС²⁰⁴.

У Додатку I «Номенклатура руху капіталу, про який ідеться в Статті 1 Директиви» Директиви Ради 88/361/ЄЕС²⁰⁵ визначено ***перелік видів інвестицій***:

²⁰³ Бойчук Р. П. Основні засади правового регулювання інвестиційної діяльності в ЄС. *Право та інноваційне суспільство*. 2016. № 1(6). С. 22–31.

²⁰⁴ Стрілець Б. В. Свобода руху капіталу та інвестиційна діяльність у Європейському Союзі. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 303.

²⁰⁵ Council Directive 88/361/EEC of 24 June 1988 for the implementation of Article 67 of the Treaty URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/1988/361/oj>.

I – Прямі інвестиції: заснування та розширення структурних підрозділів або нових суб'єктів підприємницької діяльності, що належать виключно особі, яка надає капітал, і повне придбання існуючих суб'єктів підприємницької діяльності; участь у новому чи існуючому суб'єкті підприємницької діяльності з огляду на започаткування чи підтримання тривалих економічних зв'язків; довготривалі позики з огляду на заснування чи підтримання тривалих економічних зв'язків; повторне інвестування прибутків з огляду на підтримання тривалих економічних зв'язків. Прямі інвестиції поділяють на такі, що здійснюються нерезидентами на національній території та прямі зовнішні інвестиції, здійснювані резидентами;

II – Інвестиції у нерухомість (не включено до I): інвестиції в нерухомість на національній території, здійснювані нерезидентами та зовнішні інвестиції в нерухомість, здійснювані резидентами;

III – Операції із цінними паперами, які зазвичай підлягають обігу на ринку капіталу (не включено до I, IV і V): операції із цінними паперами на ринку цінних паперів (придбання нерезидентами внутрішніх цінних паперів, якими торгують на фондовій біржі; придбання резидентами іноземних цінних паперів, якими торгують на фондовій біржі; придбання нерезидентами внутрішніх цінних паперів, якими не торгують на фондовій біржі; придбання резидентами іноземних цінних паперів, якими не торгують на фондовій біржі);

IV – Операції із сертифікатами інститутів спільного інвестування: придбання нерезидентами сертифікатів національних суб'єктів підприємницької діяльності, якими торгують на фондовій біржі; придбання резидентами сертифікатів іноземних суб'єктів підприємницької діяльності, якими торгують на фондовій біржі; придбання нерезидентами сертифікатів національних суб'єктів підприємницької

діяльності, якими не торгують на фондовій біржі; придбання резидентами сертифікатів іноземних суб'єктів підприємницької діяльності, якими не торгують на фондовій біржі.

Директива Ради 88/361/ЄЕС²⁰⁶ виділяє такі *види сертифікатів*:

- сертифікати інституту спільного інвестування в цінних паперах, якими зазвичай торгують на ринку цінних паперів (акції, інші активи та облігації);
- сертифікати інституту спільного інвестування в цінних паперах чи інструментах, якими зазвичай торгують на грошовому ринку;
- сертифікати суб'єктів підприємницької діяльності в інших активах.

Керуючись положеннями вторинного законодавства ЄС можемо виділити наступних *суб'єктів інвестиційної діяльності*:

- інститути спільного інвестування²⁰⁷: компанії колективного інвестування в переказні цінні папери (UCITS)²⁰⁸ та альтернативні інвестиційні фонди²⁰⁹;
- інвестиційні фірми²¹⁰.

²⁰⁶ Council Directive 88/361/EEC of 24 June 1988 for the implementation of Article 67 of the Treaty URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/1988/361/oj>.

²⁰⁷ Там само.

²⁰⁸ Directive 2009/65/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to undertakings for collective investment in transferable securities (UCITS) URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2009/65/oj>.

²⁰⁹ Directive 2011/61/EU of the European Parliament and of the Council of 8 June 2011 on Alternative Investment Fund Managers and amending Directives 2003/41/EC and 2009/65/EC and Regulations (EC) No 1060/2009 and (EU) No 1095/2010 URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2011/61/oj>.

²¹⁰ Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU (recast) URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2014/65/oj>.

Відповідно до тексту Пояснювальної записки до Директиви Ради 88/361/ЄЕС²¹¹, інститути *спільного інвестування* – це суб'єкти:

– об'єктом діяльності яких є спільне інвестування в цінні папери, що підлягають обігу, чи інші активи капіталу, отриманого від населення, та які функціонують за принципом диверсифікації ризику;

– сертифікати яких на вимогу власників, відповідно до юридичних, договірних чи статутних умов, яких вони додержуються, прямо чи опосередковано, викупають чи погашають з активів таких інститутів.

Заходи, ужиті інститутом спільного інвестування для забезпечення того, що вартість його сертифікатів на фондовій біржі не значно відрізняється від їх чистої номінальної вартості, розглядають як еквівалент викупівлі чи погашення. Такі інститути створюють відповідно до права, чи то договірного (наприклад, спільними фондами управляє керівництво компаній), чи права довірчого управління (наприклад, пайові фонди), чи згідно зі статутом (наприклад, інвестиційні компанії).

UCITS означає компанію:

а) єдиною метою діяльності якої є колективне інвестування капіталу, залученого від громадськості, у переказні цінні папери або в інші ліквідні фінансові активи, зазначені в статті 50(1), і яка діє на основі принципу розподілення ризиків;

б) паї якої, на вимогу власників, можуть бути викуплені чи погашені, прямо або опосередковано з активів такої компанії. Заходи, ужиті *UCITS* для забезпечення того, щоб біржова вартість її паїв істотно не відрізнялася від вартості їх чистих активів, вважають еквівалентними такому викупу або погашенню.

²¹¹ Council Directive 88/361/EEC of 24 June 1988 for the implementation of Article 67 of the Treaty URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/1988/361/oj>.

Держави-члени можуть дозволяти, щоб UCITS склалися з кількох інвестиційних відділів. UCITS можуть бути засновані згідно з договірним правом (як спільні фонди, якими управляють керівні компанії), трастовим правом (як пайові фонди) або статутним правом (як інвестиційні компанії)²¹². UCITS може бути заснований у таких традиційних організаційно-правових формах: 1) загальний фонд (common fund), активи якого керуються керівною компанією – контрактна форма; 2) пайовий фонд (unit trust) (концепція довірчого – трастового права в системах загального права); 3) інвестиційна компанія – корпоративна форма. Найбільш поширеними є фонди двох типів – common fund і SICAV²¹³.

Альтернативний інвестиційний фонд²¹⁴ означає інститут(и) спільного інвестування, зокрема їх інвестиційні підрозділи, що відповідають цим двом умовам:

а) залучають капітал низки інвесторів із метою його інвестування згідно з визначеною інвестиційною політикою на користь таких інвесторів;

б) не потребують офіційного дозволу згідно зі статтею 5 Директиви 2009/65/ЄС.

Щодо альтернативних фондів, то потрібно відзначити щодо створення Європейських венчурних фондів (EuVECA) і Європейських фондів соціального підприємни-

²¹² Directive 2009/65/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to undertakings for collective investment in transferable securities (UCITS) URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2009/65/oj>.

²¹³ Ворона Л. В. Функціонування інститутів спільного інвестування в Європейському Союзі. *Міжнародний науковий журнал Інтернаука*. 2017. № 2 (2). С. 82.

²¹⁴ Directive 2011/61/EU of the European Parliament and of the Council of 8 June 2011 on Alternative Investment Fund Managers and amending Directives 2003/41/EC and 2009/65/EC and Regulations (EC) No 1060/2009 and (EU) No 1095/2010 URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2011/61/oj>.

цтва (EuSEF), що спрямовано на специфічні сфери економіки ЄС (стартапи, що фінансуються венчурним капіталом, та підприємства, що спеціалізуються на досягненні соціального ефекту), й регулюються: Регламент ЄС № 346/2013 Європейського парламенту й Ради від 17.07.2013 р. «Про європейські фонди соціального підприємництва» та Регламент (ЄС) № 345/2013 Європейського парламенту й Ради від 17.07.2013 р. «Про європейські венчурні фонди», спрямований на сприяння розвитку венчурних інвестицій в інноваційні малі та середні підприємства в реальному секторі економіки. Так, в останніх фондах зобов'язання, що виникають із приводу відносин із кредитними організаціями, інвестиційними компаніями, страховими компаніями, фінансовими холдингами, з холдинговими компаніями, виключаються з визначення кваліфікаційного портфеля зобов'язань. Від більш широкої категорії альтернативних інвестиційних фондів, які торгують в емісійні цінні папери на вторинному ринку, венчурні фонди інвестують переважно в безпосередньо випущені інструменти, наприклад, в акції або участь у некваліфікаційні портфельні зобов'язання або придбання некваліфікаційних інвестицій, яке дозволено до максимального порогу в 30 % від сукупного капіталу. Європейські довгострокові інвестиційні фонди. Інвестування через European long-term investment funds (ELTIFs) передбачає більш широкий підхід, ніж EuVECA і EuSEF, а саме інвестування в широке коло довгострокових активів класів приватними інвесторами: 1) інвестиції в інфраструктурні проекти, наприклад, у сфері транспорту, енергетики та освіти; 2) інвестиції в підприємства, які не котируються на біржі, на практиці, здебільшого малі та середні підприємства; 3) інвестиції в нерухомі активи, такі як будівлі або пряме придбання

інфраструктурних активів. (Регламент (ЄС) № 2015/760 Європейського парламенту й Ради від 29.04.2015 р. «Про європейські довгострокові інвестиційні фонди») ²¹⁵.

Законодавство ЄС, уводячи декілька видів інвестиційних фондів, тим самим дозволяє узгодити можливість залучення коштів в економіку й (з чим необхідно погодитися) одночасно здійснювати дрібними інвесторами інвестиції за надзвичайно гнучких умов. Наявні нормативні акти та актуальні тенденції регулювання в праві ЄС інститутів колективного інвестування свідчать про диверсифікацію можливостей для інвесторів у частині розміщення своїх інвестицій у різноманітні активи залежно від мети розміщення, видів активів, різного ступеня інвестиційних ризиків, термінів розміщення, що з другого боку, надає можливість реципієнтам різних галузей економіки та соціальних груп мати доступ до недорогого небанківського фінансування. Але під час цього регулювання не відміняються сталі форми нагляду, зокрема пруденційного, за діяльністю інститутів колективного інвестування та іншими учасниками системи колективного інвестування, зокрема чітко регламентується право інвесторів на доступ до відповідної інформації та на самостійне оцінювання ризиків ²¹⁶.

Інвестиційна фірма означає будь-яку юридичну особу, постійний рід занять чи діяльність якої полягає в наданні одного або більше видів інвестиційних послуг третім особам та/або здійсненні одного або більше видів інвестиційної діяльності на професійній основі.

²¹⁵ Правове забезпечення адаптації інвестиційної моделі розвитку економіки України та ринків фінансових послуг до права Європейського Союзу : монографія / за ред. С. В. Глібка, Н. М. Внукової, О. О. Дмитрик. Харків : Право, 2017. С. 11–12.

²¹⁶ Правове забезпечення адаптації інвестиційної моделі розвитку економіки України та ринків фінансових послуг до права Європейського Союзу : монографія / С. В. Глібка, Н. М. Внукова, О. О. Дмитрик та ін.; за ред. С. В. Глібка, Н. М. Внукової, О. О. Дмитрик. Харків : Право, 2017. С. 70.

Держави-члени можуть включати в означення інвестиційних фірм суб'єктів господарювання, що не є юридичними особами, якщо додержуються ці дві умови:

а) їх правовий статус забезпечує рівень захисту інтересів третіх осіб, еквівалентний рівню захисту, що забезпечується юридичними особами;

б) вони підлягають еквівалентному пруденційному нагляду, що відповідає їх організаційно-правовій формі.

Однак, коли фізична особа надає послуги, пов'язані зі зберіганням коштів або обігових цінних паперів третіх осіб, вона може вважатися інвестиційною фірмою для цілей цієї Директиви та Регламенту (ЄС) № 600/2014, лише якщо, без шкоди для інших вимог, установлених у цій Директиві, у Регламенті (ЄС) № 600/2014 та у Директиві 2013/36/ЄС, ця особа відповідає таким умовам:

а) майнові права третіх осіб на інструменти й кошти повинні бути захищені, особливо в разі неплатоспроможності фірми або її власників, арешту, утримання або будь-якої іншої дії з боку кредиторів фірми або її власників;

б) фірма повинна підпадати під дію правил, розроблених для контролю платоспроможності фірми та її власників;

в) річну звітність фірми повинні перевіряти одна або кілька осіб, уповноважених здійснювати аудит звітності згідно з національним правом;

г) якщо у фірми лише один власник, ця особа повинна вжити заходів для захисту інвесторів у разі припинення діяльності фірми внаслідок смерті або недієздатності власника чи іншої подібної події²¹⁷.

²¹⁷ Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU (recast) URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2014/65/oj>.

У Додатку 1 Секції А Директиви 2014/65/ЄС визначено що належить до інвестиційних послуг та інвестиційної діяльності:

- приймання та передавання розпоряджень щодо одного або більше фінансових інструментів;
- виконання розпоряджень від імені клієнтів;
- здійснення операцій за власний рахунок;
- управління портфелем;
- надання інвестиційних порад;
- андеррайтинг фінансових інструментів та/або розміщення фінансових інструментів на підставі твердого зобов'язання;
- розміщення фінансових інструментів без твердого зобов'язання;
- управління БТМ²¹⁸;
- управління ОТМ²¹⁹.

Особи, які надають інвестиційні послуги та/або здійснюють інвестиційну діяльність, повинні одержати дозвіл на діяльність від своїх держав-членів, щоб захистити інвесторів і стабільність фінансової системи.

Щодо вимог до заснування та діяльності інвестиційних фірм, особливу увагу варто звернути увагу на статті 28 та 29 Директиви Європейського Парламенту й Ради 2013/36/ЄС²²⁰. Початковий капітал інвестиційних фірм

²¹⁸ «Багатосторонній торговельний майданчик», або «БТМ», означає багатосторонню систему, якою керує інвестиційна фірма або оператор ринку і яка забезпечує взаємодію третіх сторін щодо купівлі-продажу фінансових інструментів – у системі та згідно з її недискреційними правилами – у спосіб, що веде до укладення контрактів відповідно до розділу II Директиви 2014/65/ЄС.

²¹⁹ «Організований торговельний майданчик», або «ОТМ», означає багатосторонню систему, що не є регульованим ринком або БТМ, яка забезпечує взаємодію третіх сторін щодо купівлі-продажу облігацій, структурованих фінансових продуктів, квот на викиди або деривативів у системі у спосіб, що веде до укладення контрактів відповідно до розділу II Директиви 2014/65/ЄС.

²²⁰ Directive 2013/36/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms, amending Directive

складається лише з одного або декількох елементів, зазначених у пунктах (а)-(е) статті 26(1) Регламенту (ЄС) № 575/2013²²¹ ((а) інструменти капіталу, за умови що додержано вимог, установлених у статті 28 або, якщо застосовно, статті 29 Регламенту; (b) рахунки премій за акціями, пов'язані з інструментами, зазначеними в пункті (а); (c) нерозподілений прибуток; (d) накопичений інший сукупний прибуток; (e) інші резерви). Усі інвестиційні фірми, крім тих, які зазначено у статті 29 Директива Європейського Парламенту й Ради 2013/36/ЄС, повинні мати початковий капітал у розмірі 730 000 євро.

Інвестиційна фірма, яка не здійснює операції з жодними фінансовими інструментами за власний рахунок або не гарантує випуск фінансових інструментів на підставі твердого зобов'язання фірми, проте яка утримує гроші або цінні папери клієнта, та яка пропонує одну або більше із зазначених нижче послуг, повинна мати початковий капітал у розмірі 125 000 євро:

- а) приймання та передавання розпоряджень інвесторів щодо фінансових інструментів;
- б) виконання розпоряджень інвесторів щодо фінансових інструментів;
- в) управління індивідуальними портфелями інвестицій у фінансові інструменти.

Компетентні органи можуть дозволити інвестиційній фірмі, що виконує розпорядження інвесторів щодо фінансових інструментів, утримувати такі інструменти за власний рахунок, якщо виконано такі умови:

2002/87/EC and repealing Directives 2006/48/EC and 2006/49/EC
URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2013/36/oj>.

²²¹ Regulation (EU) No 575/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms and amending Regulation (EU) No 648/2012
URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2013/575/2023-01-01>.

а) такі позиції виникають лише в результаті неспроможності точного зіставлення розпоряджень інвесторів;

б) до загальної ринкової вартості всіх таких позицій застосовне граничне значення в розмірі 15 % початкового капіталу фірми;

в) фірма відповідає вимогам, визначеним у статтях 92–95 і частини четвертої Регламенту (ЄС) № 575/2013;

г) такі позиції є випадковими, мають тимчасовий характер та суворо обмежені часом, необхідним для здійснення відповідної операції.

Держави-члени можуть знизити суму, зазначену в параграфі 1, до 50 000 євро, якщо фірма не авторизована утримувати гроші або цінні папери клієнта, здійснювати операції за свій власний рахунок або гарантувати випуск на підставі твердого зобов'язання фірми.

Утримання фінансових інструментів, що не входять до торгового портфеля, у фінансових інструментах із метою інвестування власних коштів не вважатиметься здійсненням операцій за власний рахунок стосовно послуг, визначених у параграфі 1, або в цілях параграфа 3²²².

Убачається, що саме запровадження положень про вимоги до початкового капіталу є одним із засобів захисту прав інвесторів.

Однією з найважливіших цілей, що лежать в основі функціонування сучасного ринку фінансових послуг, є забезпечення захисту активів інвесторів у цьому секторі. Інвестори, які інвестують свої гроші, повинні бути належним чином захищені. Система захисту інвесторів складається з:

а) видачі дозволу на здійснення фінансовими установами

²²² Directive 2013/36/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms, amending Directive 2002/87/EC and repealing Directives 2006/48/EC and 2006/49/EC URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2013/36/oj>.

своєї діяльності; б) системи державного контролю та нагляду за поточною діяльністю, мета яких – усунути небезпеку ситуації, що загрожує тим, хто довірив свої інвестиції; в) система компенсації інвесторам. Найбільш доцільним є існування державного фонду гарантування інвестицій і солідарного гарантійного фонду²²³.

Відповідно до положень Директиви 2014/65/ЄС з метою посилення захисту інвесторів у Європейському Союзі доцільно обмежити умови, за яких держави-члени можуть виключити застосування цієї Директиви до осіб, що надають інвестиційні послуги клієнтам, які, зрештою, не захищені цією Директивою. Зокрема, доцільно вимагати від держав-членів застосовувати вимоги, принаймні аналогічні, викладеним у цій Директиві, до цих осіб, зокрема на етапі авторизації, під час оцінювання їх репутації й досвіду та придатності будь-якої особи. акціонерів, у перегляді умов початкового дозволу й поточного нагляду, а також щодо ведення господарських зобов'язань. Крім того, особи, на яких не поширюється дія цієї Директиви, повинні бути охоплені схемою компенсації інвесторам, визнаною відповідно до Директиви 97/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради, або страхуванням професійної відповідальності, що забезпечує еквівалентний захист їх клієнтам у ситуаціях, охоплених цією Директивою.

Директива 97/9/ЄС Європейського парламенту та Ради від 3 березня 1997 року «Про схеми компенсації інвесторам» передбачає, що *всі держави-члени повинні мати схеми компенсації для інвесторів*, які б гарантували узгоджений мінімальний рівень захисту, принаймні для певних інвесторів, у разі, коли інвестиційна компанія буде неспроможною виконати свої зобов'язання перед клієнтами свого

²²³ Шовкопляс Г. М. Аналіз європейських гарантійно-компенсаційних механізмів захисту прав інвесторів на ринках фінансових послуг та впровадження таких механізмів в Україні. *Право та інновації*. 2015. № 3(11). С. 25.

інвестора. Потрібно зазначити, що не існує єдиного загальноприйнятого управлінського підходу до організації компенсаційних схем. Кожна держава ЄС самостійно приймає рішення про їх форму власності, структуру управління, відносини з регулювальним органом. Відповідно до частини 1 статті 2 Директиви 97/9/ЄС кожна держава-член повинна забезпечити, щоб на її території були впроваджені та офіційно визнані одна або більше схем компенсації для інвесторів. За винятком обставин, передбачених у другому підпункті та в статті 5(3), жодна інвестиційна компанія, уповноважена в тій державі-члені, не може вести інвестиційний бізнес, поки вона не включена в одну з таких схем.

Учасниками компенсаційної гарантійної схеми є інвестор та інвестиційні компанії. Частина 1 статті 7 Директиви 97/9/ЄС передбачає, що схеми компенсації для інвесторів, впроваджені та офіційно визнані в державі-члені відповідно до статті 2 (1), повинні також поширюватися на інвесторів у філіях, які засновані інвестиційними компаніями в інших державах-членах. Відповідно до частини 4 статті 1 зазначеної Директиви інвестор означає будь-яку особу, котра довірила гроші або інструменти інвестиційній компанії у зв'язку з інвестиційним бізнесом. Згідно з частиною 1 статті 4 Директиви 2014/65/ЄС «Про ринки фінансових інструментів» інвестиційна компанія означає будь-яку юридичну особу, регулярним заняттям чи бізнесом якої є надання однієї або більше інвестиційних послуг третім сторонам і/або виконання одного або декількох видів інвестиційної діяльності на професійній основі.

Частина 2 статті 2 Директиви 97/9/ЄС передбачає, що *схема повинна забезпечувати покриття для інвесторів* відповідно до статті 4 в разі, коли виконується одна із цих умов:

– компетентні органи визначили, що, на їх думку, інвестиційна компанія на цей момент із причин, безпосередньо пов'язаних із її фінансовими умовами, неспроможна виконати свої зобов'язання, що виникли, і не має можливостей виконати їх у найближчому майбутньому, або

– судовий орган прийняв постанову з причин, безпосередньо пов'язаних із фінансовими умовами інвестиційної компанії, і ця постанова призупиняє спроможність інвесторів виставляти вимоги проти компанії залежно від того, що було раніше.

Покриття повинно забезпечуватися для вимог, що виникають через неспроможність інвестиційної компанії:

– повернути грошові кошти, позичені або такі, що належать інвесторам, і зберігаються від їх імені у зв'язку з інвестиційним бізнесом, або

– повернути інвесторам будь-які інструменти, що належать їм і зберігаються, перебувають в управлінні або під керівництвом від їх імені у зв'язку з інвестиційним бізнесом, відповідно до застосованих правових і контрактних умов²²⁴.

Особливої уваги в контексті захисту прав інвесторів набуває також зміст Розділу 2 Директиви 2014/65/ЄС «Положення щодо забезпечення захисту інвесторів», у якому визначено загальні принципи захисту та інформування клієнтів (ст. 24), питання оцінювання придатності та відповідності, а також звітності перед клієнтами (ст. 25), порядок надання послуг через іншу інвестиційну компанію (ст. 26), зобов'язання виконувати замовлення на найбільш вигідних для клієнта умовах (ст. 27), правила оброблення замовлень клієнтів (ст. 28), зобов'язання інвестиційних фірм під час

²²⁴ Актуальні питання правового регулювання ринків фінансових послуг в Україні : монографія / С. В. Глібко, Г. М. Шовкопляс, І. О. Ониськів. Харків : Право, 2016. С. 142–144.

призначення зв'язаних агентів (ст. 29), операції, укладені з відповідними контрагентами.

Зупинимося на змісті статті 24 та порядку інформування. Під час надання інвестиційних послуг або у відповідних випадках надання допоміжних послуг клієнтам інвестиційна фірма повинна діяти чесно, добросовісно та професійно відповідно до інтересів своїх клієнтів додержувалася принципів, установлених у цій статті та в статті 25. Інвестиційні компанії, що пропонують фінансові інструменти для продажу клієнтам, повинні забезпечити, щоб ці фінансові інструменти були розроблені для задоволення потреб визначеного цільового ринку кінцевих клієнтів у відповідній категорії, стратегія поширення фінансових інструментів повинна бути орієнтована та сумісна із цільовим ринком, й інвестиційна фірма вживає розумних заходів для забезпечення того, щоб фінансовий інструмент поширювався на визначеному цільовому ринку.

Уся інформація, зокрема маркетингові комунікації, адресована інвестиційною компанією клієнтам або потенційним клієнтам, повинна бути *чесною, чіткою та не вводити в оману*. Маркетингові комунікації повинні бути чітко ідентифіковані як такі, що відповідають цим вимогам.

Клієнтам або потенційним клієнтам необхідно своєчасно надавати відповідну інформацію щодо інвестиційної фірми та її послуг, фінансових інструментів і запропонованих інвестиційних стратегій, місць виконання та всіх витрат і відповідних зборів. Ця інформація повинна містити таке:

– коли надається інвестиційна консультація, інвестиційна фірма повинна завчасно перед наданням інвестиційної консультації повідомити клієнта: чи надається консультація на незалежній основі; чи ґрунтується порада на широкому чи більш обмеженому аналізі різних типів фінансових інструментів і, зокрема, чи обмежується діапазон фінансовими інструментами, випущеними або наданими

суб'єктами, які мають тісні зв'язки з інвестиційною компанією чи будь-якою іншою юридичною чи економічною відносною, такі як договірні відносини, настільки тісні, що створюють ризик погіршення незалежної основи наданих порад; чи буде інвестиційна компанія надавати клієнтові періодичну оцінку придатності фінансових інструментів, рекомендованих саме йому;

– інформація про фінансові інструменти й запропоновані інвестиційні стратегії повинна містити відповідні вказівки та попередження про ризики, пов'язані з інвестиціями в ці інструменти або щодо конкретних інвестиційних стратегій, а також про те, чи призначений фінансовий інструмент для роздрібних чи професійних клієнтів, беручи до уваги визначені цільовий ринок відповідно до пункту 2 статті 24;

– інформація про всі витрати та відповідні збори повинна містити інформацію, що стосується як інвестиційних, так і допоміжних послуг, зокрема вартість консультацій, де це доцільно, вартість фінансового інструменту, рекомендованого або проданого клієнтові, і те, як він може заплатити за нього, також охоплюючи будь-які платежі третіх сторін.

Інформація про всі витрати та збори, зокрема витрати та збори у зв'язку з інвестиційною послугою та фінансовим інструментом, які не викликані виникненням основного ринкового ризику, повинна бути зведена, щоб дозволити клієнтові зрозуміти загальну вартість, а також кумулятивний вплив на повернення інвестицій, а за бажанням клієнта має бути надано розбивку за статтями. У відповідних ситуаціях таку інформацію потрібно надавати клієнтові на регулярній основі принаймні раз на рік упродовж терміну інвестиції.

Інформація, зазначена в параграфах 4 і 9 Директиви 2014/65/ЄС, повинна надаватися в зрозумілій формі так,

щоб клієнти або потенційні клієнти могли розуміти характер і ризики інвестиційної послуги та конкретного типу фінансового інструменту, який є, а отже, приймати інвестиційні рішення на поінформованій основі. Держави-члени можуть дозволити надання такої інформації в стандартизованому форматі.

Якщо інвестиційна послуга пропонується як частина фінансового продукту, на який уже поширюються інші положення законодавства Союзу, що стосуються кредитних установ і споживчих кредитів щодо вимог до інформації, ця послуга не підлягає додатково зобов'язанням, викладеним у пункти 3, 4 і 5 цієї статті.

Якщо інвестиційна фірма інформує клієнта про те, що інвестиційні консультації надають на незалежній основі, така інвестиційна фірма повинна:

- оцінити достатній діапазон фінансових інструментів, доступних на ринку, які повинні бути достатньо різноманітними щодо їх типу та емітентів або постачальників продуктів, щоб гарантувати, що інвестиційні цілі клієнта можуть бути досягнуті належним чином і не повинні обмежуватися фінансовими інструментами, випущеними або наданими: самою інвестиційною фірмою або суб'єктами, які мають тісні зв'язки з інвестиційною фірмою; або іншими суб'єктами, із якими інвестиційна фірма має такі тісні юридичні чи економічні відносини, такі як договірні відносини, що створюють ризик погіршення незалежної основи наданих консультацій;

- не приймати та не утримувати гонорарів, комісійних чи будь-яких грошових або негрошових вигод, сплачених чи наданих будь-якою третьою стороною або особою, яка діє від імені третьої сторони щодо надання послуг клієнтам. Незначні негрошові переваги, здатні підвищити якість послуг, що надаються клієнту, і мають такий масштаб і ха-

раक्टर, щоб їх не можна було оцінити як такі, що погіршують виконання інвестиційною компанією обов'язку діяти в найкращих інтересах клієнта, повинні бути чітко розкриті та виключені із цього пункту²²⁵.

Що стосується обов'язків стосовно інформації, яка повинна бути надана UCITS, то Директива 2009/65/ЄС²²⁶ визначає що це: публікація проспекту та періодичних звітів, публікація іншої інформації (UCITS повинна оприлюднювати в належний спосіб ціну випуску, продажу, зворотного викупу або погашення її паїв щоразу, як вона їх випускає, продає, здійснює зворотний викуп або погашення, принаймні двічі на місяць. Однак компетентні органи можуть дозволити UCITS знизити періодичність до одного разу на місяць за умови, що такий відступ не обмежує інтереси власників паїв) та ключової інформації для інвесторів.

Зупинимось на основних аспектах щодо ключової інформації для інвесторів.

Інвестиційна компанія стосовно кожного спільного фонду, яким вона управляє, керівна компанія повинна підготувати стислий документ, що містить ключову інформацію для інвесторів. Такий документ зазначений як «ключова інформація для інвесторів» – КІІД. Слова «Ключова інформація для інвесторів» повинні бути чітко зазначені в такому документі однією з мов, зазначених у статті 94(1)(b).

Ключова інформація для інвесторів повинна містити відповідну інформацію про істотні характеристики відповідної UCITS, яка повинна бути надана інвесторам, щоб вони

²²⁵ Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU (recast) URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2014/65/oj>.

²²⁶ Directive 2009/65/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to undertakings for collective investment in transferable securities (UCITS) URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2009/65/oj>.

обґрунтовано могли зрозуміти характер і ризики інвестиційного продукту, який їм пропонують, і відповідно могли ухвалювати інформовані інвестиційні рішення.

Ключова інформація для інвесторів повинна містити інформацію про зазначені нижче істотні елементи відповідної UCITS:

- дані про UCITS та про компетентний орган UCITS;
- стислий опис інвестиційних цілей та інвестиційної політики;
- результати діяльності за минулі періоди або, у відповідних ситуаціях, сценарії результатів діяльності;
- витрати та пов'язані платежі;
- профіль ризику / дохідності інвестицій, зокрема з відповідними настановами та застереженнями стосовно ризиків, пов'язаних з інвестиціями у відповідні UCITS.

Такі істотні характеристики повинні бути зрозумілими для інвестора без покликання на інші документи.

У ключовій інформації для інвесторів повинно бути чітко зазначено, де і як можна одержати додаткову інформацію щодо пропонованих інвестицій, зокрема де та як можна в будь-який час безкоштовно одержати за запитом проспект і річні та піврічні звіти, а також мову, якою така інформація доступна для інвесторів.

Ключова інформація для інвесторів також повинна містити заяву про те, що детальні дані про актуальну політику винагороди зокрема опис розрахування винагороди та пільг, ідентифікаційні дані осіб, що відповідають за призначення винагороди й пільг, зокрема склад комітету з питань винагороди в разі його наявності доступні на вебсайті – включно з посиланням на такий вебсайт – і що за запитом буде безкоштовно надано паперову копію.

Ключова інформація для інвесторів повинна бути викладена стисло та доступною мовою. Її потрібно підготувати

в спільному форматі, який уможливило порівняння, і репрезентувати так, щоб її могли зрозуміти роздрібні інвестори.

Ключову інформацію для інвесторів потрібно використовувати без змін і доповнень, крім перекладу, у всіх державах-членах, у яких повідомлено, що UCITS реалізує свої паї, згідно зі статтею 93 Директиви 2009/65/ЄС.

Ключова інформація для інвесторів є переддоговірною інформацією. Вона повинна бути справедливою, чіткою, не вводити в оману, не повинна суперечити іншим частинам проспекту.

Ключову інформацію для інвесторів потрібно надавати інвесторам безкоштовно. UCITS повинні надсилати їхню ключову інформацію для інвесторів і будь-які зміни до неї компетентним органам держави-члена розташування головного офісу. Істотні елементи ключової інформації для інвесторів підлягають оновленню.

Окремо увагу в питаннях захисту прав інвесторів, вважаємо за необхідне приділити відносинам, пов'язаним із діяльністю *краудфандингових платформ* у Європейському Союзі. Так, 10 листопада 2021 року введено в дію Регламент 2020/1503/ЄС «Про європейських постачальників послуг краудфандингу (ECSP) для бізнесу». Ця ініціатива була частиною плану дій Європейської комісії з фінансових технологій і середньострокового перегляду плану дій профспілки ринків капіталу. Одним із завдань Регламенту є захист прав інвесторів краудфандингових платформ. У відносинах краудфандингу інвестором є так званий бекер – особа, що інвестує власні кошти на добровільній основі в ризикові інноваційні проєкти, розміщені на різних краудфандингових платформах у мережі Інтернет, який не має на меті отримання прибутку лише для досягнення соціально значущого ефекту. Доречно зазначити, що захист прав та інтересів інвесторів повинен бути покладений на організаторів краудфан-

дингових платформ, більше того сам захист повинен відбуватися методом гарантії повернення коштів інвесторам, а саме: 1) у разі ненабрання інноваційним проєктом необхідної суми коштів, заявленої винахідниками, в установлений строк; 2) у разі невиконання зобов'язань винахідниками щодо доведення інноваційного проєкту до стадії випуску інноваційної продукції на ринок²²⁷.

Ураховуючи ризики, пов'язані з краудфіндинговими інвестиціями, доцільно в інтересах ефективного захисту інвесторів та забезпечення механізму ринкової дисципліни, установити поріг для загальної компенсації пропозицій краудфіндингу, зроблених конкретним власником проєкту. Відповідно цей поріг повинен бути встановлений на рівні 5 000 000 євро, що є порогом, який використовують більшість держав-членів для звільнення публічних пропозицій цінних паперів від обов'язку публікувати проспект відповідно до Регламенту (ЄС) 2017/1129 Європейського Парламенту та Ради.

Щоб підтримувати високий рівень захисту інвесторів, зменшити ризики, пов'язані з краудфіндингом, і забезпечити справедливе ставлення до всіх клієнтів, постачальники послуг краудфіндингу повинні підтримувати політику, спрямовану на те, щоб проєкти на їхніх платформах були відбірані професійно, чесним і прозорим способом, а послуги краудфіндингу надані так само. Вимоги щодо збереження активів мають вирішальне значення для захисту інвесторів, які одержують послуги краудфіндингу. Переказні цінні папери або інструменти, прийняті для цілей краудфіндингу, які можуть бути зареєстровані на рахунок фінансових інструментів або які можуть бути фізично доставлені

²²⁷ Грицай А. А., Тверезовська І. С. захист прав інвесторів краудфіндингових проєктів у Європейському Союзі та в Україні. *Правове регулювання фінансових послуг: національний, європейський, глобалізаційний виміри* : матер. науковопрактичного круглого столу (Суми, 27 січня 2023 р.). Суми : Сумський державний університет, 2023. С. 27–31.

зберігачеві, повинні зберігатися кваліфікованим зберігачем, уповноваженим відповідно до Директиви 2013/36/ЄС або 2014/65/ЄС. Залежно від типу активів, що підлягають надійному зберіганню, активи або повинні зберігатися під вартою, як у разі з переказними цінними паперами, які можуть бути зареєстровані на рахунку фінансових інструментів або що можуть бути фізично доставлені чи підлягають перевірці та реєстрації права власності – утримання. Зберігання переказних цінних паперів або дозволених інструментів для цілей краудфандингу, які відповідно до національного законодавства зареєстровані лише у власника проєкту чи його агента, як-от інвестиції в незареєстровані компанії, або зберігаються на індивідуальному окремому рахунку, який клієнт може відкрити безпосередньо із центральним депозитарієм цінних паперів вважається еквівалентним зберіганню активів кваліфікованими зберігачами.

Зростання та безперервне функціонування транскордонних послуг краудфандингу вимагають достатнього масштабу й довіри громадськості до цих послуг. Тому необхідно встановити уніфіковані, пропорційні та безпосередньо застосовні вимоги щодо авторизації постачальників послуг краудфандингу. Отже, вимоги до послуг краудфандингу повинні сприяти транскордонному наданню цих послуг, знижувати операційні ризики та забезпечувати високий ступінь прозорості й захисту інвесторів.

Щоб забезпечити належний захист для різних категорій інвесторів, які беруть участь у краудфандингових проєктах, одночасно сприяючи інвестиційним потокам, цей Регламент розрізняє досвідчених і недосвідчених інвесторів, а також запроваджує різні рівні гарантій захисту інвесторів, відповідних для кожної із цих категорій. Розрізнення між досвідченими та недосвідченими інвесторами повинне ґрунтуватися на розмежуванні професійних клієнтів і роздрібних клієнтів, установленому Директивою 2014/65/ЄС. Однак це

розрізнення також повинне враховувати особливості ринку краудфандингу, зокрема розмежування між досвідченими й недосвідченими інвесторами в цьому Регламенті також повинне враховувати досвід та знання потенційних інвесторів у краудфандингу, які потрібно переоцінювати кожні два роки.

Окремо в Розділі IV Регламенту 2020/1503/ЄС прописані ключові інструменти застосовні щодо захисту прав інвесторів у краудфандингових відносинах: інформування клієнтів (ст. 19), розкриття інформації про ставку за замовчуванням (ст. 20), питання вступної перевірки знань і моделювання здатності переносити збитки (ст. 21), переддоговірний період для обміркування умов (ст. 22), опис вимог до ключової інформації про інвестиції та ключової інформації про інвестиції на рівні платформи окремо (ст.ст. 23 та 24), вимог до управління дошкою оголошень, на якій вони дозволяють своїм клієнтам рекламувати інтерес до купівлі та продажу позик, переказних цінних паперів або допущених інструментів для цілей краудфандингу, які спочатку пропонувалися на їхніх платформах краудфандингу (ст. 25), а також умов доступу інвесторів до записів про надані послуги та транзакції (ст. 26).

Щодо вимог до ключової інформації про інвестиції, то зразок, як саме вона повинна надаватися міститься в Додатку 1 до Регламенту 2020/1503/ЄС²²⁸ та містить такі частини:

– Частина А: Інформація про власника(ів) проєкту та краудфандинговий проєкт;

²²⁸ Regulation (EU) 2020/1503 of the European Parliament and of the Council of 7 October 2020 on European crowdfunding service providers for business, and amending Regulation (EU) 2017/1129 and Directive (EU) 2019/1937 URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2020/1503/oj>.

- Частина В: Основні особливості процесу краудфандингу та, якщо це застосовно, умови залучення капіталу або запозичення коштів;
- Частина С: Фактори ризику;
- Частина D: Інформація, пов'язана з пропозицією переказних цінних паперів і допущених інструментів для цілей краудфандингу;
- Частина E: Інформація про транспортні засоби спеціального призначення (SPV);
- Частина F: Права інвестора;
- Частина G: Розкриття інформації щодо позик;
- Частина H: Комісії, інформація та судовий захист;
- Частина I: Інформація про індивідуальне управління портфелем кредитів, що надається постачальниками послуг краудфандингу.

Контрольні питання

- 1 Які ключові джерела інвестиційного права ЄС?
- 2 Охарактеризуйте чотири категорії руху капіталів.
- 3 Назвіть фундаментальні принципи інвестиційної політики ЄС.
- 4 Поясніть сутність принципу «орієнтація на реалізацію довготермінових інвестиційних проєктів, що сприяють економічному зростанню, зниженню безробіття та підвищенню якості людського капіталу».
- 5 Поясніть сутність принципу «забезпечення прозорості інвестування через удосконалення регуляторної бази, стимулювання конкуренції та відкритості доступу до ринку інвестицій».
- 6 Поясніть сутність принципу «гарантування однакових умов ведення інвестиційної діяльності для підприємців незалежно від країни походження капіталу» та принцип «недопущення дискримінації закордонних інвесторів».

7 Охарактеризуйте поняття «інвестор», хто може входити до цієї категорії.

8 Поясніть основні засади порядку захисту прав інвесторів у ЄС.

9 Назвіть ключові інструменти, що застосовуються в ЄС для захисту прав інвесторів у краудфандингових відносинах.

Практичне завдання

Ознайомтеся із положеннями Директиви 2014/65/ЄС та дайте відповіді на питання: які інвестиційні послуги підпадають під регулювання цієї директиви; яких споживачів фінансових послуг вважають роздрібними клієнтами; які заходи захисту споживачів передбачені в цій директиві?

Прокоментуйте можливості та варіанти створення механізму вирішення інвестиційних спорів для України.

2.4 Правове регулювання пенсійного забезпечення в Європейському Союзі

Як зазначено у Звіті про адекватність (достатність) пенсій, репрезентованому Комітетом соціального захисту населення (SPC) та Європейською Комісією (DG EMPL), принцип 15 Європейської хартії соціальних прав наголошує на праві на адекватні пенсії та гідну старість. Оскільки частка людей похилого віку в суспільстві зростає, їхнє благополуччя буде ключовим для досягнення мети, установлені в Основному плані дій щодо скорочення кількості людей, яким загрожує бідність або соціальна ізоляція, принаймні на 15 мільйонів до 2030 року. Щоб досягти успіху, політикам на національному рівні та на рівні ЄС разом з усіма заціка-

вленими сторонами потрібно буде знайти відповіді на кілька ключових проблем, із якими стикаються пенсійні системи в ЄС²²⁹.

Пенсії мають на меті захистити пенсіонерів від бідності та дозволити їм насолоджуватися гідним рівнем життя. *Європейська схема соціальних прав* визначає такі пенсійні права:

- право працівників і самозайнятих на пенсію, сумісну із внесками та забезпечення належного доходу
- право на рівні можливості для одержання пенсійних прав як для жінок, так і для чоловіків;
- право на ресурси, які забезпечують гідне життя в старості.

Пенсійна політика приймається та реалізується кожною країною ЄС на національному рівні. ЄС підтримує національні зусилля щодо забезпечення високого рівня соціального захисту, зокрема адекватність пенсій, шляхом сприяння взаємному навчанню та обміну передовими практиками. Законодавство ЄС захищає пенсійні права людей, які пересуваються між країнами ЄС. Координація соціального забезпечення забезпечує транскордонний захист державних пенсій, тоді як право мобільних працівників на додаткові пенсії захищається спеціальними правилами. У циклі економічного координаційного співробітництва в Європейському семестрі пенсії є пріоритетним напрямком, ураховуючи їх роль у добробуті європейців та в сталому розвитку державних фінансів.

Основним у пенсійному забезпеченні європейських країн є чітке розподілення елементів у структурі пенсійних

²²⁹ European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, 2021 pension adequacy report – Current and future income adequacy in old age in the EU. Volume 1, Publications Office, 2021. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2767/013455>.

систем за призначенням: забезпечення гарантованого мінімального рівня життя або створення умов для досягнення рівня пенсії, визначених виключно фінансовими можливостями особи й не обмежених державою. Необхідно зазначити, що сучасні європейські пенсійні системи є державно-приватними, що підтверджує значущість ролі державного сектору в пенсійному забезпеченні, проте, ураховуючи сучасні демографічні тенденції, збільшення коефіцієнта заміщення (співвідношення середньої пенсії до середньої заробітної плати) можливе лише в разі використання принципу страхування, що є основним у сфері приватного пенсійного забезпечення²³⁰.

Спільні виклики спрямовують усе європейське співтовариство до побудови системи пенсійного забезпечення громадян на основі спільного трансформаційного вектора. Фундаментом цього прагнення стала *побудова трирівневої основи, кожен із рівнів якої може відрізнятися в різних країнах за формою, але не за змістом*. Зміст пенсійної системи ЄС полягає в забезпеченні гідної старості своїм громадянам, надаючи їм можливість задовольнити базові споживчі потреби за рахунок першого рівня пенсійної системи, а за рахунок другого й третього – розширити межі споживання до комфортних²³¹. Ці моделі забезпечують фінансову стійкість пенсійного забезпечення для осіб похилого віку й надають можливість використовувати пенсійні системи як механізми мотивації до праці, а накопичувальні пенсійні системи

²³⁰ Черненко К. П., Норд Г. Л. Порівняльний аналіз функціонування багаторівневих систем пенсійного забезпечення в країнах ЄС та можливості їх запровадження в Україні. *Наукові праці. Економіка*. 2010. Том 126. № 113. С. 52.

²³¹ Білий Д. Основні виклики, що спричиняють трансформацію пенсійних систем країн ЄС. *International Scientific Conference "Modern Scientific Research: Achievements, Innovations and Development Prospects"*: Conference Proceedings, October 1–2, 2021. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». 236 pages. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-126-8-60>.

є потужним інвестиційним інструментом для економічного зростання держави²³².

Перший рівень системи пенсійного забезпечення ґрунтується на державній пенсійній системі, що регулюється кожною країною відповідно до положень національного законодавства та економічного рівня розвитку. *Другий рівень* ґрунтується на схемі професійного пенсійного забезпечення, пов'язаною з трудовими відносинами кожного працівника, як це визначено трудовими договорами. *Третій рівень* ґрунтується на індивідуальних положеннях, не пов'язаних із трудовою діяльністю та професією, його основою є фінансова спроможність кожного працівника платити пенсійні внески. У ЄС немає спільної пенсійної схеми, яка б діяла для всіх держав-членів. Насправді існують різні пенсійні схеми залежно від фінансової спроможності суспільства підтримувати пенсійну систему. Загалом пенсійна система містить державний компонент, доповнений здебільшого двома чи більше компонентами приватних пенсійних фондів. Утручання ЄС щодо побудови моделі системи пенсійного забезпечення в державах-членах є обмеженим. Оскільки кожна держава-член має різні культурні, етичні, соціальні та економічні характеристики, економічні показники, диференціацію мети запровадження системи пенсійного плану, то повинна встановити та впроваджувати національну політику щодо діяльності пенсійних фондів, обмеження щодо них.

На сьогодні в більшості країн спостерігається відступ від традиційних схем пенсійного забезпечення на користь альтернативних: зокрема, індивідуальних пенсійних схем недержавних установ.

²³² Салькова Т. В. Досвід формування та розвитку пенсійних систем у країнах Європейського Союзу. *Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток*. 2017. № 1. С. 83–92.

*Індивідуальні чи персональні пенсії не регулюються прямо на рівні ЄС. Залежність від індивідуальних пенсій і їх доступність значно відрізняються між державами-членами, проте правила ЄС застосовують до більшості постачальників цих продуктів, охоплюючи як пруденційні аспекти, так і аспекти ведення бізнесу. Фрагментовані національні ринки індивідуальних або персональних пенсій є прямим наслідком виключної компетенції держав-членів організувати свої пенсійні системи. Єдиним винятком є продукт **PEPP або Pan-European Personal Pension**²³³.*

Для ефективного функціонування такої системи необхідна прозора та структурована система оцінювання, що, на нашу думку, є одним із критеріїв можливості існування індивідуальних пенсійних схем та перспектив їх поширення. У Європейському Союзі визначено єдині підходи до оцінювання пенсійних систем. Директивою 2016/2341 встановлено, що на внутрішньому ринку Європейського Союзу установи професійного пенсійного забезпечення (IORPs) повинні мати можливість працювати в інших державах-членах, забезпечуючи високий рівень захисту та безпеки для членів та бенефіціарів професійних пенсійних схем. IORP – це пенсійні установи соціального призначення, які надають фінансові послуги. Вони відповідають за надання професійних пенсійних виплат, а отже, повинні відповідати певним мінімальним пруденційним стандартам щодо своєї діяльності та умов діяльності, беручи до уваги національні правила та традиції. Однак такі установи не повинні розглядатися як виключно постачальники фінансових послуг. Їх соціальну функцію та трикутні відносини між працівником, роботодавцем та IORP потрібно належним чином визнати та підтримувати як керівні принципи зазначеної Директиви. До вимог, що висуюють до таких суб'єктів належать:

²³³ Stevens, Yves. Individual pensions. EU Pension Law. Edward Elgar Publishing, 2022. P. 249–282.

1) організаційно-правові, зокрема:

– «інституція професійного пенсійного забезпечення» або «IORP» означає установу, незалежно від її організаційно-правової форми, яка діє на фінансовій основі, створена окремо від будь-якого спонсорського підприємства або торгівлі з метою надання пенсійних виплат у контексті професійної діяльності на підставі угоди або узгодженого договору або індивідуально чи спільно між роботодавцем(ями) та працівником(ами), чи їх відповідними представниками, або із самозайнятими особами, індивідуально чи колективно відповідно до законодавства країни походження та країни перебування та яка здійснює діяльність, що безпосередньо впливає із цього;

– держави-члени повинні щодо кожної IORP, головна адміністрація якої розташована на їх території, забезпечити реєстрацію IORP у національному реєстрі або видати дозвіл компетентного органу на здійснення діяльності на їх території. Місцезнаходження головного управління належить до місця, де приймають основні стратегічні рішення IORP. У разі транскордонної діяльності, здійснюваної відповідно до статті 11 Директиви 2016/2341, у реєстрі також зазначаються держави-члени, в яких діє IORP. Інформація з реєстру передається EIOPA, який публікує її на своєму веб-сайті;

2) технічні й кількісні, визначені в положеннях статей 13–19 Директиви 2016/2341 щодо технічних резервів, умов платоспроможності та інвестиційних умов;

3) умови щодо управління, визначені статтями 20–30 Директиви 2016/2341, один із ключових моментів яких, що Держави-члени забезпечують положення про те, що керівний або наглядовий орган IORP несе остаточну відповідальність згідно з національним законодавством за відповідність відповідним IORP законів, постанов та адміністративних по-

ложень, прийнятих відповідно до цієї Директиви. Установлення зазначених вимог на рівні національного законодавства держав-членів Європейського Союзу є необхідними мінімальними стандартами діяльності інституцій недержавного пенсійного забезпечення, що дозволяють реалізувати індивідуальні пенсійні схеми як з інвестиційною, так і з соціальною метою²³⁴.

Директива (ЄС) 2016/2341 Європейського Парламенту та Ради від 14 грудня 2016 року про діяльність та нагляд за установами трудового пенсійного забезпечення поширює свою дію на професійних учасників пенсійного забезпечення, які також експлуатують обов'язкові пенсійні схеми, пов'язані із зайнятістю, що вважають схемами соціального забезпечення, охопленими Регламентами (ЄЕС) № 1408/71 та (ЄЕС) № 574/72, та стосовно на їх професійну діяльність у сфері необов'язкового пенсійного забезпечення. У такому разі, зобов'язання та відповідні активи мають цільове призначення, а можливість їх передання до схем обов'язкового пенсійного забезпечення, які вважаються схемами соціального забезпечення, та у зворотному напрямку повинна бути виключена²³⁵.

Положення Директиви (ЄС) 2016/2341 Європейського Парламенту й Ради від 14 грудня 2016 року про діяльність та нагляд за установами трудового пенсійного забезпечення визначають такі терміни та поняття²³⁶, що дозволять охарактеризувати установи трудового пенсійного забезпечення:

²³⁴ Ткаченко В. М. Правове регулювання індивідуальних пенсійних схем за законодавством ЄС та України. *Правове регулювання фінансових послуг: національний, європейський, глобалізаційний виміри*: матеріали науково-практичного круглого столу, Суми, 28 січня 2022 р. С. 87–88.

²³⁵ Directive (EU) 2016/2341 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2016 on the activities and supervision of institutions for occupational retirement provision (IORPs) URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2016/2341/oj>.

²³⁶ Там само.

• **«установа трудового пенсійного забезпечення»** означає установу, незалежно від її правової форми, яка працює на засадах фінансового забезпечення (на основі вкладів), створена окремо від будь-якого підприємства-спонсора або групи осіб із метою надання пенсій за віком у контексті професійної діяльності на основі угоди або договору, укладеного одним із цих двох способів:

а) індивідуально або колективно між роботодавцем (-ями) та працівником (-ами), або їхніми представниками;

б) із самозайнятими особами з додержанням законодавства держави-члена походження та держави-члена місця ведення діяльності;

а також яка веде діяльність, що безпосередньо з них випливає;

• **«пенсійна схема»** – це договір, угода, доручення на управління або правила, що визначають, які саме пенсії за віком надаються та на яких умовах.

Кожна держава-член забезпечує юридичне відокремлення підприємства-спонсора та установи трудового пенсійного забезпечення, щоб захистити активи установи в інтересах її членів та бенефіціарів на випадок банкрутства підприємства-спонсора.

Кожна держава-член має забезпечити, наскільки це стосується всіх установ, розташованих на її території, щоб:

а) установа була зареєстрована в національному реєстрі компетентним наглядовим органом або вповноважена у випадку транскордонної діяльності, про яку йдеться в Директиві (ЄС) 2016/2341 Європейського Парламенту та Ради від 14 грудня 2016 року про діяльність та нагляд за установами трудового пенсійного забезпечення, у реєстрі повинні також бути зазначені держави-члени, у яких установа працює;

б) установою керували особи з високою репутацією, котрі самі повинні мати належну професійну кваліфікацію

та досвід, або користуватися послугами радників, що мають належну професійну кваліфікацію та досвід;

в) було впроваджено належним чином сформульовані правила функціонування будь-якої пенсійної схеми, якою керує установа, і щоб члени були адекватно поінформовані про ці правила;

г) усі технічні резерви розраховувалися та засвідчувалися актуарієм або, якщо не актуарієм, то іншим фахівцем у цій галузі, зокрема аудиторів відповідно до національного законодавства на основі актуарних методів, визнаних компетентними органами держави-члена походження;

д) якщо підприємство-спонсор гарантує виплату пенсій за віком, воно брало на себе обов'язок щодо регулярного фінансування;

е) члени були достатньо поінформовані про умови пенсійної схеми, зокрема, про ті з них, які стосуються:

– прав та обов'язків сторін, що беруть участь у пенсійній схемі;

– фінансових, технічних та інших ризиків, пов'язаних із пенсійною схемою;

– природи та розподілення таких ризиків.

Згідно з принципом субсидіарності та належним чином урахувуючи масштаб пенсійних виплат, що пропонуються в межах соціального забезпечення, держави-члени можуть передбачити надання покриття на випадок довголіття (вислуги) та інвалідності, виплат для утриманців, що пережили одержувача, та гарантій повернення внесків як додаткових пільг для членів, якщо із цим погодяться роботодавці та наймані працівники, або їхні представники.

Держава-член може створювати умови щодо діяльності установи, розташованої на її території, додержанням інших вимог, маючи на меті забезпечення адекватного захисту інтересів членів і бенефіціарів.

Держава-член може дозволяти установам, розташованим на її території, або вимагати від таких установ покладання обов'язків з управління такими установами, повністю або частково, на інших осіб, що діють від імені таких установ.

Зазначена Директива IORP II встановлює загальні стандарти, забезпечуючи надійність професійних пенсій і кращий захист учасників пенсійної схеми та їх бенефіціарів здебільшого за допомогою: нових вимог до управління, нових правил щодо власного оцінювання ризиків IORP, нових вимог щодо використання депозитарію та посилення повноваження керівників. Директива IORP II має на меті вдосконалити спосіб управління професійними пенсійними фондами, підвищити прозорість інформації для пенсійних вкладників і роз'яснити процедури здійснення транскордонних переказів і діяльності²³⁷.

Директива IORP II поважає основні права та дотримується принципів, визнаних Хартією основних прав Європейського Союзу, зокрема права на захист персональних даних, свободи ведення бізнесу, права на власність, права на ведення колективних переговорів дії та право на високий рівень захисту споживачів, зокрема шляхом забезпечення більш високого рівня прозорості пенсійного забезпечення, інформованого особистого фінансового та пенсійного планування, а також сприяння транскордонній діяльності IORP та транскордонній передачі пенсійні схеми.

Відповідно до положень Директиви IORP II важливими є питання *інформування клієнта*, зокрема розділом IV визначено інформацію, яку потрібно надавати перспектив-

²³⁷ Ткаченко В. М. Правове регулювання індивідуальних пенсійних схем за законодавством ЄС та України. *Правове регулювання фінансових послуг: національний, європейський, глобалізаційний виміри*: матеріали науково-практичного круглого столу, Суми, 27 січня 2023 р. С. 126.

ним членам, членам та бенефіціарам. Беручи до уваги характер установленної пенсійної схеми, держави-члени забезпечують, щоб кожна IORP, зареєстрована або авторизована на їхніх територіях, забезпечувала:

- потенційних членів: принаймні інформацією, викладеною в статті 41;
- членів: принаймні інформацією, викладеною в статтях 37–40, 42 і 44;
- бенефіціарів: принаймні інформацією, викладеною в статтях 37, 43 і 44 Директиви IORP II.

Зазначена інформація, повинна мати усі перелічені ознаки, тобто бути:

- регулярно оновлюваною;
- написаною чітко, з використанням чіткої, стислої та зрозумілої мови, уникаючи використання жаргону та технічних термінів, замість яких можна використовувати повсякденні слова;
- не вводити в оману й повинна бути забезпечена узгодженість словникового запасу та змісту;
- поданою так, щоб її було легко читати;
- доступною офіційною мовою держави-члена, чия соціальне та трудове законодавство, що стосується сфери професійних пенсійних схем, застосовується до відповідної пенсійної схеми;
- надана потенційним членам, членам і бенефіціарам безкоштовно за допомогою електронних засобів, зокрема на тривалому носії, за допомогою веб-сайту, або на папері.

Держави-члени можуть прийняти або зберегти подальші положення щодо інформації, наданої потенційним членам, членам та бенефіціарам.

Наприклад, ЕЮРА розробила дві моделі звітів про пенсійні виплати, щоб надати практичні вказівки щодо впровадження щорічного інформаційного документа, який

IORP повинні надсилати своїм членам після впровадження Директиви IORP II. Такий типовий документ дозволить надати членам чітку інформацію про їх пенсійний фонд і допоможуть їм ухвалити більш обґрунтоване рішення щодо своїх пенсійних заощаджень. Обидві моделі були розроблені відповідно до принципів, визначених ЕІОРА у своєму звіті про пенсійні виплати IORP II. Вони були розроблені спеціально для схем із визначеними внесками та, хоча містять однакову інформацію, відображають різні комунікаційні стилі²³⁸. Ця довідка допоможе членам пенсійного фонду одержати краще уявлення про свій пенсійний фонд, дохід, який вони могли б отримати, коли вийдуть на пенсію, і тим самим допоможе їм ухвалити більш обґрунтоване рішення, коли збиратиметься на пенсію.

Загальні питання про розкриття інформації щодо чинної пенсійної схеми передбачені в статті 37 Директиви IORP II.

Держави-члени щодо кожної IORP, зареєстрованої або авторизованої на їхній території, забезпечують достатню поінформованість членів та бенефіціарів про відповідну пенсійну схему, якою керує IORP, зокрема щодо:

- назви IORP, держави-члена, у якій IORP зареєстрована або авторизована, та назви її компетентного органу;
- прав та обов'язків сторін, залучених до пенсійної схеми;
- відомостей про інвестиційний профіль;
- характер фінансових ризиків, які несуть учасники та бенефіціари;
- умов щодо повних або часткових гарантій за пенсійною схемою або певного рівня виплат або, якщо гарантія не надається за пенсійною схемою, заяву про це;

²³⁸ Model Pension Benefit Statements URL: https://www.eiopa.europa.eu/publications/model-pension-benefit-statements_en.

- механізмів захисту накопичених прав або механізми зменшення виплат, якщо такі є;
- якщо учасники несуть інвестиційний ризик або можуть приймати інвестиційні рішення, інформації про минулі результати інвестицій, пов'язаних із пенсійною схемою, щонайменше за п'ять років або за всі роки, упродовж яких діяла схема, якщо це менше п'яти років;
- структуру витрат, що несуть учасники та бенефіціари, для схем, які не передбачають певного рівня виплат;
- варіанти, доступні членам і бенефіціарам щодо отримання пенсійних виплат;
- у разі, якщо учасник має право передати пенсійні права, додаткову інформацію про заходи, пов'язані з такою передачею.

Для схем, у яких учасники несуть інвестиційний ризик і які передбачають більше одного варіанта з різними профілями інвестування, учасники повинні бути проінформовані про умови щодо діапазону доступних варіантів інвестування та, якщо це застосовно, варіант інвестування за замовчуванням та правило пенсійної схеми для виділення певного учасника варіанту інвестування.

Члени та бенефіціари або їхні представники повинні одержувати впродовж розумного часу будь-яку відповідну інформацію щодо змін до правил пенсійної схеми. Крім того, IORP має надати їм пояснення щодо впливу на членів і бенефіціарів значних змін технічних резервів. IORP надає загальну інформацію про пенсійну схему, викладену в цій статті.

Пенсійні системи з оптимальним співвідношенням між державною, професійною та приватною складовими

можуть забезпечити стабільність та адекватність пенсійних систем²³⁹.

Державні та професійні пенсійні системи, які протистояють певним економічним чи політичним викликам майже постійно, роблять пенсійні продукти третього рівня більш актуальними, оскільки вони забезпечують таку необхідну додаткову різноманітність і підтримку доходу після виходу на пенсію.

Одним із варіантів альтернативних індивідуальних пенсійних схем є персональний пенсійний продукт, поняття якого визначено в Регламенті (ЄС) 2019/1238 Європейського Парламенту та Ради про загальноєвропейський пенсійний продукт (РЕРР): продукт, який: а) ґрунтується на добровільному договорі між фізичною особою, яка вкладає кошти, та суб'єктом господарювання й доповнює будь-який статутний або професійний пенсійний продукт; б) передбачає довгострокове накопичення капіталу з чіткою метою забезпечення доходу після виходу на пенсію та з обмеженими можливостями дострокового вилучення до цього часу; в) не є ані статутним, ані професійним пенсійним продуктом²⁴⁰.

Унікальним у цьому контексті є *загальноєвропейський персональний пенсійний продукт або «РЕРР»* – довгостроковий накопичувальний персональний пенсійний продукт, який надається фінансовою компанією, що відповідає вимогам відповідно до статті 6(1) Регламенту (ЄС) 2019/1238 Європейського Парламенту та Ради про загальноєвропейський пенсійний продукт (РЕРР) за договором РЕРР, і на який підписався вкладник РЕРР, або незалежною

²³⁹ Похилько С. В., Зайцев О. В., Миргородська В. С. Забезпечення адекватності пенсійних виплат за умови функціонування трирівневої пенсійної системи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2018. № 2 (52). С. 192.

²⁴⁰ Regulation (EU) 2019/1238 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on a pan-European Personal Pension Product (PEPP) URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2019/1238/oj>.

асоціацією вкладників РЕЕР від імені своїх членів з огляду на вихід на пенсію, яка не має або має суворо обмежену можливість дострокового викупу та зареєстрована відповідно до цього Регламенту.

Щодо ідеї запровадження РЕЕР, то цей пенсійний продукт міг би покращити додаткові пенсійні заощадження, зокрема в тих країнах, де немає або немає добре розвинутої персональної пенсійної системи, або існує обмежене пенсійне забезпечення (на робочому місці). З іншого боку, у країнах із добре розвинутою пенсійною системою існує ризик того, що впровадження такого другого режиму заважатиме правильному функціонуванню систем, які вже забезпечують високі стандарти якості або знаходяться на стадії розроблення. Такого наслідку потрібно уникати: ініціатива РЕЕР не повинна уповільнювати або навіть повертати назад розвиток пенсійних планів 2-го рівня²⁴¹.

Загальноєвропейський персональний пенсійний продукт (РЕЕР) є першим стандартизованим пенсійним продуктом, який підпадає під єдиний режим ЄС. РЕЕР може задовольнити потреби та очікування пенсіонерів, оскільки він може пропонувати до шести варіантів інвестування, зокрема варіант інвестування за замовчуванням – базовий РЕЕР. Це відповідає рекомендації ОЕСР щодо надання вкладникам у добровільних пенсійних планах доступу до інвестиційних стратегій за замовчуванням. Важливою особливістю продукту є захист капіталу, який може набувати форми гарантії капіталу або методу зменшення ризику. Однією з основних проблем тих, хто довго заощаджує, є інфляція, яка може підірвати їхні заощадження. Отже, Делегований Регламент Комісії (ЄС) 2021/4738 передбачає розроблення методів

²⁴¹ Pensions Europe position paper on the PEPP proposal
URL: https://www.pensoinseurope.eu/system/files/PensionsEurope%20position%20paper%20on%20PEPP%2020180308_0.pdf.

зменшення ризику з метою випередження річного рівня інфляції з імовірністю, визначеною в Регламенті. Гарантія капіталу, надана за варіантом інвестицій за замовчуванням, також може повністю або частково покрити інфляцію. Якщо постачальники РЕРР зможуть випередити інфляцію, продукт стане більш привабливим для громадськості²⁴².

У Регламенті (ЄС) 2019/1238 Європейського Парламенту та Ради про загальноєвропейський пенсійний продукт (РЕРР) визначено загальні положення про контракт РЕРР, умови реєстрації РЕРР, про пруденційний режим, застосовний до різних типів постачальників РЕРР, окремий розділ присвячено питанням транскордонного регулювання та портативності РЕРР, а також розкриттю інформації постачальниками.

Однією з особливостей РЕРР є портативність: вкладники РЕРР мають право використовувати послугу портативності, яка дає їм право продовжувати робити внески на свій діючий рахунок РЕРР, коли вони змінюють місце проживання на іншу державу-член. Використовуючи цю послугу, вкладники РЕРР мають право зберігати всі переваги та стимули, надані провайдером РЕРР і пов'язані з безперервним інвестуванням у їх РЕРР.

РЕРР може означати значне покращення портативності пенсійного капіталу. У цьому полягає велика додана цінність РЕРР. Крім того, РЕРР може зменшити витрати на існуючі продукти третього рівня та, можливо, може бути привабливою альтернативою для зростаючої групи самозайнятих людей²⁴³.

²⁴² Hadad E., Dimitrov S., Stoilova-Nikolova J. Development of capital pension funds in the Czech Republic and Bulgaria and readiness to implement PEPP. *European Journal of Social Security*. 2022. № 24(4), 342–360. URL: <https://doi.org/10.1177/13882627221150542>.

²⁴³ Meerten, Hans Van and Wouters, An, The PEPP Regulation (PEPPR): Pepper for the Capital Markets Union? (October 6, 2019). *Zeitschrift für Versicherungsrecht*, 2019, 14. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3465097>.

Що стосується транскордонного характеру, то потрібно врахувати таке положення Директиви (ЄС) 2016/2341 Європейського Парламенту та Ради, що транскордонна діяльність IORP не повинна порушувати національне соціальне та трудове законодавство, яке застосовується до праводносин, що виникають у сфері професійних пенсійних схем приймаючої держави-члена, відносин між компанією, яка пропонує пенсійну схему («спонсорська компанія») та її членами й бенефіціарами. Транскордонна діяльність і транскордонне передавання пенсійних схем мають відмінності й повинні регулюватися різними положеннями. Якщо транскордонне передавання пенсійної схеми призводить до транскордонної діяльності, тоді повинні застосовуватися положення про транскордонну діяльність²⁴⁴.

Спосіб організації та регулювання інститутів професійного пенсійного забезпечення (IORP), як зазначено в Директиві (ЄС) 2016/2341 Європейського Парламенту та Ради, значно відрізняється між державами-членами. У деяких державах-членах цим установам дозволено лише здійснювати професійну пенсійну діяльність, тоді як в інших державах-членах цим установам, зокрема вповноважені організації, відповідальні за їх управління й такі, що діють від їх імені, де IORP не мають статусу юридичної особи, дозволяють здійснювати діяльність із професійного та особистого пенсійного забезпечення. Це не лише призвело до різних організаційних структур IORP, але й супроводжувалося різним наглядом на національному рівні. Зокрема, пруденційний нагляд за IORP, які уповноважені здійснювати діяль-

²⁴⁴ Directive (EU) 2016/2341 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2016 on the activities and supervision of institutions for occupational retirement provision (IORPs) URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2016/2341/oj>.

ність із професійного та особистого пенсійного забезпечення, є ширшим, ніж за тими IORP, які здійснюють лише діяльність із професійного пенсійного забезпечення.

Щоб не поставити під загрозу фінансову стабільність і врахувати різну організаційну структуру та нагляд, лише ті IORP, які також уповноважені та контролюються надавати персональні пенсійні продукти відповідно до національного законодавства, повинні мати дозвіл надавати РЕПП. Крім того, для подальшого захисту фінансової стабільності всі активи та зобов'язання, пов'язані з бізнесом із забезпечення РЕПП, повинні бути виділені без будь-якої можливості передавати їх іншому бізнесу з пенсійного забезпечення установи. IORP, які надають РЕПП, також повинні завжди відповідати відповідним стандартам, установленим Директивою (ЄС) 2016/2341, зокрема більш детальним правилам інвестування, установленими державами-членами, де вони зареєстровані або мають дозвіл відповідно до Директиви (ЄС) 2016/2341 під час транспонування цієї Директиви та положень їх системи управління. Як і щодо інших постачальників РЕПП, якщо цей Регламент установлює більш суворі положення, такі положення повинні бути застосовані²⁴⁵.

Відповідно до положень статті 6 Регламенту (ЄС) 2019/1238 Європейського Парламенту та Ради про загальноєвропейський пенсійний продукт (РЕПП) лише такі фінансові підприємства, авторизовані або зареєстровані відповідно до законодавства Союзу, можуть подати заявку на реєстрацію РЕПП: кредитні установи, авторизовані відповідно до Директиви 2013/36/ЄС Європейського Парламенту та Ради; страхові компанії, авторизовані відповідно до Директиви 2009/138/ЄС Європейського Парламенту та Ради, що

²⁴⁵ Regulation (EU) 2019/1238 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on a pan-European Personal Pension Product (PEPP) URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2019/1238/oj>.

займаються прямим страхуванням життя відповідно до статті 2(3) Директиви 2009/138/ЄС та Додатку II до цієї Директиви; установи професійного пенсійного забезпечення (IORP), авторизовані або зареєстровані відповідно до Директиви (ЄС) 2016/2341, які відповідно до національного законодавства уповноважені та під наглядом надають також персональні пенсійні продукти. У такому разі всі активи та зобов'язання, пов'язані з бізнесом із забезпечення РЕПП, повинні бути виділені без будь-якої можливості передати їх до іншого бізнесу установи з пенсійного забезпечення; інвестиційні фірми, уповноважені відповідно до Директиви 2014/65/ЄС, що забезпечують управління портфелем; інвестиційні компанії або керівні компанії, уповноважені відповідно до Директиви 2009/65/ЄС; менеджери альтернативних інвестиційних фондів ЄС (EU AIFM), авторизовані відповідно до Директиви 2011/61/ЄС²⁴⁶.

Особливого значення в механізмі захисту прав споживачів РЕПП набувають питання інформування з боку надавача послуги. Розділ II Регламенту (ЄС) 2019/1238 містить порядок *розкриття переддоговірної інформації*. Зокрема, стаття 26 визначає що саме є ключовою інформацією – РЕПП KID. Перш ніж РЕПП буде запропоновано вкладникам РЕПП, постачальник РЕПП повинен скласти РЕПП KID для цього продукту РЕПП відповідно до вимог цього розділу та опублікувати РЕПП KID на своєму веб-сайті. РЕПП KID є переддоговірною інформацією. Він повинен бути точним, чесним, зрозумілим і не вводити в оману. Він повинен надавати ключову інформацію та відповідати будь-яким обов'язковим договірним документам, відповідним частинам документів пропозиції та умовам РЕПП. РЕПП KID має

²⁴⁶ Regulation (EU) 2019/1238 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on a pan-European Personal Pension Product (PEPP) URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2019/1238/oj>.

бути окремим документом, чітко відокремленим від маркетингових матеріалів. Він не повинен містити перехресних посилань на маркетингові матеріали. Він може містити перехресні посилання на інші документи, включаючи проспект емісії, якщо це застосовно, лише якщо такі перехресні посилання пов'язані з інформацією, що повинна бути включена до РЕРР КІД згідно із цим Регламентом. Для Базового РЕРР складають окремий РЕРР КІД.

Якщо постачальник РЕРР пропонує вкладнику РЕРР низку альтернативних варіантів інвестування, так що всю інформацію, яку вимагає стаття 28(3) щодо цих базових варіантів інвестування, неможливо надати в межах одного, короткого, окремого КІД РЕРР, постачальники послуг РЕРР повинні підготувати один із таких документів:

- окремий РЕРР КІД для кожного альтернативного варіанта інвестування;
- загальний РЕРР КІД, що надає принаймні загальний опис альтернативних варіантів інвестування та вказує, де та як можна знайти більш детальну переддоговірну інформацію щодо інвестицій, що підтримують ці варіанти інвестування.

Відповідно до статті 24 РЕРР КІД оформляють як короткий документ, складений у лаконічній формі. Він повинен:

- бути репрезентований та викладений у спосіб, який легко читається, з використанням символів читабельного розміру;
- зосередитися на ключовій інформації, яка потрібна клієнтам РЕРР;
- бути чітко вираженим і написаним мовою та стилем, що полегшують розуміння інформації, зокрема чіткою, короткою та зрозумілою.

Якщо в РЕРР КІД використано кольори, вони не повинні зменшувати зрозумілість інформації, якщо РЕРР КІД

роздруковано або фотокопійовано чорно-білим способом. Якщо корпоративний бренд або логотип постачальника РЕЕР КІД або групи, до якої він належить, використовується в РЕЕР КІД, він не повинен відволікати увагу від інформації, що міститься в документі, або закривати текст. На додаток до РЕЕР КІД, постачальники РЕЕР та поширювачі РЕЕР надають потенційним вкладникам РЕЕР посилання на будь-які загальнодоступні звіти про фінансовий стан постачальника РЕЕР, зокрема його платоспроможність, що дозволяє потенційним вкладникам РЕЕР одержати легкий доступ до цієї інформації.

Потенційним вкладникам РЕЕР також надається інформація про минулу ефективність інвестиційного варіанта вкладника РЕЕР, що охоплює показники впродовж щонайменше 10 років або, у випадках, коли РЕЕР було надано менше ніж на 10 років, охоплює всі роки для яким було надано РЕЕР. Інформація про минулі показники супроводжується твердженням «попередні показники не вказують на майбутні».

Важливою також є мова, якою повинен бути складений РЕЕР КІД. РЕЕР КІД повинно бути написано офіційними мовами або принаймні однією з офіційних мов, які використовують у частині держави-члена, де поширено РЕЕР, або іншою мовою, прийнятою компетентними органами цієї держави-члена, або якщо він був написаний іншою мовою, він повинен бути перекладений на одну із цих мов. Переклад повинен правдиво й точно відображати зміст оригінального РЕЕР КІД.

Якщо РЕЕР продається в державі-члені через маркетингові матеріали однією чи кількома офіційними мовами цієї держави-члена, РЕЕР КІД має бути принаймні відповідними офіційними мовами. РЕЕР КІД надається за запитом у відповідному форматі особам, які заощаджують РЕЕР із вадами зору.

Стаття 28 Регламенту (ЄС) 2019/1238 визначає яким повинен бути зміст РЕРР КІД, зокрема заголовок «Документ із ключовою інформацією РЕРР» повинен бути помітним у верхній частині першої сторінки РЕРР КІД. РЕРР КІД надається в послідовності, визначеній у частинах 2 і 3. Безпосередньо під заголовком розміщують пояснення. Він повинен читатися: «Цей документ надає вам ключову інформацію про пан'європейський персональний пенсійний продукт (РЕРР). Це не маркетинговий матеріал. Інформація необхідна згідно із законом, щоб допомогти вам зрозуміти природу, ризики, витрати, потенційні прибутки й збитки цього персонального пенсійного продукту та допомогти вам порівняти його з іншими РЕРР». Частина 3 визначає перелік інформацію, яку повинен містити РЕРР КІД.

Положення про РЕРР розроблено з метою високого рівня безпеки та прозорості для клієнтів у ЄЄЗ, де «принцип розсудливої людини» є одним із головних визначальних факторів. Ці вимоги щодо належної ідентифікації та управління (активами) ризику доповнюються обов'язковим наданням замовнику РЕРР інформаційних документів. Крім РЕРР КІД, який заздалегідь інформує будь-якого потенційного вкладника, і PBS, який надає інформацію впродовж фази накопичення, регламент РЕРР також конкретно визначає версію РЕРР із низькими ризиком і вартістю за базовим РЕРР. Серед максимум шести можливих інвестиційних варіантів, базовий РЕРР повинен пропонуватися як інвестиційний варіант за замовчуванням і виділяється явним уключенням обмеження вартості, тобто «витрати та комісії [...] не повинні перевищувати 1 % накопиченого капіталу на рік». Решту вимог застосовують аналогічно. Однак початковий регламент РЕРР лише закладає основу для цих функцій, а за ним слідує Делегований регламент (ЄС) 2021/473,

який визначає термін «витрати та збори» та містить шаблони для інформаційних документів²⁴⁷.

Підсумовуючи, потрібно зазначити, що в ЄС у сфері правового регулювання пенсійних послуг спостерігаються доволі активні прогресивні зрушення.

Пенсії, пенсійна політика та пенсійне забезпечення історично асоціювалися лише з державами-членами ЄС, однак це вже не так. Упродовж багатьох років професійні пенсійні схеми входили до сфери внутрішнього ринку Європейського Союзу. Істотні рішення Суду Європейського Союзу, а також узгоджене законодавство законодавчих органів ЄС були спрямовані на покращення ринку пенсій, пов'язаних із роботою. Сьогодні ринкові свободи зараз розширюються, щоб охопити не лише схеми професійного пенсійного забезпечення, але й ринок приватного пенсійного забезпечення. У світлі таких подій на рівні ЄС, включаючи розроблення загальноєвропейських продуктів персонального пенсійного забезпечення (РЕРР), очевидним є значне зрушення у створенні загальноєвропейського ринку приватного пенсійного забезпечення. У світлі цих досягнень ЄС, які впливають із прецедентного права щодо вільного пересування та Регламенту РЕРР, що має вплив як на окремих європейців як майбутніх пенсіонерів, так і на підприємства фінансових послуг як постачальників пенсійних продуктів²⁴⁸.

Загалом можна зробити висновок, що РЕРР демонструє багатообіцяючий підхід, який стикається з проблемами

²⁴⁷ Bär M. The pan-European Personal Pension Product: key characteristics and main challenges. *ZVersWiss*. 2022. № 111. P. 305–337. URL: <https://doi.org/10.1007/s12297-022-00535-2>.

²⁴⁸ Graham Butler. Private Pensions and EU Internal Market Law: Enhancing Retirement Provision through Harmonisation. *European Business Law Review*. 2021. № 32. Issue 5. P. 853–876. URL: <https://kluwerlawonline.com/journalarticle/European+Business+Law+Review/32.5/EULR2021030>.

витрат, податкового режиму та (регіональних) ринкових обмежень. Європейська комісія та ЕЮРА розробили реалістичну, але дуже складну структуру, що потребуватиме дій усіх майбутніх постачальників: економнішої роботи, посилення співпраці по всій Європі між страховиками для забезпечення мобільності продуктів і капіталу, а також пошуку нових шляхів ефективності та прозорості розподілення продукції. Навіть якщо поточне ринкове середовище (поки що) не сприяє продуктам РЕРР, нові міркування є необхідними кроками для забезпечення достатніх пенсійних заощаджень у майбутньому та запобігання зростанню розриву пенсій²⁴⁹.

Контрольні питання

1 Які основні пенсійні права визначає Європейська схема соціальних прав?

2 Охарактеризуйте правовий статус пенсійних фондів у механізмі пенсійного забезпечення ЄС.

3 Надайте поняття та основні ознаки Загальноєвропейського персонального пенсійного продукту.

4 Які базові характеристики порядку захисту споживачів пенсійних послуг.

Практичне завдання

Проаналізуйте рішення Суду ЄС у справі *Richards v. Secretary of State for Work and Pensions* та визначте яких висновків дійшов суд у цій справі. Надайте характеристику принципу недискримінації та визначте його значення для захисту прав споживачів у сфері пенсійного забезпечення. Який вплив на формування відносин у сфері недержавного пенсійного забезпечення він має?

²⁴⁹ Bär M. The pan-European Personal Pension Product: key characteristics and main challenges. *ZVersWiss* . 2022. № 111. P. 305–337. URL: <https://doi.org/10.1007/s12297-022-00535-2>.

Регулювання окремих видів фінансових послуг у ЄС

Judgment of the Court (First Chamber) of 27 April 2006. Sarah Margaret Richards v Secretary of State for Work and Pensions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62004CJ0423>.

Практичне завдання

Проаналізуйте рішення ЄСПЛ у справі *Wessels-Bergervoet v. the Netherlands* та визначте яких висновків дійшов суд у цій справі. Надайте характеристику поняття «пенсійна схема». Визначте як пенсійна схема впливає на визначення умов та порядок недержавного пенсійного забезпечення.

Judgment 4 June 2002. Case of Wessels-Bergervoet v. The Netherlands. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60493>.

РОЗДІЛ 3 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

3.1 Конституційна та інституційна база захисту прав споживачів у Європейському Союзі

Захист прав споживачів відповідно до статті 169 Договору про функціонування ЄС²⁵⁰ належить до політик ЄС. Проте необхідно зазначити, що цей напрямок діяльності ЄС не одразу був належно визначений на рівні устанавчих договорів. Так, у Договорі про створення Європейського Економічного Співтовариства від 1957 року (Римському договорі) прямої вказівки на необхідність спеціального захисту прав споживачів не було, хоча окремі положення сприяли їх захисту. Зокрема, у Преамбулі було зазначено, що покращення життя та умов праці громадян є спільною метою держав-членів, а також були окремі положення щодо постачання сільськогосподарської продукції споживачам за розумною та прийнятною ціною як одна із цілей сільськогосподарської політики (ст. 31 Договору); уникнення дискримінації між виробниками та споживачами на спільному сільськогосподарському ринку (ст. 34(40) Договору); компаніям у сфері конкурентної політики було заборонено обмежувати виробництво, поширення й технічний розвиток на шкоду споживачам (ст. 82 Договору)²⁵¹.

²⁵⁰ Консолідовані версії договору про Європейський Союз (вчиненого в Маастрихті 07.02.1992) та Договору про функціонування Європейського Союзу (вчиненого в Римі 25.03.1957). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.

²⁵¹ Правове регулювання сфери захисту прав споживачів у Європейському Союзі та Україні (комплексне порівняльно-правове дослідження). Київ: Атіка-Н, 2005. С. 15. URL: <https://just.odessa.gov.ua/files/upload/files/25.pdf>.

Єдиний Європейський Акт 1986 р., увів у Договір про ЄЕС поняття «споживач»: згідно зі статтею 100-та Комісія, пропонуючи заходи, спрямовані на захист прав споживачів, бере до уваги необхідність забезпечення високого рівня захисту. А в статті 153 Договору про ЄЕС передбачено, що, здійснюючи інші політики та заходи Спільноти, потрібно брати до уваги вимоги щодо захисту прав споживачів²⁵².

Згідно з *Маастрихтським договором* 1992 р.²⁵³ захист прав споживачів став повноцінною політикою Співтовариства. Відповідно сьогодні правовою основою політики щодо захисту прав споживачів у ЄС є положення статті 169 Договору про функціонування ЄС, які передбачають, що Союз робить свій внесок в охорону здоров'я, безпеки й економічних інтересів споживачів, а також у розвиток їх права на інформацію, освіту й самоорганізацію для захисту своїх інтересів. Цю політику реалізують із метою сприяння інтересам споживачів і забезпечення високого рівня їх захисту. Цього досягають насамперед шляхом гармонізації права держав-членів ЄС. Для завершення формування внутрішнього ринку ухвалюють директиви, що визначають мінімальний рівень захисту для споживачів по всьому Союзу. Також Європейський парламент і Рада уповноважені вживати заходи, що підтримують, доповнюють та контролюють політику, яку провадять держави-члени ЄС, водночас такі заходи не перешкоджають будь-якій державі-члену підтримувати або запроваджувати суворіші захисні заходи.

Також потрібно зазначити, що в ст. 38 *Хартії основних прав ЄС* передбачено, що політики ЄС повинні

²⁵² Правове регулювання сфери захисту прав споживачів у Європейському Союзі та Україні (комплексне порівняльно-правове дослідження). Київ : Атіка-Н, 2005. С. 189. URL: <https://just.odessa.gov.ua/files/upload/files/25.pdf>.

²⁵³ Treaty on European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11992M/TXT>.

включати підвищений рівень захисту прав споживача²⁵⁴. Отже, на рівні первинного законодавства на сьогодні захисту прав споживачів надано значення важливої засади регулювання господарської діяльності.

Основними цілями політики ЄС у сфері захисту прав споживачів дослідники називають: по-перше, досягнення високого єдиного рівня захисту прав споживачів, по-друге, забезпечення ефективного використання споживачами своїх прав, зокрема в судовому порядку, по-третє, залучення для розроблення політики споживчих організацій²⁵⁵. Зазначених цілей досягають шляхом проведення заходів, визначених у статті 169 Договору про функціонування ЄС, для чого було ухвалено низку актів вторинного законодавства ЄС.

Наразі у сфері захисту прав споживачів вторинне право регулює питання щодо:

- визначення уніфікованих вимог до виробників продукції та надавачів послуг;
- установа вимог стосовно реалізації прав споживачів на етапі придбання продукції чи одержання послуг;
- закріплення положень, що передбачають процедури захисту порушених прав споживача;
- тих заходів, які держава-член повинна здійснити в разі виявлення небезпеки, негативного впливу продукції на навколишнє середовище, безпеку людей²⁵⁶.

²⁵⁴ Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016P/TXT>.

²⁵⁵ Волкова О. В., Татаренко Г. В. Проблеми захисту прав споживачів в Європейському Союзі. *Topical issues of law: theory and practice*. 2016. № 31. С. 234–235. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84593447.pdf>.

²⁵⁶ Микієвич М. М., Яворська І. М. Правові форми та механізми захисту прав споживачів в рамках європейського союзу. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2017. № 1(1). С. 44. URL: <https://media.neliti.com/media/publications/309056-legal-types-and-mechanisms-of-defending-c8079ddd.pdf>.

До основних актів вторинного права ЄС у сфері захисту прав споживачів можна віднести:

– Директиву 2011/83/ЄС від 25 жовтня 2011 року про права споживачів, що вносить зміни до Директиви 93/13/ЄЕС та Директиви 1999/44/ЄС та скасовує Директиву 85/577/ЄЕС та Директива 97/7/ЄС;

– Директиву Ради 93/13/ЄЕС від 5 квітня 1993 року про нечесні умови споживчих контрактів;

– Директиву 2005/29/ЄС від 11 травня 2005 року про недобросовісну комерційну практику від бізнесу до споживача на внутрішньому ринку та внесення змін до Директиви Ради 84/450/ЄЕС, Директив 97/7/ЄС, 98/27/ЄС та 2002/65/ЄС та Регламент № 2006/2004/ЄС (Директива про недобросовісну комерційну практику, Директива про нечесну торгівельну практику, UCPD).

Крім цих актів можна назвати акти вторинного права ЄС, у яких визначаються окремі механізми захисту прав споживачів, до них, зокрема, належать:

– Директива 2009/22/ЄС від 23 квітня 2009 року про судові заборони щодо захисту інтересів споживачів (скасовується з 25 червня 2023 року), на заміну їй ухвалено Директиву 2020/1828/ЄС від 25 листопада 2020 року про представницькі позови для захисту колективних інтересів споживачів та скасування Директиви 2009/22/ЄС;

– Директива 2001/95/ЄС від 3 грудня 2001 р. про загальну безпеку продукції;

– Директива 2008/122/ЄС від 14 січня 2009 р. про захист споживачів стосовно різних аспектів, пов'язаних із тимчасовим правом власності, довгостроковими канікулярними продуктами, договорами перепродажу та обміну;

– Директива 2013/11/ЄС від 21 травня 2013 р. про альтернативне вирішення споживчих спорів та внесення змін до Регламенту № 2006/2004/ЄС та Директиви 2009/22/ЄС (Директива ADR);

– Регламент № 524/2013/ЄС від 21 травня 2013 р. про онлайн-розв'язання споживчих спорів і внесення змін до Регламенту № 2006/2004/ЄС і Директиви 2009/22/ЄС (Регламент ODR);

– Директива 2019/771/ЄС від 20 травня 2019 року про певні аспекти договорів купівлі-продажу товарів, яка вносить зміни до Регламенту (ЄС) 2017/2394 й Директиви 2009/22/ЄС та скасовує Директиву 1999/44/ЄС.

Доцільно також надати перелік актів вторинного права ЄС, у яких містяться окремі норми щодо захисту прав споживачів:

– Директива 98/6/ЄС від 16 лютого 1998 року про захист прав споживачів під час зазначення цін на продукцію, пропоновану споживачам;

– Директива 2000/31/ЄС від 8 червня 2000 року про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема електронної комерції на внутрішньому ринку;

– Директива 2002/58/ЄС від 12 липня 2002 року про оброблення персональних даних та захист приватного життя у сфері електронних комунікацій;

– Директива 2006/114/ЄС від 12 грудня 2006 року щодо введення в оману та порівняльної реклами;

– Директива 2010/13/ЄС від 10 березня 2010 року про координацію деяких положень, установлених законодавством, нормативними актами або адміністративними діями в державах-членах щодо надання аудіовізуальних медіапослуг (Директива про аудіовізуальні медіапослуги);

– Директива 2015/2302/ЄС від 25 листопада 2015 року про пакетні поїздки та пов'язані з ними організації подорожей, що вносить зміни до Регламенту № 2006/2004/ЄС та Директиви 2011/83/ЄС та скасування Директиви Ради 90/314/ЄЕС;

– Директива 2018/1972/ЄС від 11 грудня 2018 р., що встановлює Європейський кодекс електронних комунікацій;

– Директива 2019/770/ЄС від 20 травня 2019 року про певні аспекти контрактів на постачання цифрового контенту та цифрових послуг.

В окремих сферах споживання ухвалюють переважно регламенти, наприклад, це сфера транспорту: Регламент № 181/2011/ЄС від 16 лютого 2011 року щодо прав пасажирів у міському та міжміському автобусному транспорті та про внесення змін до Регламенту № 2006/2004/ЄС; Регламент № 1177/2010/ЄС від 24 листопада 2010 року щодо прав пасажирів під час подорожей морем і внутрішніми водними шляхами та про внесення змін до Регламенту № 2006/2004/ЄС; Регламент № 261/2004/ЄС від 11 лютого 2004 року, що встановлює загальні правила щодо компенсації та допомоги пасажиром у разі відмови в посадці та скасування або тривалої затримки рейсів, а також про скасування Регламенту № 295/91/ЄЕС.

Потрібно відзначити, що держави-члени ЄС входять до *Європейської економічної зони* (European Economic Area, EEA), яка запроваджує вільних рух товарів, робіт, послуг та капіталу між державами-членами цієї зони. До EEA, крім 27 держав-членів ЄС, входять Республіка Ісландія, Князівство Ліхтенштейн, Королівство Норвегії²⁵⁷. Тому велика кількість актів вторинного права ЄС, присвячених питанням організації внутрішнього ринку, поширюються потім і на перелічені держави. У такому разі в назві відповідної директиви чи регламенту додають слова «Текст, що стосується ЄЗ» («Text with EEA relevance»).

²⁵⁷ European Economic Area (EEA) / Relations with the EU.
URL: <https://www.efta.int/eea>.

Істотними здобутками законодавчого регулювання на рівні ЄС захисту прав споживачів дослідники визначають те, що в ЄС:

- встановлено високі стандарти захисту здоров'я та безпеки споживачів для різних груп товарів;
- детально врегульовано захист прав споживачів від недобросовісної та агресивної комерційної практики;
- розроблено спеціальне законодавство про захист прав споживачів окремих видів послуг і встановлено обов'язкові умови відповідних договорів на надання послуг. Наприклад, ухвалено низку директив, безпосередньо присвячених захисту прав споживачів фінансових послуг;
- встановлено спеціальний правовий режим окремих договорів зі споживачами (наприклад, договір про надання послуг довгострокових поїздок);
- розроблено систему колізійно-правових норм у питаннях захисту прав споживачів, запровадження транскордонних механізмів позасудового врегулювання споживчих спорів²⁵⁸.

Аналізуючи засади захисту прав споживачів у ЄС, крім законодавчої діяльності Європейського Парламенту та Ради, доцільно охарактеризувати й інші заходи в цій сфері.

У 1962 р. організаціями споживачів із шести держав-засновниць ЄЕС було створено *Європейську організацію споживачів* («*Bureau Europeen des Unions de Consommateurs*», *BEUC*). *BEUC* була однією з перших лобістських організацій, що створила базу в Брюсселі, намагаючись впливати на процес ухвалення рішень. Організація досі

²⁵⁸ Волкова О. В., Татаренко Г. В. Проблеми захисту прав споживачів в Європейському Союзі. *Topical issues of law: theory and practice*. 2016. № 31. С. 238–239. URK: <https://core.ac.uk/download/pdf/84593447.pdf>.

впливає на політику ЄС з метою досягнення стійкої та справедливої економіки та суспільства для європейських споживачів як частини глобалізованої економіки²⁵⁹.

У 1972 р. на Паризькому саміті глави держав та урядів уперше обговорили необхідність запровадження політики, що приносить користь споживачам. Згодом Комісія представила програму дій, у якій перелічено низку прав, зокрема право на захист здоров'я та безпеки й право на захист економічних інтересів споживачів²⁶⁰.

Споживчі програми, прийняті Європейською Комісією, стали першими документами ЄС, у яких захист прав споживачів визначено як окрему сферу компетенції ЄС. Програма 1975 року закладала положення щодо реалізації компетенції ЄС у сфері захисту прав споживачів і встановлювала як обов'язки Співтовариства, координацію дій щодо захисту здоров'я та безпеки споживачів, а також щодо захисту економічних інтересів споживачів. У Програмі 1981 року розвивалася положення попередньої та була закладена ідея, що Європейська комісія повинна прагнути враховувати інтереси споживачів, під час розроблення будь-якої політики, що впливає на споживачів, зокрема щодо сільського господарства, конкуренції та промислової політики. Далі ухвалювалося трирічні плани (у 1990, 1994, 1996, 1999 роках), у яких було ацентовано увагу на питаннях представництва споживачів, одержання споживчої інформації та безпека споживачів, інші ключові проблеми, що заважали за-

²⁵⁹ History / The European Consumer Organisation. URL: <https://www.beuc.eu/about-beuc/history>.

²⁶⁰ Consumer protection in the European Union. URL: <https://www.eu2020.de/eu2020-en/news/article/consumer-protection-in-the-european-union/2419996>.

ручитися підтримкою споживачів під час побудови спільного ринку, виклики пов'язані з поширенням електронної комерції тощо²⁶¹.

Надалі ключовими програмними документами у сфері захисту прав споживачів у ЄС стають *Стратегії споживчої політики*, починаючи з 2002–2006 років і насту-пні за нею. 13 листопада 2020 року Комісія репрезентувала свій Новий порядок денний захисту прав споживачів на пе-ріод 2020–2025 років. Споживча політика ЄС у цей період буде зосереджуватися на п'яти ключових пріоритетних сфе-рах: зеленому переходові, цифровій транс-формації, ефек-тивному забезпеченні додержання прав споживачів, специ-фічних потребах певних груп споживачів, міжнародній співпраці. Зокрема, Комісія відзначила, що необхідно нале-жним чином урахувувати інтереси споживачів під час уста-новлення правил, що регулюють цифрову економіку, і ви-мог до штучного інтелекту. Відповідно, існує необхідність у посиленні захисту споживачів щодо цифровізації роздріб-них фінансових послуг, тому заплановано переглянути ди-рективи щодо споживчого кредитування та маркетингу фі-нансових послуг²⁶².

Заходи спрямовані на захист прав споживачів перед-бачають не лише встановлення стандартів захисту цих прав у кожній державі-члені, але й вирішення конкретних питань споживачів у разі транскордонної купівлі товарів чи одер-жання послуг. Саме тому Європейська комісія ініціювала в 90-ті роки ХХ ст. створення спочатку мережі інфоцентрів

²⁶¹ Приступлюк В. Л. Політика Європейського Союзу у сфері захисту прав споживачів. *Науковий вісник Ужгородського національного універси-тету: Серія ПРАВО*. 2015. Вип. 32. Том 3. С. 65–66. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4669/1/ПОЛІТИКА%20ЄВРОПЕЙСЬКОГО%20СОЮЗУ%20У%20СФЕРІ%20ЗАХИСТУ%20ПРАВ%20СПОЖИВАЧІВ.pdf>.

²⁶² New Consumer Agenda: European Commission to empower consumers to become the driver of transition. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2069.

«Euroguichets» (об'єднувала інформаційні центри в прикордонних регіонах ЄС), згодом у кожній державі-члені ЄС були додані Європейські споживчі центри (ЕСС). Пізніше у 2001 році було засновано Європейську позасудову мережу (EEJ-Net) центрів інформації та допомоги для передавання спорів споживачів до органів альтернативного вирішення спорів. У 2005 році мережа Європейських споживчих центрів та Європейська позасудова мережа об'єдналися в *Європейську мережу споживчих центрів (European Consumer Centres Network, ECC-Net)*²⁶³. Центри надають безкоштовні консультації споживачам щодо їхніх прав, а також допомагають у вирішенні транскордонних скарг споживачів. Потрібно відзначити, що ECC-Net функціонує в усіх державах-членах ЄС, а також Норвегії та Ісландії.

Характеризуючи інституційний механізм захисту прав споживачів у ЄС потрібно згадати й діяльність *Мережі співпраці у сфері захисту прав споживачів (Consumer Protection Cooperation Network, CPC-Net)*. Для захисту споживачів під час покупок за межами національних кордонів було створено мережу компетентних державних правоохоронних органів для координованого вирішення цих проблем. Правовою основою такої співпраці є оновлений Регламент № 2017/2394/ЄС про співробітництво між національними органами, відповідальними за додержання законодавства про захист прав споживачів²⁶⁴.

Національні органи влади в країнах ЄС та Європейської Економічної Зони під керівництвом Комісії координують свої підходи до розслідування та правозастосування для

²⁶³ The European Consumer Centres Network. URL: <https://www.eccnet.eu/european-consumer-centres-network>.

²⁶⁴ Regulation (EU) 2017/2394 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2017 on cooperation between national authorities responsible for the enforcement of consumer protection laws and repealing Regulation (EC) No 2006/2004. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32017R2394>.

ефективного подолання широкомасштабних порушень законодавства ЄС про захист прав споживачів. Після повідомлення щодо передбачуваного порушення та перегляду комерційної практики залучених торговців, органи Мережі можуть ухвалити рішення про початок скоординованих дій. На основі узгодженого етапу розслідування вони можуть зайняти Спільну позицію, у якій повідомляють торговця про свої занепокоєння. Згодом органи Мережі та Комісія починають обговорення з торговцем, щоб змусити його додержуватися законодавства ЄС про споживання або скоординовано вживати заходи правозастосування.

Наприклад, Мережа вирішила кілька загальноєвропейських питань:

- Booking.com пообіцяв змінити спосіб репрезентування пропозицій, знижок та цін;

- Airbnb удосконалив та уточнив, як він репрезентує пропозиції, наприклад, надавши адекватну та повну інформацію про ціни (зокрема всі обов'язкові збори та платежі);

- щодо несправедливих умов у контрактах на соціальні медіа: Facebook, Twitter і Google+ оновили свої умови надання послуг та запровадили спеціальну процедуру, щоб органи споживачів могли сигналізувати про проблемний вміст;

- стосовно неясних умов оренди автомобілів: п'ять провідних компаній із прокату автомобілів (Avis, Europcar, Enterprise, Hertz та Sixt) значно покращили прозорість своїх пропозицій та оброблення збитків;

- Tick Apple iTunes та Google Play розробили інформацію про існування та ціну предметів, які можна придбати в межах ігор²⁶⁵.

²⁶⁵ Consumer Protection Cooperation Network.URL: <https://commission.europa.eu/live-work-travel-eu/consumer-rights->

Право ЄС регулює також порядок позасудового захисту прав споживачів, порядок здійснення консультування споживачів, особливості захисту прав споживачів у сфері електронної комерції, діяльність із підвищення фінансової грамотності та фінансової залученості населення. Відповідно установи, на яких покладено такі обов'язки, також є елементами інституційного механізму захисту прав споживачів фінансових послуг.

Підсумовуючи характеристику конституційної та інституційної бази захисту прав споживачів у ЄС можна зазначити, що на рівні установчих договорів визначено мету захисту прав споживачів як одну із засад організації функціонування внутрішнього ринку ЄС. Вторинним законодавством визначаються засади гармонізації та уніфікації в цій сфері, як на рівні загальних положень захисту прав споживачів, так і для окремих видів споживання, зокрема й для сфери фінансових послуг. Право ухвалювати заходи спрямовані на захист прав споживачів на рівні ЄС відповідно до установчих договорів надано Європейському Парламенту та Раді. Проекти всіх законодавчих актів, ухвалених ними, розробляє Європейська Комісія. Крім того для реалізації та захисту споживачами своїх прав повинен функціонувати відповідний інституційний механізм. Наявність розгалуженого й ефективного інституційного механізму захисту прав та інтересів споживачів є однією з ознак нормального функціонування ринкової економіки. До *інституційного механізму* захисту прав споживачів входять організації, установи та центри, які надають повний спектр послуг споживачеві – від забезпечення інформацією до надання юридичної допомоги та практичного сприяння проходженню скарги в судових інстанціях.

Контрольні питання

- 1 Захист прав споживачів належить до компетенції ЄС чи держав членів?
- 2 Що собою являють багаторічні споживчі програми ЄС?
- 3 Які положення установчих договорів є сьогодні правовою основою забезпечення співпраці у сфері захисту прав споживачів у ЄС?
- 4 У віданні якої інституції ЄС перебуває організація захисту прав споживачів?
- 5 Ухваленням якого документа до первинного законодавства ЄС уперше введено поняття «споживач»?
- 6 Які положення щодо захисту прав споживачів містяться в Хартії основних прав Європейського Союзу?
- 7 Які питання у відносинах за участю споживачів у країнах ЄС мають однаковий підхід у регулюванні?
- 8 Назвіть та охарактеризуйте джерела права ЄС щодо захисту прав споживачів.
- 9 Назвіть складові системи захисту прав споживачів у ЄС.
- 10 Яка діяльність надавача послуг може визнаватися недобросовісною комерційною практикою відповідно до Директиви 93/13/ЄЕС «Про несправедливі умови в договорах зі споживачами»?

Питання для обговорення

Порівняйте інституційний механізм захисту прав споживачів фінансових послуг у ЄС та Україні, визначте, які елементи доцільно запровадити в Україні для кращого захисту прав споживачів фінансових послуг.

3.2 Принципи захисту прав споживачів фінансових послуг у Європейському Союзі

Швидкі темпи фінансових інновацій створили складний світ для споживачів, де спектр доступних фінансових продуктів широкий, а наслідки фінансового вибору значні. У поєднанні із цим типове домогосподарство зазвичай має обмежений особистий досвід в ухваленні фінансових рішень, оскільки придбання фінансових продуктів відбувається нечасто.

Захист прав споживачів фінансових послуг у юридичній літературі визначають як системну діяльність, до якої належить:

- нагляд за додержанням фінансовими установами положень законодавства про захист прав споживачів;
- моніторинг додержання добровільних Кодексів поведінки учасників фінансових ринків;
- обізнаність споживачів щодо споживчих властивостей фінансових послуг;
- вирішення спорів між надавачами та споживачами фінансових послуг²⁶⁶.

Здійснення дій за всіма цими напрямками створить умови для недопущення зловживання фінансовими установами своїм переважаючим становищем у відносинах пов'язаних із наданням фінансових послуг. Потрібно погодитися, що для розвитку економіки будь-якої країни потрібна дієва система захисту прав споживачів фінансових послуг, адже вона сприятиме значному розширенню кола залучених до цієї сфери споживачів²⁶⁷.

²⁶⁶ Аванесова І. Постулати захисту прав споживачів фінансових послуг. *Вісник КНТЕУ*. 2012. № 1. С. 56. URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2012/01/6.pdf>.

²⁶⁷ Янишен В. П. Правові засади захисту прав споживачів фінансових послуг. *Теорія і практика правознавства*. 2019. Вип. 2 (16). URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/186027/185869>.

Світова фінансова криза переконливо засвідчила важливість належного захисту прав споживачів фінансових послуг та необхідність ужиття ефективніших заходів щодо його забезпечення. А також зумовила істотні зміни в правовому регулюванні цієї сфери в ЄС.

У 2011 р. робоча група Комітету з фінансових ринків Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), спільно з Радою з фінансової стабільності (Financial Stability Board – FSB) та її консультативною групою, а також за сприяння інших міжнародних організацій розробили Принципи високого рівня захисту прав споживачів фінансових послуг²⁶⁸.

До них належать **такі принципи**:

- наявність відповідної законодавчої, нормативної та наглядової бази;
- належна роль органів нагляду;
- неупереджене й справедливе ставлення до споживачів;
- розкриття інформації та прозорість;
- фінансова освіта й просвіта;
- відповідальна ділова поведінка фінансових установ та їх уповноважених представників;
- захист активів споживачів від шахрайських дій і зловживань;
- захист і конфіденційність даних про споживачів;
- наявність ефективного та доступного механізму розгляду та задоволення скарг;
- забезпечення конкуренції.

Організація економічного співробітництва та розвитку обґрунтовує необхідність приділення уваги захисту

²⁶⁸ G20 High-level principles on financial consumer protection / Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-markets/48892010.pdf>.

прав споживачів фінансових послуг тим, що сучасні фінансові продукти перекладають можливі ризики на споживачів, які не здатні їх належно оцінити. Крім того, надання фінансових послуг може супроводжуватися зловживаннями, шахрайством та іншими неправомірними діями з боку надавачів послуг, створювати загрозу для економічної безпеки населення та підривати загальну довіру до фінансових ринків²⁶⁹. Потрібно погодитися з тезою, що довіра споживачів до ринку фінансових послуг гарантує зростання продажів і прибутків у цьому специфічному секторі²⁷⁰.

Як слушно стверджує І. Аванесова, система захисту прав споживачів фінансових послуг повинна будуватися з додержанням трьох груп правил. *По-перше*, необхідно застосовувати наукові принципи та уніфікувати ухвалення рішень. Це потребує стимулювання добросовісної конкуренції між надавачами фінансових послуг; належне розкриття інформації та нагляд за наданням фінансових послуг; достатньої поінформованості споживачів фінансових послуг про фінансового посередника та про фінансову послугу для належного розуміння та можливості проведення оцінювання наявних ризиків; гнучкі регулятивні заходи з боку відповідних установ. *По-друге*, збалансованість вимог до захисту прав споживачів фінансових послуг, що зумовлює спільну відповідальність регуляторів та наглядових органів, цих органів із правоохоронними службами та саморегулювальними організаціями, а також створення рівних можливостей для суб'єктів ринку фінансових послуг. *По-третє*, формування

²⁶⁹ Стратегія реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 867-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2012-%D1%80#Text>.

²⁷⁰ Szustak G. Consumer protection as a premise to build trust in the financial service market. *Journal of Economics and Management*. 2014. № 16. P. 115. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/522314.pdf>.

сучасного інструментарію захисту прав споживачів фінансових послуг²⁷¹.

Істотні зрушення в розумінні того, на основі яких принципів слід формувати систему захисту прав споживачів фінансових послуг у ЄС, відбулися завдяки Світовій фінансовій кризі 2008 року. Проблеми з платоспроможністю банків в усьому світі зумовили значне зменшення довіри до фінансових ринків і беззаперечним виявилось, що для збільшення довіри до фінансової системи та розвитку конкуренції потрібно як слід захистити права споживачів фінансових послуг.

До напрямків, що потребують належної уваги держави у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг, належать:

- установлення чітких правил поведінки для фінансових установ щодо їх клієнтів;
- створення механізму вирішення спорів та притягнення до відповідальності;
- надання повної інформації для прийняття усвідомленого рішення;
- унеможливлення оманливої та недобросовісної діяльності фінансовими установами²⁷².

За всіма цими напрямками в ЄС проведено гармонізацію законодавства держав-членів із метою забезпечити належний рівень захисту прав споживачів фінансових послуг. Відповідні директиви містять положення щодо доступу на ринок кредитних установ, вимог до платоспроможності страхових посередників, про рекламу фінансових послуг та

²⁷¹ Аванесова І. Постулати захисту прав споживачів фінансових послуг. *Вісник КНТЕУ*. 2012. № 1. С. 62–63. URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2012/01/6.pdf>.

²⁷² Лобайчук О. Захист прав споживачів фінансових послуг. URL: <https://events.bank.gov.ua/nbuexpress/src/files/Захист%20прав%20споживачів.pdf>.

обсяг розкриття переддоговірної інформації, порядок альтернативного вирішення спорів тощо. Для врегулювання окремих питань було застосовано інструмент уніфікації (наприклад, було ухвалено Регламент про пруденційні вимоги до кредитних установ та інвестиційних фірм, Регламент про вирішення спорів онлайн, у Регламент про європейських постачальників послуг краудфандингу для бізнесу тощо).

Ментух Н. та Шевчук О. визначають такі основні **принципи ефективного режиму захисту прав споживачів фінансових послуг у ЄС**:

1) одержання споживачем достатньої інформації для ухвалення поінформованих рішень під час купівлі фінансових послуг;

2) доступ споживачів до не затратних механізмів захисту в разі порушення умов договору про надання фінансових послуг фінансовою установою;

3) створення програм фінансової освіти для споживачів²⁷³.

До цих принципів, на наш погляд, потрібно додати ще **принцип участі споживачів фінансових послуг в ухваленні регуляторних рішень**. Відповідно до принципів належного врядування Європейська Комісія надає великого значення забезпеченню пропорційного представництва користувачів на всіх етапах розвитку своєї політики щодо фінансових послуг. Детальніше це питання розглянуто в підрозділі «Участь громадськості на етапі нормотворення у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг у ЄС» цього посібника. Додержання цього принципу забезпечує, що правове регулювання у сфері фінансових послуг здійс-

²⁷³ Ментух Н., Шевчук О. Захист прав споживачів фінансових послуг: досвід України та Європейського Союзу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : юридичні науки*. 2016. Випуск 1. Том 2. С. 58–62. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/8479/1/стаття10.pdf>.

нують з урахуванням інтересів споживачів фінансових послуг, і в цілому це сприяє забезпеченню стабільної роботи фінансового ринку.

Детальніше характеристику системи захисту прав споживачів фінансових послуг, побудовану з урахуванням зазначених принципів, охарактеризовано в наступному підрозділі посібника.

Контрольні питання

1 Які принципи захисту прав споживачів фінансових послуг були сформульовані Групою двадцяти (G20)?

2 Чому ризику споживача фінансових послуг потребують більшого захисту, ніж ризику фінансових посередників?

3 Які напрями у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг гармонізовані в ЄС?

4 Що входить до ефективного режиму захисту прав споживачів фінансових послуг у ЄС?

Питання для обговорення

Проаналізуйте Принципи захисту прав споживачів фінансових послуг, прийняті G20, та визначте, чи реалізовані вони в європейському та українському законодавстві.

G20 High-Level Principles on Financial Consumer Protection. URL: <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-markets/48892010.pdf>.

Питання для обговорення

Чому, на вашу думку, правове регулювання ринку фінансових послуг потребує врахування захисту прав та інтересів споживачів фінансових? Які особливості фінансових послуг порівняно з іншими видами господарювання це зумовлюють?

3.3 Загальна характеристика системи захисту прав споживачів фінансових послуг у Європейському Союзі

З огляду на те, що споживачам зазвичай бракує достатніх економічних, фінансових та юридичних знань, які б забезпечили рівність між клієнтом та фінансовою установою, захист їх прав набуває особливого значення²⁷⁴. Тобто діяльність держави спрямована на захист прав споживачів фінансових послуг повинна за допомогою комплексу заходів ліквідувати зазначену нерівність.

Захист прав споживачів фінансових послуг – це система законодавчих та регуляторних норм, що захищають споживача на всіх етапах його відносин із фінансовою установою²⁷⁵.

Сфера фінансових послуг характеризується особливостями, що зумовили ухвалення в ЄС спеціального законодавства, спрямованого на захист цієї категорії споживачів, що врегульовує функціонування окремих елементів, які разом забезпечують попередження порушення прав споживачів та їх захист.

Система захисту прав споживачів фінансових послуг у ЄС має такі складові:

- регулювання ринкової поведінки фінансових посередників;
- вимоги до реклами фінансових послуг;
- обов'язок фінансових посередників щодо передоговірного розкриття інформації;

²⁷⁴ Szustak G. Consumer protection as a premise to build trust in the financial service market. *Journal of Economics and Management*. 2014. № 16. P. 115. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/522314.pdf>.

²⁷⁵ Лобайчук О. Захист прав споживачів фінансових послуг. URL: <https://events.bank.gov.ua/nbuexpress/src/files/Захист%20прав%20споживачів.pdf>.

- права споживачів на післядоговірне обслуговування й надання інформації;
- чітке визначення кінцевої вартості послуг для споживачів застосування до порушників заходів впливу вповноваженими органами;
- вимоги до кваліфікації персоналу щодо роботи з клієнтами та фінансових посередників;
- вимоги до стилю (характеру) продажів – недопущення недобросовісної підприємницької практики;
- установлення вимог для надання фінансових інтернет-послуг;
- страхування збитків споживачів;
- урегулювання діяльності кредитних посередників;
- фінансову залученість;
- сприяння розвитку організацій із захисту прав споживачів;
- підвищення фінансової грамотності²⁷⁶.

Аналіз європейського законодавства, яке визначає засади функціонування елементів системи захисту прав споживачів фінансових послуг ЄС, дозволяє стверджувати, що вона функціонує досить ефективно, реагує на нові виклики та постійно вдосконалюється. Хоча деякі особливості цієї системи пов'язані з організацією внутрішнього ринку в ЄС та наданням транскордонних послуг, Україні можна орієнтуватися на в цілому позитивний досвід під час формування власної системи захисту прав споживачів фінансових послуг²⁷⁷.

²⁷⁶ Лобайчук О. Захист прав споживачів фінансових послуг. URL: <https://events.bank.gov.ua/nbuexpress/src/files/Захист%20прав%20споживачів.pdf>.

²⁷⁷ Плотнікова М. В., Швагер О. А. Характеристика окремих елементів системи захисту прав споживачів фінансових послуг в ЄС. *Законодавство України про фінансові послуги: питання адаптації до права Європейського Союзу*

Розглянемо дедалініше заріплення правом ЄС окремих найважливіших елементів цієї системи.

3.3.1 Недопущення недобросовісної підприємницької практики

Економічна конкуренція є важливим фактором існування ринкової економіки, тому в європейських державах сформувалася практика недопущення дій підприємців, які спотворюють конкуренцію та справляють негативний вплив на внутрішній ринок ЄС. Як зазначають учені-економісти, «в умовах трансформаційної економіки конкуренція стимулює розвиток ринку фінансового капіталу, змушує підтримувати високу ділову активність учасників, шукати нові перспективні напрямки розміщення капіталу з метою отримання прибутків і надприбутків»²⁷⁸. Правові засади недопущення недобросовісної практики гармонізовані на рівні ЄС відповідною директивою. Директива 2005/29/ЄС про недобросовісну комерційну практику від бізнесу до споживача на внутрішньому ринку²⁷⁹. Директива 2005/29/ЄС була ухвалена з метою сприяння належному функціонуванню внутрішнього ринку та досягненню високого рівня захисту споживачів шляхом наближення законів, нормативних актів

: матеріали науково-практичного круглого столу, м. Суми, 15 січня 2021 р. Суми : СумДУ, 2021. С. 79.

²⁷⁸ Алексеев Л. М. Ринок фінансового капіталу: становлення, проблеми, перспективи розвитку : монографія. Київ : Максимум; Тернопіль : Економічна думка, 2004. С. 24. URL: <http://library.wunu.edu.ua/files/EVD/ Proba.pdf>.

²⁷⁹ Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02005L0029-20220528>.

та адміністративних положень держав-членів щодо недобросовісної комерційної практики, яка завдає шкоди економічним інтересам споживачів.

Комерційну практику вважають *несправедливою*, якщо вона суперечить вимогам професійної обачності та істотно спотворює економічну поведінку пересічного споживача, яка:

– вводить в оману пересічного споживача (це можуть бути як дії, що прямо вводять в оману, так і упушення важливої інформації, яке не дає можливості пересічному споживачу прийняти зважене рішення);

– є агресивною (якщо її здійснюють шляхом переслідування, примусу, зокрема із застосуванням фізичної сили, чи неправомірного впливу вона значно погіршує або може завдати значної шкоди свободі вибору чи поведінки середнього споживача щодо продукту й тим самим спонукає його або може змусити його прийняти рішення про угоду, яке він не прийняв би інакше).

Директиву 2005/29/ЄС застосовують до, під час та після того, як транзакція відбулася, тобто на рекламному, додоговірному й договірному етапах та пізніше.

Держави-члени забезпечують наявність адекватних та ефективних засобів для боротьби з недобросовісною комерційною практикою з метою забезпечення додержання положень цієї Директиви в інтересах споживачів. *Такі засоби повинні містити правові положення, відповідно до яких осіб чи організації, які відповідно до національного законодавства вважають такими, що мають законний інтерес у боротьбі з недобросовісною комерційною практикою, зокрема конкурентів, можуть:*

а) уживати судових заходів проти такої недобросовісної комерційної практики;

б) подавати такі недобросовісні комерційні практики до адміністративного органу, уповноваженого вирішувати скарги або ініціювати відповідне судове провадження.

Директива передбачає, що держави-члени повинні наділити суди або адміністративні органи повноваженнями вживати зазначених заходів шляхом або надання наказу про припинення такої нечесної комерційної практики, або заборони практики, яка є неминучою. Держави-члени вправі визначити тимчасовими чи остаточними повинні бути такі рішення, проте якщо їх ухвалюють адміністративні органи, то вони повинні бути обґрунтованими та мати можливість судового оскарження.

Отже, у ЄС встановлено загальний механізм припинення та попередження недобросовісної підприємницької практики, що заважає споживачам зробити усвідомлений та обґрунтований вибір. Також потрібно зазначити, що відповідно до статті 3(9) Директиви 2005/29 щодо для дистанційних фінансових послуг держави-члени можуть встановлювати вимоги, які є більш обмежувальними або директивними. Так, згідно з положеннями статті 15 Директиви 2002/65/ЄС²⁸⁰ несправедливою умовою є будь-яке договірне положення або умова, яка передбачає, що на споживача покладено тягар доведення додержання постачальником усіх або частини зобов'язань, покладених на нього у зв'язку з дистанційним наданням фінансових послуг.

²⁸⁰ Directive 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council of 23 September 2002 concerning the distance marketing of consumer financial services and amending Council Directive 90/619/EEC and Directives 97/7/EC and 98/27/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32002L0065>.

3.3.2 Переддоговірне розкриття інформації фінансовою установою

У сучасних умовах фінансові послуги стають усе більш складними для звичайного споживача, а також створюють серйозні ризики для фінансових інтересів споживача, тому існує потреба закріплення додаткових обов'язків постачальника цих послуг, які допоможуть споживачеві прийняти зважене та ефективне для себе рішення. З огляду на особливості поведінки споживачів фінансових послуг, які не завжди мають належний рівень фінансової грамотності та готові ухвалювати раціональні рішення, до системи захисту споживачів фінансових послуг включені додаткові повноваження на етапі до її одержання.

Дослідники називають це заходами, спрямованими на усунення інформаційної асиметрії, зокрема це стосується зобов'язання фінансових установ надавати більше інформації своїм клієнтам, щоб вони могли ознайомитися з діяльністю установи, фінансовими продуктами та послугами, які вона пропонує, правами та обов'язками сторін угоди, ризиком, пов'язаним з операцією, а також фінансовими результатами діяльності, порівняти пропозиції різних конкурентів. Зазначені заходи покликані зменшити ризик прийняття клієнтами необґрунтованих рішень²⁸¹.

Проаналізуємо європейські стандарти захисту прав споживачів фінансових послуг у питанні розкриття переддоговірної інформації для споживачів фінансових послуг.

Насамперед потрібно звернутися до відносин споживчого кредитування. На розвиток положень Директиви 2005/29/ЄС була ухвалена Директива 2008/48/ЄС Європей-

²⁸¹ Szustak G. Consumer protection as a premise to build trust in the financial service market. *Journal of Economics and Management*. 2014. № 16. P. 119–124. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/522314.pdf>.

ського Парламенту та Ради від 23 квітня 2008 року про кредитні угоди для споживачів та про скасування Директиви Ради 87/102/ЄЕС (CCD)²⁸². Цей документ регламентує права споживачів фінансових послуг на доконтрактній стадії, а також на стадії виконання кредитної угоди. Зокрема, CCD повністю гармонізує по всьому ЄС таке:

- елементи загальної вартості кредиту для споживача (ст. 3 (g));
- методологію, що використовують для розрахунку річної процентної ставки (ст. 19 та додаток I);
- зобов'язання щодо розкриття іншої відповідної інформації, яка повинна бути надана споживачеві (глава II містить положення про договірну практику для кредитних угод, що стосуються розкриття інформації для споживача перед укладанням договору та вимоги до рекламної інформації).

У статті 5 Директиви 2008/48/ЄС установлений *обов'язок кредитних установ належно надати споживачеві інформацію*, що дозволить йому порівняти різні пропозиції для прийняття обґрунтованого рішення щодо укладення кредитного договору.

Таку інформацію на папері або на іншому довговічному носії надають за допомогою ***стандартної європейської форми інформації про споживчий кредит*** (Додаток II до Директиви). До стандартної інформації належить інформація про кредитора / кредитного посередника та його контактні дані, а також докладна характеристика основних ознак кредитного продукту, вартість кредиту, окремі правові аспекти, наприклад, право на відмову та додаткова інформація в разі дистанційного маркетингу фінансових послуг.

²⁸² Directive 2008/48/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on credit agreements for consumers and repealing Council Directive 87/102/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02008L0048-20190726>.

Якщо угоду було укладено на прохання споживача з використанням засобів дистанційного зв'язку, які не дозволяють надати зазначену інформацію, кредитор повинен надати споживачеві повну переддоговірну інформацію за допомогою форми Стандартної європейської інформації про споживчий кредит одразу після укладення кредитної угоди.

Крім стандартної європейської інформації про споживчий кредит за запитом споживачеві, із яким кредитодавець бажає укласти кредитний договір, безкоштовно надають копію проєкту кредитного договору.

У статті 6 цієї Директиви визначені особливості надання переддоговірної інформації для укладання *окремих видів кредитних договорів*, зокрема з умовами овердрафту.

Якщо послуги споживчого кредитування надають через кредитних посередників, то обов'язок надати стандартну європейську інформацію про споживчий кредит покладено на кредитора, а не на посередника.

Директивою 2014/17/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 4 лютого 2014 року про *кредитні угоди для споживачів щодо житлової нерухомості* також у статті 14 встановлено обов'язок постачальника послуг надати споживачеві переддоговірну інформацію, також держави-члени повинні визначити проміжок часу впродовж якого споживач матиме достатньо часу, щоб порівняти пропозиції, оцінити їх наслідки та прийняти обґрунтоване рішення.²⁸³

Необхідно відзначити, що надавати споживачеві персоналізовану переддоговірну інформацію для укладення кредитного договору, повинен кредитор і, якщо це застосовно, кредитний посередник або призначений представник.

²⁸³ Consolidated text: Directive 2014/17/EU of the European Parliament and of the Council of 4 February 2014 on credit agreements for consumers relating to residential immovable property and amending Directives 2008/48/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010 (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02014L0017-20180101&qid=1685202944339>.

Можна відзначити таку особливість реалізації права споживача одержати переддоговірну інформацію для кредитних угод як обов'язок кредитора надати *адекватні пояснення* (ст. 16 Директиви 2014/17/ЄС та ст. 5(6) Директиви 2008/48/ЄС). Законодавство держав-членів повинно закріпити обов'язок кредиторів та, якщо це застосовно, кредитних посередників або призначених представників надавали адекватні пояснення споживачеві щодо запропонованих кредитних договорів та будь-яких допоміжних послуг, щоб дати споживачеві можливість оцінити, чи пропонуються кредитні угоди та допоміжні послуги адаптовані до його потреб і фінансового становища. Крім вже згаданої переддоговірної інформації для укладання кредитних угод щодо житлової нерухомості потрібно пояснити основні характеристики запропонованого кредитного продукту, конкретний вплив, який запропоновані продукти можуть мати на споживача, зокрема наслідки несплати споживачем, і якщо допоміжні послуги об'єднані з кредитною угодою, чи можна розірвати кожен компонент пакету окремо та наслідки цього для споживача.

Потрібно відзначити, що на доконтрактній стадії у відносинах кредитування, крім права споживача на одержання відповідної інформації, встановлено *обов'язок кредитодавця оцінити кредитоспроможність споживача* (це передбачено як у Директиві 2008/48/ЄС, так і в Директиві 2014/17/ЄС). Оцінювання кредитоспроможності здійснюють на основі достатньої інформації в разі необхідності отриманої від споживача та в разі необхідності на основі звернення до баз даних кредитних історій.

Для відносин у *сфері страхування* також передбачено надання відповідної інформації споживачеві страхових послуг, визначених у Директиві 2009/138/ЄС Європейського парламенту та Ради від 25 листопада 2009 року про початок і ведення діяльності у сфері страхування й перестраховування

(Solvency II)²⁸⁴. Так, відповідно до положень статей 183–186 цієї директиви встановлено *обов'язок страхового посередника надати інформацію власникові страхового поліса* (обсяг інформації відрізняється якщо це страхування життя або інший вид страхування).

Для страхування життя – перелік містить значний обсяг інформації. Крім інформації про надавача послуг та його фінансовий стан *стосовно зобов'язання*, повинна бути надана така інформація: а) визначення кожної вигоди й кожного вибору; б) термін договору; в) засоби припинення договору; г) засоби сплати премій і тривалість платежів; г) засоби обчислення й розподілення бонусів; д) визначення залишку й сплаченої вартості та міра, до якої вони є гарантованими; е) інформація щодо премій за кожною вигодою, як основною, так і додатковою, де це належно; є) для страхових полісів, пов'язаних із пайовим трастом, визначення паїв до яких прив'язані вигоди; ж) визначення природи основних активів для полісів, пов'язаних із пайовими трастами; з) заходи щодо застосування періоду обдумування та переговорів; і) загальна інформація щодо податкових питань, що стосуються певного виду полісу; к) заходи опрацювання скарг щодо договорів власників страхових полісів, застрахованих осіб або бенефіціаріїв, зокрема за необхідності, існування відділу скарг, не порушуючи права власника страхового полісу вдатися до судового розгляду; л) законодавство, застосовне до договору, де сторони не мають вільного вибору або, де сторони вільні обирати застосовне законодавство, закон, який пропонує вибрати організація, що займається страхуванням життя.

²⁸⁴ Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32009L0138>.

Щодо інших видів страхування передбачене надання інформації щодо: законодавства, яке застосовують до договору, де сторони не мають вільного вибору; факт, що сторони є вільними у виборі застосовного законодавства й законодавство, яке пропонує вибрати страхувальник.

Страхова організація також повинна проінформувати власника страхового полісу про заходи щодо опрацювання скарг власників страхових полісів, зокрема залежно від конкретного випадку, існування відділу скарг, не порушуючи права власника страхового полісу удатися до судового розгляду; про державу-члена, у якій знаходиться головний офіс або філія, із якою буде укладено договір.

У сфері *надання інвестиційних послуг* Розділ 2 Директиви 2014/65/ЄС присвячений захисту прав споживачів, зокрема встановлюючи обов'язок фінансових посередників надавати інвесторам інформацію щодо інвестиційної фірми, її послуг, фінансових інструментів і запропонованих інвестиційних стратегій, місць виконання та всіх витрат і відповідних зборів²⁸⁵. Водночас інформація про всі витрати та збори, зокрема витрати та збори у зв'язку з інвестиційною послугою та фінансовим інструментом, не викликані виникненням основного ринкового ризику, повинна бути зведена, щоб дозволити клієнтові зрозуміти загальну вартість, а також кумулятивний вплив на повернення інвестицій, а за бажанням клієнта має бути надано розбивку за статтями. У відповідних випадках таку інформацію потрібно надавати клієнтові на регулярній основі принаймні раз на рік упродовж терміну інвестиції. Таку інформацію потрібно надавати роздільним клієнтам у зрозумілій формі так, щоб кліє-

²⁸⁵ Consolidated text: Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU (recast) (Text with EEA relevance)Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02014L0065-20230323&qid=1685202697040>.

нти або потенційні клієнти могли розуміти характер і ризики інвестиційної послуги та конкретного типу фінансового інструменту, який пропонується, а отже, приймати інвестиційні рішення на основі інформації.

Окремо в ЄС гармонізовані питання щодо переддоговірного розкриття інформації під час надання *дистанційних фінансових послуг*, що детальніше буде розглянуто у відповідному підрозділі нижче.

Підбиваючи підсумки, можна зазначити, що переддоговірне розкриття інформації створює можливість споживачів, які є непрофесійними учасниками фондового ринку, зрозуміти юридичні наслідки укладання відповідних договорів та оцінити для себе ефективність їх укладання. Гармонізація цього питання у ЄС дозволяє на однакових умовах конкурувати фінансовим установам на внутрішньому ринку та сприяє захисту прав споживачів.

3.3.3 Інформація про кінцеву вартість послуг для споживача

Відповідно до параграфу (g) статті 3 Директиви 2008/48/ЄС визначається ***загальна вартість кредиту для споживача*** – це всі витрати, зокрема відсотки, комісійні, податки та будь-який інший вид зборів, які споживач повинен сплатити у зв'язку з кредитним договором і які відомі кредитору, за винятком нотаріальні витрати; витрати на допоміжні послуги, пов'язані з кредитним договором, зокрема страхові внески, також передбачені, якщо, крім того, укладення договору про надання послуг є обов'язковим для того, щоб одержати кредит або одержати його на умовах, що продаються.

Щодо *іпотечних кредитів* аналогічні положення щодо визначення загальної вартості кредиту містяться в Директиві 2014/17/ЄС року про кредитні угоди для споживачів щодо житлової нерухомості²⁸⁶. У пункті 13 статті 4 цієї Директиви визначається, що «Загальна вартість кредиту для споживача» означає загальну вартість кредиту для споживача, як визначено в пункті (g) статті 3 Директиви 2008/48/ЄС, зокрема вартість оцінювання майна, якщо воно необхідно для отримання кредиту, але без урахування реєстраційних зборів за перехід права власності на нерухоме майно. Вона не передбачає будь-яких платежів, що сплачує споживач за невиконання зобов'язань, викладених у кредитному договорі.

Важливим елементом визначення загальної вартості кредиту є порядок *розрахунок річної процентної ставки нарахування* (ст. 19 Директиви 2008/48/ЄС). *Річну процентну ставку нарахування*, що дорівнює на річній основі теперішній вартості всіх зобов'язань (вибірки, погашення та нарахування), майбутніх або існуючих, погоджених кредитором та споживачем, розраховують відповідно до математичної формули, наведеної в частині I додатка I цієї Директиви.

Обов'язок кредитної установи визначити загальну вартість кредиту для споживача та річну процентну ставку створює передумови для усвідомленого ухвалення рішення споживачем про необхідність укладення кредитного договору, тому що споживач має можливість порівняти пропозиції різних кредиторів та обрати потрібний варіант.

Щодо *платіжних послуг*, регулювання яких здійснюється відповідно до положень Директиви

²⁸⁶ Directive 2014/17/EU of the European Parliament and of the Council of 4 February 2014 on credit agreements for consumers relating to residential immovable property and amending Directives 2008/48/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02014L0017-20180101&qid=1680685851127>.

2015/2366/ЄС²⁸⁷, передбачено, що сторона, яка пропонує платникові послугу з конвертації валюти, повинна повідомити платника про всі збори, а також про обмінний курс, який буде використаний для конвертації платіжної операції. На цій підставі платник погоджується на послугу з конвертації валюти (ст. 59 Директиви). Стосовно інформації про додаткові збори або знижки в статті 60 цієї Директиви передбачено, що одержувач інформує платника до ініціювання платіжної операції про це. Якщо за використання певного платіжного інструмента постачальник платіжних послуг або інша сторона, що бере участь у транзакції, вимагає плату, він повинен повідомити про це користувача платіжних послуг до ініціювання платіжної операції. Відповідно платник буде зобов'язаний сплачувати згадані збори лише в тому разі, якщо їх повний розмір був відомий до ініціювання платіжної операції.

У сфері надання *інвестиційних послуг* Розділом 3 Директиви 2014/65/ЄС також визначені загальні положення щодо забезпечення захисту інвесторів. Зокрема в статті 24(4) Директиви визначено, що інвестиційна фірма повинна надавати клієнтові зведену інформацію про всі витрати та збори, зокрема витрати й збори у зв'язку з інвестиційною послугою та фінансовим інструментом, які не спричинені виникненням основного ринкового ризику. Надання цієї інформації дозволяє клієнтові зрозуміти загальну вартість, а також кумулятивний вплив на повернення інвестицій, а за бажанням клієнта інвестиційна фірма повинна надати розбивку за статтями.

²⁸⁷ Consolidated text: Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02015L2366-20151223>.

Інформація про кінцеву вартість послуг є важливим чинником для зваженого ухвалення рішення про необхідність та доступність цієї послуги для споживача.

3.3.4 Вимоги до реклами фінансових послуг

Споживачі дізнаються про умови надання окремих видів фінансових послуг чи про діяльність різноманітних фінансових посередників здебільшого з реклами цих послуг. Як зазначено в літературі, фінансові установи, прагнучи підвищити результативність реклами своїх послуг, застосовують спеціальні маркетингові методи впливу на споживача. Зокрема реклама може замовчувати або некоректно подавати деякі умови кредитного договору, у результаті створюючи хибне уявлення про фінансові послуги²⁸⁸. Тому зміст реклами фінансових послуг повинен належно відображати справжні умови їх надання, попереджаючи введення в оману споживачів та надаючи їх можливість усвідомлено підійти до обрання постачальника фінансових послуг. Для вирішення цього питання європейське законодавство гармонізує вимоги до реклами фінансових послуг.

Насамперед, потрібно звернутися до статті 4 Директиви 2008/48/ЄС, у якій установлено вимогу, що **будь-яка реклама щодо кредитних договорів**, яка вказує процентну ставку або будь-які цифри, що стосуються вартості кредиту для споживача, повинна включати стандартну інформацію.

²⁸⁸ Гресь Н. М. Захист прав споживачів від неналежної реклами у сфері фінансових послуг. *Законодавство України про фінансові послуги: питання адаптації до права Європейського Союзу* : матеріали науково-практичного круглого столу (м. Суми, 15 січня 2021 р.). Суми : СумДУ, 2021. С. 40. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/82635>.

У стандартній інформації на чіткому, стислому та чіткому вигляді *за допомогою репрезентативного прикладу* зазначено:

- ставку запозичення, фіксовану або змінну, або обидві, разом із подробицями будь-яких витрат, включених до загальної вартості кредиту для споживача;
- загальна сума кредиту;
- річна процентна ставка нарахування, а в разі укладання кредитного договору у формі овердрафту держави-члени можуть вирішити, що не потрібно надавати річну процентну ставку нарахування;
- якщо це можливо, тривалість дії кредитного договору;
- у випадку кредиту у формі відстрочки платежу за конкретний товар чи послугу – готівкова ціна та сума будь-якого авансового платежу;
- якщо застосовно, загальну суму, що сплачує споживач, та суму розстрочки.

У статті 11 Директиви 2014/17/ЄС передбачено обсяг інформації, яку потрібно включати в рекламу *про кредитні угоди для споживачів щодо житлової нерухомості*²⁸⁹. Так, держави-члени повинні забезпечити, щоб будь-яка реклама щодо кредитних угод, яка вказує процентну ставку або будь-які цифри, що стосуються вартості кредиту для споживача, містила стандартну інформацію.

Стандартна інформація повинна чітко, коротко та помітно вказувати:

- а) особу кредитора або у відповідних ситуаціях кредитного посередника чи призначеного представника;

²⁸⁹ Consolidated text: Directive 2014/17/EU of the European Parliament and of the Council of 4 February 2014 on credit agreements for consumers relating to residential immovable property and amending Directives 2008/48/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010 (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02014L0017-20180101&qid=1685202944339>.

б) якщо застосовно, що кредитна угода буде забезпечена іпотекою або іншим подібним забезпеченням, яке зазвичай використовуване в державі-члені щодо житлової нерухомості, або правом, пов'язаним із житловою нерухомістю;

в) ставка позики із зазначенням того, чи є вона фіксованою, чи змінною, чи комбінацією обох, разом із відомостями про будь-які комісії, включені до загальної вартості кредиту для споживача;

г) загальна сума кредиту;

г) розрахунок річної процентної ставки, що повинен бути включеним до реклами принаймні так само помітно, як будь-яка процентна ставка;

д) якщо застосовно, тривалість кредитної угоди;

е) якщо застосовно, сума платежів;

є) якщо застосовно, загальна сума, яку повинен сплатити споживач;

ж) якщо застосовно, кількість платежів;

з) у відповідних випадках попередження про те, що можливі коливання обмінного курсу можуть вплинути на суму, яку повинен сплатити споживач.

У статті 156 2009/138/ЄС Директиви про започаткування та ведення діяльності зі страхування та перестраховування (Solvency II) правила щодо реклами відсилають до законодавства держав-членів. Так, страхові компанії з головними офісами в державах-членах можуть рекламувати свої послуги за допомогою всіх доступних засобів комунікації в державі-члені, що приймає, за умови додержання правил, що регулюють форму та зміст такої реклами, прийнятих в інтересах загального блага.

Додержання зазначених вимог щодо змісту рекламної інформації є обов'язком фінансових установ, який дозволяє попередити введення в оману споживачів та сприяє

усвідомленому ставленню до одержання фінансових послуг.

3.3.5 Права споживачів під час дії договору

З огляду на те, що споживач та фінансова установа не мають рівних фінансових та організаційних можливостей для використання загальних юридичних механізмів захисту своїм правам, права споживача на доконтрактній стадії доповнені додатковими правами під час дії договору з початальним фінансових послуг.

Насамперед потрібно звернутися до прав споживачів під час укладання кредитних договорів. Так, у статті 14 Директиви 2008/48/ЄС закріплено *право споживача відмовитися від кредитного договору* без пояснення причин упродовж 14 календарних днів. Отже, споживачу забезпечено можливість усвідомлено проаналізувати положення контракту, визначити всі юридичні та фінансові наслідки його укладання та відмовитися в разі не вигідних для себе умов. Звісно, споживач повинен сплатити кредитором капітал і відсотки, нараховані на нього з дати використання кредиту до дати погашення капіталу, без будь-якої необґрунтованої затримки та не пізніше ніж через 30 календарних днів після відправлення ним кредитором повідомлення про відкликання. Директива передбачає виняток із цього права: якщо договір за законом оформлюють через послуги нотаріуса, який відповідає за те, щоб споживач одержав переддоговірну інформацію та текст кредитного договору відповідав установленим вимогам, то національне законодавство може передбачати неможливість реалізації права споживача на відмову. Але зрештою в цьому разі гарантом додержання прав споживача є професійна і незалежна участь нотаріуса.

У статті 16 Директиви 2008/48/ЄС закріплює *право на дострокове погашення кредиту*. Споживач має право в будь-який час повністю або частково виконати свої зобов'язання за кредитним договором. У таких випадках він має право на зменшення загальної вартості кредиту, таке зменшення складається з відсотків і витрат за решту строку дії договору. У цій статті передбачене також право кредитора на справедливую та об'єктивно виправдану компенсацію, що не повинна перевищувати 1 % (або 0,5 % якщо менше року залишилося до строку виконання зобов'язання), якщо сума дострокового погашення перевищує поріг, визначений національним законодавством (не більше 10 000 євро).

Ще одним додатковим правом споживача під час укладання кредитного договору Директива 2008/48/ЄС є *право розірвати безстроковий кредитний договір* (ст. 13). Споживач може здійснити типове розірвання безстрокового кредитного договору безкоштовно в будь-який час, якщо сторони не домовилися про строк повідомлення (такий строк не може перевищувати одного місяця). Якщо це погоджено в кредитному договорі, кредитодавець може здійснити типове розірвання безстрокового кредитного договору, повідомивши споживача щонайменше за два місяці на папері або на іншому тривалому носії.

Відповідно до статті 27 Директиви 2014/17/ЄС про *кредитні угоди для споживачів щодо житлової нерухомості* споживачеві потрібно належно надавати *інформацію про зміну кредитної ставки*. Так, кредитор повинен інформувати споживача про будь-яку зміну ставки позики на папері чи іншому тривалому носії до того, як зміна набуде чинності. Інформація повинна принаймні вказувати суму платежів, які повинні бути здійснені після того, як нова ставка запозичення набуде чинності, а в разі, коли кількість або частота платежів змінюється, їх подробиці. Держави-члени

можуть дозволити визначити в кредитному договорі, що інформація про зміну ставки може надаватися періодично. У цій статті також визначені особливості інформування споживача в разі зміни ставки позики, установлені на підставі аукціону на ринках капіталу.

Відповідно до статті 185 Директиви 2009/138/ЄС про початок і ведення діяльності у сфері страхування й перестраховування (Solvency II)²⁹⁰ споживачеві повинна бути надана *спеціальна інформація* для забезпечення належного розуміння ризиків, що становлять основу договору, які бере на себе власник страхового полісу. *Упродовж дії договору **власника страхового полісу** необхідно інформувати про будь-які зміни*, що стосуються такої інформації: а) умов полісу, як загальні, так і спеціальні; б) назви організації, що займається страхуванням життя, її юридичну форму або адресу головного офісу й за необхідності філії, що укладає договір; в) способи сплати страхових внесків та тривалість виплат; г) способи розрахунку та розподілення премій; ґ) вказівку на цінності, що підлягають поверненню та виплаті, а також ступінь їх гарантованості; д) інформацію про страхові внески за кожною виплатою, як основною, так і додатковою, де це доречно; е) для полісів, прив'язаних до одиниць, визначення одиниць, до яких прив'язані виплати; є) вказівку на характер базових активів для програм, що передбачають виплати з прив'язкою до одиниці; ж) механізми застосування періоду заспокоєння; з) щорічно, інформацію щодо стану бонусів.

Якщо у зв'язку з пропозицією або укладенням договору страхування життя страховик надає цифри, що стосуються суми потенційних виплат, що перевищують узгоджені

²⁹⁰ Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32009L0138>.

в договорі виплати, страховик повинен надати власникові поліса зразок розрахунку, згідно з яким потенційний термін погашення оплати встановлено із застосуванням бази для розрахунку премії з використанням трьох різних процентних ставок. Це не стосується строкового страхування та контрактів. Страховик повинен чітко та зрозуміло повідомити страхувальника про те, що зразок розрахунку є лише моделлю обчислення, заснованою на умовних припущеннях, і що страхувальник не повинен виводити жодних договірних вимог зі зразка розрахунку.

У разі страхування з участю в прибутку страховик щорічно інформує страхувальника в письмовій формі про стан вимог страхувальника, що передбачає участь у прибутку. Крім того, якщо страховик надав цифри щодо потенційного майбутнього розвитку участі в прибутку, страховик повинен повідомити страхувальника про відмінності між фактичним розвитком та початковими даними.

Зазначену інформацію страховик надає чітко та точно, у письмовій формі, офіційною мовою держави-члена зобов'язання (за вимогою власника поліса, якщо законодавство держави-члена це дозволяє, інформація може бути надана іншою мовою).

Директивою 2009/138/ЄС також передбачено, що держави-члени повинні передбачити право анулювання договору страхування страхувальниками, в разі укладання індивідуального договору страхування життя, яким можна скористатися в період від 14 до 30 дня з моменту, коли страхувальник був поінформований про укладення договору (ст. 186). Право анулювати договір не поширюється на ситуації, коли договір укладено менше ніж на 6 місяців або якщо через статус страхувальника або обставини, за яких укладено договір, він не потребує особливого захисту. Здій-

снівши повідомлення про анулювання договору страхувальник звільняється від будь-яких майбутніх зобов'язань, що випливають із договору.

У сфері надання **інвестиційних послуг** для захисту прав роздрібних інвесторів (фізичні особи, які не мають достатніх професійних знань) на контрактній стадії відносин також передбачені додаткові інформаційні обов'язки інвестиційних фірм. Зокрема в частині 4 статті 24 Директиви 2014/65/ЄС передбачено, що крім розрахунку загальної вартості послуг, інформацію про всі витрати та збори потрібно надавати клієнтові не лише перед укладанням договору, але й на регулярній основі принаймні раз на рік упродовж терміну інвестиції. У статті 25 Директиви 2014/65/ЄС закріплено обов'язок інвестиційної фірми надавати клієнтові адекватні звіти про надану послугу на тривалому носії. Ці звіти повинні містити періодичні повідомлення для клієнтів з огляду на тип і складність залучених фінансових інструментів і характер послуг, що надають клієнтові, і повинні передбачати (де це можливо) витрати, пов'язані з транзакціями та послугами, здійснювані від імені клієнта. Якщо інвестиційна компанія забезпечує управління портфелем або повідомила клієнта, що вона проводитиме періодичне оцінювання придатності, періодичний звіт повинен містити оновлену заяву про те, як інвестиція відповідає перевагам клієнта, цілям та іншим характеристикам роздрібного клієнта.

Щодо інформаційних обов'язків постачальників **платіжних послуг** потрібно звернутися до положень статті 106 Директиви 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку²⁹¹. Так, обов'язок інформування спо-

²⁹¹ Consolidated text: Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation

живачів про їхні права у цій сфері дещо відрізняється. Зокрема, обов'язок повідомити споживачів про особливості платіжних послуг покладено на Комісію, яка до 2018 року повинна була підготувати зручну для користувача електронну брошуру²⁹², у якій у чіткій та зрозумілій формі перелічено права споживачів, передбачені цією Директивою та відповідним законодавством ЄС. Після чого Комісія, Європейська асоціація постачальників платіжних послуг та компетентні органи повинні були забезпечити, щоб ця брошура була легкодоступною на їхніх відповідних веб-сайтах. Постачальники платіжних послуг повинні забезпечити доступність брошури на своїх вебсайтах, якщо такі існують, а також на паперових носіях у своїх філіях, агентах та організаціях, яким вони передають свою діяльність на аутсорсинг. Водночас постачальники платіжних послуг не повинні стягувати плату зі своїх клієнтів за надання цієї брошури. Стосовно осіб з обмеженими можливостями зазначені положення застосовують із використанням відповідних альтернативних засобів, що дозволяють надавати інформацію в доступному форматі.

Щодо надання *платіжних послуг* обов'язки постачальника послуг на контрактній стадії визначені в Директиві 2015/2366/ЄС. Зокрема в ст. 56 Директиви закріплено, яку інформацію повинен надати постачальник послуг перед здійсненням ініційованої платником індивідуальної платіжної операції, якщо між ними було укладено рамковий договір. Постачальник платіжних послуг повинен на запит платника щодо цієї конкретної платіжної операції надати чітку інформацію про все нижчезазначене: а) максимальний час

(EU) No 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02015L2366-20151223>.

²⁹² Your Rights when Making Payments in Europe. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2019-09/leaflet-your-rights-payments-eu_en.pdf.

виконання, б) збори, що підлягають сплаті платником, в) де це застосовно, розбивку сум будь-яких платежів.

У статті 57 Директиви 2015/2366/ЄС закріплено право споживача на одержання без невиправленої затримки інформації за окремими платіжними операціями після їх проведення. Рамкова угода між платником та постачальником повинна передбачати умову про те, що платник може вимагати надання цієї інформації періодично принаймні один раз на місяць безкоштовно та в узгоджений спосіб, який дозволяє платнику зберігати та відтворювати інформацію в незмінному вигляді. Аналогічне право на інформацію за окремими платіжними операціями після їх виконання Директива передбачає й для одержувача (ст. 58).

Загалом установлення обов'язків постачальників фінансових послуг надавати необхідну інформацію споживачам під час дії договору вирівнює можливості застосування різноманітних загальних механізмів захисту порушених прав.

3.3.6 Нагляд за ринковою поведінкою фінансових установ

У зв'язку з тим, що фінансові послуги – це сфера, ефективно регулювання якої є дуже важливим як для добробуту споживачів, так і для самих фінансових установ та економіки в цілому, то потрібно забезпечити, два таких моменти:

– по-перше, щоб споживачі були добре поінформовані про продукти та послуги, які вони купують;

– по-друге, щоб фінансові установи справедливо ставилися до споживачів²⁹³.

Потрібно погодитися, що сектору фінансових послуг України притаманна наявність великої кількості недобросовісних учасників ринку. Відповідно регулятори впливають на поведінку учасників, щоб зміцнити фактори, що впливають на ринкову поведінку та створити стабільну, справедливу та надійну фінансову екосистему для споживачів²⁹⁴.

У системі регулювання фінансового ринку кожної країни економісти виділяють три самостійних напрями: 1) пруденційний нагляд; 2) забезпечення фінансової стабільності; 3) регулювання ринкової поведінки учасників фінансового ринку. Водночас різні юрисдикції використовують неоднакові терміни для позначення останнього поняття: «ведення ділового регулювання» (conduct of business regulation), «регулювання ринкової поведінки» (market conduct regulation), «регулювання роздрібної торгівлі» (retail regulation)²⁹⁵.

У 2016 році з метою надання рекомендацій для політиків щодо розроблення та імплементації належної ринкової поведінки нагляду за діяльністю постачальників фінансових послуг Альянс із фінансової інклюзії (AFI) підготував

²⁹³ Овдій Ю. Регулювання ринкової поведінки учасників фінансового ринку: міжнародний досвід та поточний стан в Україні. *Сайт експертних оцінок співробітників Національного банку України*. URL: https://expla.bank.gov.ua/expla/news_0076.html.

²⁹⁴ Мостовенко Н. А., Парейчук І. О. Особливості ринкової поведінки учасників фінансового сектору. *Детермінанти та імперативи розвитку фінансової архітектури України*: збірник матеріалів міжн. наук.-прак. інтернет-конференції (22 квітня 2021 р, м. Луцьк). С. 141–142. URL: https://www.researchgate.net/profile/Vadym-Polishchuk/publication/356459262_Vpliv_globalizacii_na_cifrovizaciu_finansovih_innovacij_v_Ukraini/links/619caaa133068c54fa5133314/Vpliv-globalizacii-na-cifrovizaciu-finansovih-innovacij-v-Ukraini.pdf#page=141.

²⁹⁵ Овдій Ю. Регулювання ринкової поведінки учасників фінансового ринку: міжнародний досвід та поточний стан в Україні. *Сайт експертних оцінок співробітників Національного банку України*. URL: https://expla.bank.gov.ua/expla/news_0076.html.

Керівні принципи «Нагляд за ринковою поведінкою за надавачами фінансових послуг. Система нагляду на основі оцінки ризиків». У цьому документі *ринкову поведінку постачальників фінансових послуг* визначають як спосіб, у який постачальник розробляє свої продукти й послуги та керує своїми відносинами з клієнтами й громадськістю, зокрема використання посередників (представників або агентів)²⁹⁶.

У цих Керівних принципах визначено, що на ринкову поведінку впливає багато факторів, серед яких визначено: *по-перше*, інституційні межі – законодавство, інфраструктура та інституції; *по-друге*, фактори з боку пропозиції – усталена організаційна культура, найкращі практики та поведінка постачальників фінансових послуг; *по-третє*, фактори попиту – очікування споживачів, їх довіра та фінансова спроможність. Органи фінансового нагляду впливають на ринкову поведінку постачальників, захищаючи громадськість від недобросовісної ринкової практики, устанавлюючи вимоги та здійснюючи нагляд за виходом постачальників на ринок, їх діяльністю на ринку та виходом із нього за допомогою ліцензування, моніторингу перевірок на місцях та інших наглядових процесів. У сукупності ці регуляторні практики становлять регулювання та нагляд за ринковою поведінкою²⁹⁷.

Розширення діяльності фінансових установ по всій території ЄС обумовило взаємозалежність інституцій, що

²⁹⁶ Market Conduct Supervision of Financial Services Providers a Risk-Based Supervision Framework. Guideline Note No.21. August 2016. P. 4. URL: [https://www.afi-global.org/wp-content/uploads/publications/2016-08/Guideline %20Note-21%20CEMC-RiskBased.pdf](https://www.afi-global.org/wp-content/uploads/publications/2016-08/Guideline%20Note-21%20CEMC-RiskBased.pdf).

²⁹⁷ Market Conduct Supervision of Financial Services Providers a Risk-Based Supervision Framework. Guideline Note No.21. August 2016. P. 4. URL: <https://www.afi-global.org/wp-content/uploads/publications/2016-08/Guideline%20Note-21%20CEMC-RiskBased.pdf>.

працюють на окремих сегментах фінансового ринку, що разом із фінансовою кризою 2007–2008 рр. обумовило проведення реформування механізмів регулювання фінансових ринків в ЄС²⁹⁸.

Реформа системи фінансового регулювання й нагляду в ЄС була спрямована на забезпечення нагляду та контролю за діяльністю на фінансових ринках у цілому для виявлення системних ризиків задовго до того, як вони стануть загрозою. У результаті реформування була створена *Європейська система фінансового нагляду (European System of Financial Supervisor, ESFS)*.

Після світової фінансової кризи існує консенсус щодо необхідності більшої співпраці на міжнародному та європейському рівнях щодо регулювання та нагляду за фінансовими установами. У ЄС це призвело до створення *Єдиного наглядового механізму (SSM)* та європейських наглядових органів *EBA, ESMA та EIOPA* та, зрештою, формування нового механізму захисту прав споживачів фінансових послуг. Детальніше діяльність європейських органів нагляду була охарактеризована в розділі «Регулятори та наглядові органи на ринку фінансових послуг ЄС» цього посібника.

У цілому роль європейських наглядових органів у захисті прав споживачів фінансових послуг проявляється, поперше, під час розроблення загальноєвропейських стандартів, спрямованих на гармонізацію законів, правил та адміністративних положень держав-членів, що стосуються нагляду та моніторингу у відповідних секторах ринку. Подруге, методом утручання в діяльність фінансових установ,

²⁹⁸ Дороніна І. І. Регулювання фінансового ринку в Україні та ЄС. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 7. С. 72. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2019/13.pdf.

діяльність яких створює загрозу порушення прав споживачів, проте передумовою для втручання є недієздатність національних органів нагляду.

3.3.7 Правила надання дистанційних фінансових послуг

З огляду на те, що в споживачів у межах єдиного внутрішнього ринку є доступ без дискримінації до найширшого спектра фінансових послуг, доступних у ЄС, вони повинні мати можливість вибрати ті, які найкраще відповідають їхнім потребам. У Директиві 2002/65/ЄС щодо дистанційного маркетингу споживчих фінансових послуг²⁹⁹ визначені особливості їх надання та деталізовані права споживача. Високий рівень захисту споживачів завпроваджений на підставі цієї директиви повинен захистити свободу вибору, яка є важливим правом споживача, та підвищити їх довіру до дистанційних продажів. Для цього встановлено обсяг інформації, яку повинен одержати споживач до укладення дистанційного контракту, право відмовитися від дистанційного контракту, умови платежів, передбачено захист споживача від небажаних послуг та комунікації.

Положення цієї директиви поширюються на надання банківських, кредитних, страхових послуг, послуг персонального пенсійного страхування, інвестиційних послуг або послуг платіжного характеру.

Дистанційним контрактом відповідно до статті 2 Директиви є будь-який контракт щодо фінансових послуг, укладений між постачальником та споживачем за системою

²⁹⁹ Directive 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council of 23 September 2002 concerning the distance marketing of consumer financial services and amending Council Directive 90/619/EEC and Directives 97/7/EC and 98/27/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32002L0065>.

організованих дистанційних продажів або надання послуг, що керується постачальником, який для цілей цього контракту використовує виключно один або більше засобів дистанційного спілкування до моменту укладення контракту включно.

Директива містить вимоги про інформування споживача до укладення дистанційного контракту, що є запорукою захисту прав споживачів фінансових послуг. У статті 3 Директиви передбачено *обов'язок постачальника надати таку інформацію* перед укладанням договору:

- переддоговірну інформацію про постачальника фінансових послуг;
- інформацію про фінансову послугу;
- інформацію, що стосується умов дистанційного контракту, яку повинен надати постачальник послуги;
- інформацію щодо можливості відшкодування та позасудові механізми оскарження.

Постачальник повідомляє споживача про всі положення й умови договору та інформацію *на папері або на іншому тривалому носії, доступному для споживача*, завчасно до того, як споживач зобов'язується будь-яким дистанційним контрактом або пропозицією (ст. 5 Директиви).

Особливістю дистанційного контракту є *право споживача відмовитися від договору впродовж 14 календарних днів* (без штрафу та без зазначення будь-яких причин), закріплене в статті 6 Директиви. Цей термін повинен бути продовжений до 30 календарних днів у дистанційних договорах, що стосуються страхування життя, охопленого Директивою 90/619/ЄЕС, та персональних пенсійних операцій. Звісно, у разі відмови споживач має повернути все одержане за договором не пізніше 30 календарних днів. Також постачальник має право на оплату фактично наданої послуги, але

це здійснюють за умови, що споживач був належно повідомлений про наявність такої оплати перед укладанням договору (ст. 7 Директиви).

Ще однією нормою, спрямованою на захист прав споживачів, є передбачене в статті 8 Директиви *право споживача в разі оплати карткою*:

- вимагати анулювання платежу, коли його платіжна картка була використана з метою обману у зв'язку з дистанційними контрактами;
- у разі такого шахрайського використання перерахувати сплачену суму або повернути її.

Додатково до зазначених заходів Директива 2002/65/ЄС закріплює *право на захист від небажаних послуг* (ст. 9) та *від небажаної комунікації* (ст. 10). Зокрема всі послуги повинні надавати лише на запит споживача, а способи комунікації бути погоджені з ним.

У разі порушення прав споживача під час укладання дистанційного контракту він може використовувати передбачені національним законодавством засоби як самостійно, так і за допомогою компетентних національних органів чи установ.

Водночас тягар доказування щодо зобов'язань постачальника та згоди споживача національним законодавством може бути покладеним на постачальника, водночас умови контрактів, які передбачають, що тягар доказування виконання постачальником усіх або частини зобов'язань покладений на споживача, є несправедливими.

Запропоновані в Директиві 2002/65/ЄС заходи, спрямовані на захист споживача фінансових послуг, відповідно не допускають вразливого становища споживача в цих відносинах.

3.3.8 Порядок розгляду скарг та компенсація

Основою ефективної фінансової системи захисту споживачів є доступний та ефективний механізм звернення, що дозволяє споживачам відстоювати свої права. Механізм є ефективним, якщо розгляд скарг споживачів здійснюють у прозорий та справедливий спосіб у розумні терміни.

Механізми розгляду скарг споживачів фінансових послуг складаються з *двох стадій*:

- подання скарги на розгляд постачальнику фінансових послуг – *внутрішнє вирішення спорів*;
- якщо споживач не задоволений результатом внутрішнього вирішення спору, подання скарги в альтернативному, позасудовому процесі – *зовнішнє вирішення спорів*.

У зв'язку з поширенням надання транскордонних фінансових послуг Європейська Комісія ініціювала створення в ЄС уніфікованої системи звернень і скарг споживачів та визначила порядок їх розгляду відповідними органами. У результаті було ухвалено Директиву 2013/11/ЄС про альтернативне вирішення спорів³⁰⁰. Директива спрямована на забезпечення безперешкодного функціонування внутрішнього ринку ЄС шляхом досягнення високого рівня захисту інтересів споживачів. У Директиві визначено, що порядок подання скарг до національних органів регулюється законодавством держави-члена, проте в кожній державі повинен бути створений орган, наділений повноваженнями розглядати скарги споживачів щодо порушення їхніх прав. Водночас фінансова установа зобов'язана надати споживачеві інформацію, про орган, уповноважений розглядати скарги.

³⁰⁰ Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2009/22/EC (Directive on consumer ADR). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0011>.

На доповнення до Директиви 2013/11/ЄС було ухвалено Регламент № 524/2013/ЄС про вирішення спорів онлайн³⁰¹, що став правовою основою для роботи Online Dispute Resolution Platform.

Детальніше позасудові способи захисту прав споживачів фінансових послуг охарактеризовано в наступному підрозділі посібника.

Звісно, у будь-якій державі-члені ЄС у споживачів залишаються *судовий спосіб* захисту своїх порушених прав. Зазвичай подання позову потребує більших витрат часу та коштів споживача, проте для спрощення звернення до суду в спорах, що виникли під час надання транскордонних послуг, у ЄС було запроваджено Європейську процедуру дрібних позовів, яка детальніше буде охарактеризована в наступному підрозділі посібника.

3.3.9 Гарантійні схеми, що захищають клієнтів неплатоспроможних фінансових установ

Гарантійні схеми, що захищають клієнтів неплатоспроможних фінансових установ, дослідники визначають серед найважливіших елементів системи захисту прав споживачів³⁰². Європейське законодавство містить низку положень, що стосуються гарантій та компенсацій для споживачів фінансових послуг.

³⁰¹ Regulation (EU) No 524/2013 of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on online dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2009/22/EC (Regulation on consumer ODR). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/AUTO/?uri=CELEX:32013R0524&qid=1669649341388&rid=1>.

³⁰² Szustak G. Consumer protection as a premise to build trust in the financial service market. *Journal of Economics and Management*. 2014. № 16. P. 116. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/522314.pdf>.

Насамперед потрібно згадати положення Директиви 97/9/ЄС про **схеми компенсації інвесторам**³⁰³. Кожна держава-член забезпечує, щоб на її території була запроваджена та офіційно визнана одна або кілька схем компенсації інвесторам. Розмір покриття визначений у статті 4 – держави-члени повинні забезпечити, щоб схеми передбачали покриття не менше ніж 20 000 екю для кожного інвестора (із запровадженням євро 1 екю = 1 євро).

Забезпеченню підлягають гроші, що належать інвесторам і які зберігаються від їх імені у зв'язку з інвестиційним бізнесом, або будь-які інструменти, що їм належать і які утримуються, адмініструються чи управляються від їхнього імені у зв'язку з інвестиційним бізнесом, відповідно до чинних правових і договірних умов. Положення цієї директиви не перешкоджають збереженню або ухваленню положень, що забезпечують більший чи більш повний захист для інвесторів.

Суму претензії інвестора розраховують відповідно до правових і договірних умов, зокрема тих, що стосуються заліку та зустрічних позовів, які застосовують до оцінювання, на дату рішення про неплатоспроможність установи, грошової суми або вартості, визначеної, де це можливо, на основі ринкової вартості, інструментів, що належать інвестору, які інвестиційна фірма не в змозі виплатити або повернути.

Відповідно до статті 8 Директиви покриття застосовується до сукупної вимоги інвестора до тієї самої інвестиційної фірми згідно із цією Директивою, незалежно від кількості рахунків, валюти та місця розташування в межах ЄС.

³⁰³ Directive 97/9/EC of the European Parliament and of the Council of 3 March 1997 on investor-compensation schemes. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31997L0009&qid=1685288122476>.

Умовою для застосування схем компенсації інвесторам є визнання компетентними органами того, що інвестиційна фірма не в змозі виконати свої зобов'язання, що випливають із претензій інвесторів, і не має жодної перспективи їх виконання, або відповідний судовий орган ухвалив рішення про визнання її банкрутом залежно від того, що станеться раніше (ч. 2 ст. 2 Директиви).

У сфері **банківських послуг** Директива 2014/49/ЄС про системи гарантування вкладів³⁰⁴ визначає вклади, що підлягають та не підлягають гарантуванню. Кожна держава-член забезпечує запровадження та офіційне визнання однієї або кількох систем гарантування вкладів на своїй території.

Рівень покриття за цією схемою визначений у статті 6 Директиви. Загальний рівень покриття сукупних депозитів кожного вкладника становив 100 000 євро у разі, якщо депозити недоступні. Цей ліміт застосовують до сукупних депозитів, розміщених в одній кредитній установі, незалежно від кількості депозитів, валюти та місця розташування в межах ЄС.

Водночас держави-члени забезпечують захист таких депозитів на суму понад 100 000 євро впродовж принаймні трьох місяців і не більше ніж 12 місяців після зарахування суми або з моменту, коли такі депозити стають правомірними: а) депозити в результаті операцій із нерухомим майном, пов'язаних із приватною житловою власністю; б) депозити, що служать соціальним цілям, викладеним у національному законодавстві, і пов'язаними з конкретними життєвими подіями вкладника, такими як одруження, розлучення, вихід на пенсію, звільнення, скорочення, інвалідність або смерть; в) депозити, що служать цілям, викладе-

³⁰⁴ Directive 2014/49/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on deposit guarantee schemes. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0049>.

ним у національному законодавстві, і ґрунтуються на виплаті страхових виплат або компенсації за травми, заподіяні кримінальним злочином, або протиправне засудження.

У Директиві також визначені фінансові засади діяльності установ, що забезпечують схеми гарантування вкладів, порядок їх комунікації зі споживачами фінансових послуг та кредитними установами, засади співпраці в межах ЄС між установами з різних держав-членів.

Директива 2009/138/ЄС про заснування та здійснення діяльності зі страхування та перестраховування (Solvency II)³⁰⁵ згадує національні гарантійні фонди та право держав-членів в окремих випадках вимагати від страхових компаній приєднання та участі в будь-якій схемі, призначеній для гарантування виплати страхових відшкодувань застрахованим особам і постраждалим третім особам, проте, як зазначає Г. Шустак, ЄС не розробив жодних правил, які б зобов'язували держави-члени створювати інституції для захисту людей, застрахованих у неплатоспроможних страхових компаніях, незважаючи на те, що позиція страхових продуктів у житті споживачів набуває все більшого значення³⁰⁶. Відповідно в окремих державах-членах ЄС функціонують такі національні схеми гарантування, здебільшого за обов'язковими видами страхування³⁰⁷. Керуючись положеннями статті 26 Регламенту № 1094/2010/ЄС ЕІОРА може сприяти оцінюванню потреби в європейській

³⁰⁵ Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32009L0138>.

³⁰⁶ Szustak G. Consumer protection as a premise to build trust in the financial service market. *Journal of Economics and Management*. 2014. № 16. P. 117. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/522314.pdf>.

³⁰⁷ Дубина М., Савченко Т. Роль механізмів гарантування виплат у підвищенні рівня страхової довіри в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 1 (13). С. 123–124. URL: <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/17903/16.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

мережі національних схем страхових гарантій, що буде належно фінансована та достатньо гармонізована. На сьогодні ЕІОРА вважає, що кожна держава-член повинна мати національну схему гарантій для захисту страхувальників у разі банкрутства страховика, яка повинна відповідати мінімальному набору гармонізованих характеристик³⁰⁸. Органом було підготовлено висновок щодо мінімальних стандартів гармонізації питання функціонування схем гарантування страхових виплат у ЄС³⁰⁹.

Підбиваючи підсумки, потрібно зазначити що в разі неплатоспроможності фінансових установ гарантовано свої кошти мають можливість отримати вкладники та інвестори на підставі загальноєвропейських правил, у той час, як у разі неплатоспроможності страховиків схеми гарантування не покриватимуть усіх вимог з огляду на різницю в національних правилах.

3.3.10 Фінансова освіта

У Стратегії реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки слушно стверджується, що належний захист прав споживачів фінансових послуг повинен сприяти усвідомленню такими

³⁰⁸ ЕІОРА consults on the harmonisation of national insurance guarantee schemes. URL: https://www.eiopa.europa.eu/eiopa-consults-harmonisation-national-insurance-guarantee-schemes-2019-07-12_en.

³⁰⁹ Opinion to Institutions of the European Union on the Harmonisation of Recovery and Resolution Frameworks for (Re)Insurers Across the Member States. ЕІОРА-BoS/17-148. 5 July 2017. URL: https://www.eiopa.europa.eu/system/files/2019-03/eiopa-bos-17-148_opinion_on_recovery_and_resolution_for_reinsurers_1.pdf.

споживачами всіх умов надання фінансових послуг, рішення про одержання яких вони ухвалюють³¹⁰. Усвідомлене ставлення до будь-яких дій із власними фінансовими ресурсами може зробити лише фінансово грамотний споживач.

Фінансово грамотне населення спроможне ефективно використовувати наявні фінансові ресурси, демонструє навички раціонального споживання, заощадження та інвестування, піклується про захист майна³¹¹.

Установи та органи ЄС, що працюють у галузі фінансової освіти: Європейська комісія, Європарламент, Європейський економічний та соціальний комітет, Європейські наглядові органи (ЕВА, ESMA та ЕЮРА).

Згідно зі статтею 165 Договору про функціонування Європейського Союзу³¹², країни-члени ЄС несуть відповідальність за законодавство про освіту. Отже, дії у сфері фінансової освіти на рівні ЄС можуть набувати лише форми заохочувальних заходів. У 2007 році Комісія опублікувала Повідомлення про фінансову освіту, надавши вісім основних принципів для забезпечення високоякісних схем фінансової освіти та згадавши деякі з ініціатив фінансової освіти. У повідомленні від 18 грудня 2007 року Європейська Комісія наголошує, що фінансова освіта дозволяє людям покращити своє розуміння фінансових продуктів і концепцій, а також розвинути навички, необхідні для підвищення своєї

³¹⁰ Стратегія реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 867-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2012-%D1%80#Text>.

³¹¹ Роль фінансової грамотності в забезпеченні добробуту населення. Центр фінансових знань НБУ. URL: <https://talan.bank.gov.ua/fingramotnist>.

³¹² Консолідовані версії договору про Європейський Союз (вчиненого в Маастрихті 07.02.1992) та Договору про функціонування Європейського Союзу (вчиненого в Римі 25.03.1957). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.

фінансової грамотності; тобто усвідомлювати фінансові ризики та можливості, ухвалювати обґрунтовані рішення щодо вибору фінансових послуг. Фінансова освіта є доповненням до заходів, спрямованих на забезпечення належного надання інформації, захисту та консультацій споживачам. Сукупність цих політик сприяє розширенню можливостей споживачів приймати найкращі рішення відповідно до їх фінансового стану. Забезпечення відповідного рівня фінансової освіти для громадян на всіх етапах життя може принести користь людям будь-якого віку та рівня доходу. Але це також є корисним для економіки та суспільства в цілому. Звичайно, фінансову освіту потрібно розглядати як доповнення до належного захисту споживачів і відповідальної поведінки постачальників фінансових послуг. Це ні в якому разі не можна розглядати як єдине рішення для усунення інформаційної асиметрії між споживачами та постачальниками³¹³.

11 січня 2022 року Європейська комісія та Міжнародна мережа фінансової освіти ОЕСР (INFE) опублікували *структуру фінансової компетентності для дорослих у Європейському Союзі*. Цю структуру спільно розробили Європейська Комісія та ОЕСР/INFE і ґрунтується вона на чинній структурі основних компетенцій G20/ОЕСР INFE щодо фінансової грамотності для дорослих. Структура сприяє загальному розумінню фінансових навичок, необхідних дорослим для прийняття обґрунтованих рішень щодо особистих фінансів. Цей документ підтримує розроблення національних політик, програм фінансової грамотності та навчальних матеріалів, що будуть розроблені державами-членами ЄС, навчальними закладами, представниками промисловості та окремими особами, а також обмін передовим досвідом між

³¹³ Communication from the Commission – Financial education/* COM/2007/0808 final */ URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52007DC0808>.

політиками та зацікавленими сторонами в ЄС³¹⁴. Термін «основні компетенції», використовуваний у цій структурі, належить до аспектів знань, поведінки та ставлення, які є основою обґрунтованих фінансових рішень; їх вважають основними або основними компетенціями фінансової грамотності, які можуть принести користь людині. Очікується, що поєднання цих основних компетенцій, що ґрунтуються на особистих потребах і культурному та економічному контексті, дозволить людині зберегти або покращити фінансовий добробут. До основних компетенцій належать грамотність і базові навички рахування, а також здатність робити вибір із доступних варіантів або взяти на себе відповідальність за відповідний напрям дій щодо вибору фінансових продуктів або послуг, а також доступ до відповідних фінансових продуктів. Зазначена рамкова основа надає рекомендації щодо широти фінансової грамотності, яка може бути охоплена національною стратегією та розроблення змісту ініціатив із фінансової освіти, а також указує сфери, що необхідно оцінити як частину стратегії оцінювання. У цьому документі висвітлено деякі ключові аспекти фінансової поведінки, які можна більш ефективно врегулювати за допомогою розроблення кращого дизайну продукту, більш ефективного механізму захисту прав споживачів та/або врегулювання деяких питань на законодавчому рівні. Такий підхід узгоджений із глобальним і все більш цифровим характером індустрії фінансових послуг, мобільністю населення та очікуванням, що регулювання фінансових послуг і системи захисту фінансових споживачів будуть узгоджені на міжнародному рівні³¹⁵.

³¹⁴ Launch of the Financial competence framework for adults in the European Union URL: <https://www.oecd.org/financial/education/financial-competence-framework-for-adults-in-the-eu-launch.htm>.

³¹⁵ OECD (2016), G20/OECD INFE Core competencies framework on financial literacy for adults URL: <https://www.oecd.org/finance/financial-education/Core-Competencies-Framework-Adults.pdf>.

Одним із ключових питань у сфері фінансової освіти є те, як саме просувати ідеї фінансової грамотності та підвищувати її рівень серед населення.

У Стратегії фінансової освіти: найкращі практики в Європейському Союзі, розробленої ОЕС (Європейський економічний та соціальний комітет, Секція економічного та валютного союзу та економічних та соціальних зв'язків), розглянуто такі канали передачі фінансової інформації як шкільна освіта, освіта на робочих місцях, поширення інформації асоціаціями роботодавців та профспілками, асоціаціями споживачів та іншими недержавними організаціями, медіа та інтернет-ресурсами³¹⁶.

Три європейські наглядові органи (ЕВА, ЕІОРА та ESMA) також постійно займаються питаннями фінансової освіти, оскільки вони вповноважені відповідно до своїх установчих положень переглядати й координувати фінансову грамотність та освітні ініціативи національних компетентних органів. Так, наприклад, у січні 2023 року ними було опубліковано спільний тематичний звіт про національні фінансові освітні ініціативи щодо цифровізації, зосередивши увагу зокрема на кібербезпеці, аферах та шахрайстві. У зазначеному документі європейські наглядові органи визначили 12 передових практик, що можуть допомогти національним компетентним органам, зокрема як звернення до конкретних цільових груп, підвищення охоплення та ефективності таких ініціатив, а також покращення планування ініціатив у більш загально. Зокрема передові практики містять публікацію чорного списку шахрайських провайдерів та орієнтацію на молодих, технологічно грамотних споживачів щодо фінансових ризиків, що виникають через нові

³¹⁶ Financial education strategies and best practices within the European Union. Second Edition. 2017. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/354e0419-2a43-11e7-ab65-01aa75ed71a1/language-en>.

фінансові продукти та послуги, пов'язані з новими технологіями, такими як криптоактиви. Частина населення, не схильні до технологій зі свого боку можна легше охопити через нецифрові канали та навчити використовувати інструменти для безпечного користування послугами зі зниженим ризиком шахрайства. Іншою хорошою практикою є досягнення хорошої можливості пошуку на веб-сайтах національних компетентних органів, щоб вони з'являлися як один із перших результатів пошуку в пошуковій системі³¹⁷.

Також гарним прикладом є запуск ЕІОРА інтерактивної європейської карти національних вебсайтів із фінансової освіти³¹⁸. Карта орієнтована на споживачів, які матимуть можливість вивчати інформацію про фінансову освіту в інтерактивному режимі. Вебсайти зазвичай містять практичну інформацію про страхові та пенсійні продукти, попередження про публічне шахрайство та несанкціоновані дії, надають відповіді на поширені запитання або контакти, куди споживачі можуть звернутися в разі скарг. Інтерактивна карта допоможе споживачам дізнатися про ключові поняття про страхування та пенсії в різних країнах-членах ЄС. Водночас це важливий крок у просуванні мандата ЕІОРА у сфері фінансової освіти та грамотності.

Зважаючи на тезу, що фінансова освіта допомагає людям робити усвідомлений та відповідальний вибір, щоб мати краще життя, а поліпшення якості життя є однією із

³¹⁷ ESAs Thematic Report on national financial education initiatives on digitalization with a focus on cybersecurity, scams and fraud
URL: https://www.eiopa.europa.eu/document/download/bbb29c63-6d4e-40e9-8db0-48b3ba9e9cd8_en?filename=ESAs%20Thematic%20Report%20on%20national%20financial%20education%20initiatives%20on%20digitalization%20with%20a%20focus%20on%20cybersecurity%2C%20scams%20and%20fraud.pdf.

³¹⁸ Interactive map of national financial education websites
URL: https://www.eiopa.europa.eu/interactive-map-national-financial-education-websites-2021-02-01_en.

цілей ЄС, то особливо сьогодні фінансова грамотність населення має вирішальне значення для досягнення найкращих стандартів життя. Установи та органи ЄС мають передові практики у сфері просування ідей фінансової освіти.

Контрольні питання

1 Яку інформацію надавач фінансових послуг повинен відкрити споживачеві перед укладанням контракту?

2 Які особливості передбачає законодавство ЄС щодо укладання дистанційних контрактів?

3 На кого покладено тягар доказування щодо виконання зобов'язань постачальника та згоди споживача з умовами дистанційного контракту в разі виникнення споживчого спору?

4 Що таке «регулювання ринкової поведінки фінансових посередників»?

5 Поясніть, які відомості належать до стандартної інформації, що повинна містити реклама кредитних послуг, відповідно до Директиви 2008/48/ЄС.

6 Що входить до загальної вартості кредиту для споживача відповідно до Директиви 2008/48/ЄС?

7 Які існують схеми компенсації споживачам фінансових послуг у разі ліквідації фінансової установи в Європейському Союзі?

Практичне завдання

На підставі порівняльного аналізу Закону України «Про банки і банківську діяльність», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» («Про фінансові послуги та фінансові компанії») та Директиви 2008/48/ЄС про кредитні угоди зі споживачами, Директиві

2015/2366/ЄС (другої директиви про надання платіжних послуг), Директиви Європейського парламенту й Ради 2014/17/ЄС від 4 лютого 2014 року про кредитні договори для споживачів, що стосуються житлової нерухомості, визначає відповідність національних норм у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг європейським стандартам за такими напрямками: переддоговірні зобов'язання кредитора; зобов'язання кредитора в процесі виконання кредитної угоди; мінімальні вимоги до форми та змісту кредитної угоди.

3.4 Методи захисту прав споживачів фінансових послуг у Європейському Союзі

3.4.1 Позасудові способи захисту прав споживачів фінансових послуг

Системні порушення прав споживачів фінансових послуг мають серйозні наслідки для стабільності фінансової системи та довіри до неї споживачів, тому для їх запобігання необхідно впроваджувати надійні та ефективні способи захисту, причому перевагу потрібно віддавати позасудовому захисту, який для споживача є більш доступним, зрозумілим та економічним³¹⁹.

Ефективність системи захисту прав споживачів фінансових послуг залежить від рівня забезпечення можливостей споживача на захист своїх прав, прозорий та справедливий розгляд скарг та фактичному врегулюванні спору.

³¹⁹ Плотнікова М. В., Швагер О. А. Позасудові способи захисту прав споживачів фінансових послуг: адаптація українського законодавства до права Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Том 3. С. 108. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_3/18.pdf.

Альтернативне вирішення спорів (ADR) стало актуальною темою в межах процесу покращення доступу до правосуддя та набуло значного розвитку в секторі фінансових послуг. Позасудові врегулювання часто розглядають як більш низьку за вартістю та швидку альтернативу судовим процедурам вирішення спорів у справах споживачів. Унаслідок цього ЄС став дедалі активнішим у просуванні ADR, розширюючи спектр заходів, що містять рекомендації, директиви, а останнім часом – інструкції для окремих галузей. Незважаючи на поступову європеїзацію цієї сфери, порівняння схем ADR споживачів у секторі фінансових послуг показує широкий спектр національних підходів, зокрема арбітраж, омбудсмена, схеми посередництва та примирення. Крім того, залишаються постійні проблеми щодо доступності та якості схем фінансових послуг³²⁰.

Створення інституційного механізму позасудової мережі захисту прав споживачів захисту в ЄС фінансових послуг розпочалося досить давно з ухвалення таких актів м'якого права ЄС як Рекомендація Комісії №98/257/ЄС від 30.03.1998 р. щодо принципів, які застосовують до установ, відповідальних за вирішення споживчих спорів у позасудовому порядку та Рекомендація Комісії № 2001/310/ЄС від 04.04.2001 щодо принципів, які застосовують до установ, залучених до процесу вирішення споживчих спорів на підставі консенсусу в позасудовому порядку.

Актами вторинного законодавства ЄС, які регулюють питання досудового вирішення споживчих спорів у ЄС, на сьогодні є: Директива 2013/11/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21.05.2013 про альтернативне вирішення спорів за участі споживачів (далі – *Директива ADR*)³²¹ та

³²⁰ Benöhr I. Out-of-court settlement of consumer disputes in financial services. Resolving Mass Disputes. ADR and Settlement of Mass Claims. URL: <https://doi.org/10.4337/9781782546917.00019>.

³²¹ Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes and amending

Регламент 524/2013/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21.05.2013 про вирішення спорів у споживчій сфері онлайн (Регламент ODR)³²².

Відповідно до положень статті 1 та пункту 3 статті 2 Директиви 2013/11/ЄС державам-членам ЄС надається право забезпечувати більш високий рівень захисту інтересів споживачів з урахуванням можливостей звертатися на добровільних засадах зі скаргами щодо дій чи бездіяльності продавців до установ / організацій, які здійснюють незалежне, неупереджене, прозоре, ефективне, швидке та справедливе альтернативне вирішення спорів. *Установою альтернативного вирішення спорів (Alternative Dispute Resolution Entity – ADR Entity)* є будь-яка установа незалежно від її назви, що діє на постійній основі та пропонує вирішення спорів шляхом процедури альтернативного вирішення спорів. Відповідно до частини 2 статті 5 Директиви ADR, держави-члени повинні забезпечити, щоб установи альтернативного вирішення спорів: а) підтримували оновлений вебсайт, який надаватиме сторонам легкий доступ до інформації щодо процедури альтернативного вирішення спорів, а також дозволятиме споживачам подавати скаргу та необхідні підтверджувальні документи в режимі онлайн; б) надавати сторонам на їх запит інформацію, зазначену в пункті «а», на довговічному носії інформації; в) де можливо, дозволити споживачеві подати скаргу в автономному режимі; г) забезпечувати обмін інформацією між сторонами за допомогою електронних засобів або, якщо є можливість, поштою;

Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2009/22/EC (Directive on consumer ADR). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0011>.

³²² Regulation (EU) No 524/2013 of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on online dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2009/22/EC (Regulation on consumer ODR). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/AUTO/?uri=CELEX:32013R0524&qid=1669649341388&rid=1>.

г) приймати як внутрішні, так і транскордонні спори, зокрема спори, на які поширюється дія Регламенту 524/2013/ЄС; д) під час розгляду спорів, на які поширюється ця Директива, вживати необхідних заходів для забезпечення того, щоб оброблення персональних даних відповідало правилам захисту персональних даних, викладеним у національному законодавстві, що імплементує Директиву 95/46/ЄС у державі-члені, у якій створено установу альтернативного вирішення спорів.

Держави-члени можуть на свій розсуд дозволити установам альтернативного вирішення спорів підтримувати та вводити процедурні правила, що дозволяють їм відмовлятися розглядати певний спір на підставі того, що: а) споживач не намагався зв'язатися з відповідним торговцем, щоб обговорити його скаргу та спробувати, як перший крок, вирішити проблему безпосередньо з торговцем; б) суперечка легковажна або дратівлива; в) спір розглядається або раніше розглядався іншою установою альтернативного вирішення спорів чи судом; г) вартість претензії падає нижче або вище попередньо визначеного грошового порогу; ґ) споживач не подав скарги до установи альтернативного вирішення спорів у заздалегідь визначений строк, який не може бути меншим ніж один рік із дати подання споживачем скарги торговцю; д) розгляд такого типу спору в іншому випадку серйозно зашкодить ефективній діяльності установи альтернативного вирішення спорів (ч. 4 ст. 5 Директиви ADR). Якщо відповідно до своїх процедурних правил установа альтернативного вирішення спорів не може розглянути спір, який йому було подано, вона повинна надати обом сторонам мотивоване пояснення підстав для відмови в розгляді спору впродовж трьох тижнів із моменту отримання файлу скарги.

Перелік позасудових установ вирішення споживчих

спорів у державах-членах ЄС оприлюднений на сайті Європейської комісії³²³. Усі установи вирішення спорів, перелічені на цьому сайті, пропонують різні види процедур позасудового врегулювання. Усі вони здійснюють свою діяльність згідно з принципами справедливості, ефективності та доступності.

Відповідно до статті 8 Директиви 2013/11/ЄС *ефективність* процедур ADR забезпечено, якщо вона:

– доступна та легкодоступна в режимі онлайн та офлайн для обох сторін, незалежно від того, де вони перебувають;

– сторони мають доступ до процедури без зобов'язання залучати адвоката чи юрисконсульта, але процедура не позбавляє сторони їх права на незалежну консультацію або на представництво чи допомогу третьою стороною на будь-якій стадії процедури;

– процедура ADR є безкоштовною або доступною для споживачів за символічну плату;

– суб'єкт ADR, який отримав скаргу, повідомляє сторонам спору, щойно він отримує всі документи, що містять відповідну інформацію щодо скарги;

– результат процедури ADR стає доступним упродовж 90 календарних днів із дати, на яку орган ADR одержав повний файл скарги. У разі надзвичайно складних спорів суб'єкт ADR може на власний розсуд продовжити термін на 90 календарних днів. Сторони повинні бути проінформовані про будь-яке продовження цього періоду та про очікувану тривалість часу, необхідного для завершення спору.

Згідно з положеннями статті 9 Директиви 2013/11/ЄС процедури розгляду є *справедливими*, якщо:

– сторони мають можливість упродовж розумного періоду часу висловити свою думку, одержати від органу

³²³ Dispute resolution bodies. URL: <https://ec.europa.eu/consumers/odr/main/?event=main.adr.show2>.

ADR аргументи, докази, документи та факти, репрезентовані іншою стороною, будь-які заяви та думки, надані іншою стороною експертів, а також можливість коментувати їх;

– сторони інформовані про те, що вони не зобов'язані залучати адвоката чи юрисконсульта, але вони можуть звернутися за незалежними консультаціями або бути представленими чи наданими третьою стороною на будь-якому етапі процедури;

– сторони повідомляються про результати процедури ADR у письмовій формі або на тривалому носії інформації, а також надається пояснення причин, на яких ґрунтується результат.

Водночас *сторони повинні мати можливість вийти з процедури на будь-якому етапі*, якщо вони незадоволені виконанням або ходом процедури та повідомлені про це право до початку процедури.

Сторони перед погодженням або додержанням запропонованого рішення повідомляються про те, що:

- вони мають вибір щодо того, погодитися чи не погодитися із запропонованим рішенням;
- участь у процедурі не виключає можливості звернення до суду через суд;
- запропоноване рішення може відрізнитися від результату, визначеного судом із застосуванням правових норм.

Перш ніж висловити свою згоду на запропоноване рішення або мирову угоду, сторонам надають розумний період часу для роздумів.

Необхідно зазначити, що кожен орган вирішення спорів має *власні правила та процедури*, проте зазвичай розгляд скарги в такий спосіб відбувається швидше та дешевше, ніж під час звернення споживача до суду. Р. Ханік-По-

сполітак пропонує до цих принципів додати принцип конфіденційності, щоб інформація про спір та сам факт і зміст правовідносин не була поширена третім особам³²⁴, проте, на наш погляд, у сфері фінансових послуг розголошення суті порушення та прозоре та ефективне врегулювання суперечки сприятиме стабільності ринку.

Ці системи значно відрізняються від країни до країни. У деяких державах-членах існує єдиний орган, що займається споживчими спорами, тоді як в інших державах-членах є кілька органів із різними повноваженнями залежно від сектора та географічної локалізації. Споживачам іноді може бути важко знайти правильну установу ADR. Орган із вирішення спорів може бути створений з ініціативи органів влади, частково на центральному, частково на місцевому рівнях, або з ініціативи торгових асоціацій чи інших організацій та асоціацій. Також можуть бути арбітражні процедури. Через цю різноманітність рішення, які ухвалюють ці органи, значно відрізняються за своєю природою. Деякі є лише рекомендованими, інші є обов'язковими лише для постачальника, а треті знову обов'язкові для обох сторін³²⁵.

Для полегшення споживачів фінансових послуг до доступу до захисту своїх прав у ЄС у 2001 році було створено окрему *мережу національних організацій, які відповідають за позасудовий розгляд скарг* цієї категорії споживачів, як називають *FIN-NET*. Мережа охоплює країни Європейського економічного простору й була створена для сприяння співпраці національних омбудсменів у сфері фінансових послуг та забезпечення споживачам легкого доступу до

³²⁴ Ханик-Посполітак Р. Європейські принципи позасудового врегулювання спорів. *Альтернативні вирішення правових конфліктів*: матеріал виступу на науково-практичній конференції (27 січня 2017 р.). URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/13260>.

³²⁵ Čulinović Herc, Edita and Žunić Kovačević, Nataša, *Extrajudicial Settlement of Consumers Disputes in Domain of Financial Services – EU and Croatia* (March 22, 2013). P. 6. URL: <https://ssrn.com/abstract=2237873>.

процедур альтернативного вирішення спорів у транскордонних суперечках щодо надання фінансових послуг. На даний час FIN-NET налічує 60 членів у 27 країнах³²⁶. Приєднатися до мережі FIN-NET може будь-яка установа Європейського економічного простору, якщо вона: відповідає за позасудове врегулювання фінансових спорів, відповідає принципам, викладеним у Директиві ADR.

У Меморандумі про взаєморозуміння щодо транскордонної мережі розгляду позасудових скарг щодо фінансових послуг пояснено, що позасудовим урегулюванням є процедура вирішення транскордонних спорів щодо дого-вірних зобов'язань, що випливають із договорів купівлі-продажу чи договорів про надання послуг у сфері фінансових послуг між торговцем і споживачем шляхом втручання члена FIN-NET або, якщо відповідний, тимчасовий член або філія FIN-NET, що пропонує або нав'язує рішення або об'єднує сторони з метою сприяння мирному вирішенню. Водночас транскордонною суперечкою є договірний спір, що виникає з договору купівлі-продажу або надання послуг у сфері фінансових послуг, коли на момент замовлення споживачем товарів або послуг споживач проживає в європейській країні, відмінній від європейської країни, у якій трейдер засновано³²⁷.

У разі транскордонної скарги співпраця в мережі FIN-NET відбувається, як описано далі. Найближчий орган проводить первинне оцінювання та надає споживачеві інформацію: про мережу розгляду скарг, про компетентну схему

³²⁶ Members of FIN-NET by country. URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/consumer-finance-and-payments/retail-financial-services/financial-dispute-resolution-network-fin-net/fin-net-network/members-fin-net-country_en.

³²⁷ Memorandum of Understanding on a Cross-Border Outof-Court Complaints Network for Financial Services. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/memorandum-of-understanding_en.pdf.

та про платформу ODR; про доцільність і необхідність безпосереднього звернення зі скаргами до надавача фінансових послуг, оскільки це часто є передумовою прийняття скарги. Найближчий орган повинен також передати скаргу до компетентного органу або порадити споживачеві звернутися безпосередньо до компетентного органу. Одержавши таку транскордонну скаргу компетентний орган намагається вирішити спір згідно з правилами, викладеними в її технічному завданні та/або його юридичних зобов'язаннях, а також відповідно до Директиви ADR або за необхідності Рекомендації Комісії № 98/257, беручи до уваги чинне законодавство. Якщо учасник FIN-NET не може розглянути скаргу безпосередньо, він спрямовує споживача до платформи ODR або іншого органу, відповідального за позасудове регулювання споживчих спорів або насамкінець тимчасовим членам FIN-NET або філіям, які охоплюють відповідну область скарги споживача.

Питання функціонування ADR процедур урегульоване і в директивах, присвячених окремим видам фінансових послуг. Наприклад, Глава 6 Директиви 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку³²⁸ визначає загальні вимоги до процедури розгляду скарг, установлює обов'язок держав визначити компетентні органи, уповноважені здійснювати розгляд цих скарг, та встановити ефективні, пропорційні й переконливі покарання за порушення вимог цієї директиви. У статті 75 Директиви 2014/65/ЄС³²⁹ пе-

³²⁸ Consolidated text: Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02015L2366-20151223>.

³²⁹ Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC

редбачено, що держави-члени повинні забезпечити встановлення дієвих і результативних процедур подання скарг і відшкодування для позасудового врегулювання споживчих спорів щодо надання інвестиційних і допоміжних послуг, що надаються інвестиційними компаніями, використовуючи у відповідних ситуаціях, існуючі органи. Компетентні органи повинні повідомити ESMA про процедури подання таких скарг, список усіх позасудових механізмів ESMA публікує та постійно оновлює своєму вебсайті.

Функціонуюча в ЄС система позасудового врегулювання спорів дозволяє ефективно здійснювати захист прав споживачів завдяки сформованій правовій базі. Необхідно відзначити, що й Директива ADR, і Регламент ODR присвячені захисту прав споживачів взагалі, а не лише споживачів фінансових послуг та запроваджують ефективні процедури, що дають можливість споживачеві здійснити захист своїх прав. Зазначені акти створили правову основу для діяльності установ альтернативного вирішення спорів, створених у європейських країнах та переважно спеціалізуються на розгляді окремих видів спорів щодо захисту прав споживачів. Поширення транскордонних фінансових послуг у ЄС обумовило також створення системи мережі FIN-NET, що об'єднує установи альтернативного вирішення спорів між споживачами та надавачами саме фінансових послуг³³⁰.

and Directive 2011/61/EU Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0065>.

³³⁰ Плотнікова М. В., Швагер О. А. Позасудові способи захисту прав споживачів фінансових послуг: адаптація українського законодавства до права Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Том 3. С. 108. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_3/18.pdf.

3.4.2 Вирішення спорів онлайн

Регламент № 524/2013/ЄС про вирішення спорів онлайн було ухвалено як доповнення до Директиви 2013/11/ЄС, оскільки обидва документи є взаємопов'язаними. Регламент має на меті шляхом досягнення високого рівня захисту прав споживачів зробити свій унесок у належне функціонування внутрішнього ринку ЄС, запровадивши європейську платформу для вирішення спорів онлайн.

Досить поширеними та зручними для споживача є онлайн-технології, що забезпечують реалізацію механізму захисту прав споживачів, зокрема й фінансових послуг. Так, у січні 2016 року на підставі Регламенту 524/2013/ЄС розпочала свою роботу платформа для вирішення спорів онлайн (платформа ODR). ODR є посередником для споживачів і постачальників послуг (торговців) під час позасудового вирішення спорів онлайн.

Платформа ODR має вигляд інтерактивного сайту та слугує відправною точкою (координаційним пунктом) для споживачів та продавців під час позасудового вирішення спорів онлайн. Платформа об'єднує всі установи / організації альтернативного вирішення спорів та містить загальну інформацію щодо позасудового вирішення спорів, які виникають з онлайн-договорів купівлі-продажу чи надання послуг.

Передумовою її належного функціонування є наявність установ / організацій альтернативного вирішення спорів, що здійснюють свою діяльність згідно з Директивою 2013/11/ЄС. Список таких установ / організацій розміщений на їх вебсайтах.

Функціями платформи згідно з частиною 4 статті 5 Регламенту є такі: надання електронного бланку скарги для заповнення заявником; інформування відповідача про скаргу; визначення компетентної установи альтернативного

вирішення спорів та спрямування скарги до такої установи, до якої сторони погодилися звернутися; безкоштовне надання інструменту електронного управління справою, яке дасть можливість сторонам та установі альтернативного вирішення спорів провести процедуру вирішення спору онлайн через платформу; забезпечення сторін та установи альтернативного вирішення спорів перекладом інформації, яка є необхідною для вирішення спору; обмін такою інформацією здійснюється через платформу; створення електронної форми, за допомогою якої сторони направляють інформацію установі альтернативного вирішення спорів; забезпечення системи зворотного зв'язку з тим, щоб сторони мали можливість висловити свою думку про функціонування платформи тощо. Платформа також надає можливість прямих переговорів із постачальником послуг або обрання установи позасудового вирішення спору.

Вирішення суперечок онлайн (ODR) можна визначити як процеси вирішення суперечок, що здійснюються за допомогою комунікаційних та інформаційних технологій, зокрема Інтернету. Подібними термінами є «онлайн ADR», «eADR», «iADR», «віртуальний ADR», «кіберпосередництво» та «кіберарбітраж». ODR бере свій початок із вирішення суперечок щодо питань Інтернету, особливо пов'язаних з електронною комерцією. Логічно, що особи, які мають конфлікт, пов'язаний з Інтернетом, намагаються вирішити його також через Інтернет. Зазвичай споживачі беруть участь у невеликих або середніх угодах, яких вони зазвичай не робили б на традиційному ринку. У цих ситуаціях суди надто дорогі здебільшого через витрати на подання документів, проїзд та юридичних консультантів і вони надто повільні. Ось чому суди часто є економічно невиправданим засобом вирішення суперечок, що виникають в Інтернеті. Зазвичай кажуть, що ODR ставатиме все більш популярним

через постійне збільшення транзакцій електронного бізнесу. Немає конкретних причин обмежувати ODR спорами, пов'язаними з електронним бізнесом або загалом із питаннями Інтернету. Споживчі спори в традиційному контексті, якщо вони підходять для ADR, можуть однаково добре розглядати ODR. Для деяких учасників суперечок вирішення суперечок онлайн (ODR) має сенс через труднощі, пов'язані з географічною відстанню, проблемами з часом і розкладом або іншими перешкодами, що виникають під час особистих зустрічей. Можна використовувати широкий спектр методів спілкування, що робить цей спосіб вирішення суперечок дуже корисним³³¹.

Можливість споживача фінансових послуг скористатися платформою ODR обумовлена географічним чинником, зокрема якщо споживач проживає, а торговець знаходиться в країні ЄС або в Норвегії, Ісландії чи Ліхтенштейні, а також якщо скарга стосується товару чи послуги, яку особа купила в Інтернеті³³².

Платформа ODR надає можливість прямих переговорів із постачальником послуг або обрання установи позасудового вирішення спору.

Для подання скарги потрібно перейти за посиланням: URL: <https://ec.europa.eu/consumers/odr/main/?event=main.complaints.screeningphase>.

³³¹ Cyman D. Alternative dispute resolution mechanism in the area of financial services in European Union. *Financial Law Review*. 2017. № 2(1). P. 21–22. URL: <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/flr/article/view/2109>.

³³² Плотнікова М. В., Швагер О. А. Позасудові способи захисту прав споживачів фінансових послуг: адаптація українського законодавства до права Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Том 3. С. 105–106. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_3/18.pdf.

3.4.3 Захист колективних інтересів споживачів фінансових послуг

Систематична нечесна підприємницька практика створює загрозу порушення прав великої кількості споживачів, тому об'єднання їхніх вимог та представництво інтересів уповноваженим органом чи організацією дасть можливість для конкретного споживача організаційно спростити та мінімізувати витрати на вирішення питання. Правові механізми захисту прав споживачів фінансових послуг у Європейському Союзі достатньо різноманітні та стосуються всіх стадій відносин споживача з постачальником фінансових послуг. Окремі питання захисту прав споживачів фінансових послуг визначені в директивах, що стосуються лише фінансового сектора, однак механізм колективного захисту прав споживачів визначено загальними правилами про захист прав споживачів³³³.

Запровадженню в ЄС механізмів колективного відшкодування передувала підготовка Комісією відповідної Зеленої книги³³⁴. У ній було розглянуто такі варіанти дій: 1) не вживати негайних заходів; 2) створення схеми співпраці між державами-членами, яка б поширювала захист національних систем колективних прав на споживачів з інших країн ЄС і рекомендувала державам-членам, які не мають системи колективних прав, створити її; 3) запровадження політич-

³³³ Плотнікова М. В. Захист колективних інтересів споживачів фінансових послуг в Європейському Союзі *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 20–21 травня 2021 року). Суми : СумДУ, 2021 С. 405–408. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/83806/1/Reformuvannia_pravovoi_systemy_2021.pdf.

³³⁴ Green Paper on Consumer Collective Redress – Questions and Answers. MEMO/08/741. Brussels, 27 November 2008. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/memo_08_741/MEMO_08_741_EN.pdf.

ного поєднання інструментів, що можуть бути обов'язковими або обов'язковими; 4) запровадити судову процедуру колективного захисту в усіх державах-членах.

У результаті обговорення для запобігання порушенню прав цілим групам споживачів у Європейському Союзі Директивою 2009/22/ЄС від 23.04.09 р. про судові заборони щодо захисту інтересів споживачів³³⁵ було запроваджено систему захисту колективних інтересів споживачів.

Директива 2009/22/ЄС визначила необхідність запровадження державами-членами ЄС можливості подання позовів незалежним державним органом, безпосередньо відповідальним за захист колективних інтересів споживачів, або організації, метою якої є захист цих інтересів, для припинення або заборони порушення, яке завдає шкоди колективним інтересам. Перелік кваліфікованих органів та організацій, які можуть вжити заходів у разі порушень усередині ЄС, був визначений Європейською комісією та опублікований в Офіційному віснику Європейського Союзу у 2016 році³³⁶.

У 2015 році скандал із дизельними двигунами Volkswagen зумовив перегляд європейських підходів щодо колективного захисту прав споживачів³³⁷. Тому на заміну Директиви 2009/22/ЄС 24 листопада 2020 року після кількарічних обговорень Європейський Парламент схвалив нову

³³⁵ Directive 2009/22/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on injunctions for the protection of consumers' interests (Codified version) Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/AUTO/?uri=CELEX:32009L0022&qid=1685300192476&rid=1>.

³³⁶ Notification from the Commission concerning Article 4(3) of Directive 2009/22/EC of the European Parliament and of the Council on injunctions for the protection of consumers' interests, which codifies Directive 98/27/EC, concerning the entities qualified to bring an action under Article 2 of this Directive. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52016XC093_0_03.

³³⁷ Collective redress: consumer rights better protected in Europe. URL: <https://reneweuropengroup.eu/en/news/1708-collective-redress-consumer-rights-better-protected-in-europe/>.

Директиву 2020/1828/ЄС про представницькі дії щодо захисту колективних інтересів споживачів³³⁸. Цією Директивою запроваджені правила, щоб представництво в разі захисту колективних інтересів споживачів було однаково доступне в усіх державах-членах ЄС, водночас забезпечуючи відповідні гарантії для уникнення обтяжливих судових процесів і водночас не допускало зловживання правами споживачів.

Якщо до ухвалення Директиви кожна країна-член на свій розсуд вирішувала перелік суб'єктів, що можуть представляти колективні інтереси споживачі, то Директива встановлює уніфіковані правила³³⁹.

Відповідно до положень статті 4 Директиви держави-члени забезпечують, щоб юридичні особи, зокрема організації споживачів, зокрема ті, які представляють членів із більш ніж однієї держави-члена, мали право бути призначеними як кваліфіковані особи з метою пред'явлення внутрішніх представницьких позовів, транскордонних представницьких позовів відповідали таким критеріям:

а) це юридична особа, яка створена відповідно до національного законодавства держави-члена, де вона була визначена, і може продемонструвати 12 місяців фактичної публічної діяльності щодо захисту інтересів споживачів до свого запиту про призначення;

³³⁸ Directive (EU) 2020/1828 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2020 on representative actions for the protection of the collective interests of consumers and repealing Directive 2009/22/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020L1828>.

³³⁹ Корощенко К. Р. Колективний захист прав споживачів фінансових послуг за законодавством ЄС: становлення та особливості. *Правове регулювання фінансових послуг: національний, європейський, глобалізаційний виміри* : матер. Науковопрактичного круглого столу (Суми, 28 січня 2022 р.). Суми : СумДУ, 2022. С. 37–41. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/87420>.

б) її статутне призначення демонструє, що вона має законний інтерес у захисті інтересів споживачів, як це передбачено положеннями законодавства Союзу, зазначеними в Додатку I цієї Директиви;

в) має неприбутковий характер;

г) не є суб'єктом провадження у справі про банкрутство та її не визнано неплатоспроможною;

г) вона незалежна й не піддається впливу інших осіб, ніж споживачі, зокрема торговців;

д) вона робить загальнодоступною зрозумілою та зрозумілою мовою будь-яким відповідним способом, зокрема на своєму вебсайті, інформацію, яка демонструє, що суб'єкт господарювання відповідає критеріям, переліченим у попередніх пунктах, та інформацію про джерела його фінансування загалом.

Представництво інтересів споживачів зможуть здійснювати «кваліфіковані представницькі організації», такі як споживчі організації та деякі незалежні органи, призначені державами-членами ЄС. Установлена вимога, що останні повинні бути некомерційними й не мати фінансових угод із юридичними компаніями. Крім того, Директива не дозволяє державам-членам ЄС розпочинати колективні дії щодо відшкодування збитків або інших видів надмірної компенсації, зокрема колективне відшкодування не може розпочинатися щодо тих самих фактів і сторін, за якими уже було ухвалене рішення. Також споживачі, які прямо чи мовчазно висловили своє бажання бути представленими в представницькій справі, не матимуть можливості подавати позов індивідуально з тією самою причиною позову та проти того самого торговця. Згідно з новою директивою держави-члени ЄС повинні вимагати чіткого дозволу від споживачів, які не мають постійного проживання в державі-члені, де розпочато

колективне відшкодування. Отже, оновлені правила спрямовані на захист не лише споживачів, але й торговців та надавачів послуг.

Представницькі дії кваліфікованих організацій можуть бути спрямовані на встановлення тимчасових чи остаточних запобіжних заходів щодо припинення чи заборони практики торговця та заходів відшкодування (виплату компенсації, ремонт, заміну, зниження ціни, розірвання контракту або відшкодування сплаченої ціни). До того ж, якщо в мірі відшкодування не вказано окремих споживачів, які мають право на компенсацію, він повинен принаймні описати групу споживачів, які мають право скористатися цими засобами правового захисту.

Досить цікавими є положення статті 10 Директиви 2020/1828/ЄС стосовно фінансування представницьких позовів. Так, у цілому не заборонено щоб представницькі дії щодо заходів правового захисту споживачів фінансувала третя сторона, однак передбачено норму щодо відсутності конфлікту інтересів, наявність якої має право оцінити суд або адміністративний орган, який уповноважений розглядати справу щодо заходів правового захисту. А також стаття 12 щодо розподілення витрат на провадження в справі, зокрема передбачено, що індивідуальні споживачі, яких стосується представницький позов про вжиття заходів щодо відшкодування, не несуть витрат на провадження за винятком, коли ці витрати виникнуть через умисний чи необережний характер поведінки споживача.

Окремо в Директиві встановлено порядок оцінювання необхідності запровадження Європейського омбудсмена з питань колективних відшкодувань. Так на підставі відповідних звітів Єврокомісія до 2028 року повинна визначитися із цим питанням.

Потрібно погодитися, що сама можливість колективного позову може діяти як стримувальний фактор

проти порушень, особливо це може мати вплив на порушення прав споживачів фінансових послуг, що надають онлайн³⁴⁰.

Відповідно до статті 22 Директиви 2220/1828/ЄС застосовування нових положень щодо колективного відшкодування стає обов'язковим для держав-членів після 25 червня 2023 р.

3.4.4 Консультування споживачів фінансових послуг

Вчасне одержання споживачами необхідної інформації сприяє покращенню знань про права споживачів, що впливає на рівень довіри споживачів. Для надання інформації та консультацій щодо транскордонних покупок та розгляду скарг споживачів у ЄС було створено європейські споживчі центри (ECC-Network)³⁴¹.

Європейські споживчі центри (ECC) надають інформацію, безкоштовні консультації та допомогу щодо транскордонних покупок у ЄС, Норвегії та Ісландії. Вони фінансуються Європейською Комісією та національними урядами для того, щоб усі могли скористатися всіма перевагами Єдиного ринку, як матеріального, так і цифрового, де б вони не купували. Центри – це мережі, ECC-Net, щоб надавати інформацію та поради щодо здійснення безпроблемних покупок

³⁴⁰ Корощенко К. Р. Колективний захист прав споживачів фінансових послуг за законодавством ЄС: становлення та особливості. *Правове регулювання фінансових послуг: національний, європейський, глобалізаційний виміри* : матер. Науковопрактичного круглого столу (Суми, 28 січня 2022 р.). Суми : СумДУ, 2022. С. 37–41. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/87420>.

³⁴¹ Ханик-Посполітак Р. Ю. Захист прав споживачів у Європейському Союзі : підручник / за ред. Р. А. Петрова. *Право Європейського Союзу*. Харків : Право, 2021. С. 297. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3ccdac41-c6b0-4b31-b1f1-1ceb85e26d12/content>.

та щодо доступних прав, якщо споживачі стикаються з проблемами або під час транзакції або згодом³⁴².

ЕСС-центри надають безкоштовні експертні, конфіденційні консультації щодо прав споживачів, що регулюються законодавством ЄС, пов'язані з купівлею товарів чи послуг особисто чи онлайн, або передбачають поїздку до/з будь-якої країни ЄС, Норвегії та Ісландії. Із переліком центрів, що входять до мережі можна ознайомитися за посиланням: URL: <https://www.eccnet.eu/contact-your-local-ecc>.

3.4.5 Європейська процедура дрібних позовів

Якщо споживач не зміг вирішити суперечки з постачальником фінансових послуг, скориставшись послугами установи ADR, він має право скористатися засобами судового захисту. Право ЄС передбачає спеціальну спрощену процедуру для розгляду невеликих позовів у разі транскордонних суперечок, тобто для вирішення спорів із постачальником фінансових послуг, що знаходиться в іншій державі-члені ЄС.

Регламентом № 861/2007/ЄС³⁴³ було запроваджено європейську процедуру дрібних позовів для транскордонних спорів, у яких позов не перевищує 5 000 євро. Завдяки цій процедурі покращується доступ до правосуддя спрощенням транскордонного розгляду дрібних позовів і зменшення витрат для споживача.

Європейська процедура дрібних позовів (European Small Claims Procedure, ESCP) забезпечує прискорений

³⁴² ECC-Network. URL: <https://www.eccnet.eu/european-consumer-cent-res-network>.

³⁴³ Regulation (EC) No 861/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02007R0861-20170714>.

спосіб судового розгляду, який зазвичай є менш складним і дорогим, ніж звичайне провадження.

Потрібно погодитися із твердженням, що ESCP є комплексним провадженням, за допомогою якого урегульовано розгляд і вирішення судом цивільних і комерційних справ транскордонного характеру, які застосовують одноманітно та безпосередньо в усіх державах-членах ЄС. Процедура є обов'язковою для виконання в усій своїй повноті, не потребуючи подальшої імплементації в національне законодавство держав-членів для застосування в національних судах³⁴⁴.

Відповідно до статті 4 Регламенту 861/2007/ЄС для того щоб розпочати європейську процедуру розгляду дрібних позовів позивач заповнює стандартну форму А позову, як зазначено в Додатку I до цієї Директиви, та подає її до суду або трибуналу безпосередньо, поштою чи будь-яким іншим засобом зв'язку, прийнятними для держави-члена, в якій розпочато процедуру. Форма А позову доступна всіма офіційними мовами ЄС, крім ірландської (URL: https://e-justice.europa.eu/177/EN/small_claims_forms).

Позовна заява повинна містити опис доказів, що підтверджують вимоги, і супроводжуватися, якщо необхідно, будь-якими відповідними супровідними документами. Крім того, необхідно сплатити судовий збір, сума якого визначена законодавством держави-члена. Упродовж 14 днів після отримання бланка заяви суд повинен вручити його копію разом із бланком-відповіддю відповідачу. У відповідача є 30 днів для того, щоб надати відповідь, заповнивши свою частину форми. Далі впродовж 30 днів після одержання ві-

³⁴⁴ Ізарова І. О. Транскордонні загальноєвропейські процедури в системі національного цивільного процесу. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 193. С. 57. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1c43ff5c-6b7f-4f60-81d6-a0f64397057f/content>.

дповіді від відповідача (якщо така є) суд повинен або винести рішення щодо дрібного позову, або запросити додаткові відомості в письмовій формі від будь-якої зі сторін, або викликати сторони на усне слухання. Якщо буде розпочато процедуру усного слухання, то споживач не зобов'язаний бути представленим адвокатом. Також у разі, якщо суд має відповідне обладнання, слухання повинно проводитися в режимі відеоконференції або телеконференції.

Дослідники висловлюють думку, що «звернення до принципу *lex fori* створює ризик виникнення різниці в режимі розгляду ідентичних позовів транскордонного характеру згідно із законодавством, за яким потрібно розглядати справу, а це нібито йде врозріз із трендом до однорідності, який так поцінують європейські інституції, навіть у галузі цивільного судочинства»³⁴⁵.

Ухвалене судом рішення підлягає виконанню в усіх інших державах-членах ЄС без будь-яких подальших формальностей (за винятком Данії, яка не бере участі в спільному просторі безпеки та правосуддя ЄС). Виконання відбувається відповідно до національних правил і процедур держави-члена, де виконується судове рішення.

Отже, запроваджена в ЄС процедура дрібних позовів дозволяє в спрощеному режимі одержати захист своїх прав.

Контрольні питання

1 У чому полягає співпраця між національними органами, які відповідальними за виконання законів про захист прав споживачів у державах-членах ЄС?

2 Чому підвищення фінансової грамотності споживачів фінансових послуг сприяє захисту їхніх прав?

³⁴⁵ Сільвестрі Е. Процедура дрібних позовів: міркування та ідеї з Європи й Італії для українських реформ. *Право України*. 2017. № 8. С. 149.
URL: <https://rd.ua/storage/lessons/38/48015.Сільвестрі%20Е.-147-153.pdf>.

3 Які суб'єкти уповноважені подавати позови щодо судових заборон для захисту прав споживачів фінансових послуг?

4 Чи дозволяє законодавство ЄС здійснювати колективний захист прав споживачів фінансових послуг?

5 Щодо яких суперечок споживачів фінансових послуг із надавачами цих послуг можуть застосовувати альтернативні способи вирішення споживчих спорів?

6 У яких ситуаціях можуть застосовувати вирішення спорів споживачів онлайн?

7 Назвіть органи чи установи, які здійснюють консультування споживачів фінансових послуг щодо їх права.

8 Який порядок розгляду скарг у мережі FIN-NET?

9 Поясніть, у чому полягає Європейська система дрібних позовів?

ДОДАТОК А

Ключові положення актів вторинного права ЄС щодо захисту прав споживачів фінансових послуг

Директива Ради 88/361/ЄЕС від 24 червня 1988 року щодо виконання статті 67 Договору (Директива про рух капіталу).

OJ L 178, 8.7.1988, р. 5–18

Директива закріплює принцип повної лібералізації руху капіталу між країнами ЄС, який набув чинності з 1 липня 1990 року. Операції, що репрезентують рух капіталу, перераховані в її Додатку I.

Правила директиви втратили актуальність після набуття чинності новою статтею 63 Договору про функціонування Європейського Союзу, яка забезпечує вільний рух капіталу між країнами ЄС, а також між країнами ЄС та третіми країнами, однак, у практиці Суду Європейського Союзу, номенклатуру руху капіталу, включену в Додаток I, усе ще використовують для цілей визначення поняття руху капіталу.

Директива Ради 93/13/ЄЕС від 5 квітня 1993 року про нечесні умови споживчих контрактів.

OJ L 95, 21.4.1993, р. 29–34

Директива захищає споживачів у ЄС від несправедливих положень та умов, які можуть бути вміщені до стандартного контракту на товари та послуги, які вони купують.

Директива містить невичерпний та орієнтовний перелік несправедливих умов контракту. Під час оцінювання того, чи є пункт у контракті справедливим чи ні, береться до уваги характер залучених товарів і послуг, обставини угоди та всі інші положення. Умови контракту, які вважаються несправедливими, не є обов'язковими для споживачів, але решта контракту залишається чинною, якщо це мо-

ДОДАТКИ

жливо юридично. Організації чи особи вповноважені національним законодавством здійснювати захисті прав споживачів, наділені правом звернутися до суду, щоб запобігти подальшому застосуванню несправедливих умов договору. Директива також вимагає від держав-членів запровадити ефективні, пропорційні та переконливі санкції, що застосовують до порушень правил щодо несправедливих умов контракту.

Директива 97/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 3 березня 1997 року про схеми компенсації інвесторам.

OJ L 84, 26.3.1997, p. 22–31

Директива спрямована на захист інвесторів у разі банкрутства інвестиційної компанії.

Директива вимагає від країн ЄС створити одну або декілька схем компенсації інвесторам. Усі інвестиційні фірми, що надають інвестиційні послуги, повинні брати участь у такій схемі (з окремими вимогами для кредитних установ).

Директива встановлює мінімальний рівень компенсації ЄС для інвестора в розмірі 20 000 євро, водночас дозволяючи країнам ЄС забезпечувати вищий рівень компенсації, виключення окремих категорій інвесторів з охоплення схем або надання нижчого рівня охоплення.

Директива 98/26/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19 травня 1998 року про остаточність розрахунків у платіжних системах і системах розрахунків за цінними паперами.

OJ L 166, 11.6.1998, p. 45–50

Директива визначає вимоги до гарантування завершення переказу фінансових продуктів і платіжних доручень, незважаючи на проблеми, що виникають через неплатоспроможність фінансової установи (наприклад, банку)

або системного оператора (наприклад, центрального депозитарію цінних паперів).

Директива спрямована на забезпечення застосування єдиних правил у випадках, коли з моменту укладення транзакцій функціонує кілька розрахункових і платіжних систем, щоб уникнути труднощів, що виникають через несумісність нормативних актів.

Директива 2000/31/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 8 червня 2000 року про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема електронної комерції на внутрішньому ринку («Директива про електронну комерцію»).

OJ L 178, 17.7.2000, p. 1–16

Директива встановлює стандартні правила в ЄС щодо різних питань, пов'язаних з електронною комерцією. До онлайн-послуг, на які поширюється документ, належать і фінансові послуги.

Директива встановлює принцип, згідно з яким оператори цих послуг підлягають регулюванню (пов'язаному з використанням та наданням послуг) лише в країні ЄС, де вони мають зареєстрований головний офіс, а не в країні, де знаходяться сервери, адреси електронної пошти чи поштові скриньки, якими вони користуються.

Електронні контракти повинні мати еквівалентний правовий статус паперовим контрактам у кожній країні ЄС. Визначені вимоги до таких контрактів, порядок здійснення онлайн-замовлень, реклами онлайн-послуг, захист від спаму, відповідальність постачальників послуг.

Директива 2001/34/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 28 травня 2001 року про допуск цінних паперів до офіційного лістингу фондової біржі та про інформацію, яка має бути опублікована щодо цих цінних паперів (Listing Directive).

OJ L 184, 6.7.2001, p. 1–66.

ДОДАТКИ

Директива спрямована на координацію правил щодо допуску цінних паперів до офіційного біржового лістингу та інформацію, що буде опублікована щодо цих цінних паперів, щоб забезпечити еквівалентний захист для інвесторів на рівні ЄС.

Директива про лістинг стосується цінних паперів, для яких подають запит на допуск до офіційного лістингу, і тих, які допущені, незалежно від юридичної природи їх емітента. Певні винятки можливі в разі цінних паперів, випущених країною ЄС або її регіональними чи місцевими органами влади, або паїв, випущених установами спільного інвестування, відмінними від закритого типу.

Директива про лістинг є директивою про мінімальну гармонізацію, вона дозволяє країнам ЄС вводити додаткові вимоги для допуску цінних паперів до офіційного лістингу за умови, що такі додаткові умови поширюються на всіх емітентів і вони були опубліковані до подання заявки на допуск таких цінних паперів.

Директива 2002/47/ЄС Європейського Парламенту та Ради про угоди про фінансову застава.

OJ L 168, 27.6.2002, р. 43–50

Ця Директива спрямована на створення чіткої уніфікованої правової бази ЄС для використання цінних паперів і готівки як застави у фінансових операціях.

Директива поширюється на фінансову застава, зокрема грошові кошти та фінансові інструменти, такі як акції та облігації. Певні варіанти відмови дозволені в країнах ЄС, як-от власні акції постачальника застави.

Директива встановлює мінімальні формальні вимоги країн ЄС щодо угод про застава, передбачаючи, наприклад, те, що такі угоди повинні бути підтверджені письмово або юридично еквівалентним способом.

Директива 2002/58/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 липня 2002 року про оброблення персональних даних і захист приватності в секторі електронних комунікацій (Директива про конфіденційність та електронні комунікації).

OJ L 201, 31.7.2002, р. 37–47

Директива встановлює правила для забезпечення безпеки під час оброблення персональних даних, сповіщення про порушення персональних даних і конфіденційності комунікацій. Вона також забороняє небажані повідомлення, якщо користувач не дав своєї згоди.

Постачальники електронних комунікаційних послуг повинні забезпечити захист своїх послуг щонайменше:

- забезпечення доступу до персональних даних лише уповноважених осіб;
- захист персональних даних від знищення, втрати або випадкової зміни, а також від інших незаконних або несанкціонованих форм оброблення;
- забезпечення реалізації політики безпеки щодо оброблення персональних даних.

Директива 2002/65/ЄС Європейського Парламенту та Ради про дистанційний маркетинг споживчих фінансових послуг та внесення змін до Директиви Ради 90/619/ЄЕС та Директив 97/7/ЄС та 98/27/ЄС.

OJ L 271, 9.10.2002, р. 16–24

Директива встановлює спільні правила маркетингу фінансових послуг постачальниками для споживачів у ЄС для посилення захисту споживачів.

Директива охоплює всі фінансові послуги, зокрема кредитні картки, інвестиційні фонди, страхування та персональні пенсійні плани, які можна продавати споживачам через дистанційні канали продажу, такі як телефон, факс та Інтернет.

Директива гарантує захист споживача, зокрема:

ДОДАТКИ

- зобов'язання постачальника надати споживачам вичерпну інформацію до укладення договору;
- право споживача відмовитися від договору впродовж 14 днів;
- заборона зловживання маркетинговими практиками, що намагаються змусити споживачів купити послугу, яку вони не запитували («інерційний» продаж);
- правила щодо обмеження інших дій, таких як небажані телефонні дзвінки та електронні листи (холодні дзвінки та спам);
- відповідні санкції з боку держав-членів ЄС щодо постачальників, які не додержуються цієї директиви;
- належне судове відшкодування, зокрема процедури позасудового врегулювання для споживачів, чий права порушені.

Директива 2002/87/ЄС Європейського парламенту та Ради від 16 грудня 2002 року про додатковий нагляд за кредитними установами, страховими компаніями та інвестиційними фірмами у фінансовому конгломераті та внесення змін до Директив Ради 73/239/ЄЕС, 79/267/ЄЕС, 92/49/ЄЕС, 92/96/ЄЕС, 93/6/ЄЕС та 93/22/ЄЕС, а також Директиви 98/78/ЄС та 2000/12/ЄС Європейського Парламенту та Ради («Директива про фінансові конгломерати» – FICOD).

OJ L 35, 11.2.2003, р. 1–27

Директива має на меті посилення ефективного нагляду за фінансовими конгломератами – великими фінансовими групами, що діють у різних фінансових секторах (банківські / інвестиційні послуги та страхування), часто за кордоном.

Її загальна мета полягає в сприянні більшій фінансовій стабільності та захисту споживачів.

Директива встановлює конкретні вимоги:

– щодо платоспроможності, щодо придатності та професіоналізму керівництва конгломерату;

– щодо належного управління ризиками та системи внутрішнього контролю всередині конгломерату; створення єдиного наглядового органу, призначеного для координації загального нагляду за конгломератом;

– щодо обміну інформацією та співпраці між наглядовими органами (зокрема ті, що не входять до ЄС) регульованих організацій у фінансовому конгломераті.

Директива 2004/109/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 грудня 2004 р. про гармонізацію вимог прозорості стосовно інформації про емітентів, чиї цінні папери допущені до торгівлі на регульованому ринку, та про внесення змін до Директиви 2001/34/ЄС.

OJ L 390, 31.12.2004, р. 38–57

Ця директива спрямована на покращення інформації, яку надають інвесторам про емітентів цінних паперів, допущених до торгівлі на регульованому ринку, розташованих або діючих у країні ЄС. Вона вимагає від країн ЄС публікувати періодичну фінансову інформацію про свої доходи впродовж фінансового року, на додаток до постійної інформації щодо володіння значними відсотками прав голосу.

Директива 2005/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11 травня 2005 р. про недобросовісну комерційну практику щодо споживачів на внутрішньому ринку та внесення змін до Директиви Ради 84/450/ЄЕС, Директив 97/7/ЄС, 98/27/ЄС та 2002/65/ЄС Європейського Парламенту та Ради та Регламент (ЄС) № 2006/2004 Європейського Парламенту та Ради («Директива про недобросовісну комерційну практику») (текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 149, 11.6.2005, р. 22–39

ДОДАТКИ

Директива визначає недобросовісні комерційні практики між бізнесом і споживачем, заборонені в Європейському Союзі (ЄС).

Її застосовують до будь-яких дій або бездіяльності, безпосередньо пов'язаних із просуванням, продажем або постачанням продукту продавцем споживачам із захистом економічних інтересів споживачів до, під час і після здійснення комерційної операції.

Завдяки цій Директиві забезпечується однаковий рівень захисту для всіх споживачів, незалежно від місця купівлі чи продажу в ЄС.

Директива 2006/114/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 грудня 2006 року щодо введення в оману та порівняльної реклами (текст стосується ЄЕЗ). OJ L 376, 27.12.2006, р. 21–27

Директива спрямована на захист трейдерів від оманливої реклами від інших компаній (тобто B2B), що еквівалентно нечесній комерційній практиці. Для цього вона визначає умови, за яких дозволено порівняльну рекламу.

Визначають поняття оманливої реклами; умови для здійснення порівняльної реклами; обов'язок держав передбачити можливість подання позову особами чи організаціями, що мають законний інтерес, або адміністративну скаргу проти незаконної реклами; а також повноваження судів або адміністративних органів країн ЄС вимагати вилучення незаконної реклами, навіть за відсутності доказів фактичних збитків, шкоди або наміру недбалості; або заборонити незаконну рекламу, яка ще не була опублікована.

Директива 2008/122/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 14 січня 2009 р. про захист споживачів стосовно різних аспектів, пов'язаних із тимчасовим правом власності, довгостроковими канікулярними продуктами, договорами перепродажу та обміну (текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 33, 3.2.2009, р. 10–30

Директива посилює захист споживачів у разі укладення контрактів на продаж, перепродаж та обмін, продуктів із тимчасовим правом власності та довгостроковими канікулярними продуктами.

Ця директива оновлює та уточнює правила захисту споживачів і сприяє належному функціонуванню внутрішнього ринку.

Вона встановлює правила щодо реклами, переддоговірної та договірної інформації, право відмови та заборону авансових платежів упродовж періоду відмови.

Директива 2008/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2008 р. про кредитні угоди для споживачів та про скасування Директиви Ради 87/102/ЄЕС. OJ L 133, 22.5.2008, р. 66–92

Директива гармонізує правила ЄС щодо кредитів, наданих споживачам, які позичають для фінансування покупок товарів і послуг (відпочинок, товари, нові автомобілі тощо).

Вона має на меті відкрити ринок споживчих кредитів ЄС, одночасно підвищуючи прозорість умов контракту та рівень захисту споживачів.

Директива *не поширюється* на кредитні договори:

– гарантовані іпотекою, які регулюються Директивою 2014/17/ЄС про кредитні договори для споживачів щодо житлової нерухомості;

– придбати землю або майно, що також регулюється Директивою 2014/17/ЄС;

– менше ніж 200 євро або більше ніж 75 000 євро, однак не пізніше 21 березня 2016 року, директива також мала застосовуватися до негарантовані кредитні договори на суму понад 75 000 євро для ремонту житлової нерухомості.

Директива 2009/22/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 року про судові заборони щодо захисту інтересів споживачів.

OJ L 110, 1.5.2009, p. 30–36

Директива запроваджує правила ЄС, що гарантують, щоб судові заборони були достатньо ефективними для припинення порушень, які завдають шкоди колективним інтересам споживачів.

Судові заборони спрямовані на припинення або заборону порушень, які суперечать колективним інтересам споживачів.

Директива стосується порушень, пов'язаних зі споживчими кредитами, пакетними подорожами, несправедливими умовами в договорах, укладених зі споживачами, дистанційними контрактами та недобросовісною комерційною практикою.

Директиву скасовано з 25 червня 2023 року та замінено Директивою 2020/1828/ЄС

Директива 2009/65/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 року про координацію законів, підзаконних актів та адміністративних положень, що стосуються підприємств колективного інвестування в переказні цінні папери (UCITS) (текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 302, 17.11.2009, p. 32–96

Основними цілями директиви є: запропонувати інвесторам більш широкий вибір продукту за нижчою ціною завдяки більш ефективному ринку установ спільного інвестування в переказні цінні папери (UCITS) в ЄС, кращому інформуванню інвесторів та більш ефективному нагляду за коштами; зберегти конкурентоспроможність інвестиційного сектора ЄС за допомогою адаптації правил до розвитку ринку.

Директива встановлює правила щодо:

- надання інформації інвесторові у вигляді стандартизованого короткого інформаційного документа, який полегшує розуміння продукту споживачем;
- справжнього паспорта ЄС для керівних компаній UCITS, який дозволить керівній компанії, розташованій в одній державі-члені ЄС, керувати коштами в інших державах-членах;
- маркетингу UCITS в інших країнах, наприклад, методом спрощення адміністративних процедур;
- злиття UCITS в інших країнах;
- посилення нагляду за UCITS та компаніями, які ними керують, наприклад, за допомогою посилення співпраці між національними органами нагляду за фінансовими послугами.

Директива 2009/110/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 вересня 2009 року про початок діяльності установ електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директив 2005/60/ЄС і 2006/48/ЄС та скасовує Директиву 2000/46/ЄС («Директива про електронні гроші» – EMD). (текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 267, 10.10.2009, р. 7–17

Директива про електронні гроші встановлює правила діяльності та нагляду за установами, що працюють з електронними грошима, щоб сприяти появі справжнього єдиного ринку послуг електронних грошей у ЄС.

Вона також спрямована на забезпечення узгодженості з Директивою ЄС щодо платіжних послуг (Директива 2007/64/ЄС, відома як PSD), тим самим сприяючи створенню єдиного ринку ЄС для платежів на користь споживачів, бізнесу та економіки ЄС загалом.

Директива має на меті:

- сприяти появі нових інноваційних та безпечних послуг електронних грошей;

ДОДАТКИ

- забезпечити доступ на ринок новим компаніям;
- заохочувати ефективну конкуренцію між усіма учасниками ринку.

Директива 2009/138/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2009 року про започаткування та ведення діяльності зі страхування та перестраховування (Solvency II). (текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 335, 17.12.2009, р. 1–155

Директива вимагає, щоб страхові та перестрахові компанії в ЄС мали достатні фінансові ресурси, у ній також визначені правила управління компанією, управління ризиками, прозорості та нагляду.

Директива поширюється на компанії зі страхування, крім страхування життя, страхування життя та перестраховування.

Страхова компанія може здійснювати свою діяльність після одержання дозволу від наглядового органу країни-члена ЄС, який діє на всій території ЄС.

Директива Solvency II надає Європейській Комісії право ухвалювати делеговані та імплементаційні акти, що стосуються таких питань, як технічні стандарти та інформація для розрахунку технічних резервів та основних власних коштів.

Директива 2011/83/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2011 року про права споживачів, що вносить зміни до Директиви 93/13/ЄЕС та Директиви 1999/44/ЄС та скасовує Директиву 85/577/ЄЕС та Директиву 97/7/ЄС (текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 304, 22.11.2011, р. 64–88

Мета цієї Директиви полягає в тому, щоб методом досягнення високого рівня захисту споживачів сприяти належному функціонуванню внутрішнього ринку за допомогою наближення певних аспектів законів, підзаконних актів

та адміністративних положень держав-членів стосовно контрактів, укладених між споживачами та трейдерів. Її не застосовують до послуг у сфері охорони здоров'я, соціальних послуг та фінансових послуг (наприклад, споживчий кредитування та страхування).

Директива 2013/11/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2013 р. про альтернативне вирішення споживчих спорів та внесення змін до Регламенту № 2006/2004/ЄС та Директиви 2009/22/ЄС (Directive on consumer ADR).

OJ L 165, 18.6.2013, p. 63–79

Директива гарантує, що споживачі з ЄС можуть свої договірні суперечки з торговцем із ЄС щодо продукту чи послуги передати до установи альтернативного вирішення спорів (установи ADR), роль якої полягає у вирішенні суперечок за допомогою процедур ADR, тобто без звернення до суду.

Директива встановлює обов'язкові вимоги до якості для установ та процедур ADR для забезпечення таких аспектів, як прозорість, незалежність, справедливість та ефективність.

Для торговців встановлене обов'язок інформувати споживачів про ADR, якщо перші зобов'язалися або зобов'язані використовувати ADR і коли вони не можуть двосторонньо вирішити суперечку зі споживачем.

Директива 2013/36/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 червня 2013 року про доступ до діяльності кредитних установ та пруденційний нагляд за кредитними установами та інвестиційними фірмами, унесення змін до Директиви 2002/87/ЄС та скасування Директив 2006/48/ЄС та 2006/49/ЄС (CRD IV – Capital Requirements Directive).

OJ L 176, 27.6.2013, p. 338–436

ДОДАТКИ

CRD IV регулює доступ до діяльності кредитних установ, а також установлює правила щодо:

- пруденційного нагляду за кредитними установами відповідними національними органами влади;
- наглядові повноваження та інструменти цих органів для пруденційного нагляду за кредитними установами;
- вимоги до публікації, яких повинні дотримуватися ці органи пов'язані з пруденційним регулюванням та наглядом за кредитними установами.

Директива замінює попередні директиви щодо вимог до капіталу (2006/48/ЄС та 2006/49/ЄС) та охоплює аспекти, які раніше були вміщені до цих директив, зокрема:

- доступ до відкриття та ведення банківської діяльності;
- умови для свободи заснування;
- свобода надання послуг;
- пруденційний нагляд за банками та інвестиційними компаніями.

Директива 2014/17/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 4 лютого 2014 року про кредитні угоди для споживачів щодо житлової нерухомості та про внесення змін до Директив 2008/48/ЄС та 2013/36/ЄС та Регламенту № 1093/2010/ЄС (текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 60, 28.2.2014, p. 34–85

Директива має на меті гарантувати, що всі споживачі, які беруть іпотеку для придбання нерухомого майна, будуть належно поінформовані та захищені від ризиків.

Директива поширюється на всі кредити, надані споживачам для купівлі житла, зокрема з кредитами, гарантованими іпотекою або іншим подібним забезпеченням.

На кредиторів покладено обов'язок надавати споживачам інформацію, щоб визначити відповідний для них продукт. Директива закріплює загальні принципи ведення бізнесу в цій сфері, право споживача на дострокове погашення

кредиту, та можливість кредитних посередників, одержавши дозвіл в одній державі-члені, надавати послуги по всій території ЄС.

Директива 2014/49/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 квітня 2014 року про схеми гарантування депозитів (DGSD) (текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 173, 12.6.2014, p. 149–178

Директива спрямована на захист вкладників усіх кредитних установ, а також на збереження стабільності банківської системи ЄС у цілому.

Кожна країна ЄС повинна запровадити закони, які гарантуватимуть, що:

– на її території створено одну або декілька схем гарантування вкладів, і всі банки зобов'язані приєднатися до них;

– існує гармонізований рівень захисту вкладників.

В основі схеми гарантування вкладів лежить принцип фінансування схем банками, внески яких відображають профілі ризиків окремих банків, тобто більш ризиковані банки повинні платити більше.

Гарантована сума відшкодування становить 100 000 євро, і цей ліміт поширюється на всі зведені рахунки вкладника в одному банку.

Директива 2014/59/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 травня 2014 року про встановлення меж для відновлення та оздоровлення кредитних установ та інвестиційних фірм та внесення змін до Директиви Ради 82/891/ЄЕС та Директив 2001/24/ЄС, 2002/47/ЄС, 2004/25/ЄС, 2005/56/ЄС, 2007/36/ЄС, 2011/35/ЄС, 2012/30/ЄС та 2013/36/ЄС, а також Регламенти 1093/2010/ЄС та 648/2012/ЄС, Європейського парламенту та Ради (BRRD) (текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 173, 12.6.2014, p. 190–348

ДОДАТКИ

Директива встановлює нові правила роботи з проблемними фінансовими установами, оскільки багатьом державам-членам ЄС довелося вливати державні гроші у свої банківські системи, щоб урятувати банки після фінансової кризи 2008 року.

Документ має на меті уникнути використання грошей платників податків у майбутніх випадках банкрутства.

У Директиві встановлено загальні правила ЄС щодо відновлення та реструктуризації неплатоспроможних банків.

Для банків у скрутному становищі застосовують процедуру prevention / запобігання, банків у складній фінансовій ситуації – early intervention / раннє втручання, збанкрутілих банків – restructuring / реструктуризація (resolution / врегулювання).

Комісія наділена правом видавати делеговані акти з питань визначених у Директиві.

Директива 2014/65/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 травня 2014 року про ринки фінансових інструментів та внесення змін до Директиви 2002/92/ЄС та Директиви 2011/61/ЄС (MiFID II) (текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 173, 12.6.2014, p. 349–496

MiFID II спрямована на те, щоб зробити фінансові ринки в ЄС більш надійними та прозорими. Вона створює нову правову базу, яка краще регулює інвестиційну та торговельну діяльність на фінансових ринках і посилює захист інвесторів.

Директива забезпечує торгівлю фінансовими продуктами на регульованих майданчиках, встановлює нові правила, що посилюють вимоги до прозорості, які застосовують до та після торгівлі фінансовими інструментами. Обмежує можливість спекуляцій на сировинних ринках запровадженням гармонізованої системи ЄС, що встановлює ліміти

на позиції в товарних деривативах. Запроваджує правила для діяльності, що виконується в електронному вигляді, спрямовані на те, щоб ці методи торгівлі не створювали невіпорядкованих ринків.

Директива 2015/2366/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2015 року про платіжні послуги на внутрішньому ринку, яка вносить зміни до Директив 2002/65/ЄС, 2009/110/ЄС та 2013/36/ЄС та Регламенту 1093/2010/ЄС та скасування Директиви 2007/64/ЄС (PSD2) (текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 337, 23.12.2015, р. 35–127

PSD2 забезпечує правову основу для подальшого розвитку краще інтегрованого внутрішнього ринку електронних платежів у ЄС.

Вона встановлює комплексні правила для платіжних послуг для забезпечення узгоджених правил надання платіжних послуг в ЄС і високого рівня захисту споживачів.

Директива забезпечує необхідну правову основу для єдиної зони платежів у євро, зокрема встановлює правила щодо:

- режиму ліцензування платіжних установ, зокрема тих, що пропонують інформацію про рахунки та послуги з ініціації платежів («відкритий банкінг»);
- прозорості умов та вимог до інформації щодо платіжних послуг, зокрема комісію;
- прав та обов'язків користувачів і постачальників платіжних послуг;
- суворих вимог безпеки для електронних платежів і захисту фінансових даних споживачів, щоб гарантувати безпечну автентифікацію та зменшити ризик шахрайства.

Директива 2015/849/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей

та фінансування тероризму, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 648/2012 Європейського Парламенту та Ради та скасування Директиви 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради та Директиви Комісії 2006/70/ЄС (4AMLD) (текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 141, 5.6.2015, p. 73–117

4AMLD спрямована на боротьбу з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму запобіганням зловживанню фінансовим ринком для цих цілей.

Директива поширюється на:

- кредитні установи;
- фінансові установи;
- визначені нефінансові підприємства та професії,

такі як: аудитори, зовнішні бухгалтери, податкові радники, нотаріуси та адвокати, за певних обставин, агенти з нерухомості, торговці товарами (наприклад, дорогоцінними металами та камінням, коли платежі на 10 000 євро або більше здійснюють готівкою), постачальники гральних послуг.

Директива посилює правила щодо ідентифікації клієнтів. Вимагає, щоб інформація про бенефіціарну власність для компаній містилася в кожній державі-члені в центральному реєстрі. Покращує обізнаність і реагування на будь-які слабкі сторони відмивання грошей / фінансування тероризму. Для захисту фінансової системи ЄС запроваджує скоординовану європейську політику щодо третіх країн, що мають неефективні режими протидії відмиванню коштів. Зміцнює та покращує співпрацю між підрозділами фінансової розвідки держав-членів.

Директива 2016/2341/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 14 грудня 2016 року щодо діяльності та нагляду за установами професійного пенсійного забезпечення (IORPs) (текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 354, 23.12.2016, p. 37–85

Директива встановлює мінімальні правила гармонізації для установ, що керують колективними пенсійними схемами для роботодавців від імені своїх працівників. Водночас уряди держав-членів ЄС можуть запровадити додаткові заходи, які вони вважають необхідними.

Правила запроваджені Директивою спрямовані на:

- забезпечення фінансової стабільності професійних пенсійних схем;
- забезпечення кращого захисту та надання необхідної інформації членам пенсійних схем та бенефіціарам;
- усунення перешкод для транскордонної діяльності пенсійних фондів;
- заохочення довгострокових та відповідальних інвестицій.

У Директиві визначені вимоги до професійних пенсійних фондів або установ професійного пенсійного забезпечення; порядок здійснення пруденційного нагляду компетентними національними органами; зміст та порядок надання інформації потенційним і фактичним членам та бенефіціарам про свою діяльність, унески, звіти про пенсійні виплати тощо.

Директива 2016/97/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20 січня 2016 року про поширення страхування (текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 26, 2.2.2016, p. 19–59

Директива спрямована на вдосконалення способів продажу страхових продуктів, щоб вони приносили реальні переваги споживачам і роздрібним інвесторам у ЄС.

Директива забезпечує більшу прозорість постачальників страхових послуг щодо ціни та вартості їх продуктів, щоб споживачам було зрозуміло, за що вони платять, а також визначає обсяг інформації, щоб споживачі могли ухвалювати більш обґрунтовані рішення, за допомогою прос-

ДОДАТКИ

того, стандартизованого документа з інформацією про страховий продукт (PIID) для продуктів страхування, крім страхування життя. Якщо страхові продукти пропонують у пакеті з іншим товаром або послугою, наприклад, коли новий автомобіль продають за вигідною ціною разом з автострахуванням, споживачі матимуть вибір купити основний товар чи послугу без страхового поліса.

У директиві закріплені правила прозорості та ведення бізнесу, щоб запобігти купівлі споживачами продуктів, які не відповідають їхнім потребам. Правила стосуються страхових компаній та посередників (агенти чи брокери).

Дистриб'ютори страхових компаній, які продають продукти страхування життя з елементами інвестування, повинні переконатися, що продукт відповідає фінансовому становищу клієнта, інвестиційним цілям і досвіду в інвестиційній сфері.

Директива 2020/1828/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2020 року про представницькі позови для захисту колективних інтересів споживачів та скасування Директиви 2009/22/ЄС.

OJ L 409, 4.12.2020, р. 1–27

Директива надає повноваження організаціям або державним органам, призначеним державами-членами ЄС, вимагати судових заборон або заходів відшкодування від імені груп споживачів (зокрема й фінансових послуг) через представницькі позови (зокрема транскордонні представницькі позови).

Держави-члени самостійно встановлюють судову чи адміністративну процедуру представницьких позовів або обидві процедури, залежно від галузі права чи сектора економіки.

У Директиві визначені вимоги до кваліфікованих організацій, які матимуть можливість подавати представницькі позови від імені споживачів.

Регламент № 861/2007/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11 липня 2007 р., що встановлює Європейську процедуру дрібних позовів.

OJ L 199, 31.7.2007, р. 1–22

Регламент створює спрощену та прискорену письмову процедуру для розгляду справ, пов'язаних із невеликими транскордонними претензіями. Це зменшує витрати та гарантує автоматичне виконання судових рішень, винесених в одній країні ЄС, в іншій.

Положення Регламенту застосовують до транскордонних цивільних і комерційних справ для позовів до 5 000 євро. Не застосовують до справ, пов'язаних із: визначенням статусу чи дієздатності особи; майнових прав подружжя або товариства; зобов'язань щодо утримання сім'ї; заповітів та спадкування; банкрутства; соціальним забезпеченням; арбітражем; трудовим правом; орендою майна; порушенням приватного життя або прав особи, зокрема наклеп.

Регламент № 1060/2009/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 вересня 2009 року про кредитно-рейтингові агентства (текст стосується ЄЗ).

OJ L 302, 17.11.2009, р. 1–31

Регламент покликаний регулювати діяльність кредитно-рейтингових агентств, щоб захистити інвесторів і європейські фінансові ринки від ризику зловживань.

У документі встановлено умови для присвоєння кредитних рейтингів і правила щодо організації та діяльності кредитно-рейтингових агентств, зокрема їх акціонерів та учасників, із метою сприяння незалежності кредитно-рейтингових агентств, уникнення конфлікту інтересів і кращого захисту споживачів та інвесторів.

Регламент № 1092/2010/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 24 листопада 2010 року про макропруденційний нагляд Європейського Союзу за фінансовою системою та створення Європейської ради системних ризиків.

OJ L 331, 15.12.2010, р. 1–11

Регламент засновує Європейську раду системних ризиків (ESRB) як частину нової Європейської системи фінансового нагляду (ESFS).

ESRB відповідає за моніторинг та аналіз ризиків у фінансовій системі в цілому (здійснює макропруденційний нагляд).

Регламент № 1093/2010/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 24 листопада 2010 року про заснування Європейського наглядового органу (Європейського органу банківського нагляду), унесення змін до Рішення № 716/2009/ЄС та скасування Рішення Комісії 2009/78/ЄС.

OJ L 331, 15.12.2010, р. 12–47

Регламент засновує Європейський орган банківського нагляду (European Banking Authority – ЕВА).

ЕВА – це агентство ЄС, яке працює над забезпеченням ефективного та послідовного пруденційного регулювання та нагляду в європейському банківському секторі.

Загальні цілі ЕВА полягають у підтримці фінансової стабільності в ЄС і захисті цілісності, ефективності та впорядкованого функціонування банківського сектора.

Регламент № 1094/2010/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 24 листопада 2010 року про заснування Європейського наглядового органу (Європейського органу зі страхування та професійних пенсій), унесення змін до Рішення № 716/2009/ЄС та скасування Рішення Комісії 2009/79/ЄС.

OJ L 331, 15.12.2010, p. 48–83

Регламент засновує Європейський орган зі страхування та професійних пенсій (European Insurance and Occupational Pensions Authority – EIOPA). Це орган ЄС, що підтримує координацію між національними органами влади та забезпечує послідовне застосування законів ЄС для секторів страхування та професійних пенсій у державах-членах ЄС.

Метою регламенту є сприяння фінансовій стабільності та довірі населення до ринків страхування та пенсійного забезпечення.

Положення регламенту спрямовані на захист прав страхувальників, учасників пенсійної схеми та бенефіціарів.

Регламент № 1095/2010/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 24 листопада 2010 року про заснування Європейського наглядового органу (Європейського органу з цінних паперів і ринків), унесення змін до Рішення № 716/2009/ЄС та скасування Рішення Комісії 2009/77/ЄС.

OJ L 331, 15.12.2010, p. 84–119

Регламент створює Європейський орган із цінних паперів і ринків (European Securities and Markets Authority – ESMA). Це один із трьох європейських наглядових органів, який посилює координацію між національними регуляторами фінансових ринків і забезпечує послідовне застосування фінансового законодавства ЄС у державах-членах ЄС.

ESMA сприяє прозорості, простоті та справедливості на ринках, щоб захистити споживачів фінансових продуктів. Орган відстежує фінансову діяльність та аналізує споживчі тенденції разом з іншими завданнями. За певних суворих умов він може тимчасово заборонити або обмежити

ДОДАТКИ

фінансову діяльність, що становить загрозу стабільності ринків.

Регламент № 236/2012/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 14 березня 2012 року про короткі продажі та деякі аспекти кредитно-дефолтних свопів (текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 86, 24.3.2012, р. 1–24

Регламент запроваджує єдині вимоги щодо прозорості інвестиційних менеджерів та нові повноваження для фінансових регуляторів у країнах ЄС і для Європейського управління із цінних паперів і ринків (ESMA) для використання у виняткових обставинах, коли існує серйозна загроза фінансовій стабільності.

Регламентом охоплено всі типи фінансових інструментів, зокрема акції, що котируються в ЄС, деривативи та державні боргові цінні папери. Він також установлює суворі правила щодо коротких продажів та вимоги до розкриття інформації інвестиційними менеджерами.

Регламент № 345/2013/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 17 квітня 2013 року про європейські фонди венчурного капіталу (текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 115, 25.4.2013, р. 1–17

Регламент спрямований на стимулювання зростання та інновацій компаній у ЄС, зокрема малі та середні підприємства. Він запроваджує європейський ярлик фондів венчурного капіталу (EuVECA) та заходи, що дозволяють менеджерам створювати та продавати свої фонди в ЄС за єдиним набором правил. Завдяки чому інвестори точно знають, чого вони можуть очікувати, інвестуючи в EuVECA.

Регламент № 346/2013/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 17 квітня 2013 року про європейські фонди соціального підприємництва (текст стосується ЄЕЗ). OJ L 115, 25.4.2013, р. 18–38

Регламент запроваджує маркування Європейських фондів соціального підприємництва (EuSEF), покликане ідентифікувати фонди, зосереджені на європейському соціальному бізнесі, полегшуючи їм залучення інвестицій. Таке маркування полегшує інвесторам розуміння того, куди саме спрямовано їхні інвестиції. EuSEF повинні надавати ключову інформацію інвесторам у стандартизованому вигляді. Ця інформація охоплює такі сфери, як соціальні цілі фонду соціального бізнесу, у які він інвестує як фонд оцінює, чи досягають ці бізнеси своїх соціальних цілей.

Регламент № 524/2013/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 травня 2013 р. про онлайн-розв'язання споживчих спорів і внесення змін до Регламенту № 2006/2004/ЄС і Директиви 2009/22/ЄС (Regulation on consumer ODR).

OJ L 165, 18.6.2013, p. 1–12

Регламент спрямований на створення платформи (вебсайту) для вирішення спорів онлайн (ODR) на рівні ЄС.

Якщо в споживачів та торговців виникає проблема з продуктом або послугою, яку вони придбали в будь-якому місці ЄС, можна використовувати платформу ODR.

У процедурі подання скарги беруть участь обидві сторони та посередницький орган (установа альтернативного вирішення спорів – установа ADR), який вони погоджуються використовувати.

Платформа ODR передбачає можливість подання електронної скарги, інформування сторони-відповідача про скаргу, визначення національних органів медіації та електронне управління справами.

Регламент № 549/2013/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2013 року про Європейську систему національних і регіональних рахунків у Європейському Союзі (текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 174, 26.6.2013, p. 1–727

ДОДАТКИ

Регламент установлює Європейську систему рахунків 2010 (ESA 2010).

ESA 2010 установлює методологію (Додаток А) щодо загальних стандартів, визначень, класифікацій і правил бухгалтерського обліку, що повинні використовуватися для складання рахунків і таблиць у порівнянний спосіб для цілей ЄС. Дані використовуватимуть для координації розроблення економічної політики між країнами ЄС та координації фіскальної політики.

Регламент № 575/2013/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 червня 2013 року про пруденційні вимоги до кредитних установ та інвестиційних фірм та внесення змін до Регламенту № 648/2012/ЄС (CRR – Capital Requirements Regulation).

OJ L 176, 27.6.2013, p. 1–337.

CRR спрямований на посилення пруденційних вимог до банків у ЄС. Для цього вимагається, щоб вони мали достатній капітал, зобов'язання, що покривають збитки й ліквідні активи, щоб забезпечити їх фінансову стабільність. CRR також вимагає від банків розкривати громадськості інформацію про те, як вони додержуються пруденційних вимог.

Загальна мета полягає в тому, щоб зробити банки більш надійними та стійкими в періоди економічного стресу.

Регламент (ЄС) № 575/2013 надає Європейській Комісії повноваження ухвалювати делеговані та імплементаційні акти з метою повного впровадження єдиного банківського зведення правил.

Регламент Ради № 1024/2013/ЄС від 15 жовтня 2013 року, що покладає на Європейський центральний банк конкретні завдання щодо політики пруденційного нагляду за кредитними установами (Регламент SSM).

OJ L 287, 29.10.2013, p. 63–89

Регламент засновує Єдиний наглядовий механізм (Single Supervisory Mechanism – SSM) як нову систему для нагляду за банками в єврозоні та в інших державах-членах ЄС. SSM складається з Європейського центрального банку й національних наглядових органів.

Регламент покладає на ЕЦБ у співпраці з національними наглядовими органами відповідальність за ефективне та послідовне функціонування SSM.

Регламент № 1286/2014/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 листопада 2014 року про основні інформаційні документи для пакетних роздрібних і страхових інвестиційних продуктів (PRIIP) (Текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 352, 9.12.2014, р. 1–23.

Регламент зобов'язує тих, хто виробляє або продає інвестиційні продукти, надавати роздрібним інвесторам документи з ключовою інформацією про продукти (key information documents – KIDs).

Мета полягає в тому, щоб допомогти інвесторам зрозуміти та порівняти ключові характеристики та ризики цих продуктів.

Виробник інвестиційного продукту, продавець та консультанти повинні надати KID роздрібним інвесторам щодо продукту. Посередники надають інформацію інвестору до укладення будь-якої угоди. KID повинен складатися максимум із трьох сторінок і надавати чітку інформацію про продукт, що дозволяє інвесторові прийняти обґрунтоване інвестиційне рішення.

Регламент № 596/2014/ЄС про регулювання зловживань на ринку та скасування Директиви 2003/6/ЄС Європейського Парламенту та Ради та Директив Комісії 2003/124/ЄС, 2003/125/ЄС та 2004/72/ЄС (Текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 173, 12.6.2014, р. 1–61

ДОДАТКИ

Регламент забороняє такі види зловживань:

- маніпулювання ринком;
- інсайдерські операції;
- незаконне розголошення інсайдерської інформації.

Правила Регламенту застосовують до осіб або компаній, які вчиняють зловживання ринком під час торгівлі фінансовими інструментами, як через торгові платформи, так і приватно під час позабіржових операцій, якщо це може вплинути принаймні на один з цих видів фінансових інструментів:

- якими торгують на торговому майданчику;
- ціна або вартість яких залежить або впливає на ціну або вартість фінансового інструменту, що торгується на торговому місці.

Держави-члени мають передбачити, щоб компетентні органи мали повноваження накладати адміністративні санкції або вживати адміністративних заходів у разі порушення правил цього Регламенту.

Регламент № 600/2014/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 травня 2014 року про ринки фінансових інструментів та внесення змін до Регламенту (ЄС) № 648/2012 (Текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 173, 12.6.2014, p. 84–148

Регламент поширюється на:

- інвестиційні фірми та кредитні установи, такі як банки;
- страхові, страхові та перестрахові компанії або альтернативні інвестиційні фонди (відомі як «фінансові контрагенти»);
- фірми, що не входять до ЄС, мають необхідний дозвіл від Європейської комісії.

Він запроваджує правила розкриття операторами ринку та інвестиційними компаніями торгових даних громадськості; порядок звітування про операції у відповідні органи; здійснення торгівлі деривативами на організованих майданчиках; недискримінаційного доступу до клірингу та торгівлі бенчмарками; авторизації та нагляду за постачальниками послуг зі збору даних; порядок надання інвестиційних послуг та здійснення діяльності фірмами з-поза ЄС; а також відповідні повноваження національних органів, Європейського управління цінних паперів і ринків (ESMA) та Європейського банківського управління (EBA).

Регламент № 2015/760/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2015 року про Європейські довгострокові інвестиційні фонди (текст стосується ЄЕЗ). OJ L 123, 19.5.2015, p. 98–121

Регламент установлює загальноєвропейські правила авторизації, інвестиційної політики та умов діяльності Європейських довгострокових інвестиційних фондів (ELTIF). ELTIF підпадають під дію спеціальних інвестиційних правил (визначені категорії прийнятних активів, обмеження за операціями щодо капіталу тощо). Регламент також установлює правила для посилення захисту роздрібних інвесторів.

Регламент 2015/847/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2015 року про інформацію, що супроводжує перекази коштів, та скасування Регламенту 1781/2006/ЄС (Wire Transfer Regulation – WTR).

OJ L 141, 5.6.2015, p. 1–18

Регламент установлює правила щодо інформації про платників та одержувачів, що супроводжує перекази коштів, із метою запобігання, виявлення та розслідування відмивання грошей і фінансування тероризму.

ДОДАТКИ

Правила ЄС у цій сфері здебільшого ґрунтуються на міжнародних рекомендаціях, прийнятих Групою розроблення фінансових заходів протидії відмиванню грошей (FATF).

Положення регламенту поширюються на перекази коштів у будь-якій валюті, які надсилає або отримує постачальник платіжних послуг (PSP) або посередником PSP, заснованим у ЄС.

Регламент № 2017/1129/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 14 червня 2017 року про проспект емісії, що публікується, коли цінні папери пропонують публічно або допускають до торгівлі на регульованому ринку.

OJ L 168, 30.6.2017, р. 12–82

Регламент має на меті допомогти компаніям, зокрема малим та середнім підприємствам, одержати доступ до різних форм фінансування у ЄС. Цього досягають спрощенням та впорядкуванням правил і процедур складання, затвердження й поширення проспекту емісії, який вони публікують під час пропозиції цінних паперів громадськості або допуску цінних паперів до торгів на регульованому ринку.

Документ водночас спрощує бюрократичні процедури для компаній та дозволяє інвесторам ухвалювати правильні інвестиційні рішення завдяки зрозумілій, легкій для аналізу та стислій інформації.

Регламент № 2019/1238/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20 червня 2019 року про загальноєвропейський персональний пенсійний продукт (PEPP) (текст стосується ЄЕЗ).

OJ L 198, 25.7.2019, р. 1–63

Регламент установлює правову основу загальноєвропейського персонального пенсійного продукту (PEPP), забезпечуючи стандартизацію основних характеристик продукту, таких як: вимоги прозорості; правила інвестування;

право змінити провайдера; і різні варіанти інвестування. Також установлені єдині правила щодо реєстрації, виробництва, поширення та нагляду за персональними пенсійними продуктами, поширюваними в ЄС під позначенням РЕЕР. Передбачено обов'язок провайдера послуг надавати вкладникам ключову інформацію про продукт через стандартизований документ та щорічний звіт про розвиток їхніх заощаджень.

Регламент № 2020/1503/ЄС Європейського парламенту та Ради від 7 жовтня 2020 року щодо європейських постачальників послуг краудфандингу для бізнесу.

OJ L 347, 20.10.2020, р. 1–49

Регламент установлює загальні правила для:

- надання послуг краудфандингу;
- організації, авторизації та нагляду за постачальниками послуг краудфандингу;
- щодо прозорості та маркетингу краудфандингових послуг.

Заходи щодо забезпечення захисту інвесторів вимагають від постачальників послуг краудфандингу надання чесної та зрозумілої інвесторам інформації; щорічно оприлюднювати показники проектів за попередні роки; публікувати звіт про результати; оцінювати, чи підійде якась із їхніх послуг потенційним непрофесійним клієнтам та надавати 4-денний період для роздумів; надавати потенційним інвесторам детальний ключовий інвестиційний лист, зокрема попередження про можливі фінансові втрати.

Регламент не поширюється на осіб, які використовують краудфандинг з особистих причин (тобто не для свого бізнесу, торгівлі чи професії) або на кампанії на суму понад 5 мільйонів євро.

ДОДАТОК Б

Перелік корисних інтернет-ресурсів ЄС

1. European Union. URL: www.europa.eu.
2. Access to European Union Law.
URL: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.
3. European Parliament.
URL: www.europarl.europa.eu.
4. Council of the European Union.
URL: www.consilium.europa.eu.
5. European Commission.
URL: www.commission.europa.eu.
6. European Central Bank. URL: www.ecb.europa.eu.
7. European Systemic Risk Board.
URL: www.esrb.europa.eu.
8. European Stability Mechanism.
URL: www.esm.europa.eu.
9. European Banking Authority.
URL: www.eba.europa.eu.
10. European Insurance and Occupational Pensions Authority. URL: www.eiopa.europa.eu.
11. European Securities and Markets Authority.
URL: www.esma.europa.eu.
12. Dispute resolution bodies.
URL: <https://ec.europa.eu/consumers/odr/main/?event=main.adr.show2>.
13. Online Dispute Resolution.
URL: <https://ec.europa.eu/consumers/odr/main/?event=main.home2.show>.
14. ECC-Network. URL: <https://www.eccnet.eu/>.
15. An overview of all Pan-European Personal Pension Products (PEPP) sold in the EU.
URL: <https://pepp.eiopa.europa.eu/>.

Навчальне видання

**Плотнікова Марія Володимирівна,
Руденко Людмила Дмитрівна,
Швагер Ольга Андріївна**

**ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ
ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ
ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ**

Навчальний посібник

Художнє оформлення обкладинки М. В. Плотнікова
Редактор О. Ф. Дубровіна
Комп'ютерне верстання М. В. Плотнікова

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 19,30. Обл.-вид. арк. 18,71. Тираж 300 пр. Зам. № ____

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.